

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

A NYELVI TERVEZÉS LEHETŐSÉGEI ÉS KORLÁTAI
A NORVÉG ÍROTT NORMÁK KIALAKULÁSÁNAK
TÜKRÉBEN

BAKSY PÉTER ERNŐ

2006

*(...) a nyelvi helyzet a Dél-afrikai Köztársaságban,
tizenegy hivatalos nyelvvel,
érdekes lehet Norvégia számára.*

(Norvég Nyelvi Tanács, 2005)¹

Belső borítón elöl: nyelvjárások felosztása a főnévi igenév alakjai alapján.

Belső borítón hátul: norvég nyelvjárási területek.

(Forrás: Johnsen (szerk.) 1987-II: 65, 75.)

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Baksy Péter Ernő

***A nyelvi tervezés lehetőségei és korlátai
a norvég írott normák kialakulásának tükrében***

A nyelvápolás hatásai és mellékhatásai

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Vezetője: Dr. Nyomárkay István CMHAS, egyetemi tanár

Germanisztikai Nyelvtudományi Doktori Program

Vezetője: Dr. Manherz Károly CSc, egyetemi tanár

A védési bizottság tagjai:

Dr. Nyomárkay István CMHAS, egyetemi tanár (elnök)

Dr. Kiefer Ferenc MHAS, professor emeritus (opponens)

Dr. Ács Péter CSc, egyetemi docens (opponens)

Dr. Wild Katalin CSc, egyetemi tanár

Dr. Vaskó Ildikó PhD, egyetemi adjunktus

Témavezető: Dr. Manherz Károly CSc, egyetemi tanár

Budapest
2006

TARTALOM

1. BEVEZETÉS	6
1.1. Motiváció	7
1.2. Hipotézisek, módszerek	8
2. NYELV, SZTENDERD VÁLTOZAT, DIALEKTUS	10
2.1. A nyelvek osztályozásának szociolingvisztikai modellje	10
2.2. A sztenderd változat és a dialektus viszonya	12
2.3. A sztenderd kiejtés kérdése	14
2.4. A dialektus fogalmának eltérő megközelítési lehetőségei	15
2.5. A sztenderd és a norma kapcsolata	16
2.6. A norvég sztenderdek kérdése	17
2.7. Összegzés	18
3. A NYELVTERVEZÉSI MODELLEK ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI	19
3.1. Nyelvtervezés, nyelvművelés, nyelvpolitika	19
3.2. A nyelvtervezés mint tudományos diszciplína	20
3.3. A nyelvtervezés szükségessége	21
3.4. Többnyelvűség = kommunikációs probléma?	23
3.5. A beszélőközösségek további csoportosítási lehetőségei	24
3.6. A nyelvtervezés folyamatának modellje	26
3.6.1. Haugen 1.	26
3.6.2. Haugen 2.	27
3.7. Nyelvtervezés és társadalom	31
3.8. A nyelvtervezés kritériumai	33
3.8.1. Haugen – Tauli	33
3.8.2. Diderichsen – Teleman	34
3.8.3. Lundeby – Sandøy – Vikør – Torp	36
3.9. Összegzés	41
4. A NORVÉG SZTENDERDIZÁCIÓ ELŐZMÉNYE	42
4.1. A norvég írásbeliség megjelenése és hanyatlása	42
4.1.1. A norvég írott nyelv sztenderdizációja	42

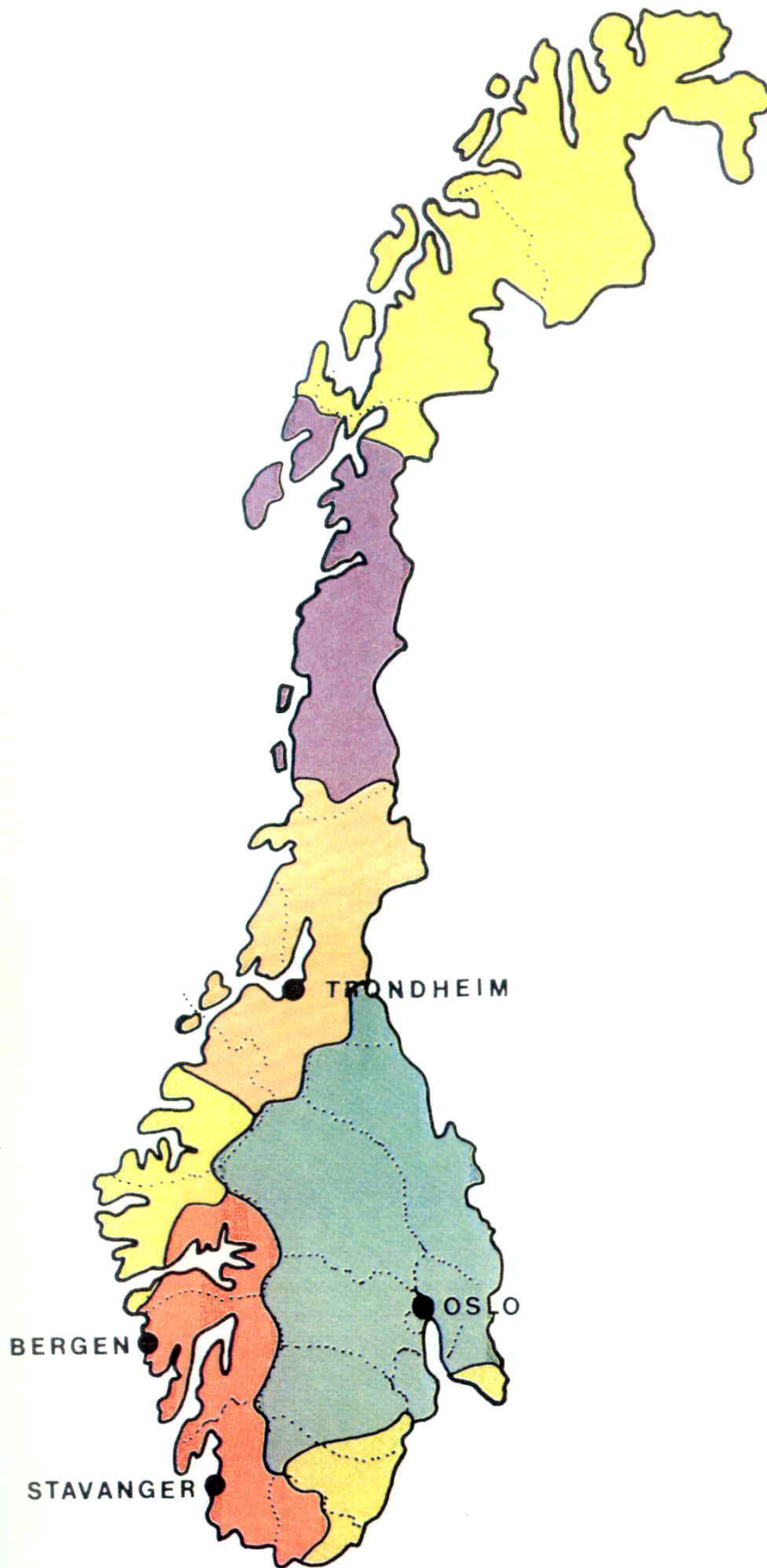
4.1.2. A norvég nyelv desztenderdizációja	43
4.1.3. A reformáció hatása	44
4.2. A norvég írók szerepe a dán írott nyelv fejlődésében	46
4.3. Az írott nyelv megújítása és elterjesztése	47
4.4. A nyelvi helyzet Norvégiában a Dániától való elszakadás idején	49
4.4.1. A dán írott nyelv státusza	49
4.4.2. A beszélt nyelv norvég változatai a XIX. században	50
4.4.2.1. Haugen	51
4.4.2.2. Hielm	53
4.4.2.3. A beszélt norma kialakulása	54
4.5. Összegzés	56
5. A NORVÉG ÍROTT SZTENDERD MEGALKOTÁSA	57
5.1. Nyelvi törekvések a XIX. században	57
5.1.1. Kezdeti lépések	59
5.1.2. A norvég nyelv konstrukciója, rekonstrukciója (Aasen programja)	60
5.1.2.1. A landsmål kodifikációja	62
5.1.2.2. Az új norma használata	63
5.1.2.3. Az aaseni normát a dán nyelvtől megkülönböztető jegyek	65
5.1.3. A dán nyelv norvégosítása (Knudsen reformja)	68
5.1.3.1. Wergeland – Welhaven	68
5.1.3.2. Ibsen – Bjørnson	70
5.1.3.3. A tradicionális norma megnevezése és státusza	71
5.2. Nyelvi reformok, nyelvpolitika, nyelvművelés a XX. században	73
5.2.1. A reformok célkitűzései	73
5.2.2. Az írott sztenderdek elkülönülése – 1901, 1907, 1910	77
5.2.3. A hivatalos változatok közelítése – 1917, 1938, 1959	84
5.2.4. Az egységesítés feladása a kettős nyelvművelés javára – 1981, 2005	100
5.3. A nyelvtervezés kritériumainak értelmezése a norvég reformok alapján	106
5.3.1. Belső nyelvi kritériumok	107
5.3.2. Más nyelvekhez, nyelvváltozatokhoz való viszony	119
5.3.3. Társadalmi, ideológiai szempontok	122
5.4. Összegzés	127

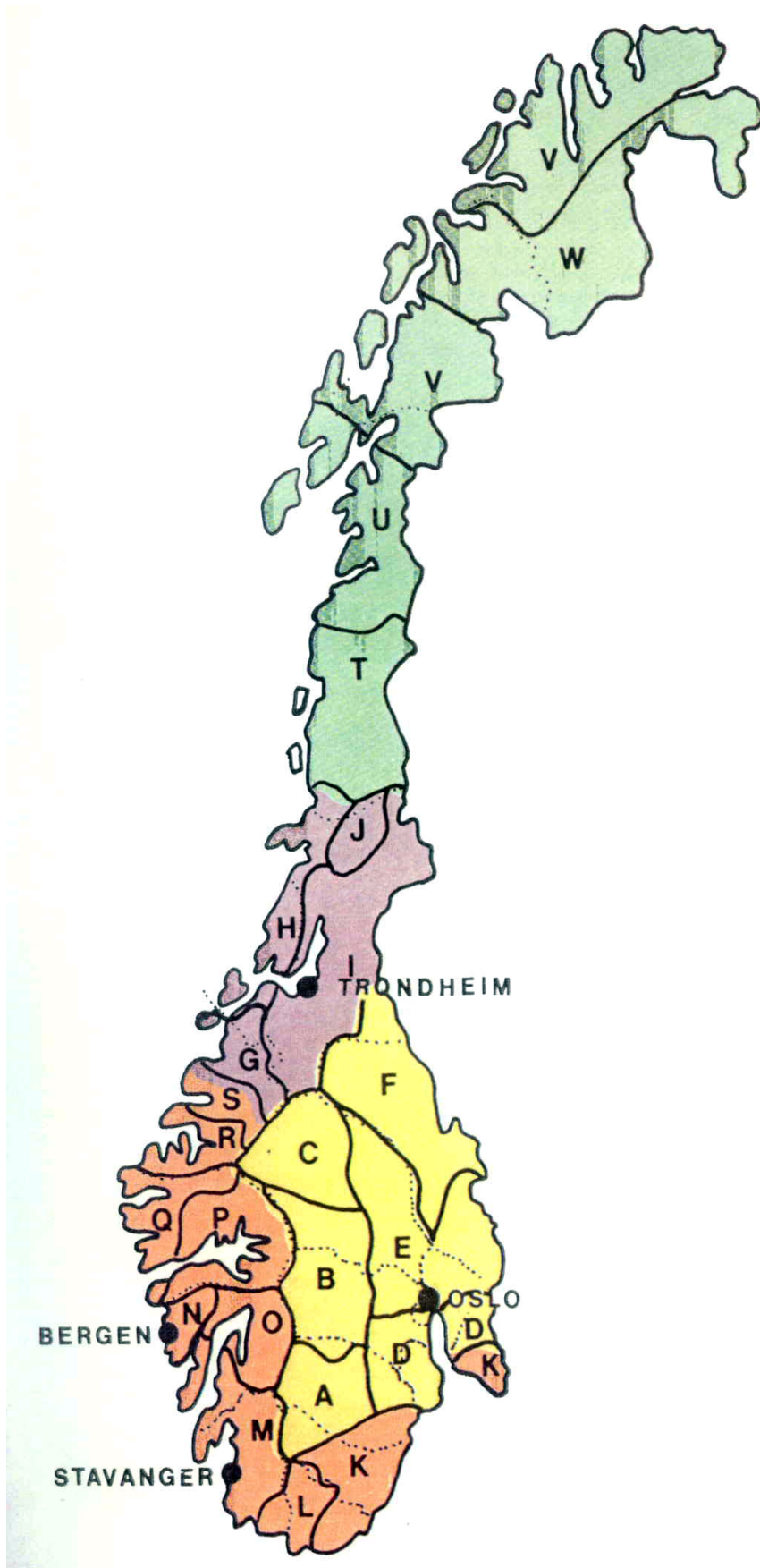
6. A JELENLEGI NYELVI HELYZET	130
6.1. A skandináv nyelvek és nyelvjárások egymáshoz való viszonya	131
6.1.1. Skandináv nyelvek vagy egy „skandináv nyelv”?	131
6.1.2. Skandináv nyelvváltozatok	132
6.1.3. A norvég sztenderdek viszonya a dánhoz és a svédhez	134
6.1.3.1. Szókincs, morfológia	135
6.1.3.2. Leggyakrabban előforduló szavak vizsgálata	138
6.1.3.3. Mintaszöveg vizsgálata	142
6.2. A norvég nyelv sztenderd változatainak egymáshoz való viszonya	148
6.2.1. A bokmål és nynorsk elválasztása	149
6.2.2. Szóalakok variabilitása a sztenderdeken belül	150
6.2.3. Eltérő sztenderd változatok	152
6.2.3.1. A bokmål változatai: radikális és mérsékelt bokmål	152
6.2.3.2. A bokmål és a riksmål elválasztásának kérdése	154
6.2.4. A nynorsk sztenderd sajátosságai	156
6.2.4.1. A nynorsk mint kisebbségi nyelv	157
6.2.4.2. A nynorsk mint mesterséges nyelv	162
6.3. Beszélt norvég normák?	165
6.3.1. Beszélt bokmål norma	167
6.3.2. A beszélt riksmål megkülönböztetésének kérdése	169
6.3.3. A „beszélt nynorsk” kérdése	171
6.3.4. A nem hivatalos beszélt normák kötelező használata	172
6.3.5. A beszélt nyelv szabályozásának kérdése	174
6.4. Összegzés	176
7. KONKLÚZIÓK ÉS KITEKINTÉS	178
JEGYZETEK	182
HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM	189
KIEGÉSZÍTŐ IRODALOM	194

KART 1:

*Noreg inndelt etter infinitivs-
endinga*

- a-infinitiv
- e-infinitiv
- apokopert infinitiv
- kløyvd infinitiv
- kløyvd infinitiv
med apokope

KART 11:
Inndeling i dialektområde

- Austlandsk:*
- A – Telemål
- B – Halling- og valdresmål
- C – Gudbrandsdalsmål
- D – Vikværsk
- F – Østerdalsmål

- Trøndersk:*
- G – Nordmørsk
- H – Uttrøndersk
- I – Inntrøndersk
- J – Indre namdalsk

- Vestlandsk:*
- K – Sørlig e-mål
- L – Målet i Dalane og Vest-Agder
- M – Målet i Sunnhordland, Ryfylke og Jæren
- N – Nordlandsmål
- O – Vosse- og hardingmål
- P – Sognemål
- Q – Fjordamål
- R – Sunnmørsk
- S – Romsdalsk

- Nordnorsk:*
- T – Helgelandsmål
- U – Saltenmål
- V – Troms- og Finnmarks-mål
- W – Nordtromsmål

1. BEVEZETÉS

Önmagában is egyedi jelenség, hogy **a norvég írott nyelvnek két kölcsönösen érthető hivatalos változata van.** A **bokmål**² (BM) és a **nynorsk**³ (NN) egymással párhuzamos fejlődése okozta nyelvi komplexitást **a sajtóban domináns nem hivatalos változat,** a **riksmål**⁴ (RM) jelenléte fokozza, és a fenti normákon belül is jelentős változatosság figyelhető meg. A **hivatalos változatokat** egy állami szervezet, a Norvég Nyelvi Tanács javaslatai alapján **parlamentari határozatok** szabályozzák. A **RM** kodifikációját a civil kezdeményezésre alapított „**Norvég Nyelvi és Irodalmi Akadémia**” végzi, mely mögött ismert nyelvészek és írók állnak. A **RM** egyúttal a **BM** korábbi változatának is neve, míg a **NN** a szakirodalomban 1929-ig mint **landsmål**⁵ (LM) szerepel. A nyelvi reformok következményeként a **BM** és a **NN** normán belül is elkülönült egy „konzervatív” (mérésékelt) és egy „radikális” változat, melyekkel szemben a **RM** egységesebb képet mutat, mivel nagyrészt kívül maradt a nyelvi vitán.⁶ A nyelvi pluralizmus a beszélt nyelvben teljesedik ki igazán, hivatalos beszélt nyelvi norma ugyanis egyszerűen nincs Norvégiában. A dialektushasználat nemzetközi összehasonlításban is magas presztízse, és általában az egyéni nyelvhasználattal szembeni tolerancia meghatározó jegyek a norvég társadalomban.

A norvégiai nyelvújítás eredményeként **a stabil dán írott sztenderd** helyett több **kevésbé stabil norvég írott norma** jött létre, és az egyesített norvég sztenderd gondolata, **a samnorsk** (SN), mindmáig csupán **nyelvészeti absztrakció** maradt. Ezzel a változattal részletesebben a dolgot sem foglalkozunk, mert szótárak, grammatikák vagy szövegek nem állnak rendelkezésre. A reformációtól a XIX. század közepéig tehát egy norvég írott nyelv sem létezett, a század végétől lexikailag és grammatikailag részben eltérő normák versengenek egymással. Ezzel együtt Norvégia leginkább abban különbözik a többi poliglott államtól, hogy a norvég sztenderdek egymáshoz nagyon közeli és részben ugyanazon beszélt nyelvi változatok írott alakzataiként funkcionálnak. A hivatalos „kétnyelvűségnek” (kettősnyelvűségnek)⁷ azonban Norvégiában is látható jelei vannak. A bélyegeken, útleveleken és bankjegyeken továbbra is két változatban olvasható az ország neve: *Norge* (BM) és *Noreg* (NN).⁸ A hivatalos dokumentumok, nyomtatványok és tankönyvek mindkét változatban rendelkezésre állnak, sőt egyes könyvekben a normaváltozatok a fejezetek között is váltakozhatnak.⁹ Helységnevek és utcatáblák kettős feliratozásával ugyan nem találkozunk, de átnevezésre a norvégosítás során bőven akadt példa.

1.1. Motiváció

A **nyelvtervezés** kérdésköre ellentmondásos a nyelvtudományban. A kérdés nyelvészeti meghatározottságát vizsgálva különbséget kell tennünk a **nyelvtervezés kivitelezése** és elmélete között. A kivitelezést előkészítő döntésekben nyelvészetén kívüli tényezők, politikai és ideológiai szempontok is meghatározóak. A kivitelezés folyamata elsősorban az iskolai és a hivatalos nyelvhasználathoz kapcsolódik. A **nyelvtervezés elmélete** azonban a modern nyelvtudomány részét képezi, és ha a terminus viszonylag új keletű is, az általa behatárolt folyamatok végigkísérik a nyelvtörténetet. Több országban a globalizáció, az európai integráció és az angol nyelv növekvő befolyása fordította az érdeklődést ismét a nyelvművelés és a nyelvtervezés felé. Másik lényeges momentum a Kelet-Európában végbement politikai változás, és Európa térképének átrajzolása volt. A közös nyelv, amely korábban a nemzetiségek közötti kapcsolatot jelentette, immár a nemzetállammá válás akadályává vált. A nemzeti nyelvet tehát nem csak a XIX. században tekintették a szabad, demokratikus állam alapkövének. A norvég nyelv 1814 utáni fejlődése számos támpontot nyújt a nyelvtervezés vizsgálatához, amit az is alátámaszt, hogy a témával foglalkozó munkák a norvég példát gyakran említik. A Norvégiáról kialakult kép azonban rendkívül változatos a nemzetközi szakirodalomban. Találkozhatunk a két írott sztenderd együttélését abszurdnak, és a nyelvtervezési folyamatok melléktermékének tekintő állásponttal, mint ahogy a **norvég nyelvi pluralizmus túlidealizálásával** is.

Egységes álláspontról a norvég nyelvtudományon belül sem beszélhetünk. A leírások olykor az egyik vagy másik nyelvi tábor szemszögéből közelítenek a problémák felé, ami a felvetett kérdéseket és eredményeket torzíthatja. A hivatalos beszélt norma hiányán túl sokan a használatban elterjedt beszélt nyelvi normák létét is megkérdőjelezik Norvégiában, de legalábbis azokét, melyek valamelyik írott változathoz köthetők. (Vö. 6.3.) A hivatalos sztenderdek mellett a jelentős bázissal rendelkező RM státusza és BM-hoz viszonyított önállósága is vita tárgya. (Vö. 6.2.3.2.) A hivatalos norvég sztenderdek és a ténylegesen használt normák kialakulásának vizsgálata számos tanulsággal szolgálhat a kutatók számára, akik részben a norvégiai folyamatok kapcsán definiált nyelvtervezési módszerek felhasználását szorgalmazzák más nyelvek fejlődésének, illetve fejlesztésének elősegítésére.

Magyarországon is számos tanulmány látott napvilágot nyelvtervezési kérdésekről az utóbbi években, melyekben többnyire a norvégiai példát is említik.¹⁰ Az eredmények figyelembevétele a nyelv változásáról szóló elméletek esetében is fontos lehet. A norvég nyelvtudomány fejlődésében is szerepet játszottak a kívülről érkező impulzusok, melyekben kevésbé érvényesült az egyes változatokhoz fűződő személyes viszony. Úgy gondoljuk, hogy „kívülállóként” olyan kérdések is feltehetőek, illetve olyan konklúziók is levonhatók, melyek

nem illeszkednek a norvég nyelvpolitikai törekvésekhez és az egyes nyelvi táborokon belül kialakult konszenzushoz. A norvég nyelvészetben belül a különböző álláspontok éles szembenállása kezdetektől meghatározó volt, és némi túlzással már az is az utóbbi évtizedek eredményének könyvelhető el, hogy az ellentétes nézeteket képviselő kutatók egyáltalán „szóba állnak egymással”.¹¹ Norvégiában a legtöbb ismert nyelvész foglalkozik a nyelvtervezéssel, a kérdés nyelvészeti megalapozottsága ott nem vita tárgya. Egyetemi tanulmányaim és többéves skandináviai tartózkodásra épülő személyes tapasztalataim ösztönöztek arra, hogy a norvégiai helyzettel behatóbban foglalkozzam. Diplomamunkám a szépirodalom irányából közelítette meg a kérdést, és elsősorban ennek szerepét vizsgálta az írott nyelv fejlődésében.¹² **Az alábbi munka megközelítése nyelvészeti jellegű, és nem korlátozódik az írott nyelvre.**

1.2. Hipotézisek, módszerek

A dolgozat a norvég nyelv fejlődésével kapcsolatos **nyelvtervezési** kérdésekre összpontosít. A norvég folyamatok vizsgálata során különösen azon aspektusokat elemezzük, melyek megítélése eltérő a nyelvészetben belül. Norvég kutatók számára is mindinkább elfogadhatónak tűnik az a vélemény, hogy a norvég nyelvtörténet vonatkozásában bizonyos **mítoszok** honosodtak meg, melyek nagymértékben befolyásolják a közgondolkodást, de adott esetben a tudományos kutatást is. Ezek egy része a norvég helyzettel foglalkozó nemzetközi szakirodalomban is fellelhető. **A nyelvtervezés lehetőségeinek és korlátainak vizsgálatában kiemelkedően fontosnak tartjuk az eredeti célkitűzések összevetését a nyelvújító törekvések eredményével.** A vizsgálathoz elsősorban a norvég nyelvű szakirodalom és a norvég nyelvi helyzettel kiemelten foglalkozó nemzetközi szakirodalom szolgál alapul. A skandináv tematikából adódóan a dolgozat a norvég folyamatok egyes aspektusait a svéd és a dán nyelvészet eredményeivel is egybeveti. A nyelvtervezés átfogó nemzetközi áttekintése azonban nem a dolgozat része. Azokra a nemzetközi tendenciákra koncentrálunk, melyek a felmerült kérdéseket megvilágíthatják, a különböző nyelvterületeken végbement folyamatok leírása azonban meghaladná a dolgozat kereteit. A szakirodalom mellett a dolgozat norvég nyelvészekkel folytatott konzultációkra és egyéni tapasztalatokra is támaszkodik.¹³

A **nyelvtervezési modellek**, azon belül is a **kritériumrendszerek** vizsgálatával kíséreljük meg feltárni a norvég nyelvi helyzet kialakulásának okait, és arra keresünk választ, milyen mértékben voltak a **belső nyelvi kritériumok** meghatározóak a norvég normák kialakulása során. Abból a hipotézisből indulunk ki, hogy a jelenlegi nyelvi helyzet elsősorban **külső tényezők** alapján, **politikai, szociális és kulturális aspektusból** értelmezhető, nem tekinthetünk el azonban attól a szemponttól, hogy a norvég leírások kezdettől fogva a belső

nyelvi tényezők szerepét is hangsúlyozták. A vizsgált modellek alapján azokat a kritériumokat vizsgáljuk meg közelebbről, melyeket meghatározónak vélünk a norvég reformfolyamatokban. Az egymásnak részben ellentmondó kritériumok esetében felmerül a prioritási sorrend kérdése és a nyelvi struktúrát érintő szempontok ütközése a politikai és ideológiai megfontolásokkal. Az 1998-tól több lépésben bevezetett német helyesírási reform lehetőséget ad arra, hogy annak bizonyos aspektusait a norvég reformokkal szembeállítsuk.

A norvég nyelvfejlődés és a jelenlegi helyzet vizsgálatánál szerepet kapnak dialektológiai és szociolingvisztikai megközelítések is. Minthogy az egyik sztenderd változat, a NN, helyi nyelvjárásokra épül, magától adódik annak lehetősége, hogy a norvég dialektológia eredményei figyelembevételével vizsgáljuk a norma kialakulását és fejlődését, de a BM vonatkozásában is elemezzük egyes változások dialektológiai motiváltságát. A nyelvjárási jegyek közül azokat vizsgáljuk meg közelebbről, melyek a kodifikációban szerepet játszottak. Nem tárgyaljuk azokat a fonológiai eltéréseket, melyeknek az ortográfia szempontjából nem volt szerepe. A dialektológia terminológiája nem egységes, ezért a nyelvtervezési modellek áttekintését megelőzően a dolgozatban szereplő legfontosabb terminusokkal kapcsolatos kérdésekre is kitérünk. A nyelvtervezési modellek felvázolása után nem tekinthetünk el a norvég nyelvújítás előzményeinek vizsgálatától. Az anyanyelvi írásbeliség megjelenése, majd a norvég nyelv fokozatos desztenderdizációja csak történelmi keretekben értelmezhető. Véleményünk szerint azonban a dán-norvég unió¹⁴ (1450-1818) idején sem csak desztenderdizációs folyamatokkal kell számolnunk. A dán írott nyelv hatása és a dán nyelvvel kapcsolatos norvégiai hozzáállás vizsgálata ezért kiemelkedően fontos a dolgozat szempontjából. A reformok célkitűzéseinek és a ténylegesen érvényesülő szempontok vizsgálata után a kialakult nyelvi helyzetet, és az újabb fejlődési tendenciákat is vizsgáljuk a legfrissebb statisztikák figyelembevételével. A nyelvi elemzésekben mellőzzük a skandináv szövegminták és szavak magyar fordítását, mert e példák elsősorban a skandináv nyelvet ismerők számára lehetnek érdekesek, míg a dolgozat szempontjából csak a lexikai és morfológiai hasonlóságok, illetve különbségek relevánsak. Kivételt ez alól azokban az esetekben teszünk, amikor a szemantikai tartalom is meghatározó.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, tanárainak, opponenseimnek és mindazoknak, akik a dolgozat készítése során értékes segítséget nyújtottak.

2. NYELV, SZTENDERD VÁLTOZAT, DIALEKTUS

2.1. A nyelvek osztályozásának szociolingvisztikai modellje

Sztenderdizáció (a)	Autonómia (b)	Történetiség (c)	Vitalitás (d)	
+	+	+	+	Sztenderd (1)
+	+	+	-	Klasszikus (2)
+	+	-	-	Mesterséges (3)
-	+	+	+	¹⁵ Regionális köznyelv (4)
-	-	+	+	Dialektus (5)
-	-	-	+	Kreol (6)
-	-	-	-	Pidzsin (7)

1. ábra

Stewart (1968) nyelvtipológiájában a társadalmi funkción túl a változatok kodifikáltságának szintje is szerepet kap.¹⁶ Különösen ez a szempont szolgálhat alapul a sztenderd változatok elkülönítésénél, de a modell három másik eleme is megvilágíthat egyes kérdéseket a norvég nyelvi helyzet vizsgálatánál. Stewart az **autonómiát** a vizsgált nyelvi rendszer egyediségében és függetlenségében látja. A **történetiség** a nyelvi rendszer természetes fejlődésére vonatkozik, szemben a tudatos sztenderdizáció révén létrehozott alakzatokkal. A történetiség a nyelvfejlődés genealógiai modelljére éppúgy vonatkozhat, mint a nyelvközösség történelmi, nemzeti hagyományaira. A **vitalitás** feltétele, hogy a nyelvnek legyen beszélt és írott változata, ami nem csak szűk területen használatos, mint például a latin nyelv esetében. A vitalitás biztosított, ha a nyelvi rendszernek van nem izolált anyanyelvi beszélőközössége. Stewart szerint a **sztenderdizáció** lehet monocentrikus és policentrikus. Többközpontú sztenderdizált nyelvnek tekintik például az angolt, míg a francia annak ellenére egyközpontú, hogy különböző országok hivatalos nyelveként funkcionál, kodifikációját azonban a Francia Akadémia határozza meg. A német nyelv legutóbbi helyesírási reformja az előkészítését és kivitelezését tekintve az érintett államok közötti összehangolt folyamatok útján történt, a német, ausztriai, svájci (stb.) változatok megkülönböztető jegyei azonban a nyelv többközpontúságát támasztják alá. Az írott nyelven belül is megfigyelhetőek eltérések az írásmódot és szóhasználatot illetően, a legmarkánsabb különbségek azonban a sztenderd kiejtésváltozatok terén jelentkeznek.¹⁷

Mindaddig, amíg a norvégot a nyelvi rendszer teljességében vizsgáljuk, besorolhatjuk az 1-es kategóriába. A modellel kapcsolatos kérdések norvég szempontból akkor merülnek

fel, ha a sztenderd változatokra külön próbáljuk értelmezni. Az ábrában a sztenderdhez képest minden más változat valamely attribútumban negatív jelöltségű, de konkrét nyelvváltozatok vizsgálatánál a két véglet között felmerülhet fokozatok lehetősége is. Legkevésbé problematikusnak első ránézésre a sztenderdizáció (a) megléte vagy hiánya tűnhet, de vélhetően itt is számolnunk kell bizonyos mértékű kodifikáltsággal, sőt akár írott alakzatokkal társadalmi és regionális nyelvváltozatok (4 / 5) esetében is. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy korábban még az írott normák sem voltak a mai értelemben kodifikáltak, használatukat elsősorban irodalmi tradíciók és társadalmi konvenciók határozták meg, ami a skandináv nyelvekre is érvényes. Ezért is találunk markáns jegyekben eltérő norrøn (ónyugati-skandináv) változatokat a középkori Norvégiában, melyek egy adott egyházi vagy királyi központhoz kötődtek. Az izlandi változat ugyancsak különbözött ezektől, és a norrøn mai értelemben vett kodifikációja a XIX. századi nyelvújító mozgalmak eredménye. Az egyes nyelvek kodifikációjának legkorábbi eredményei gyakran jelentős egyházi művekhez köthetők, mint például az Ótestamentum a héber, a Korán az arab normákat illetően, vagy Wulfila gót nyelvű bibliafordítása. A kodifikáció első lépése ezekben az esetekben egy írott norma meghatározása volt, melynek alapját egy beszélt presztízsváltozat, gyakran a fordító saját nyelvváltozata jelentette. Az írott norma ezt követően a művelt rétegek tágabb csoportjainak nyelvhasználatára hatott, és az oktatási és egyházi intézmények útján ez a hatás a társadalom egyéb rétegeire is kiterjedt. Számos európai nyelv vonatkozásában a sztenderdizáció első fázisa a XVI. – XVII. századra tehető, amit az 1800-as évek nyelvújító mozgalmi követtek, míg a beszélt nyelvi normák szélesebb körű elterjedése későbbi folyamatok eredménye. Ez a tendencia érvényesült például a francia, spanyol, portugál, holland és német esetében, de Svédországban és Dániában is.

A különböző nyelvekhez kapcsolódó beszélt változatok kodifikáltságának mértéke a nyelvészetben belül is vitatott, ami a norvég tanulmányokban is tükröződik. Ezzel a kérdéssel a beszélt normák kapcsán foglalkozunk. Feltételezésünk szerint az írott nyelv vizsgálatánál elsősorban az eltérő kodifikáció alapján különíthetők el az egyes norvég változatok. A sztenderd változatok egymáshoz való viszonyán túl az adott sztenderden belüli normaváltozatok önállósodása is a kodifikáció mértékéhez köthető. A hivatalos változatok mellett fontosnak tartjuk a nem hivatalos kodifikáció eredményeként kapott alakzatok vizsgálatát is, különösen akkor, amikor egy ilyen norma használata nem korlátozódik szűk társadalmi csoportokra. Számos olyan norvég értekezéssel találkozunk, amelyik a RM normát meg sem említi, vagy azt a BM változaton belül kezeli, ezért ennek **autonómiája (b)** is vizsgálatunk részét képezi. Az autonómia definíciójának függvényében felmerülhet annak

lehetősége is, hogy annak fokozatait az 1-4. csoportokon kívül is vizsgáljuk, ami nagyobb csoportok normájaként funkcionáló helyi dialektusok (5) és regionális normaváltozatok esetében lehet releváns. A **történetiség (c)** esetében nem látjuk egyértelműnek, mely változásokat minősíthetjük önálló nyelvfejlődésnek, és hogy a tudatos nyelvi reformok milyen mértékben „megengedettek”? A norvég nyelvi reformok alapján abból a feltételezésből indulhatunk ki, hogy a BM írott és beszélt norma nem különbözik lényegesen más nyelvek sztenderdizált változatától. A NN kodifikációja alapján ugyanakkor arra a következtetésre juthatunk, hogy az részben a nyelvészeti konstrukció eredményeként kapott mesterséges (3) nyelvekkel, részben a nyelvtörténeti módszerrel rekonstruált alapnyelvekkel mutat párhuzamot, ami különösen a korai változatok esetében szembetűnő. A NN mesterséges jellegének vizsgálata azonban nem jelenik meg a norvég kutatásokban. A **vitalitás (d)** ugyancsak a NN vizsgálatánál vet fel problémákat. Mivel a vitalitást Stewart a beszélt és írott változatok aktív használatára vonatkoztatja, a NN vonatkozásában csak korlátozottan értelmezhető. Felmerülhet itt is fokozatok felállításának lehetősége a csak beszélt vagy írott változatok, a beszélt változattal csak korlátozott kontextusban rendelkező írott alakzatok (pl. NN), valamint az anyanyelvi beszélőkkel is rendelkező írott normák (pl. BM) skáláján. A fenti modellre még visszatérünk a norvég beszélt és írott normák vizsgálata kapcsán.

2.2. A sztenderd változat és a dialektus viszonya

A **sztenderd** nyelvváltozat fogalmát Trudgill (1997) és Kontra (2003) olyan **dialektusként** határozzák meg, „amelyet az írott szövegekben többnyire használnak, amit a művelt anyanyelvi beszélők beszélnek, és amelyet (...) a nem anyanyelvi beszélőknek tanítanak”.¹⁸ A Trudgill (1997) kiegészítéseként írott szócikk a magyar sztenderd vonatkozásában ugyanezt a sablont követi.¹⁹ Kontra is hangsúlyozza, hogy a sztenderd változatot nem tekinti azonosnak az irodalmi nyelvvel vagy a köznyelvvel, és Sándor is megkérdőjelezi utóbbi két terminus nyelvészeti használhatóságát.²⁰ Szerinte a „sztenderd változat egy *létező* nyelvváltozat neve, az irodalmi nyelv pedig olyan eszményi nyelv lenne, amelyet valójában csak „tökéletes” nyelvi kompetenciával rendelkező „ideális beszélők” tudnának beszélni, még hozzá a lehető legformálisabb társas környezetben.” A köznyelv fogalmát homályosnak tartja, mert „jelentése ’az irodalmi nyelv beszélt változatát’-tól (...) ’az emberek által valóban beszélt (...) nyelv’-ig terjedhet”. (Sándor kiemelései.)

A fenti meghatározások azt a dilemmát tükrözik, hogy a nyelv és a dialektus fogalma nyelvészeti eszközökkel nehezen elkülöníthető. A sztenderd a helyi és a társadalmi nyelvváltozatokhoz hasonlóan egy nyelvváltozat a sok közül, nevezetesen az adott nyelven

belüli kodifikált norma. A definíció függvényében a dialektus fogalma bármely nyelvre és nyelvváltozatra használható. Ebben az esetben – szemben a klasszikus megközelítéssel – nem **dialektusokat** és **sztenderd változatot**, hanem **nemsztenderd dialektusokat** és **sztenderd dialektust** különböztetünk meg. Bár a megnevezések közötti különbséget többnyire eltérő nyelvszemlélethez kötik, úgy gondoljuk, hogy a sztenderd változat kitüntetett státusza mindkét megközelítésből levezethető. Crystal (1998) is hangsúlyozza, hogy „a sztenderd angol éppúgy dialektus – bár **meglehetősen különleges dialektus** (...) –, mint az angol nyelv bármely más változata”.²¹ (Kiemelés tőlem, B.P.) A nemzetközi szociolingvisztikai kutatásokban nem ritka a két fogalom megkülönböztetése. A mégoly pluralista norvég nyelvészet is általában különbséget tesz a sztenderd és a dialektus között, ami abból is következik, hogy ott a sztenderd fogalmát többnyire csak a hivatalos írott változatokra használják, míg a **beszélt nyelvi normák és a nem hivatalos írott változat (RM) vizsgálata tabunak minősül**. Abból azonban hogy pusztán nyelvi kritériumok alapján nehezen tudunk a sztenderd nyelvváltozat és a nemsztenderd változatok között különbséget tenni, nem feltétlenül következik, hogy szociolingvisztikai módszerekkel a két fogalom ne lenne elhatárolható. Kiss (2003) a sztenderdizált alakzattal is rendelkező nyelveket **köznyelvi**, valamint **társadalmi és területi nyelvváltozataik** együtteseként határozza meg, hangsúlyozva, hogy a kategóriák között a nyelvészeti státusz és a nyelvrendszertan nem teszi lehetővé az elválasztást.²² Szerinte is különbséget tehetünk azonban a felhasználási terület, a felhasználói kör, a kronológiai sorrend, a területi elterjedtség és a kommunikációs hatókör alapján.²³ Az eltérő nyelvészeti felfogásokban inkább fokozat kérdésének tűnik, hogy a sztenderd változatot egy „meglehetősen különleges” dialektusként vagy a szociolektusoktól és a regiolektusoktól megkülönböztetett módon tárgyaljuk. A terminológia eltérő használatát a választott elméleti keret is meghatározza, de a nyelvtervezés és nyelvművelés témakörében a szubjektív tényezőket sem zárnánk ki.²⁴

Vikør (1988) a sztenderd nyelvet Kloss (1952, 1978) terminológiája alapján az Ausbau-nyelvvvel azonosította, amit Haugen javaslatára később módosított.²⁵ Vikør szerint félreértésre adhat okot, hogy a sztenderd nyelv fogalmát leggyakrabban egy adott nyelv sztenderd változatára használják, szemben az egyéb változatokkal, mint például a helyi dialektusok. Az Ausbau-nyelv pedig olyan nyelvet jelent, melynek legalább egy sztenderd változata van, és a nyelv is e változat alapján definiálható. Megjegyezzük, hogy Vikør meghatározásában az Ausbau-nyelvek általában nemcsak írott, hanem beszélt változatuk vonatkozásában is kodifikáltak, ami a következőkben tárgyalt sztenderd kiejtés esetében lehet releváns. Úgy véljük, hogy Vikør eredeti meghatározásának problémája a sztenderd nyelv és

az Ausbau-nyelv kapcsolatáról úgy is feloldható, ha különbséget teszünk a változatok összességét magába foglaló **sztenderdizált nyelv** fogalma és a konkrét **sztenderd nyelvváltozat(ok)** között. Ebben az esetben a sztenderdizált nyelv valóban megfeleltethető az Ausbau-nyelv terminusnak.

2.3. A sztenderd kiejtés kérdése

Trudgill (1997) az angol és Sándor (uo.) a magyar vonatkozásában kijelentik, hogy „egyetlen kiválasztott **kiejtésváltozat**”, amely a sztenderd változathoz társulna, „nem létezik, de szókinccsét és nyelvtanát szótárakban, illetve nyelvtanokban **kodifikálták**”.²⁶ Annak tényét, hogy még a beszélt normák esetében is eltérő kiejtésváltozatokkal kell számolni, nem tartjuk feltétlenül azonosnak azzal, hogy a szókinccsel és nyelvtannal szemben a kiejtési norma vagy annak változatai ne lehetnének kodifikálva. Egy adott sztenderdhez regionális és társadalmi meghatározottságú kiejtési normák kapcsolódhatnak, melyek közül rendszerint egy kiemelt változat képezi a fonetikai (fonológiai) ábrázolás alapját. A brit RP norma sem csupán nyelvészeti absztrakció eredménye, hanem létező, területileg semleges presztízsváltozat. Ugyanez mondható el a norvég tanulmányokban gyakran megkérdőjelezett, BM-nak megfelelő beszélt változatról. Egy általánosan elterjedt kiejtési norma meglétének ugyanakkor nem feltétele a tudatos kodifikáció, mint ahogy a helyesírás és grammatika is épülhet konvenciókra, központi (akadémiai) szabályozás helyett. Az angol szótárak többsége feltüntet egy (brit vagy/és amerikai) területileg semleges kiejtésváltozatot, amely presztízsnél fogva hatással lehet a helyi változatokra. A kiejtés sokszínűsége aligha jellemző például a BBC, CNN, ARD, ZDF, ORF és az MTV állami televíziók adásaira,²⁷ szemben például a norvég NRK-val, ami azonban bizonyos műsorok tekintetében szintén normatív nyelvi mintákat követ.²⁸ Utóbbi azért is figyelemre méltó, mert a politikusok és nyelvészek is egyetértenek abban, hogy a hivatalos norvég változatok használata csak az írott nyelv vonatkozásában szabályozandó, a televízió és rádió munkatársaira nézve azonban az előírások a beszélt nyelvre is kiterjednek. A bemondóknak meghatározott műsorok esetében a hivatalos írott normákhoz kapcsolódó, a Norvég Nyelvi Tanács által meghatározott kiejtési mintát kell követniük. Itt nem a regionális akcentus kiküszöböléséről van szó, az egyéni nyelvhasználatot a szabályozás mégis erősen korlátozza.

Feltételezésünk szerint a sztenderd változat és a dialektus fogalmához hasonlóan itt ismét terminológiai kérdés lehet annak eldöntése, hogy a kiejtési szótárakban és nyelvkönyvekben feltüntetett kiejtési mintát miként kezeljük. A norvég szótárak tipikusan a „sztenderd kelet-norvég” változatot részesítik előnyben, ami lényegében megfelel a

fővárosban domináns kiejtésnek.²⁹ A „sztenderd svéd” szintén a főváros és környékének kiemelt variánsát képviseli, míg a „sztenderd dán” alatt egy északkelet-sjællandiai ejtésváltozatot értenek.³⁰ A sztenderd változat kiejtési mintáinak kodifikáltsága a nyelvoktatásban is megnyilvánul, még a norvég nyelv esetében is, melynek elvileg nincs hivatalos beszélt normája. Az idegen ajkúak mégis egy normatív kiejtési mintát sajátítanak el.

A fent idézett Trudgill definíció szerint a sztenderd változat az, amit „a **művelt** anyanyelvi **beszélők** beszélnek”. (Kiemelés tőlem, B.P.) Míg véleményünk szerint a sztenderd változat dialektusként történő kezelése pluralista nyelvszemléletről tanúskodik, addig annak a beszélők műveltsége szerinti meghatározása részben ellentmond, és a norvégiai viszonyokra egyáltalán nem értelmezhető. Ott ugyanis a többség nemsztenderd változatot beszél, és sokan még azt is megkérdőjelezzik, hogy másképp is lehet norvégul beszélni. Annyi bizonyosan elmondható, hogy a beszélt nyelvváltozat és a műveltség között Norvégiában semmilyen összefüggés nincs. A sztenderd változat dialektusként történő meghatározásának fő erényének véljük, hogy az szembeáll a társadalmi beidegződéssel, míg a fenti definícióban a műveltségi szint említése ezzel ellentétes irányú, és részben arra a tradicionális felfogásra vezethető vissza, mely a dialektus fogalmából kizárta a nagyvárosi és a művelt rétegek beszédmódját. A köznyelv és az irodalmi nyelv fogalmak használatát, valamint a dialektus és a sztenderd változat elválasztását inkább terminológiai, semmint nyelvszemléleti kérdésnek gondoljuk, ezzel szemben a sztenderd változat definíciójában a műveltség említése normatív hagyományokra is épülhet. Be kell látnunk azonban, hogy a definíció ebben a pontban akár helytálló is lehet, mint például a magyar nyelv esetében, ez azonban éppen a normatív iskolai nyelvhasználat, és a helyi dialektusokkal, sőt tájszólással szembeni csekély társadalmi tolerancia hatásaként értékelhető. Ebben a tekintetben a norvég viszonyok valóban példaként szolgálhatnak.

2.4. A dialektus fogalmának eltérő megközelítési lehetőségei

A dialektus fogalmának eltérő értelmezése nyelvészetén kívüli szempontokra is visszavezethető. Vikør (1994) a problematikát **nyelvészeti** (1), **szociológiai** (2) és **pszichológiai** (3) perspektívából mutatja be.³¹ A nyelvészeti megközelítésnél is két változattal (a, b) számol.

1a: A dialektus olyan nyelvváltozat, amely önmagában teljes nyelvi rendszert alkot, ezért önálló nyelvként funkcionálhat, ami azonban olyan közel áll más nyelvváltozatokhoz, hogy ezek mindegyikét tekintjük egy adott nyelv dialektusainak.

- 1b: Az előzőeket azzal egészíti ki, hogy a dialektusok meghatározott területhez köthetők, azaz helyi és társadalmi csoportokra jellemző nyelvváltozatokról beszélünk (regiolekt, szociolekt).
- 2: A hagyományos szociológiai definíció a dialektusok azon sajátosságát emeli ki, hogy formálisan nem sztenderdizáltak, és közvetlenül nem kapcsolódik hozzájuk írott nyelvi változat, amiért funkciójuk korlátozott.
- 3: A pszichológiai definíció minden beszélt nyelvváltozatot a társadalmi funkciótól függetlenül dialektusnak tekint, melyet a beszélő első anyanyelvként sajátít el.³²

Felmerülhet a kérdés, hogy Norvégiában miért fogant meg kevésbé egy olyan szemlélet, mely Magyarországon például már általánosnak minősül, és aminek alapján a dialektológia meghonosodott terminológiája megkérdőjelezhető. A problémát leginkább abban látjuk, hogy a dialektus terminus alatt leginkább beszélt változatot értünk, legyen az sztenderd vagy nemsztenderd változat. Mindaddig nem áll elő konfliktus, ameddig a beszélt és írott sztenderd változatok megfeleltethetők egymásnak. A norvég sztenderdek esetében azonban ez a megfeleltetés kérdéses. Nehézkes egy olyan változat dialektusként történő megnevezése, melynek nincsen anyanyelvi beszélője, és melynek második nyelvként elsajátított beszélt változata is meglehetősen mesterkéltnak, ami a NN-ről elmondható. A BM-nak megfelelő beszélt nyelvváltozat létezésének elutasítása inkább ideológiai okokra vezethető vissza. Egy ilyen változat elismerése, és különösen BM-ként történő megnevezése a változat társadalmi presztízsének további növekedését eredményezné a beszélt nyelvben alulreprezentált NN-kal szemben.

2.5. A sztenderd és a norma kapcsolata

A sztenderd és nyelvi **norma** terminusok gyakran szinonimaként használatosak. Ez különösen akkor érvényes, ha norma alatt egy normarendszert, azaz a sztenderdet meghatározó nyelvi normák összességét értjük. A *norm* („norma”) norvég terminus mellett a tanulmányokban szereplő *normal* pontosan az utóbbi értelmezésnek felel meg, és elsősorban a hivatalos írott változatokra használják.³³ Norma alatt a dolgozatban is többnyire normarendszert értünk. A BM, NN (és RM) sztenderdekben belül több ilyen normarendszerrel kell számolni. Mindkét hivatalos változat kapcsán szerepel a **tankönyvnorma** (*læreboknormalen*) kifejezés, mely a hivatalos norvég sztenderdek azon sajátosságára utal, hogy használatuk az oktatásban (és az állami adminisztrációban) kötelező.

Omdal (1996) a sztenderd fogalmát csak az írott nyelvre vonatkoztatja, amit szójegyzékek, hivatalos szótárak és nyelvtanok kodifikálnak. Dyvik (1993) különbséget tesz **empirikus** és **kodifikált normák** között. Az empirikus normák szerinte eltérhetnek a kodifikált normától, és ő a nyelvet is a társadalmi kommunikációban való használata alapján határozza meg, miszerint az a ténylegesen **használt normákból** áll. A működő normákat Vikør (1994) internalizált normákként tárgyalja, és szerinte a norvég nyelv írott változatai esetében is csak a ténylegesen használt normák relevánsak. Gullvåg (1991) és Haas (1982) is egyenlőségi tesztet tesz a normák és a **követett normák** között.³⁴ A nyelvi normák tehát csak olyan mértékben tekinthetők tényleges normáknak, amennyiben ezek használata ezt igazolja.³⁵ Miután elfogadjuk, hogy a normákat a használat és a viselkedés szabályosságai határozzák meg, akkor **az előírt normát is csak akkor tekinthetjük tényleges normának, ha azt a nyelvhasználók elfogadják, és ha az a nyelvhasználatban is megnyilvánul. A norvég esetében ezt azért gondoljuk kiemelkedően fontosnak, mert egy sztenderd változat hivatalos státusza nem feltétlenül jár együtt annak nyelvészeti értelemben vett normaként való értelmezésével, és ezzel szemben egy működő normának nem előfeltétele annak hivatalos volta.** Ez ugyanúgy érvényes az írott normákra, mint a hivatalos státuszt nélkülöző beszélt változatokra.

A hivatalos norvég sztenderdek tartalmazznak olyan nyelvtani szabályokat, melyek hétköznapi használata már hiperkorrekciónak minősül, és idegen az anyanyelvi beszélők számára. A személyes névmás egyes szám harmadik személyű alakjának függő esete (akk.-dat.) például többnyire egybeesik az alanyesettel (*ham > han*). Mindaddig fenntartható az az álláspont, hogy a „nyelvtanilag helyes” alak használata szorgalmazandó, amíg esély van ennek fennmaradására. Amennyiben azonban ez az alak teljes mértékben hiányzik a nyelvhasználatból, megfontolandó ennek eltávolítása a sztenderdből. Hasonló problémát jelent a norvég sztenderdeken belüli variabilitás. Itt elsősorban azoknak a fakultatív szótári alakoknak az átértékelése vált szükségessé, melyek ugyan megengedettek, de használatuk elenyésző mértékű. A hivatalos norvég sztenderdek tartalmazznak tehát előírt elemeket, és ezzel együtt találunk a hivatalos normától eltérő írott változatokat is.

2.6. A norvég sztenderdek kérdése

A hivatalos norvég változatok szempontjából a sztenderd megnevezés néhány problémát vet fel. A norvég nyelvészek azért is kerülnek a terminust, mert míg a BM esetében ez viszonylag könnyen megfeleltethető annak, amit más nyelvek kodifikált normájaként ismerünk, a NN inkább csak mint írott kód létezik, és nem találunk ennek közvetlen alapjául szolgáló anyanyelvi változatot. Hivatalosan a BM és a NN megnevezés is csak a norvég nyelv írott

változataira vonatkozik, és sztenderdként történő megnevezésük a köztük lévő különbséget hangsúlyozná, szemben a norvégiai törekvésekkel. Mivel azonban két alapvetően eltérő kodifikációs folyamat eredményeiről van szó, a dolgozatban mindkét írott norma esetében használjuk a sztenderd megnevezést. A RM norma létrehozását „privát kodifikációként” emlegeti a norvég nyelvészet, mert szabályozását egy állami támogatást nélkülöző „civil” szervezet végzi, szemben a parlamenti határozatokkal megerősített nyelvi reformokkal, melyek a hivatalos sztenderd változatokra vonatkoznak. A NN és BM hivatalos státusza azonban csak az iskolai és közigazgatási használatra, illetve a közszolgálati médiára vonatkozik. A nem hivatalos, de a használatban elterjedt RM írott és beszélt változatának stabilitása miatt indokoltnak tekintjük ennek is a sztenderd változatként történő meghatározását. A RM norma vizsgálata, támogatóin kívül, annak ellenére minősül tabunak Norvégiában, hogy a legnagyobb napilapok, mint például az *Aftenposten* is ezt a normát használják. A NN és BM leírását célzó tanulmányokban legfeljebb említést kap a „privát RM norma”, melynek fejlődése ugyanakkor számos párhuzamot mutat más nyelvek sztenderdizált változatával. A RM és a BM normák szétválásának, illetve későbbi kiegyenlítődésének kérdése ezért a dolgozatban is fontos szerepet kap. A privát vagy civil jelzöt a kodifikáció és a norma megnevezése kapcsán – a hivatkozások kivételével – mellőzzük.

2.7. Összegzés

A szociolingvisztika és a nyelvtervezés terminológiája eltéréseket mutat, ami a dolgozat szempontjából problémákat vet fel. Rendelkezésre állnak egyfelől az újabb szociolingvisztikai kutatások szemléletét és módszertanát tükröző tanulmányok és fordítások, nem minden esetben tűnik azonban indokoltnak a meghonosodott magyarországi terminusok kiszorítására való törekvés. A dolgozatban a terminusok konzekvens használatára törekszünk, de különösen az utalások és idézetek kapcsán kiküszöbölhetetlen olyan műszavak szinonimaként való kezelése, melyek között az átfedés a különböző szemléleteket figyelembe véve nem teljes.

A **sztenderd** fogalmát nemcsak a hivatalos írott változatokra, hanem bármilyen kodifikált alakzatra használjuk, míg a normalizált beszélt változatok esetén a **köznyelv** terminust vagy a **beszélt norma** megnevezést részesítjük előnyben. Az **irodalmi nyelv** fogalma a NN esetében lehet alkalmazható, mely változatnak nincs anyanyelvi beszélője. Szóbeli használata főleg felolvasás és színházi előadás alkalmával, valamint templomi, iskolai és akadémiai környezetben természetes, ahol viszont többnyire érvényesül az irodalmi nyelvre vonatkoztatott eszményi jellege. A NN beszélt változatának behatároltságából következik, hogy csak magas szintű nyelvi kompetencia adhat alapot használatára, meghatározott kontextusokban.

3. A NYELVTERVEZÉSI MODELLEK ALKALMAZÁSI LEHETŐSÉGEI

3.1. Nyelvtervezés, nyelvművelés, nyelvpolitika

A nyelvtervezést gyakran a **nyelvművelés** és a **nyelvpolitika** szinonimájaként használják, hiszen mindhárom fogalom olyan tevékenységre vonatkozik, amely a nyelvhasználat befolyásolására irányul, így a célok és eszközök számos átfedést mutathatnak.³⁶ Haugen a **nyelvművelés** (*language cultivation*) kifejezést eredeti definíciójában nem használta, azt mások javasolták elméletének kiegészítéseként, Magyarországon ugyanakkor a nyelvművelés műszó a nyelvtervezésnél távolabbi múltra tekinthet vissza. A jelen dolgozatban figyelembe vett definíciók szerint a nyelvtervezésnek a nyelvművelés és nyelvpolitika csak egy szelete, ami ugyanakkor elég nagy ahhoz, hogy heves vitákat váltson ki a nyelvművelők és a nyelvészek körében. A nyelvpolitikát a konkrét nyelvtervezési döntésekre vonatkoztatjuk, ahol a központi (esetlegesen törvényi) szabályozás kerül előtérbe, míg a nyelvművelést a kivitelezés részének tekintjük. A norvégiai folyamatoknál is azt látjuk, hogy a törvényi szabályozás háttérében politikai és ideológiai megfontolások állnak, és különösen a hivatalos normaváltozatok esetében a nyelvészek között is konszenzus uralkodik arra vonatkozóan, hogy a legfőbb irányelveket a politikusok határozzák meg. Norvégiában kivételt ugyanakkor inkább azok a nyelvészek alkotnak, akik nem szólnak fel nyelvtervezési, illetve nyelvművelési kérdésekben. A nyelvészeti szempontok figyelembevétele azért is kiemelkedően fontos, mert nemcsak a nyelvi norma változása befolyásolhatja döntően a nyelvhasználatot, hanem a nyelvhasználat változása is szükségessé tehet kodifikációs lépéseket, amint azt a sztenderdizált nyelvek története során látjuk.

A *language planning* a magyar szakirodalomban „nyelvi tervezésként” és „nyelvtervezésként” is szerepel. A magyarhoz hasonlóan a németben is lehetőség lenne a jelzős szerkezet használatára a szóösszetétel helyett, mégsem találkozunk a *sprachliche Planung* terminussal, helyette a *Sprachplanung* terjedt el. A *Sprachplanung* esetében a nyelv a tervezés tárgya, míg a *sprachliche Planung* más értelmezésekre is lehetőséget ad, és a nyelv itt inkább eszközként értelmezhető. Minden olyan tervezési folyamat szóba jöhet, ahol a nyelv valamilyen szerepet játszik, de az elsődleges cél nem magának a nyelvnek a megváltoztatása. Ezzel kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy egyáltalán tervezhető-e a nyelv? Határozottan kijelenthetjük, hogy **a nyelv**, amit az írott és beszélt változatok összességének tekintünk, **nem**

tervezhető. A nyelvtervezés folyamatát ezért konkrét nyelvváltozatok, tipikusan egy sztenderd változat létrehozására és fejlesztésére vonatkoztatjuk. A nyelvjárások és a sztenderd változatok esetében egymástól eltérő normák érvényesülhetnek, így a tervezés ezért sem magát a nyelvet, hanem a nyelvhasználatot irányító normákat érinti, melyek igazodhatnak a nyelvhasználók egy csoportjának normarendszeréhez vagy egy nyelvi ideálhoz.

Haugen eredeti definíciója és a korábbi nyelvtervezési elméletek egy új sztenderd változat létrehozására vonatkoztak, és nem egy már kialakult normával kapcsolatos nyelvművelésre. A korpusztervezést középpontba állító modellek vonatkozásában a nyelvtervezés terminus igazolható, amennyiben a tervezés tárgyának egy konkrét nyelvet, illetve nyelvváltozatot tekintünk. A státusztervezést és a társadalmi folyamatok vizsgálatának elsődlegességét hangsúlyozó későbbi elméletek azonban már olyan nyelvművelési, illetve nyelvpolitikai folyamatokat is magukba foglalnak, ahol a tervezési folyamat célja társadalmi változások előidézése. Ilyen esetekben a „nyelvi tervezés” meghatározás tűnhet szerencsésebbnek. A nyelvi tervezést tehát tágabb fogalomnak tekinthetjük, mint amire a nyelvtervezés terminus lehetőséget ad, mivel azonban ilyen megkülönböztetéssel a magyar szakirodalomban nem találkozunk, a megnevezéseket szinonimákként kezeljük.

3.2. A nyelvtervezés mint tudományos diszciplína

A haugeni modell a modern nyelvtudomány részét képezi, kérdéses ugyanakkor, hogy maga a nyelvtervezés mennyire tekinthető önálló diszciplínának. A nyelvtervezés úttörői a szociolingvisztika képviselői közül kerültek ki, így azt akár e tudományág részének is tekinthetnénk. A szociolingvisztika áttekintését célzó tanulmányok mindenesetre foglalkoznak nyelvtervezési kérdésekkel.³⁷ A nyelvtervezés egyes elemei a leíró nyelvészettel és a dialektológiával is átfedést mutatnak, és olvashatunk nyelvtervezési kérdésekről az alkalmazott nyelvészet kapcsán. A dialektológia foglalkozik például a nyelvi sztenderdizáció kérdéskörével, de a leíró nyelvészet sem hagyhatja figyelmen kívül a tényleges nyelvhasználatot és annak változásának vizsgálatát. A szociológia és a nyelvészet vizsgálati módszerei szorosan kapcsolódnak ezekben a folyamatokban. A nyelvtervezés önálló diszciplínaként való értelmezését mindenképpen megnehezíti, hogy a témával foglalkozó önálló tanulmányok és periodikák ellenére nincs átfogó, általánosan elfogadott elmélete.³⁸

3.3. A nyelvtervezés szükségessége

Az egyes országok nemzeti nyelvük fennmaradását különböző eszközökkel igyekeznek biztosítani. Izlandon a mindmáig domináns purista³⁹ tendenciák érvényesítésével, Norvégiában a nyelvhasználatot szabályozó törvényekkel, míg Magyarországon a törvényi szabályozás elsősorban a nyelv státuszára és csak korlátozott mértékben a nyelv használatára vonatkozik („reklámtörvény”). A nyelvtervezés céljai, eszközei és fokozatai más-más társadalmakban nagyon különbözőek lehetnek, mint ahogy ezek megítélése is. Haugen (1966) a tervezést általánosan „egy probléma szükségéből eredő emberi tevékenységnek” nevezi, és a nyelvtervezést is más tervezési folyamatok analógiájára határozza meg. Definíciója szerint a nyelvtervezés olyan **tevékenység**, „amely normatív helyesírást, nyelvtant és szótárt készít abból a célból, hogy tanácsot adjon az íróknak és beszélőknek egy nem-homogén beszélőközösségben”.⁴⁰ Később a nyelvtervezésre vonatkozó definícióját inkább már a nyelvtervezés **következményeinek**, a nyelvtervezési döntések gyakorlatba való átültetésének tekinti. 1966-ban tehát a nyelvtervezés lényegét inkább már a rendelkezésre álló nyelvi formák értékelésében és a közülük történő választásban látja. Ez előrevetíti a nyelvtervezési elméletek paradigmaváltását, miszerint a nyelvi struktúrát érintő tervezésről egyre inkább a társadalmi környezet vizsgálatára terelődött a hangsúly. Kloss terminológiája alapján a **korpusztervezés** helyett a társadalmi folyamatokat figyelembe vevő **státusztervezés** került előtérbe. Haugen 1959-es megfogalmazása szerint nyelvtervezésre szükség van minden olyan esetben, „ahol nyelvi gondok merülnek fel”, illetve ahol „a nyelvi helyzet valamilyen szempontból nem kielégítő”.⁴¹ Kezdetben ezen elsősorban a kommunikáció sikertelenségét értette, de a probléma utalhat szociális egyenlőtlenségekre is, amennyiben egy társadalmi csoport úgy ítéli meg, hogy ezek eredete nyelvi okokra vezethető vissza. Ennek tipikus esete a különböző nyelvi normák ütközése vagy egyes normák eltérő szociális státusza.⁴²

Haugen maga is hangsúlyozta, hogy a nyelvtervezési folyamatok vizsgálata nem új a nyelvtudományban.⁴³ A dán Rasmus Rask a kiejtés és a helyesírás kapcsolatát helyezte előtérbe, és az ortofón ortográfiára vonatkozó nézetei Dánián túl is visszhangot kaptak, ami a norvég helyesírásban nagymértékben érvényesül. A német nyelvtörténeti iskola megalapítói, mint például Jacob Grimm és August Schleicher is foglalkoztak a nyelvhelyesség kérdésével. Utóbbi kérdéskör meghatározó a svéd Adolf Noreen és a dán Otto Jespersen⁴⁴ munkásságában is. Az egyébként kevésbé normatívnak tartott amerikai nyelvészeti képviselői is tárgyalták a témát, mint például Edward Sapir és Leonard Bloomfield.⁴⁵ A XIX. században a normatív nyelvészettel szemben formálódó deskriptív nyelvészeti támogatói akár Esaias Tegnér svéd nyelvészt is idézhetnék, aki szerint a nyelvész feladata „nem az, hogy előírja a nyelv

szabályait, hanem, hogy leírja azokat.”⁴⁶ Ugyanakkor már ő is meghatározta az ideális nyelv fogalmát, amit annak egyszerű kiejtésében és könnyű megértésében látott.

A norvég folyamatok kapcsán felmerül a kérdés, hogy ilyen éles határvonal húzódik-e a preskriptív és a deskriptív irányzatok között? Egy nyelv leírásának módszere viszonylag objektív csak akkor lehetne, ha egy teljesen homogén nyelvközösséget feltételeznénk, de Norvégiában a nyelvhasználat még egy kisebb közösségen belül is változatosságot mutat. A kodifikáció során a nyelvészek gyakran választásra kényszerültek, hogy melyik konkrét változatot írják le, és az adott nyelvváltozaton belül is lehetőség adódott egy vagy több alternatíva kiemelésére. A szókincs, a grammatika és a kiejtés terén sem feltétlenül azonos a kodifikációban figyelembe vett beszélők nyelvi kompetenciája. Számos európai országban azt tapasztaljuk, hogy a sztenderdizáció alapját a társadalom elit rétegének normája, illetve valamely hatalmi vagy kulturális központ nyelvváltozata jelentette, ami a norvég változatok közül leginkább a RM, és részben a BM normára vonatkozatható. A NN viszont éppen a presztízsváltozattal szemben jelentett sokak számára alternatívát.

Bloomfield (1933) az írást a nyelv látható jelek segítségével történő rögzítéseként határozta meg.⁴⁷ Haugen is vitathatatlannak tartja, hogy történeti szempontból az írás másodlagos a beszédhez képest. Haugen a nyelvtervezési kérdésekkel szembeni ellenállást éppen abban látja, hogy itt szerinte ez a viszony fordított. A nyelvtervezési folyamatok legtöbbször az írott normára vonatkoznak, ami még ideális esetben is csak a beszélők egy részének tükrözi többé-kevésbé a nyelvi kódját. A nyelvtervezés haugeni modellje a formális nyelvi alakzatokra, a nyelv írott változataira vonatkozik. Úgy gondoljuk, hogy az írott nyelv elsődlegességének hangsúlyozása a beszélt nyelvvel szemben kettős értelmezést kaphat a norvég folyamatokat illetően. **A BM és a RM alapját egy stabil írott nyelv, a dán jelentette, míg a NN helyesírása, grammatikája és szótára elsősorban dialektusokra épült, amihez csak másodlagosan szolgált példaként a középkori Norvégia írott nyelve, a *norrøn*. A BM, és még inkább a RM átfedést mutat a társadalom egy részének beszélt változatával, míg különösen a korai NN eltérő beszédváltozatok ötvözése volt olyan nyelvi jegyekkel, melyek még a figyelembe vett nyelvjárásokban sem voltak jelen.**

3.4. Többsnyelvűség = kommunikációs probléma?

A nyelvtervezés Haugennél a nyelvközösségen belüli kommunikáció elősegítését szolgálja. A kommunikáció problémamentességének fokozatai szerint Haugen háromfajta nyelvközösséggel számol. Az elsődleges nyelvközösségben nincsenek kommunikációs problémák, ezért a nyelvtervezés szükségtelen, itt Izlandot említi. Szerinte a nyelvtervezés elutasítása éppen annak lehet köszönhető, hogy elsődleges nyelvközösségeket vesznek alapul. Izlandon nincsenek jelentős különbségek az egyes nyelvváltozatok között, a norvégiaihoz hasonló nyelvjárási tagolódással nem kell számolni. Az izlandi irodalmi tradíciók az 1200-as évekig nyúlnak vissza, és a nyelvi norma beszélt és írott változata is stabil. Megjegyezhetjük ugyanakkor, hogy nyelvújítási folyamatok Izlandon is zajlottak az 1800-as években és a nyelvi helyzet stabilitását ott is részben nyelvtervezési folyamatokban látják.

Haugen másodlagos nyelvközösségként Angliát, míg harmadlagos nyelvközösségként Svájcot nevezi meg, de említhetnénk akár Belgiumot vagy Kanadát is. A kommunikáció problematikájának skáláját tehát az egynyelvűtől a többsnyelvűig állítja fel. Ezek szerint Svájcban lenne a legnagyobb szükség nyelvtervezésre a kommunikációs problémák feloldására. A többsnyelvű közösségekben a megoldást ő egy közös kód, azaz egy kiegészítő nyelv létrehozásában látta. Úgy véljük azonban, hogy egy ilyen nyelvi kód megalkotása éppen azokban a többsnyelvű államokban nem volt napirenden, ahol jelentős különbség van az egyes nyelvek között. Svájcban ráadásul (a rétoromán kivételével) jelentős bázissal rendelkező európai nyelveket találunk, ahol az írott nyelvi norma csak minimálisan tér el a nemzetközi használattól, míg például a német helyi beszélt változatok és a sztenderd között a kölcsönös megértés sem feltétlenül biztosított. Nem véletlen, hogy a német nyelvterületeken elvárásként tüntetik fel az álláshirdetésekből a német nyelvtudást, ami itt a normatív változat ismeretét jelenti. Ez azonban egy adott nyelven belüli kommunikációs probléma, amellyel a nyelvjárást beszélők más országokban is szembesülnek, és nincs összefüggésben az ország többsnyelvűségével.

Amennyiben az országhatároktól eltekintve inkább régiókat veszünk figyelembe, a svájci nyelvterületeket sem kell elszigetelt egységeknek tekintenünk, amit a schengeni szerződés életbelépésével leomló sorompók jelképesen is megerősítenek. A nyelvközösségek és a beszélőközösségek is túlmutatnak országhatárokon. A nyelvtervezés a némethez, franciához és olaszhoz hasonló stabil nyelvek esetében leginkább az ortográfia és a szókinés modernizálására korlátozódik, és például az aktuális német helyesírási reform kapcsán azt látjuk, hogy ez az érintett országok közötti együttműködés keretében történik.⁴⁸ A nyelvtervezés a többsnyelvű országokban az egyes nyelvek státuszának meghatározásában is

megnyilvánulhat, ez jelentheti valamelyik nyelv kiemelését egy másik rovására bizonyos nyelvterületeken, ami azonban elsősorban politikai kérdés. Ilyen például az 1977-es francia nyelvtörvény (Francia Nyelvi Charta) Québecben, amely a francia nyelv elsődlegességét hangsúlyozza az angollal szemben, vagy az 1995-ös szlovák államtörvény, mely a magyar nyelv használatával kapcsolatos jogokat nyirbálta meg. Véleményünk szerint a többnyelvű államokban zajló nyelvtervezési folyamatok nem feltétlenül kommunikációs problémák megoldására irányulnak, még ha a politika használhatja is ezt érvként. A fent említett poliglott országok közül Belgiumban találunk átfogó nyelvtervezésre példát, ahol azonban ez szintén nem a németalföldi és francia, valamint német nyelvű lakosság közötti nyelvi együttműködést célozta, sokkal inkább a többnyelvűség megszilárdításának feltételeit alkotta meg, és Flandriában stabil nyelvállapotot teremtett.

3.5. A beszélőközösségek további csoportosítási lehetőségei

Az adott országon belüli kommunikáció elősegítését szolgáló nyelvtervezési lépések szükségessége főleg a korai elméletekben dominált, melyek gyakran a harmadik világban zajló folyamatokat vették alapul. Itt is elsősorban azokat a többnyelvű országokat, melyek nem rendelkeztek közös nyelvi kóddal, vagy az a korábbi gyarmatosítók nyelve volt. A vizsgált területek másik fontos csoportját azok az új nemzetállamok jelentették, melyek a közös nyelvben is kifejezésre juttatták szuverenitásukat és a különböző nemzetiségek összetartozását. Erre példa a volt Szovjetunió és Jugoszlávia. Nagyban különbözik ezektől azoknak az új államoknak az esete, melyek nem elsősorban a nyelvek és nyelvváltozatok különbözősége vagy a stabil írott nyelv hiánya miatt, hanem elsősorban politikai okokból fordultak a nyelvtervezés felé. A nyelvtervezési modellekben ugyanakkor itt is azt látjuk, hogy az előző csoportok kommunikációs problémái központi helyet foglalnak el a kiindulási nyelvi helyzet ábrázolásában, mint történik ez Norvégia esetében is.

Amennyiben az egyes nyelvtervezési lépések szükségességét pluralista nézőpontból vizsgáljuk, és a többnyelvűséget nem tekintjük önmagában áthidalandó problémának, az egyes nyelvterületeket a haugeni csoportosítástól eltérően rangsorolhatjuk. Más jellegű nyelvtervezéssel kell számolni egy olyan társadalomban, mely történelmileg is hosszú hagyományokkal rendelkező stabil sztenderd nyelvvel rendelkezik (1), mint ahol a tudatos nyelvújítás útján kialakított nyelvi kód viszonylag új, és használatát vagy elterjesztését tekintve kevésbé stabil (2). Az 1-es csoportba éppúgy tartozhatnak egynyelvű államok, mint többnyelvűek, mint pl. Svájc, Belgium és Kanada. A poliglott országok egyes nyelvei között a sztenderd változat stabilitása szempontjából különbségek lehetnek, mint például Belgiumban

a francia és a flamand viszonyában, amiben utóbbi változat késői sztenderdizációjának van szerepe. A 2-es csoportba sorolható norvég és a belgiumi flamand között lényeges különbség ugyanakkor, hogy a flamand stabilitásához nagymértékben hozzájárul, hogy a kodifikáció a hollandiai norma alapján történt, míg Norvégiában eltérő és gyorsan változó normák rivalizálnak egymással. A 2-es csoportba sorolható stabil normát találunk még például Finnországban, míg Dánia és Svédország nyelvi helyzetét illetően az 1-es csoportba tartozik. Külön kategóriát alkotnak azok a (harmadik világbeli) többnyelvű társadalmak, ahol egy új közös nyelvi kód létrehozásával kívánták a különböző csoportok integrációját elősegíteni (3), vagy ahol egy már meglévő nyelvi norma kiterjesztésével és részbeni modifikációjával teremtették meg a nyelvi egységet (4).

Vikør (1994a) a nyelvtervezés szempontjából figyelembe vehető szituációkat a következőképpen rangsorolja: írott nyelvvel nem rendelkező társadalmak; irodalmi tradícióval rendelkező társadalmak, melyek nyelve azonban modernizálást igényel; stabil sztenderd nyelvvel rendelkező nemzetek, ahol egy nyelvi kisebbség integrációját kívánják elősegíteni. Utóbbi kategória számos problémát vet fel, hiszen ez jelentheti egy nyelvi kisebbség beolvasztásának szándékát a jól hangzó integráció keretén belül. A többségi nyelvhasználat és a hivatalos nyelv elsajátításának támogatása ideális esetben történhet az anyanyelv megtartásával is, számos példát látunk azonban ennek ellenkezőjére. A legkülönbözőbb kisebbségi csoportok jogainak védelme a modern Európában a nyelvi jogok szempontjából is kedvező alapokat teremtett, ezekért a jogokért azonban sok esetben továbbra is meg kell küzdeni. Vikør (uo.) a nyelvtervezés speciális eseteit is megemlíti, mint például a nemzetközi együttműködésből (EU), a technológiai, gazdasági fejlődésből eredő döntéseket. Speciális kategóriát képeznek a mesterséges nyelvek, melyek nemzetközi segédnyelvként működnek.⁴⁹ Tapasztalataink alapján megállapítható, hogy az utóbbi időben a nemzetközi segédnyelv szerepét Skandináviában is egy természetes nyelv, az angol veszi át, aminek használata az interskandináv kommunikációban is erősödik. Az okok nem elsősorban az egyes skandináv nyelvek beszélői közötti kommunikációs nehézségekben keresendők, bár számos szakterületen az angol zavartalanabb eszmecserét tesz lehetővé, hanem inkább abban, hogy a skandináv együttműködés valójában „északi” közösséget jelent, amibe nemcsak az izlandiak és feröeriek, de a finnek is beletartoznak. Finnországban hiába tanul az iskolában mindenki svédül, a skandináv nyelvi kompetencia a finn nyelvű lakosság esetében meglehetősen hiányos.

3.6. A nyelvtervezés folyamatának modellje

3.6.1. Haugen 1.

Haugen (1966) nyelvtervezési modellje:⁵⁰

	Forma	Funkció
Társadalom	(1) Kiválasztás (normaválasztás)	(3) Elterjesztés
Nyelv	(2) Kodifikáció	(4) Fejlesztés (további kidolgozás)

2. ábra

A **norma kiválasztása** (1) leggyakrabban politikai döntés eredménye, amit társadalmi folyamatok és a kodifikációban részt vevő nyelvészek is befolyásolhatnak. A **norma elterjesztése** (3) az iskolai oktatáshoz és a nyelvváltozatok státuszának meghatározásához kapcsolódik, míg a **norma kodifikálását** (2) és további **fejlesztését** (4) leggyakrabban nyelvészek és írók végzik. A (4)-es kategóriát magyarul *kidolgozásként* is emlegetik, mivel azonban kidolgozás alatt kezdeti kodifikációs lépéseket is érthetünk, szerencsésebbnek tartjuk az angol *elaboration* terminus pontosabb körülírását, ami lehet „részletes/további kidolgozás”, de még inkább „fejlesztés”, annál is inkább, mert Haugen a kodifikált norma funkcionális fejlesztését („functional development”) értette ez alatt.⁵¹ A fenti modell elsősorban arra az ideális helyzetre vonatkozik, amikor a kiválasztott normával kapcsolatosan konszenzus uralkodik. A norvég viszonyokra a 2. ábra főleg a hivatalos NN és BM normára vonatkoztatható, míg a RM norma nem követi a nyelvpolitika irányvonalát. Ennek terjesztése sem az állami oktatás keretein belül történik, hanem írók és újságírók tevékenységén keresztül.

Fishman (1974) a fenti modellt Neustupný (1970) javaslatára módosította, és a **nyelvműveléssel** („language cultivation”) egészítette ki. Neustupný később tovább finomította nyelvműveléssel kapcsolatos álláspontját, és azt vagy a nyelvi tervezés részeként vagy azzal szembeállítva képzelte el. Neustupný szerint a *nyelvművelés* különösen fejlett társadalmakban játszhat szerepet, és a terminus angol megfelelőjének használatát részben az európai hagyományokkal indokolja, ahol ennek számos nyelvben van megfelelője. (A magyaron kívül például a skandináv nyelvészetben: *språkvård* (sv.), *spåkrøkt* (BM), *målrøkt* (NN), *sprogrøgt* (da.), valamint németül *Sprachpflege*). Neustupný a nyelvi tervezés egész folyamatára inkább a **nyelvápolás** („language treatment”) elnevezést javasolta, ennek azonban az angol nyelvű szakirodalomban nem volt hagyománya.⁵² Azt is problematikusnak gondoljuk, hogy nem igazán lehet különbséget tenni a nyelvművelés és nyelvápolás kifejezések között. A különbség inkább metaforikus jellegű. A művelésről a kertészkedésre,

az ápolásról pedig esetlegesen a betegápolásra asszociálhatunk. Kontra (1992) metaforája, miszerint „a nyelvművelés diagnózis nélküli terápia” még szemléletesebb, ha a nyelv**ápolásra** vonatkoztatjuk.⁵³ Mindkét fogalom feltételezi azonban, hogy rendelkezésünkre áll egy sztenderd, amit górcső alá veszünk, és részben fejlesztjük, részben óvjuk az idegen vagy a desztenderdizációs hatásoktól. Tauli (1968) az eszmény oldaláról közelítette meg a nyelvtervezés kérdését. Olyan kritériumok felállítását javasolta az ideális nyelv és az ideális nyelvhasználat meghatározására, melyek alapján az adott közösségekben található nyelvváltozatok értékelhetők, és megszabhatják a nyelvi fejlődés irányát. Rubin (1971) is az **értékelést** („evaluation”) hiányolta Haugennél, ami azonban akár az elterjesztésnek, akár a fejlesztésnek a része lehet.

3.6.2. Haugen 2.

Haugen (1987) a nyelvművelést és az értékelést már az eredeti modell részének tekintette, és kitarított a négyes felosztású ábrája mellett, melyet az észrevételek figyelembevételével alábbiak szerint részletezett:⁵⁴

	Forma (politikatervezés)	Funkció (nyelvművelés)
Társadalom (státusztervezés)	1) Kiválasztás a) problémakijelölés b) normák helyzetének meghatározása	3) Elterjesztés (elsajátítás-tervezés) a) javítás b) értékelés
Nyelv (korpustervezés)	2) Kodifikáció (sztenderdizáció) a) grafizáció b) grammatikáció c) lexikáció	Fejlesztés (nyelvi 4) modernizáció) a) terminológia bővítése b) stilisztikai fejlesztés

3. ábra (Haugen 1983 és 1987a alapján)

A fenti ábrába Haugen beillesztette a különböző nyelvtervezési modellek egyes, számára is elfogadható elemeit. A forma kategóriájában a nyelvtervezés és nyelvpolitika fogalmak ötvözeteként megjelenik a *politikatervezés*. Hangsúlyozza azonban, hogy a politikai döntések nem feltétlenül kötődnek állami intézményekhez.⁵⁵ Hozzátehetnénk ehhez, hogy a politikai döntések legalább ennyire fontosak lehetnek a funkció terén, különösen az elterjesztés szempontjából. Nyelvpolitikai eszközökkel legkönnyebben az iskolai oktatásban és az állami adminisztrációban érvényes norma szabályozható, amit a norvég példa is szemléltet.

A fenti ábrában megjelenik a Kloss (1969) által definiált **státusz-** és **korpustervezés** fogalma, ezen túlmenően az alkategóriák a korábbi modell egyes pontjait pontosították.⁵⁶ A

kiválasztás kategóriája (1) a **normák helyzetének meghatározását** (1/b) megelőzően a **probléma kijelölését** (1/a) tartalmazza. A norma kiválasztására (1) tehát csak akkor van szükség, ha **nyelvi probléma** (Neustupný: „language problem”) áll fenn. Ilyen lehet egymással versengő normák jelenléte, amikor is ezek státuszáról kell döntést hozni. Ez vonatkozhat például a norvégiai sztenderd változatok helyzetének meghatározására, de más nyelvváltozatok használatának szabályozására is, illetve többnyelvű társadalmakban az egyes nyelvek funkcionálisan vagy területileg behatárolhatók. A nyelvi „probléma” felismerése mögött sokszor társadalmi vagy politikai okok húzódnak meg, amit a norvégiai folyamatok is igazolnak.

A norvég folyamatok alapján azt látjuk, hogy a kiválasztás vonatkozhat egy teljesen új normára, mint például a NN esetében, vagy egy régi norma megváltoztatására. Viszonylag homogén beszélőközösségekben a választás ezzel szemben inkább technikai kérdés. Lényeges jegyekben eltérő nyelvváltozatok esetén az előnyben részesített változat státuszában is változás következik be, melynek presztízse növekedhet. Ellentétes folyamat játszódhat le a norma szempontjából figyelmen kívül hagyott változatoknál. Amennyiben már létezik presztízsváltozat a beszélőközösségekben, leggyakrabban ez lesz a státusz bővítés alapja. Az európai sztenderdek többsége a felsőbb társadalmi rétegek nyelvére épül, és mivel kezdetben az írás és olvasás erre a szűk körre korlátozódott, a norma kiválasztása sem lehetett kétséges. Olyan országokban, ahol egymástól lényegesen eltérő nemsztenderd változatokat találunk, több norma kiválasztása is szóba jöhet, vagy egy világnyelv funkcionálhat közös kódként.

A tulajdonképpeni sztenderdizáció, azaz a **kodifikáció** (2) a kiválasztott norma státuszának megszilárdítását szolgálja, és ezzel együtt más normák leértékelődését okozhatja. Kodifikáció nem csak előre megtervezett lépések útján jöhet létre. A nyelvhasználat íratlan szabályait is ide számíthatjuk, amennyiben ezek általánosan elfogadottak. A kodifikáció ebben az értelemben nemcsak az írott nyelvre vonatkozik, a folyamat az írásbeliséget is megelőzheti. A kodifikáció kivitelezése komoly nyelvészeti felkészültséget igényel, ami lehet egyetlen személy (pl. nyelvész) műve. Erre példa a norvég Ivar Aasen (1813-1896), aki a LM kodifikációját végezte el, és ezzel valóban új normát alkotott. A BM sztenderdizációját is gyakran egy személyhez, Knud Knudsenhez (1812-1895) kötik, hangsúlyozzuk azonban, hogy utóbbi inkább nyelvreformátor vagy nyelvújító volt, aki a dán írott nyelv norvégosítására tett javaslatokat, de a két nyelv szétválása későbbi reformok eredménye lett. A Knudsen által javasolt nyelvi reformok alapján, őt inkább a korai RM megalkotói között tarthatjuk számon, amitől azonban a modern BM fokozatosan eltávolodott.

Amennyiben nem áll rendelkezésre írott norma, az első lépés lehet a **grafizáció** (2/1), ami adott esetben lehet egy már létező betűkészlet alkalmazása.⁵⁷ Legtöbbször erről is van szó, bár egy meglévő betűkészletet adott esetben kiegészíthetnek a nyelvre jellemző grafémákkal. Ilyenek például a skandináv nyelvekben a dán és norvég <æ, ø, å> és a svéd <å, ä, ö>, melyek az ábécé legvégén találhatók, és mint látható, sorrendjük eltér a svédben a másik két nyelvhez képest. A grafizációt a **grammatikáció** (2/2) és **lexikáció** (2/3) követi. A kodifikáció három lépésének eredményeként tipikusan egy preskriptív ortográfiát, grammatikát és szótárt kapunk. Amennyiben az így kapott normát a társadalom jelentős része elfogadja, sokak számára a mindennapi nyelvhasználat, a helyes írás és beszéd mintájává válhat. Korábbi elméletek gyakran az ortofón helyesírást részesítették előnyben, elsősorban pedagógiai okokból. Később azonban az etimológiai, illetve morfo-fonémikus ortográfia került előtérbe, mely szemléletesebb a szóképzési és grammatikai szabályok szempontjából. A kiejtés szerinti írásmód sokszor egymással azonos morfológiai jegyeket választana el.⁵⁸

A **nyelvművelés** („cultivation”) tevékenységét Haugen a funkcióhoz köti, mely továbbra is az **elterjesztést** (3) és a **fejlesztést** (4) foglalja magában. Előbbinél Haugen a **javitást** (3/a) és **értékelést** (3/b), míg utóbbinál a **terminológia bővítését**, modernizálását (4/a) és a **stilisztikai fejlesztést** (4/b) említi. Az elterjesztés a kijelölt norma sztenderdként való elfogadtatását és elsajátítását célozza. Ez történhet központi döntéshozatal alapján, írók munkásságán keresztül és az iskolákban, de a média szerepe is kiemelkedő. A norma elterjesztésében elsődleges szerepet játszó iskolai oktatásban a javítás (3/a) és értékelés (3/b) legtöbbször nem csak az írott normára vonatkozik. Ezen a ponton megjegyezhetjük, hogy a norvég nyelvpolitika kényszerrel arra, hogy a beszélt nyelv esetében az egyéni nyelvhasználatot és a nyelvjárások használatát motiválja. Nem pontos azonban az az állítás, hogy a két sztenderd változat egyikét se lenne kötelező használni, mint ahogy az írók, nyelvészek és újságírók sem helyi nyelvjárásban írnak, hanem valamely sztenderd változaton, amin belül ugyanakkor jelentős variabilitás figyelhető meg.⁵⁹ Az írott nyelvváltozatok esetében az egyéni használattal kapcsolatos tolerancia leginkább abban nyilvánul meg, hogy az egyes sztenderdeken belül is jelentős a megengedett alternatív alakok száma, de mindkét sztenderd elsajátítása és használata kötelező úgy az iskolában, mint az állami adminisztrációban.

Haugen szerint viszonylag könnyű az új norma elterjesztése, amennyiben az iskolázottság a társadalomban egy szűk elit csoportra korlátozódik.⁶⁰ Ezzel együtt úgy véljük, hogy ebben az esetben a norma elterjesztése is csak erre a szűk rétegre korlátozódik. Az adott csoporton belül még könnyebb a norma elterjesztése, amennyiben a kodifikációban is

figyelembe vették ennek az elit csoportnak a tényleges nyelvhasználatát. Norvégiában ugyanis nem bizonyult könnyű feladatnak a befolyásos rétegek nyelvhasználatától eltérő norma elterjesztése az adott társadalmi csoporton belül. Az általános iskolázottság ugyanakkor lehetőséget ad a norma szélesebb körű elterjesztésére, még ha kihívást is jelenthet egy olyan országban, melynek beszélőközössége meglehetősen heterogén. Míg azonban a LM (NN) elterjesztése jelentős ellenállásba torkollott a dán írott nyelvet aktívan használók számára, az olvasás és írás tudományával ismerkedő rétegek számára a RM (BM) elsajátítása sem bizonyult nehezebbnek a részben saját nyelvjárásukra épülő változatnál.

A **fejlesztés** szorosan kapcsolódik a norma elterjesztéséhez és annak a társadalmi környezethez történő alkalmazkodásának vizsgálatához. A nyelvváltozat kommunikációs funkcióihoz kapcsolódik a **terminológiai modernizáció**, ami történhet innováció vagy adaptáció útján. Az innovatív terminológiai fejlesztés figyelhetjük meg például Izlandon, ahol tradíciója van a kölesönszavak izlandi megfelelőikkel történő helyettesítésének. A NN támogatói is sokáig ezt az utat követték, különösen a dán eredetű szavak elutasítása révén, de később már az idegen szavak adaptációja ellen is kisebb ellenállást mutatkozott.

A Haugen által leírt lépések nem minden nyelvtervezési folyamatra érvényesek, és nem is feltétlenül a felsorolás sorrendjében. Az egyes kategóriák között is átfedések lehetnek. A 3. ábra azonban jól ábrázolja, miként válhat egy kiválasztott nyelvváltozat sztenderddé tudatos sztenderdizációs folyamat útján. Haugen a prágai iskola nézőpontjával kapcsolatos felvetésre hangsúlyozza, hogy a sztenderdet ő sem stabil entitásként képzei el, hanem rugalmas módon, mint ahogy ez minden természetes nyelvről elmondható. Ugyanakkor problematikusnak látja ezeket a tulajdonságokat a nyelvtervezési modellbe illeszteni. A sztenderdek kialakulásában szerinte a racionalitás, gazdaságosság és hatékonyság nem játszottak elsődleges szerepet.⁶¹ A még ismertetendő modellek alapján azonban elmondható, hogy a nyelvtervezés kritériumrendszereiben végül ezek a szempontok is helyet kaptak.

Tapasztalataink szerint a nyelvtervezési elméletek ritkán feszegetik a nem tervezett nyelvi változások létrejöttének okát és folyamatát. A nyelvhasználat folyamatos változása szükségessé teheti például a helyesírás vagy a szókészlet módosítását, de olyan grammatikai szabályok is érvényüket veszthetik, melyeket (már) senki sem vesz figyelembe. A spontán változások egy része az előírt normától eltérő formák fokozatos elterjedésére vezethető vissza. Az írott nyelvben megjelenő hibák gyakran eltérő alakok kiejtésbeli hasonlóságára vezethető vissza (pl.: *helység* – *helyiség*). Hasonló példákat bármelyik nyelvben találunk. A norvégot idegen nyelvként tanulók részéről elvárás, hogy különbséget tegyenek az *enda* [en:a] és *ennå* [en:o] („még”) határozószók használatakor, melyek ugyanakkor az anyanyelvi beszélők

jelentős része számára egymással felcserélhetők.⁶² (Létezik olyan nyelvjárás is, melyben csak az egyik használatos.) Akadnak azonban anyanyelvi beszélők, akik a magyar példához hasonlóan ezeket a hibákat műveletlenségnek tartják. A grammatikai változások a nyelvtörténetben is fontos szerepet játszottak, és például a középkorban még érvényes ragozási formák eltűnését a skandináv nyelvek egyszerűsödési tendenciáiban látták. A morfológiai egyszerűsödés azonban a nyelvi rendszer más szintjén, például újabb szintaktikai szabályokban kompenzálódik.

3.7. Nyelvtervezés és társadalom

Az 1960-as és 70-es években a nyelvtervezést gyakran a harmadik világban zajló társadalmi modernizációs folyamatok lehetséges eszközének tartották. A sztenderd nyelv amellet, hogy a nemzetépítés és nemzetegyesítés fontos alappillérenek számított, a társadalmi problémákra is gyógyírként jelent meg. Míg kezdetben a nyelvvel kapcsolatos folyamatokra irányult a figyelem, azon belül is elsősorban a korpusztervezésre, egyre nagyobb szerepet kapott később a társadalmi környezet vizsgálata. Ugyanakkor a korpusz- és státusztervezés elválasztása elméletben általában könnyebb, mint a gyakorlatban, amire többek között Fishman (1983) is rámutatott. A nyelvészeti (szociolingvisztikai) megközelítéshez képest eltérő problémát feszegetnek a szociológiai (nyelvszociológiai) munkák. Eastman (1983) bevezető tanulmánya kisebb visszhangot kapott, egy másik szociológust, Coopert viszont nyelvészeti tanulmányokban is gyakran idézik.⁶³

A társadalmi folyamatok elsődlegességét hangsúlyozó Cooper (1989) áttekintést nyújt tizenkét korábbi nyelvtervezési definícióról, és azt tizenharmadikként sajátjával zárja.⁶⁴ Eszerint a nyelvtervezés „tudatos kísérlet mások viselkedésének befolyásolására nyelvi kódjuk elsajátítása, felépítése és funkcionális szerepe alapján.” Cooper a nyelvtervezési elméletek áttekintése kapcsán arra keres választ, ki a nyelvtervezés irányítója, ki a célcsoportja, és milyen szándékok vezérlik a tervezőket. Az általa vizsgált definíciók többségének közös vonása, hogy a bennük leírt folyamatok a nyelvhasználat tudatos befolyására vonatkoznak, és általában nyelvi probléma megoldását célozzák. A nyelvtervezés döntéshozóiként leginkább állami szerveket, míg célcsoportként egész nemzeteket jelölnek meg. A modellek közötti különbségek elsősorban abban látjuk, hogy míg egyes elméletek konkrét nyelvekkel kapcsolatos tapasztalatokra épülnek, más esetekben az ideális nyelvtervezési szempontok leírása a cél, elvonatkoztatva a konkrét példáktól. Cooper definíciója abban különbözik mindezeketől, hogy nála a nyelvtervezés nem feltétlenül problémamegoldásra irányul, és azt is kimondja, amit más elméletek legfeljebb sejtetnek,

hogy nem mindig a nyelvhasználat megváltoztatása az elsődleges cél. Cooper elmélete ráadásul olyan pluralista szemléletet tükröz, amely tudatosan nem egyetlen nemzeti nyelv létrehozására vonatkozik, hanem különböző nyelvi normák lehetőségét is felveti kisebb társadalmi csoportok szintjén. Szerinte a nyelvi konfliktusok mikro- és makro-társadalmi szinten is nagyon hasonlóak lehetnek. Ebből következően a döntéshozók sem feltétlenül állami szintű intézmények, mint ahogy a célcsoport is különböző lehet. Cooper szemlélete jól láthatóan megkönnyítheti a norvégiai sztenderdizáció sajátosságainak megértését, mind a két hivatalos sztenderdre, mind a sztenderdekben belüli eltérő normákra, illetve a hivatalos normán kívül eső RM-ra vonatkozóan. Cooper a Kloss (1969) által legfontosabbnak ítélt nyelvtervezési területek, a státusz- és korpusztervezés mellett szorgalmazza az **elsajátítás-tervezés** („acquisition planning”) vizsgálatát is. Szerinte a nyelv elterjesztésének nem minden formája minősül státusztervezésnek, így érdemes attól elkülönítve kezelni. Mindaddig, amíg az elterjesztés a nyelv funkcióinak kiterjesztésére irányul, a státusztervezés kategóriájába sorolható, ha viszont már az adott nyelvváltozatot használók számának növelése a cél, külön kategóriába sorolandó. Mivel a norvég nyelvtervezés szorosan kötődik az iskolai nyelvhasználatához, és a hivatalos sztenderdekben belüli variabilitás fokozatai is az oktatással kapcsolatosak, a Cooper által javasolt kategóriát relevánsnak tekintjük.

Cooper elméletéből annak pluralista szemléletét emelnénk még ki, amire Haugennél is találunk példát. Haugen korai munkáiban a közös sztenderd létrehozását nemcsak egy adott országon belüli nyelvi probléma megoldásaként tárgyalta, de olykor még különböző nemzetek nyelvi kódjának egységesítésében is látott fantáziát. Ez vonatkozott az angol nyelv amerikai és brit változatának összehangolására, de az angol nyelv közös kódként elfoglalt szerepére is a nemzetközi kommunikációban.⁶⁵ Később már nála is találunk a többnyelvű perspektívára példát, ami elsősorban a „nyelvökológiáról” írott tanulmányaiban jelent meg.⁶⁶

Kijelenthetjük, hogy a sztenderden belüli változatosság önmagában nem norvég sajátosság, még ha találunk is Norvégiára jellemző egyedi jegyeket. Az egyes változatok presztízse között eltérés lehet a szociális és a nemzeti jelleget illetően, mint ahogy Labov (1972) terminológiája szerint a köznyelvi változatok nyílt presztízse mellett számolnunk kell bizonyos nyelvjárások rejtett presztízisével is. A norvég nyelv sztenderdizációjának vizsgálatakor érdemes szem előtt tartani a nyelvi kódok egységesítésére törekvő és a többnyelvűségben is fantáziát látó szemléletet. Mindenképpen könnyebb megérteni a norvég folyamatokat egy pluralista nézőpontból, ugyanakkor nem tekinthetünk el attól az aspektustól, hogy a különböző táborok a norvégiai nyelvészetben belül sem feltétlenül ezt az álláspontot

kövezték, ezért a norvég folyamatok elemzésénél Haugen és Cooper elméletét is figyelembe vesszük.

3.8. A nyelvtervezés kritériumai

A kutatók kezdetben elsősorban a belső nyelvi rendszerre vonatkozóan próbálták a nyelvtervezés menetét szabályozó kritériumokat meghatározni. A cél egy olyan normarendszer megteremtése volt, mely a kommunikáció szempontjából hatékony, és melynek elsajátítása és elterjesztése is gördülékeny. A norvég folyamatok vizsgálata is rámutat azonban arra, hogy a belső nyelvi kritériumok mellett a külső tényezők is meghatározóak voltak, sőt gyakran ezek bizonyultak elsődlegesnek. Az első modellekben megjelenő szempontok – újabb elemekkel kiegészülve – részletes kritériumrendszerekben kristályosodtak ki, részben eltérő terminológiával, és az egyes pontok viszonyában bizonyos hangsúlyeltolódásokkal.

3.8.1. Haugen – Tauli

Már Haugen (1966) hangsúlyozta, hogy a nyelvtervezés mindig társadalmi kontextusban értelmezendő, ezért a lehetőségek is ennek függvényei. A problémák gyakran egyediek, ezért általános elveket nehéz meghatározni. Haugen a tanulmányokban, eltérő megnevezéssel, három fő kritériumot jelölt meg: **hatékonyság**, **racionalitás** és **általános elfogadottság**.⁶⁷ A **hatékonyság** a nyelvsajátítás és a nyelvhasználat problémájával függ össze, ugyanakkor nem feltétele például a fonetikus helyesírás, a tömörség vagy az inflexiók hiánya. A **racionalitás** feltétele, hogy a nyelv megfeleljen az adott kor intellektuális szintjének, míg az **általános elfogadottság** az egyén és a közösség kapcsolatát határozza meg. Kisebb közösségekben elfogadott és általános érvényűnek tekintett formák idegenek lehetnek egy nagyobb társadalmi csoporton belül. Az ideális sztenderd alakok a közvetlen közösségen és nagyobb társadalmi csoportokon belül is használhatók. Egy sztenderd változat elfogadottságának ugyanakkor nem előfeltétele a többségi nyelvhasználat kiemelése, sőt ez többnyire egy szűk társadalmi csoport nyelvéből fejlődik ki, és terjed el az oktatás és kultúra csatornáin a nyelvközösség egészében.

Tauli elmélete is Haugen nyelvtervezési modelljére épül. **Tauli** (1974) az eszményi nyelvvel szembeni kívánalmakat négy pontban foglalta össze: (1) minden fontos információt és jelentésárnyalatot meg kell jelenítenie; (2) gazdaságosnak és egyszerűnek kell lennie; (3) esztétikus alakzattal kell rendelkeznie; (4) rugalmasnak, az új igények kielégítésére is alkalmasnak kell lennie.⁶⁸ Úgy gondoljuk, hogy (1) megfeleltethető Haugennél a

racionalitással, (2) a hatékonysággal, (3) pedig az elfogadottsággal. Az anyanyelvi beszélő többnyire a közösségen belül elfogadott formákat tekinti esztétikusnak. Az elfogadottság és az esztétikum estében is meghatározó a nyelvváltozat presztízse. **Haugen modellje Tauli értelmezésében elsősorban a rugalmasság kritériumával egészül ki.**

A skandináv nyelvészeti értekezések többségében a fenti modelleknél jelentősen összetettebb kritériumrendszerekkel találkozunk, melyeknél a különböző kritériumok súlyozásában, egymáshoz való viszonyában jelentős eltéréseket találunk.⁶⁹ Az elméletek ugyan objektív szempontok alapján kísérelnek meg szisztematikus modelleket felállítani, az egyes szempontok azonban egymással ellentétes elveket is megfogalmazhatnak, és ezek sorrendiségének meghatározása sem mindig egyértelmű.

3.8.2. Diderichsen – Telemann

A dán Diderichsen⁷⁰ és a svéd Telemann⁷¹ a kritériumokat tovább részletezték. A norvég nyelvtervezési modellekkel szemben náluk a stabil sztenderd megőrzésének szándéka az elsődleges, ami a dániai és svédországi viszonyok alapján értelmezhető. A sztenderdek stabilitása és a beszélt nyelvre gyakorolt hatása mindkét országban erőteljesebben érvényesül, mint a hivatalos norvég változatok esetében. Dániában és Svédországban a beszélt nyelvi sztenderd kérdése sem tabutéma, a dialektushasználat folyamatos visszaszorulását pedig tényként kezelik.

Diderichsen (1968) hetes felosztása:

1. Logika/analógia elve
2. Autoritás elve
3. Nemzeti szempontok
4. Etimológia elve
5. Hatékonyság elve
6. Szociális szempontok
7. Pedagógiai szempontok

A modellből csak azokat a kritériumokat emeljük ki, melyek a korábban ismertetett elméleteket kiegészítik. Az **autoritás elve** (2) a társadalmi elfogadottsághoz képest bizonyos normatív szabályrendszerek fontosságát hangsúlyozza, de nem elsősorban a nyelvtervezést irányító központi szervekre, hanem a kodifikált szótárra, helyesírássra és a szépirodalmi művek által meghatározott normára utal. Véleményünk szerint a RM esetében is ennek megfelelően értelmezhető az autoritás szerepe, míg a hivatalos változatok esetében már a kodifikációt irányító állami szervekre vonatkoztatjuk. A **nemzeti szempontok** (3) Diderichsennél, szemben azzal, amit a NN sztenderd létrehozása kapcsán Norvégiában tapasztalhatunk,

nemcsak az idegen nyelvi elemek kiküszöbölését jelentik, hanem a dialektuselemek használatának mellőzését is. Szerinte minden olyan forma használata elkerülendő a sztenderdben, melyek a nemzet klasszikusainak nyelvhasználatától eltér. Az **etimológia elve** (4) a nyelvek belső törvények által szabályozott fejlődését hangsúlyozza, melybe nem szabad mesterségesen beavatkozni. A (2), (3) és (4) kritériumok közös jellemzője, hogy alapvetően a nyelvtervezési folyamatok szükségességét kérdőjelezzik meg minden olyan esetben, amikor rendelkezésre áll egy hivatalos helyesírás, illetve azt irodalmi tradíciók alapján meghatározható norma helyettesíti.

A **szociális szempontok** (6) megjelenése Diderichsennél már előrevetíti azokat az elméleteket, melyek a nyelvtervezést leginkább a társadalmi fejlődés egyik lehetséges eszközének tekintik (Vö. 3.7.). Diderichsen szerint a nyelvtervezésnek a társadalmi különbségek kiegyenlítését kell szolgálnia. Ilyen erőfeszítésként értékeljük Aasen munkásságát, aki a népnyelv felemelésével kívánta a dántól független nemzeti nyelvet megteremteni. A különböző nyelvterületek tapasztalatai alapján kijelenthetjük, hogy a nyelvtervezés a társadalmi különbségek növekedésével is járhat. Egy társadalmi presztízsváltozat hivatalos sztenderddé tétele elsődlegesen a nyelvváltozatot magáénak tekintő társadalmi csoportnak kedvez, és a hivatalos változat presztízisének növekedése leggyakrabban együtt jár a helyi nyelvváltozatok státuszának gyengülésével. Közvetve ez a folyamat magában hordozhatja a nyelvi különbségek folyamatos csökkenését, ami azonban leginkább a nyelvjárások használatának visszaesésében nyilvánul meg. **Amennyiben a nyelvtervezés elsődlegesen társadalmi változások előidézésében nyilvánul meg, hatékonysága az előidézett társadalmi folyamatok alapján is mérhető.**

Teleman (1965) elmélete szintén általános érvényű elveket fogalmaz meg, a kiindulási pont azonban a svéd nyelv, ezért itt kevésbé a nyelvtervezés, mint inkább a stabil sztenderddel rendelkező nyelvek nyelvművelési modelljét látjuk. A svéd nyelv esetében írott és beszélt sztenderd változatról is beszélhetünk, bizonyos szavak tradicionális írott nyelvi alakja ugyanakkor itt is eltérhet a beszélt nyelvi változattól.⁷²

1. A svéd nyelvi struktúra megőrzése
2. Közvetlen kapcsolat a forma és jelentés között
3. Rövidség
4. Egyértelműség
5. Esztétika
6. Tradicionális alakok védelme
7. Általánosan elfogadott és használt alakok elfogadása
8. A beszélt és írott nyelv közelítése
9. A beszélt és írott nyelv különbségének megőrzése

10. A dialektuskülönbségek csökkentése
11. A dialektuskülönbségek megőrzése
12. A svéd nyelv és a skandináv nyelvek közötti kapcsolat erősítése, és más nyelvek befolyásától való védelme
13. A kölcsönszavak megőrzése, melyek a svéd és más nyelvek közötti egységet hangsúlyozzák

Teleman modellje elsősorban a nyelv védelmét hangsúlyozza a változásokkal szemben. A sztenderdbe csak olyan alakok felvételét tartja elfogadhatónak, melyek a használatban elterjedtek, és amelyek a többi kritériummal nem ellentétesek. Mint látható, a fenti kritériumok két részre oszthatóak. Az első öt pont a belső nyelvi struktúrára vonatkozó elsődleges szempontokat határoz meg, melyek a korábban tárgyalt elméleteknek is részei. Az ezt követő pontok egymásnak részben ellentmondó párokat alkotnak. A (6) – (7), (8) – (9), (10) – (11) és (12) – (13) pontok a svéd nyelvművelés eltérő megközelítési lehetőségeit tükrözik. A beszélt és írott nyelv különbségének csökkentése beszélt nyelvi elemek írott sztenderdbe való felvételével történhet, a svédhez hasonló stabil normák esetében azonban inkább az írott nyelv hatása elsődleges a beszélt nyelvre. Az írott és beszélt nyelv stilisztikai különbségeinek megőrzése szintén a nyelvművelés része lehet. A dialektuskülönbségek megőrzésére vagy csökkentésére vonatkozó kritériumok Telemannál nem a beszélt változatok használatával és normalizálásával kapcsolatosak, hanem az eltérések írásban történő megjelenítésével. A felsorolás ugyan nem jelent Teleman által megfogalmazott prioritási sorrendet, az egyes kritériumok egymáshoz való viszonyára és súlyozására vonatkozó szubjektív megfontolásokat azonban kiolvasni véljük belőle.

3.8.3. Lundeby – Sandøy – Vikør – Torp

A norvég nyelvtervezési modellek olyan szempontokat is megemlítenek, melyek a dán és svéd nyelv estében nem relevánsak. A különböző írott normák egymáshoz való közelítése például csak a norvégiai viszonyokra értelmezhető, így a *tilnæringspolitik* („közelítési politika”) kifejezés – a norvéggal megegyező tartalommal – más nyelvre nem igazán fordítható le. A pedagógiai és demokratikus szempontok több modellben központi szerepet kapnak. Leszögezhető ugyanakkor, hogy még az állami intézményrendszeren keresztül szabályozott norvégiai folyamatokban sem volt különösebben átgondolt ezeknek a kritériumoknak a szerepe. Az egyes reformintézkedésekben más-más szempontok játszották a főszerepet, és mire ezek a modellek megszülettek, már a NN és BM is túl volt a nyelv belső struktúráját érintő legfontosabb sztenderdizációs lépéseken. Mivel azonban a modellek a

nyelvtervezés általános elméletének részét képezik, a norvégiai folyamatokkal való összevetésük azért is érdekes lehet, mert részben az ottani reformok tapasztalataira épülnek.

Lundeby (1978) utal többek között Tauli és Telemann modelljére, és az ismertetett kritériumokat belső és külső csoportokra osztja, aszerint hogy a nyelv belső struktúrájával vagy a társadalomban betöltött szerepével kapcsolatosak. Ezen túlmenően a korábbi modellekhez képest jelentős eltérést nem tapasztalunk. Lundeby maga is rámutat, hogy az egyes kritériumok között konfliktusok lehetnek, ami elsősorban a külső szempontok esetében érvényesül. A (6), (7) és (8) kritériumok alapján lényegesen eltérő nyelvpolitikai irányelvek határozhatók meg.

Belső kritériumok

1. A nyelvi struktúra megőrzése (ortofónia, morfológia, szintaxis, lexikon)
2. Egyértelműség
3. Rövidség
4. Egyszerűség
5. Esztétika

Külső kritériumok

6. Nemzeti szempontok
7. Skandináv szempontok
8. Nemzetközi szempontok
9. Demokratikus szempontok

A belső és külső kritériumok elválasztása véleményünk szerint elsősorban a rendszerezést segíti, amennyiben azonban a külső kritériumok alapján megfogalmazott reformok a nyelv belső struktúráját érintik, a két csoport kölcsönhatása érvényesül. Ugyanígy a belső kritériumok is vonatkozhatnak a korpusztervezésen kívül a státusztervezés egyes lépéseire, így például a nyelvi tradíció alapján egy sztenderd nyelvváltozat megőrzésére.

Sandøy és Vikør (1977) a korábbiakkal szemben határozott prioritási sorrendet határoz meg. Ebben a sorrendben azonban csak az első három szempontot tekintik a nyelvtervezésben követendőnek, míg a további hat kritérium alkalmazása ellen érvelnek. Légyeges különbség a korábbi hármass felosztású modellekhez képest, hogy itt kizárólag külső nyelvi kritériumok jelennek meg:

1. A demokrácia elve
2. Az identifikáció elve
3. Pedagógiai szempontok

A **demokrácia elve** (1) jelentheti egy többségi nyelvváltozat támogatását, vagy mindazoknak a nyelvváltozatoknak a figyelembevételét, melyeket a beszélőközösség többsége használ. A nyelvjárások norvégiai elterjedtsége alapján a szerzők itt elsősorban ezeknek a beszélt változatoknak az írott sztenderdben való megjelenését szorgalmazzák, hangsúlyozva, hogy a

sztenderdnek a lehető legtöbb dialektust kell egyesítenie. Ez a meghatározás a norvég esetében elsősorban a NN-ra vonatkozatható, nyelvjárási elemek ugyanakkor a hivatalos BM normában is megjelentek. Az **identifikáció elve** (2) szorosan kapcsolódik az előző kritériumhoz, miszerint a beszélőközösség minél nagyobb csoportjának kell azonosulni az írott nyelvben megjelenő formákkal. Ez Haugennél az általános elfogadottság kritériumának felel meg. A norvég reformokban ezt részben a nyelvjárási elemek írott sztenderdbe való felvételével, és az egyes változatok közötti választási lehetőség biztosításával kívánták elősegíteni. A sztenderdben megjelenő alternatív alakok Norvégiában sokszor egy szűk csoport érdekeit szolgálják, felmérések azonban arra is rámutatnak, hogy egy adott beszélőközösség nyelvjárási sajátosságai nem feltétlenül jelennek meg az általuk választott írott alakokban. **Az írott nyelv esetében a nyelvjárási beszélők számára is erősebb a készítés a többségi változathoz való igazodásra. A pedagógiai szempontok** (3) azt a gyakran emlegetett igényt hangsúlyozzák, hogy az írott nyelv elsajátításának mindenki számára egyformán könnyűnek kell lennie. Ennek biztosítását a szerzők az írott és beszélt nyelv minél szorosabb kapcsolatában látják, illetve ahol ez a kapcsolat nem valósul meg, ott a lehető legegyszerűbb szabályoknak kell érvényesülniük. A tapasztalatok alapján kételkednünk kell azonban annak lehetőségében, hogy az írott nyelv elsajátítása a beszélt normától függetlenül, mindenki számára egyformán könnyűvé tehető. Magától értetődik, hogy a BM normához közeli változatot beszélők számára a legkönnyebb az írott BM elsajátítása, és NN oldalon is megemlíthetők egyes nyugati nyelvjárások. **Mindaddig, amíg mindkét változat elsajátítása kötelező, a pedagógiai szempontok érvényesülése számunkra viszonylagosnak tűnik.** Némi iróniával azt mondhatnánk, hogy ha már nem tehetjük a helyesírás elsajátítását mindenki számára egyformán könnyűvé, akkor legyen egyformán nehéz, és a fővárosi gyerekek is kínlódjanak meg a NN sztenderd elsajátításával a többségi norma mellett. A két írott sztenderdben jelentkező változatosságban sem csupán a diákok helyzetének könnyítését látjuk, mert az alternatív formák leggyakrabban inkább a bizonytalanságot fokozzák.⁷³

Sandøy és Vikør – a fenti elvek elsődlegességét hangsúlyozva – elutasítják a más modellekben megtalálható következő kritériumok alkalmazásának szükségességét: (4) belső szisztematika elve; (5) történeti-nemzeti kritérium; (6) irodalmi tradíció; (7) esztétikum; (8) hatékonyság; (9) internacionalizmus. A **belső szisztematika elve** (4) a szerzők szerint az írott és beszélt nyelv közötti távolságot növeli, és különösen a pedagógiai szempontoknak (3) mond ellent. A **történeti-nemzeti kritérium** (5) alkalmazása a norvég esetében a dán nyelvtől való eltávolodást szolgálta. A NN esetében a nemzeti jelleg hangsúlyozásának

érdekében a dántól eltérő „norvégos”, azaz nyelvjárási alakokat részesítettek előnyben, és a történeti szempontok is szerepet játszottak a norrønnel kapcsolatba hozható formák figyelembevételénél. A szerzők számára az **irodalmi tradíció** (6) szerepe másodlagos a nyelvtervezésben, és mivel ebből az írott nyelv hagyományainak megőrzése következne, gyakorlatilag bármilyen nyelvi reform elleni érvként felhozható. A fenti kritériumhoz hasonlóan az **esztétikai szempontok** (7) is leggyakrabban az írók munkásságán keresztül értelmezhetőek, és a hagyományostól eltérő alakok vulgáris minősítést kaphatnak. A szerzők szerint ennek a kritériumnak az alkalmazása a szociális különbségekre is visszavezethető, és a társadalom elit rétegének nyelvváltozatát preferálja más nyelvváltozatokkal szemben. A **hatékonyág elvében** (8) a szerzők annak a nyelvszemléletnek a megnyilvánulását látják, ami a nyelvet a kommunikáció pusztá eszközeként értelmezi. A kritérium alkalmazhatóságát annyiban tekintik lehetségesnek, amennyiben az általuk kiemelt (1), (2) és (3) szempontok megvalósulását szolgálják. Az **internacionalizmussal** (9) szemben megfogalmazott vélemény szerint, ez a kritérium indokolatlanul növeli az idegen eredetű kölcsönszavak számát, ami jelenleg különösen az erősödő angol befolyás miatt jelent veszélyt. Sandøy és Vikør elmélete gyakorlatilag elveti a korábban meghatározott belső nyelvi kritériumok alkalmazhatóságát, illetve csak annyiban tartja ezeket szükségesnek, amennyiben a pedagógiai, demokratikus és identifikációs szándékokat szolgálják.

Vikør (1988) a különböző elméletek szintézisének nagymértékben eltért 1977-ben megfogalmazott álláspontjától.⁷⁴ A kritériumokat négy csoportra osztott modelljéből kihagyta a korábban általa is elsődlegesnek tekintett pedagógiai szempontot, ami ugyanakkor állandóan visszatérő kérdés volt a norvég folyamatokban. Vikør egy általános elmélet kidolgozását célozta meg, és szerinte a pedagógiai szempont egyfelől túlságosan sokrétű, másfelől több másik kritérium is megjeleníti. Feltételezésünk szerint azonban az egyes kategóriák tág értelmezési lehetőségei az ismertett társadalmi és ideológiai csoporton belül is felmerülhetnek, és egyes kritériumok közötti átfedések itt sem zárhatók ki.

1. Belső nyelvi kritériumok a. Egyértelműség (fonológia, morfológia, lexikon) b. Egyszerűség c. Rövidség d. Etimológia e. Variáció f. Jelentésárnyalatok gazdagsága g. Logika h. Stabilitás i. Szilárdság	3. A nyelv és a nyelvhasználók viszonya a. Többségi elv b. A választás szabadsága c. Presztízis d. Ellenpresztízis e. Zavaró hatások elkerülése f. Mélyreható változások előidézése g. Nyelvi konvenció h. Esztétika i. Racionalitás j. Eufémizmus
2. Nyelvek és nyelvváltozatok viszonya a. Nyelvváltozatok közelítése b. Purizmus	4. Ideológiai szempontok a. Patriotizmus b. Hagyományőrzés c. Demokrácia, egyenlőség d. Liberalizmus e. Anarchizmus

4. ábra

Torp és Vikør (1993) a norvég folyamatokban a következő kritériumok elsődlegességét hangsúlyozza: 1. fonológiai egyértelműség, 2. morfológiai egyértelműség, 3. etimológia, 4. nyelvváltozatok közelítése, 5. purizmus, 6. többségi elv, 7. presztízis, 8. nyelvi konvenció, 9. patriotizmus, 10. hagyományőrzés, 11. demokrácia, egyenlőség, 12. liberalizmus.⁷⁵ A norvég reformok értékelésénél elsősorban Vikør (1988) és Torp – Vikør (1993) kritériumrendszerére támaszkodunk, de éppen a lehetséges átfedések miatt egyes szempontokat együttesen vizsgálunk. Figyelembe vesszünk ugyanakkor a korábban ismertett modellekből is olyan kritériumokat, melyeket a norvég folyamatoknál relevánsnak vélünk. A kritériumok közül azokat elemezzük részletesebben, melyek figyelembevételre, illetve érvényesülésre a vizsgált nyelvi változásokban megnyilvánul.

A nyelvtervezési modellek vizsgálatánál fontosnak véljük szem előtt tartani, hogy **az ortográfia a nyelvhasználók többsége számára normatív mintát jelent**, még abban az esetben is, amikor bizonyos alakok tekintetében alternatív lehetőségek jelennek meg a hivatalos helyesírásban. Ezek a változatok sem fedik le azonban a beszélt nyelvben fellelhető összes alakot. Úgy gondoljuk, hogy **a helyesírás normatív jellege a funkcióból adódik**, és olyan szabályrendszert nyújt a nyelvhasználók számára, melyek különösen azokban az esetekben irányadók, amikor nem támaszkodhatnak nyelvérzékükre. A nyelvjáráásokban és a beszélt normán belül is jelentkező változatosság írásban történő megjelenítésére csak

meghatározott kontextusokban mutatkozik igény, és az esetek többségében **a mások által is helyesnek vélt normát tekintjük irányadónak**. Lényeges különbségnek tartjuk azonban a beszélt és írott normaváltozatok között, hogy míg a beszélt nyelvi sztenderd esetében az anyanyelvi beszélők többsége nyelvérzékére hagyatkozhat, **az ortográfia csak tudatosan sajátítható el**. A kidolgozott szabályrendszerek és a logikai megközelítés az elsajátítás folyamatát megkönnyíthetik, éppen ezért számos helyesírási reformban fellelhetők a logikai szempontok. Az ortográfiában rögzült hagyományos alakok csupán logikai alapon történő megváltoztatása azonban a szándékkal ellentétes eredményekhez vezethet, és a beszélőközösségen belül negatív reakciókat válthat ki.

3.9. Összegzés

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a nyelvtervezés nyelvészeti szempontból sem irreleváns terület. A nyelvtervezési folyamatok vizsgálatával a nyelvhasználatról és az azt befolyásoló tényezőkről is képet kaphatunk. Kisebb beszélőközösségekben is szükséges lehet a nyelvi norma bővítése, ami jelenthet egyaránt státusz- és korpuszbővítést, annál is inkább mert a korpuszbővítés gyakran előfeltétele egy nyelvváltozat státusz bővítésnek. A nyelvtervezési modellek egyes elemei azonban bizonyos nyelvek szempontjából valóban irrelevánsak lehetnek. Stabil sztenderddel rendelkező nyelvek esetében gyakran inkább a nyelvművelés kerül előtérbe, és nyelvtervezésként leginkább csak az ortográfia korszerűsítése és a terminológia bővítése jön szóba. A nyelvtervezés elméletének különböző megközelítései bármilyen általános érvényű szabályokat fogalmazzanak is meg, a nyelvtervezés folyamata továbbra is konkrét nyelveket fog érinteni. A korpusztervezés folyamata mindig egy adott nyelvet, illetve nyelvváltozatot érint, és a státusztervezés is meghatározott nyelvek vagy nyelvváltozatok eltérő társadalmi szerepét határozza meg.

A nyelvtervezés, nyelvművelés és nyelvpolitika különböző definíciós lehetőségei azt támasztják alá, hogy a leírt folyamatok közötti elválasztás lehetősége vagy az átfedés mértéke nemcsak a vizsgált nyelvközösségtől, hanem az alkalmazott módszerektől is függ. Feltételezhetően továbbra is mást fog érteni a fenti fogalmak alatt a nyelvész, a nyelvművelő vagy a politikus. A három terület közül a nyelvtervezés az egyetlen, amelynek elnevezése tudományágként (részdiszciplínaként) és az általa leírt folyamatokként is értelmezhető. A legújabb nyelvtervezési modellek leginkább a felállított kritériumrendszerek tekintetében különböznek egymástól. Az egyes kritériumok között nemcsak átfedések lehetnek, de azok szöges ellentétben is állhatnak egymással, ezért ezeket a modellek alapján szelektíven kezeljük.

4. A NORVÉG SZTENDERDIZÁCIÓ ELŐZMÉNYE

4.1. A norvég írásbeliség megjelenése és hanyatlása

4.1.1. A norvég írott nyelv sztenderdizációja

A XI. század elejétől a latin ábécé megjelenésével a rúnairást felváltó irodalmi tradíció vette kezdetét, mely Norvégiában – angolszász hatásra – anyanyelvi írásbeliségben bontakozott ki. Ezzel Norvégia Izlandhoz és a Brit-szigetekhez hasonlóan különbséget mutat a latin európai dominanciájával szemben, de a latin Norvégiában is egyre nagyobb szerepet kapott, különösen az egyházi dokumentumokban. A legrégebb norvég kéziratok 1150-ből maradtak fenn, de az irodalmi tradíció kezdete minden bizonnyal korábbra tehető. Az elsősorban Délnyugat-Norvégia felől gyarmatosított Izlandon keletkezett kéziratok is egy még korábbi, a IX. századig visszavezethető, szájhagyomány útján terjedő norvég irodalom relikviái. A XIV. század közepéig Norvégia és Izland nyelve azonosnak tekinthető. Ezen az ónyugati-skandináv (*norrøn*) nyelven íródtak többek között az Edda-dalok és a sagák Izlandon, valamint ezen a nyelven írta meg Snorri Sturluson a norvég királyok történetét (*Heimskringla*).

Dániában és Svédországban ezzel szemben német közvetítéssel a latin nyelvű irodalom dominált, és ennek megfelelően Snorri Sturluson kortársa, Saxo Grammaticus latinul írta meg a dánok cselekedeteit (*Gesta Danorum*). A latin irodalmi tradíció Skandinávián belül Dániában volt a legerősebb, de a XIV. századból Dániában is maradtak fenn dán nyelvű krónikák és egyházi dokumentumok, míg Svédországban már ezt megelőzően is íródtak svéd nyelvű törvények. A XIV. század második felében a svéd nyelv fejlődésében a dán hatás érzékeltette hatását. A norvég nyelvű (*norrøn*) irodalom a XIII. században már inkább fordításirodalomban nyilvánult meg, amit főleg a Haakan Haakanson király megrendelésére lefordított európai verses eposzok prózai változatai képviselnek. Az anyanyelvi írásbeliség tehát a fordításirodalmon kívül, legkorábban jogi dokumentumokban jelent meg. A kéziratok nyelvezete nagymértékben függött a keletkezés helyétől, mely ekkor mindhárom skandináv országban az egyházi és királyi székhelyekhez kötődött. Norvégiában az érseki székhely Trondheimben, míg a királyi rezidencia előbb Bergenben, majd az Oslóban volt. E három írott normán belül is nagyfokú változatosság figyelhető meg, amiben külső hatások is érvényesültek.

4.1.2. A norvég nyelv desztenderdizációja

A XIII. század közepétől a Hanza Szövetség tekintélyes hatást gyakorolt a norvég gazdaságra, kultúrára és nyelvi fejlődésre egyaránt, ami az alnémet hatást erősítette. A norvég nyelvet a XIV. századtól erős svéd és dán hatás is érte, mely változások a norvég és izlandi szétválásához vezettek. A XIV. század második felében a norvég (trondheimi, bergeni, oslói) írott normák fokozatos desztenderdizációja, egyfajta nyelvjárási tendencia vette kezdetét. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ezek a normák eleve kevésbé voltak stabilak, és hatásuk a beszélt nyelvre elhanyagolható, hiszen az írástudás csak kevesek kiváltsága volt. Már a Svédországgal 1319-ben létrejött unió is közrejátszott abban, hogy egyre kevesebbet írtak norvégul, amit a norvég nyelvtörténeti munkák szerint tovább fokozott, hogy az 1349-50-es pestisjárvány megtizedelte az írástudókat. Az elmélet szerint az írástudás elsődleges képviselői ekkor a betegek látogató papok voltak. A megváltozott politikai viszonyok elsődlegességét támasztja alá ugyanakkor annak ténye, hogy a pestisjárvány egész Európán végigsöpört, és ez máshol mégsem vezetett hasonló tendenciához az íráshagyományok terén.

A dán hatás kapott nagyobb szerepet 1397-től a Kalmár Unió következményeként, majd 1450-től Norvégia a Dán Királyság része lett, és az addig használt írott nyelvet fokozatosan egy a norvéggal közeli rokonságban álló nyelv, a dán váltotta fel. Ennek elsődleges oka nem valamiféle erőszakos dánosításban keresendő, hanem abban, hogy Norvégiában nem maradtak fenn az íráshagyomány korábbi tradícióinak megfelelő központjai. A két nyelv közötti hasonlóság is szerepet játszhatott abban, hogy a dán írott nyelv fokozatos elterjedésével kapcsolatban semmilyen adat nem maradt fel, ami arra utalna, hogy a norvégiai írástudók ezt nehezményezték volna. Európában egyébként sem volt szokatlan ebben az időben, hogy az írott nyelv nagymértékben különbözött a beszélt nyelvváltozatoktól, és hogy az állami hivatalok által használt nyelv nem egy nemzeti nyelv volt. Elég a latin nyelv szerepére gondolni több ország esetében. Mindaddig, amíg az írás és olvasás kevesek privilégiuma volt, a lakosság nagy része számára ennek nem volt különösebb jelentősége. Az igazi áttörést a könyvnyomtatás megjelenése és az oktatás tekintetében az egyház monopóliumának megszűnése hozta. Míg Dániában és Svédországban már az 1480-as évek elején megjelent a könyvnyomtatás, Norvégiában erre 1643-ig kellett várni, és mindeddig csak a dániai nyomdák által kiadott művek álltak rendelkezésre.

4.1.3. A reformáció hatása

Számos európai nyelv státuszának megerősödése a reformációhoz kapcsolódott. Luther bibliafordítása nemcsak a latinnal szemben jelentette a német nyelv megszilárdítását, de mai fogalommal élve egyben normaválasztás is volt, és az alnémettel szemben a felnémet elterjedését hozta. A német példát követően svédül (1526, 1541) és dánul (1524/29, 1550) is megjelent előbb az Újtestamentum, majd a teljes Biblia. Az 1526-os svéd fordításban az első dán változat hatása érvényesült.⁷⁶ Az 1541-es teljes kiadás már alkalmat adott a dán nyelvtől való elhatárolódásra, ami részben az <å>⁷⁷ <ä> <ö> grafémák használatában és a szóvégi, hangsúlytalan helyzetben álló *-a* magánhangzó dominanciájában nyilvánult meg, ami helyett a dánban *-e* szerepel. Ez a folyamat az írott nyelv szándékos archaizálását jelentette. Később a dán nyelvvel szembeni ellenézés határozott nyelvpolitikai svédesítésben jelentkezett a korábbi dán területeken (Skåne, Halland, Blekinge). A nemzeti nyelvek státuszának megváltozása magával hozta az első átfogó grammatikák megjelenését is, de az írott norma az iskolázottság tekintetében fennálló esélyegyenlőtlenség miatt elsősorban a felső társadalmi osztályok nyelvhasználatára hatott.

A reformáció norvég nyelvre gyakorolt hatása mindezzel ellentétes. 1536-ban a katolikus egyházat Norvégiában is felváltotta a lutheri evangélikus egyház, ami a dán király hatalmát erősítette. Ennek további megnyilvánulása a norvég államtanács felszámolása, ami a viszonylagos önállóság utolsó bástyája volt.⁷⁸ Norvégiában a reformáció a dán írott nyelv teljes megszilárdulásának, és norvég irodalmi hagyományok további hanyatlásának ideje. Az egyház nyelve latin helyett a dán lett, és az 1550-es dán bibliafordítás⁷⁹ a norvég értelmiség számára is az egyetlen írott nyelvi normát jelentette. Az ország lakosságának jelentős részét kitevő halászok és parasztok körében ennek jelentősége azonban elhanyagolható. A dán-norvég unióban a falvak írástudói még a XVI. század elejéig a norvég írásbeliség utolsó képviselőiként norrønül írták a törvénytövegeket, a telekkönyveket és a kiteszítésszóló határozatokat, az 1530-as évektől azonban megkezdődött a norvég törvények átírása dánra. Ennek elsősorban praktikus oka volt, a beszélt és írott nyelv ugyanis olymértékben eltért a régies írott változattól, hogy a norrøn szövegeket már a norvégok sem értették, és egyre komolyabb nehézségeket okozott a törvények értelmezése.⁸⁰ Ekkor fel sem merült az írott nyelv modernizálásának kérdése, a kézenfekvő megoldásnak a dán fordítása mutatkozott. 1604-ben IV. Christian király utasítására a norvég nyelvű országos törvényeket is lefordították a dán állami nyelvre, ami immár visszavonhatatlanul az egyedüli írott nyelv lett.

Lényeges momentumnak véljük, hogy **amennyiben a dán nyelvű törvények, szemben a norrønrel, megkönnyítették a törvények értelmezését a norvég beszélők**

számára, ez nemcsak a beszélt nyelv eltávolodását mutatja a korai írott nyelvtől, hanem a dán írott nyelvvel való szoros kapcsolatot is egyben. Az hogy semmilyen ellenállást nem mutattak a norvég írástudók a dán nyelv bevezetésével szemben, azt is alátámasztja, hogy legalábbis bizonyos beszélt változatok leképezésére a dán nyelv megfelelőnek bizonyult. Hogy itt nem kizárólag politikailag motivált dánosításról volt szó, az is bizonyíthatja, hogy míg például az anyanyelvi irodalmi tradíciókkal nem rendelkező Feröer-szigeteken is a dán lett az egyház és a törvényhozás nyelve, addig Izlandon a dán király is ösztönözte az anyanyelvű bibliafordításokat. Még ha nem is feltételezhetünk alapos nyelvpolitikai megfontolásokat a döntések mögött, az elmondható, hogy az izlandi beszélt nyelv még mindig jelentős átfedéseket mutatott a norrønnel, ami így megfelelő írott kódként funkcionálhatott, és nem okozott a norvégiaihoz hasonló értelmezési nehézségeket. A Norvégiában lezajlott nyelvi változások ezzel szemben jelentős eltávolodást jelentettek a közös írott nyelvtől. A dán írás meghonosodása ellenére a kiejtésben ugyanakkor megmaradtak azok a norvégos sajátosságok, melyek alapján a norvégiai beszélt nyelv sokkal inkább a svédvel mutatott rokonságot.

A norvég és a dán elsősorban a fonológiai komponensben tér el egymástól rendkívüli mértékben. A norvégot a viszonylag egyszerű, azaz transzparens fonéma-allofón szabályok különböztetik meg. Egy fonémának többnyire egy allofón felel meg, és a helyesírás kevés kivételtől eltekintve a kiejtésnek felel meg, amit éppen a norvég fonológia tesz lehetővé. A dánban ezzel szemben a fonológiai szabályok rendkívül bonyolultak, itt egy fonémának több allofónja is lehet, és ezek a variánsok fonetikailag nagyon eltérőek.⁸¹ **A dán erősen redukáló kiejtése is hozzájárul ahhoz, hogy az interskandináv kommunikációban a dán megértése jelenti az elsődleges problémát.** A norvégot idegen nyelvként tanulók számára annak ellenére jelent problémát a beszélt dán megértése, hogy az írott nyelv vonatkozásában csak minimális értelmezési nehézségekkel kell számolniuk. A sztenderd változatok hasonlóságát jelzi, hogy a dánok számára a norvég nyelv leginkább a gyerekek helyesírási hibákkal tűzdelt írására emlékeztet, amit a mintaszöveg vizsgálata is alátámaszt (Vö. 6.1.3.3.). A kiejtésben jelentkező különbségek a dánban lezajlott hangváltozások, köztük a II. hangeltolódás következményei, melyek a norvéggal és a svédvel szembeni távolságot drasztikus mértékben növelték. Ezzel együtt a norvég és dán anyanyelvi beszélők között viszonylag akadálytalan a kölcsönös megértés, aminek norvég részről előfeltétele a dán beszélt nyelv ismeretében szerzett jártasság.

4.2. A norvég írók szerepe a dán írott nyelv fejlődésében

Nem lehet a dán nyelv norvégiai szerepét csupán a dán uralkodók által az ország lakosságára erőltetett normaként értékelni. A dán írott nyelv nemcsak az egyház és az állami adminisztráció, hanem a kultúra nyelve is volt. Az írott nyelv nem is volt kizárólagos dán „tulajdon”. Norvég szerzők is jelentős szerepet játszottak ennek fejlődésében, különösen abban a korszakban, amit a norvég irodalomtörténet dán-norvég közös irodalomként tart számon, mely megnevezés Dániában meglehetősen idegen.

A dán irodalmi nyelv egyik legjelentősebb reformátora, Ludvig Holberg (1684-1754), maga is Norvégiában született, bár 24 éves korától Koppenhágában élt. Pályafutásának kezdetén még a latin volt az értelmiség nyelve, a dán nyelvre azonban a legnagyobb „veszélyt” ekkor a német jelentette. Munkássága nagyban hozzájárult a dán irodalmi nyelv megújításához, és egyben kultúrnyelvvé emeléséhez. Jellegzetes írásmódját konzekvens módon egész életében megőrizte. Ő kezdte például a főneveket kis kezdőbetűvel írni, és egyszerűsítette bizonyos szavak írásmódját, valamint kerülte a <c, z> grafémák használatát dán szavakban, hiszen ezeknek megfelelő fonémát a skandináv nyelvekben nem találunk. A nyelvi modernizációt azonban itt sem a norvégosítás szándéka vezérelte.

Norvég kutatók kiemelt szerepet szenteltek a norvégos elemek kutatásának korai irodalmi művekben, melyek elsősorban a szókincs tekintetében lelhetőek fel, de a dántól eltérő valamennyi morfológiai és szintaktikai elemet norvégizmusokként tárgyalják. A norvég szerzőknél megtalálható helyi sajátosságok elsősorban a norvég beszélt nyelvben megmaradt köz-skandináv⁸² diftongusok használatában megnyilvánulnak meg. A XVI. századi íróknál leginkább a dántól eltérő, norvég eredetű szavakban fordul a diftongusok használata, de safordításokban is megjelenik. Petter Dass (1647-1707) minden korábbi norvég írónál helyesebb és tisztább dán nyelven írt, nála a norvég társadalomra, elsősorban a halászok életére jellemző speciális norvég kifejezéseket találunk, ami azonban annak köszönhető, hogy ezeknek megfelelő dán szóalakok nem álltak rendelkezésre. Ugyanez érvényes más lexikai norvégizmusokra is, mint például az időjárással kapcsolatos kifejezésekre, ahol a norvég szókincs a dántól eltérő jelentésárnyalatok érzékeltetésére képes. Petter Dass írásaiban például a tenger felől érkező meleg fuvallat a *Havgulle*, a szárazföldről érkező déli szél neve *Landsønning*. A fenti példák mindegyikénél hangsúlyozzuk azonban, hogy **a norvégizmusok használata nem ideológiai megfontolás eredménye, és nem is a dán nyelvvel szembeni ellenérzésre épül, hanem többnyire stilisztikai eszköz, és a norvégiai társadalmi és természeti specifikumokra vonatkozik. Az eltérő nyelvi kódok meghatározott kontextusban jelennek meg, a párbeszédekben legtöbbször a dialektust használó rétegek**

megkülönböztetését szolgálják a társadalom elitjével szemben. A norvég írók munkáiban a dán-norvég közös irodalom korszakában fellelhető norvégos vonások kutatása a XIX. századi nyelvújítás kapcsán kapott kiemelkedő szerepet, mert azt a nézetet kívánta alátámasztani, hogy a Norvégiában használt irodalmi nyelv megőrzött olyan karaktereket, amire az önálló nemzeti nyelv megújításakor is építeni lehetett.⁸³

4.3. Az írott nyelv megújítása és elterjesztése

A felvilágosodás Dániában és Svédországban is elindította a nyelv megújításának, normalizálásának folyamatát, ami részben a nyelv „idegen” szavaktól való megtisztítását jelentette. Míg korábban a felsőbb rétegek a németet és franciát a dánnál előkelőbbnek tartották, a XVIII. századi purista törekvések eredményeként az idegennek tekintett szavak egy részét Dániában is új szóalakok váltották fel. A tisztogatás elsősorban a francia és latin eredetű szavakat sújtotta, gyakran német eredetű megfelelőik javára.⁸⁴ A svédországi nyelvűvelés aranykora III. Gustav uralkodásának idejére (1771-1792) tehető, aki a Svéd Akadémia megalapításával (1786) is ezt a célt kívánta szolgálni. Az 1800-as évek írott sztenderd változata mindkét országban a fővárosi elit rétegének nyelvhasználatára épült. Az első hivatalos helyesírás bevezetését Skandinávián belül a dán kormány rendelte el 1775-ben, amikor az oktatásban Ove Malling⁸⁵ krónikája alapján határozta meg a nyelvi normát. A fenti mű tematikailag is alkalmasnak bizonyult arra, hogy az egész unió lakossága számára referenciául szolgáljon, mert a dánok, norvégok és holsteiniek cselekedeteit egyaránt magába foglalta. Hasonlóan a dán írott nyelv norvégiai elterjedéséhez, az írott norma rögzítése sem váltott ki ellenállást a nyelvjárást beszélő lakosság vagy a fővárosi elit rétegek körében.

Az írott nyelvi norma megszilárdítását az iskoláztatás fokozatos elterjedése és az analfabétizmus felszámolására tett erőfeszítések is szükségessé tették. A XVIII. századi dán-norvég unió hivatalos politikájává vált az olvasási készség terjesztése, ami kezdetben nem feltétlenül járt együtt az írástudás képességével. A hivatalosan előírt konfirmáció 1736-as bevezetése, és a hozzá kapcsolódó előtanulmányok feltétele volt az olvasás ismerete, amit a két évvel később törvénybe iktatott általános iskoláztatás tett fokozatosan lehetővé. Ez az egyik olyan momentum, amit nyelvtörténeti könyvek a vidéki, nyelvjárást beszélő gyerekek szempontjából komoly kihívásként említenek, a beszélt nyelvtől lényegesen eltérő dán írott nyelv elsajátításának kényszere miatt. Az olvasás ismerete ekkor azonban még csak konkrét egyházi szövegek olvasására és megtanulására vonatkozott. Mind az általános iskoláztatás, mind az írott nyelv országos szintű oktatása jó ideig csak elmélet maradt. Több mint egy évszázadra volt szükség még ahhoz is, hogy a falvakban is a városi iskolákhoz hasonló

keretek között történhessen az anyanyelvi oktatás. Az iskolarendszer norvégiai megszilárdítása a XIX. század végére tehető, amihez hozzájárult, hogy 1889-től az olvasáson túl az írás elsajátítása is kötelezővé vált mindenki számára. (Korábban csak egyszerű szövegek olvasására irányult az oktatás.) Az új oktatási rendszer hamar eredményesnek bizonyult, és az írástudás tekintetében a század végére bekövetkezett az áttörés, amikortól az iskolai oktatásban részesültek jelentős része ténylegesen hasznosítani tudta az elsajátított ismereteket.⁸⁶ A felsőbb szintű képzésben is a század végétől terjedt el az anyanyelvi oktatás a korábban uralkodó latin helyett. Attól kezdve tehát, hogy szervezett keretek között folyt az oktatás, és a korábbiaktól eltérően nem csak évi 4-5 hét jutott az oktatására, mint a XIX. század kezdetén, a nyelvjárást beszélők is képeseknek bizonyultak a dán, majd a RM (BM), sőt hamarosan két eltérő írott változat (BM és NN) elsajátítására. A vidéki gyerekek Norvégiában hasonló nehézségekkel küzdenek, mint a dialektusbeszélők általában, de a saját beszélt változatuktól szókincsében és morfológiájában eltérő írott normát ugyanolyan hatékonysággal sajátítják el, mint a sztenderd változatot beszélők.

4.4. A nyelvi helyzet Norvégiában a Dániától való elszakadás idején

4.4.1. A dán írott nyelv státusza

A Napóleon elleni háborúban győztes hatalmak döntése nyomán, a függetlenségét Dániától 1814-ben elnyert ország stabil írott nyelvvel rendelkezett.⁸⁷ Ez a dán-norvég unió *közös nyelve*,⁸⁸ a dán volt, ami egészen az unió felbomlásáig az írott normával szemben támasztott követelményeknek a norvég értelmiség számára is eleget tett. Amellett, hogy a dán a közigazgatás és a kultúra nyelve volt, nem állt messze a társadalmi elit beszélt nyelvi normájától, a norvégos kiejtési szabályok ellenére. A legtöbben úgy vélték, hogy az írott nyelv ugyanúgy eltért a norvég, mint a dán dialektusoktól. 1814-et megelőzően a dán írott nyelv olyan reformfolyamatokon ment keresztül, ami norvégiai használatát is megkönnyítette, bár a reformok elsődleges célja nem ez, hanem az írott nyelvnek a dán viszonyokhoz való igazítása, modernizálása volt. Ezek a folyamatok a korábinál akadémikusabb dán változatot eredményeztek. Az írástudatlanság felszámolására irányuló, fokozatosan általánossá váló iskoláztatás is azt eredményezte, hogy **a XIX. század közepétől a dán írott nyelvet Norvégiában helyesebben és konzervesebben használták, mint a megelőző korszakokban**, ami ugyan kezdetben elsősorban a városi lakosságra volt érvényes.

Az írott nyelv szempontjából minden bizonnyal még sokáig nagyobb problémát jelentett az írástudatlanok nagy száma, mint az egyébként stabil írott nyelv nem eléggé norvégos volta. A szociális megosztottságot azonban sokan a nyelvi helyzettel hozták

összefüggésbe, ami így motivációként szolgálhat nyelvi változások elindítására. Itt azokra a nyelvtervezési elméletekre asszociálhatunk, melyek a folyamat lényegét nem elsősorban nyelvi, sokkal inkább társadalmi problémák megoldásában látják.

Amellett hogy az értelmiség egyetemi tanulmányait Koppenhágában végezte, fontos momentum, hogy a norvég irodalom klasszikusai továbbra is dánul írtak, és a Dániától való elszakadásig fel sem merülhetett volna az írott nyelv dán voltának megkérdőjelezése. Az ettől eltérő megnevezések a XIX. század végéig nyelvészeti szempontból indokolatlanok. Az „anyanyelv”, „könyvnyelv”, „állami nyelv” terminusok mögött olyan ideológiai megfontolások állnak, melyek a dán jelző használatát nemkívánatosnak tekintették az önállósodó országban. A nyelvészeti tanulmányokban található „dán-norvég” jelzőt a norvég nyelvújítás idejétől a beszélt és írott nyelvi norma korai változatára is használják, de míg a beszélt nyelvi norma estében definíció kérdése, hogy azt norvég vagy dán változatként kezeljük, az írott nyelv vonatkozásában ez a lehetőség vitatható. A beszélt nyelvvel szemben itt sem egy dán befolyás alatt álló norvég változatról, sem lényeges norvég vonásokat felmutató dán nyelvről nem lehetett szó.

Henrik Ibsen (1828-1906) és Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910) műveiben ugyan nyomon követhető a dán nyelv fokozatos norvégosításának tendenciája, nyelvi szempontból azonban sokkal közelebb állnak a dánhoz, mint akár a konzervatív BM-hoz vagy a RM-hoz. A norvég nyelv tudomány is csak az 1907-es helyesírás bevezetésétől számol tulajdonképpen norvég RM változattal, amikor a fenti írók munkássága már lezárult.⁸⁹ Az 1907-es norma ráadásul még mindig nagyobb átfedést mutatott a dánnal, mint a későbbi RM/BM változatokkal, a dialektusokra épülő sztenderdről nem is beszélve. A dán írott nyelv tehát nemcsak a dán-norvég unió kényszerű konzekvenciája volt, hanem a norvég irodalom alapvető része is.

4.4.2. A beszélt nyelv norvég változatai a XIX. században

A dán-norvég unióban a nyelvjárások használata általános volt a dán és norvég lakosság körében egyaránt. A norvégiai nyelvjárások sokféleségéhez hozzájárult az ország földrajzi fekvése. A valamivel több mint 324 000 km²-t felölelő országban hegyvidékek választanak el országrészeket, ami a XIX. században és azt megelőzően még a nyelvi kontaktus akadályát jelentette. A fjordok azonban, szemben azzal, amit számos helyen olvashatunk, inkább összekötő szerepet játszottak, olyannyira hogy egyes települések az egymással szemben fekvő partokon helyezkedtek el. Az elsődleges dialektushatár a nyelvjárásokat egy keleti és egy nyugati csoportra osztotta. A nyelvi izolációnak nemcsak Norvégia dialektusainak nagy

száma, hanem egyes norvégiai nyelvváltozatok tekintetében a dán nyelv befolyásának viszonylagos gyengesége is köszönhető, a 400 éves dán uralom dacára. A dán írott nyelv hatása egyébként is erősen megkérdőjelezhető, ha figyelembe vesszük az írástudatlanság elterjedtségét a lakosság többségét kitevő parasztok és halászok körében. A dialektusok nagy száma azonban nem jár feltétlenül együtt a dialektuskülönbségek nagyságával. A helyi nyelvjárások közötti távolságot norvég dialektológusok nem tekintik jelentősebbnek, sőt inkább kisebbnek tartják, mint amit egyes dániai vagy svédországi dialektusok között találunk. Ennek ellenére a XIX. század eleji norvég nyelvállapotot számos tanulmány meglehetősen összetettnek minősíti a beszélt nyelv vonatkozásában.

4.4.2.1. Haugen

Haugen (1966, 1972) Bloomfield terminológiája alapján öt csoportba osztja az országban ekkor használt beszélt nyelvi normákat:⁹⁰

1. *dán köznyelv* („Danish Colloquial/Pure Danish”), melyet a Dániában született hivatalnokok, kereskedők és színészek beszéltek;
2. *irodalmi sztenderd* („Literary Standard”), mely eredetileg dán szövegek norvég kiejtéssel történő felolvasását jelentette, de később a norvég kiejtéssel beszélt dán nyelvet norvég születésű állami hivatalnokok és tanárok is használták;
3. *beszélt nyelvi sztenderd* („Colloquial Standard”), mely a felolvasáskor használt kiejtés és a hivatalnokok mindennapi érintkezésében használt nyelvének ötvözete volt, ami fokozatosan a felsőbb társadalmi csoportok helyi akcentussal beszélt normájává vált;
4. *városi népnyelv* („Urban Substandard”), a helyi jellegzetességet mutató beszédmód az iparosok és munkások körében, melyben a környező vidéki dialektusok jellegzetességei is megjelentek;
5. *helyi dialektus* („Local/Rural Dialects”), a parasztok, földművesek által beszélt nyelvjárások. A helyi dialektusok között – Haugen véleménye szerint – jelentős eltérések mutatkoztak, és bonyolult izoglossza-hálózat szötte be az országot, melyet a kommunikációs zónák nagyobb tájnyelvi területekre tagoltak.

Trudgill (1997) és Kontra (2003) nyelvi sztenderdre vonatkozó meghatározása szerint a fentiek közül csupán (1) minősül kodifikált normának, így (2) és (3) sztenderd változatként történő kezelése is ennek a normához való kötődéséből következik. A fenti csoportokat a Kiss (2003) által ismertett nyelvváltozat-típusok alapján rendszerezhetjük. (1) és (3) ennek alapján *köznyelvi nyelvváltozatnak* tekinthető, ahol (1) írott és beszélt köznyelvként is értelmezhető, azzal a megköttéssel, hogy beszélt változatként norvégiai használata szűk körre korlátozódott. Elterjedtebb köznyelvi funkcióval (3) rendelkezett, mely eredetileg olyan *társadalmi nyelvváltozat* volt, ami különösen a városi értelmiség körében funkcionált követendő normaként. (2) megnevezésében az „irodalmi” jelző a beszélt változat írott szövegekhez való kötődésére utal, és a felolvasáson túlmenő kommunikációs szerepe az

iskolai (és részben hivatali) használatra korlátozódott, ezért amennyiben önálló változatként kezeljük, inkább *társadalmi nyelvváltozatnak* tekinthető. (4) és (5) geográfiaileg behatárolható *területi nyelvváltozatok*, ahol (4) regionális köznyelvi funkciója egyre nagyobb szerepet kapott. Az iparosodás következményeként bekövetkező demográfiai átalakulást megelőzően a lakosság túlnyomó többsége nyelvjárást (5) beszélt, melyek használata később is meghatározó volt, és a norvég írott normák kodifikációjában is szerepet játszottak. Az öt kategóriai között tehát a felhasználási terület, a felhasználói kör, a területi elterjedtség és a kommunikációs hatókör szerint is különbség tehető, kérdéses azonban, hogy éles határ húzódik-e például a (2) és (3) csoportok között.⁹¹

Haugen szerint a „színpadról hallható dán nyelv és az erőteljes vidéki dialektusok között néhol akkora szakadék tátongott, hogy olykor a kommunikáció teljesen lehetetlenné vált”.⁹² Az 1860-as évekig ugyanis a dán volt a színházi előadások nyelve, az ezeket látogató értelmiségi réteg azonban ezt akkor is legalább olyan jól értette, mint a dán beszélt nyelvet a norvégok ma. Amikor a norvégok magas kompetenciájáról olvasunk az interskandináv kommunikáció terén, sehol sem merül fel az a lehetőség, hogy a vidéki dialektusok beszélőinek teljesítménye alulmaradna a városi lakossághoz képest. Ehhez vélhetően hozzájárult a társadalmi mobilitás kiterjedése, amennyiben azonban a különböző beszélőközösségek közötti kontaktus hiányában keressük a nyelvváltozatok közötti szakadék okát, akkor véleményünk szerint kommunikációs problémáról sem lehet szó. Az első három csoport beszélői között ilyen problémával egyáltalán nem számolunk, annál bizonyára nem volt ez jelentősebb, mint a mai norvég és dán esetében. A dán beszélt nyelv norvégiai használata ráadásul nemcsak a felhasználói kör tekintetében vonatkozott nagyon szűk csoportra, de viszonylagos elterjedtsége időben is behatárolható, és csak a dán hivatalnoki réteg első generációi körében volt általános. A (2) és (3) csoport közötti distinkció a nyelvváltozatok tekintetében inkább fokozat kérdésének tűnik, és a városi köznyelv kialakulásának két külön stádiumaként is tárgyalható. E két változat használói számára a dán (1) megértése azért sem jelenthetett problémát, mert az általuk aktívan használt írott nyelv is a dán volt. A művelt rétegek Koppenhágában végezték egyetemi tanulmányaikat, és a dán beszélt nyelvvel (1) a társadalmi érintkezések kapcsán Norvégiában is bensőséges kapcsolatuk volt. Amennyiben kijelentjük, hogy ma kölcsönös megértés van a dán és norvég között, akkor az egymáshoz még közelebb álló (1), (2) és (3) nyelvváltozatok tekintetében kommunikációs problémák aligha merülhetnek fel.

A Norvégiában beszélt nyelvnek a társadalom minden szintjén voltak norvégos sajátosságai. A dánhoz legközelebb álló nyelvváltozat, amit később mint *dannede dagligtale*

(„művelt köznyelv”) emlegettek, a dán grafémák norvégos ejtését jelentette. Ennek a változatnak a városi munkásság nyelvétől (4) való elhatárolódása a beszélt nyelv normalizálódása folyamán teljessé vált ki, miután a társadalom felsőbb rétegei egyre inkább az írott nyelvet tekintették a helyes beszéd mintájának. A nyelvi jellegzetességek a szókincs, a morfológia és a kiejtés terén egyaránt megmutatkoztak. A (4) csoport kommunikációs problémái azonban a (2) és (3) változatokat beszélők viszonyában nem elsősorban a kiejtésben és más nyelvi jegyekben keresendők. A művelt rétegek normalizált beszédéhez képest a városi népnyelv ugyan erős akcentussal rendelkező változat volt, a (2) és (3) beszélőivel kapcsolatos interakciót mégsem elsősorban kiejtésbeli, hanem szociális különbségek gátolták. Az elit rétegek számára a népnyelv egyszerűen vulgárisnak, műveletlennek hatott, mind a kiejtésbeli és morfológiai különbségek, mind a szókészlete alapján. Ezért is okozott később ellenállást az ilyen norvégosnak titulált elemek alapján az írott nyelv „normalizálása”.⁹³

A nyelvjárási beszélők (5) helyzetét megkülönböztetettnek tekinthetjük a többi csoporthoz képest. A társadalmi mobilitás növekedése és elsősorban az urbanizáció azonban a dialektusok között is egyfajta kiegyenlítődést eredményezett. A mai norvég nyelvjárások tekintetében a kommunikációs akadály semmiképpen sem áll fenn, és bár a nyelvjárások száma és azok elterjedt használata nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő, a közöttük lévő eltéréseket a norvég dialektológusok nem tekintik jelentősnek.

4.4.2.2. Hielm

Haugen tanulmányát jó egy évszázaddal megelőzően is találunk a norvég társadalomra vonatkozó nyelvészeti jellegű leírást, ami a nyelvváltozatokat szintén szociológiai alapon osztályozta. Hielm (1831) értekezése ugyan nem nyelvészeti indíttatású, a népzenével kapcsolatos írásában a nyelvi kérdés a kulturális identitás részeként jelenik meg. Hielm három fő nyelvváltozat-típust különböztet meg:

1. a városi változattól elszigetelten fejlődő **nyelvjárásokat**;
2. a **városi beszélt nyelvet**, amit részben egy dán dialektusként kezel, részben a norvég nyelv dán hatásra modifikált változataként;
3. a tulajdonképpen **dánt**, melyet **írott nyelvként** definiál, és amely esetében szintén megemlíti norvégos vonásokat.

A dán nyelv tehát az ő leírásában is külön kategóriát alkot, de Hielm az írott nyelvi státuszt hangsúlyozza. Amennyiben csak a Norvégiában született lakosság nyelvhasználatát vizsgáljuk, ez a felfogás célravezetőbb lehet, hiszen – mint fent említettük – a dán beszélt

változata a Dániából érkezett hivatalnokok szűk rétegére korlátozódott. Torp és Vikør (1993) éppen ezért Haugen és Hielm felosztásának ezt a csoportját nem is tekinti a norvégiai beszélt változatok tekintetében relevánsnak.⁹⁴ A városokon kívül eső nyelvjárások tekintetében a két leírásban nincs jelentős eltérés, különbség van azonban a városi nyelvhasználat megítélését illetően. Hielm – Haugen hármas felosztásával szemben – ezt mindössze egy csoportban foglalja össze, de a norvégos karakterek mellett ő is hangsúlyozza a dán nyelv hatását.

Hielm a norvég városi nyelvről azt írta, hogy az a legközelebb áll a dánhoz, ami azonban több szempontból modifikált, részben az ország, illetve a régió norvég dialektusai, részben az írott nyelv alapján.⁹⁵ Ezzel egyszersmind a dán köznyelv helyi változatának tekinti. Hielm a nyelvi hatás irányának lehetőségét a másik irányba is felveti, miszerint inkább a norvég beszélt nyelvre hatott a dán beszélt és írott nyelv. Papazian (2002) utóbbi leírást tartja megfelelőbbnek, miszerint inkább a dán nyelv hatása alatt álló norvég nyelvvaltozattal kell számolni.⁹⁶ Először a XIX. századi norvég nyelvújítás idején jelent meg a köznyelvi változat dán-norvég megnevezése, ami azóta is elterjedt a norvég nyelvészetben. Ugyanakkor felmerülhet a kérdés, hogy miért nem norvég-dánnak hívják. Az angol amerikai változatát amerikai angolnak (*American English*) hívjuk, és nem fordítva. Hangsúlyozandó, hogy itt a norvégiai köznyelvnek egy olyan változatáról van szó, melynek norvég írott formája nem létezett, és valójában dánul tanultak a gyerekek az iskolában, mint ahogy a dán volt az ország hivatalos nyelve is. A dán-norvég megnevezés – elsősorban ideológiai okokból – a nyelv norvég jellegét kívánta hangsúlyozni, de abban a tekintetben a modern dialektológiai felfogásnak is megfelel, miszerint a városi köznyelvet a norvég nyelvjárások egyikeként kezeli. A nyelvvaltozatok hasonlóságainak és különbségeinek figyelembevételével, pusztán nyelvi szempontból, annak sem mond ellent semmi, hogy ezt a változatot a dán köznyelv regionális változatának nevezzük. Hasonló átfedések dél-svédországi dialektusok esetében is fennállnak, melyeket a választott elméleti keret alapján kelet-dán változatokként is kezelhetünk.

4.4.2.3. A beszélt norvég norma kialakulása

A városi nyelv ismertetésénél Hielm megemlíti a három nem használatát a nyelvhasználók szociális státuszától függetlenül. Mivel a városi elit beszélt nyelve ebben a vonatkozásban később a dán mintát követi, és nem használ nőnemet, felmerül annak lehetősége, hogy a dán nyelvhez közelebb álló tradicionális beszélt nyelvi norma csak a XIX. században válhatott el a városi munkásság által beszélt változattól. Amennyiben Hielm leírását elfogadjuk, Haugen felosztása egy valamivel későbbi állapotot alapján értelmezhető. Lundeby (1997) ugyanakkor

a beszélt nyelv dán-norvég változatának kialakulásával már a XVIII. században számol, amit Seip (1916) még pontosabban a század második felére tesz. A datálás tekintetében fontos kérdés, hogy tényleges nyelvváltozatként kezeljük-e azt a normát, ami kezdetben csak a dán nyelvű szövegek felolvasásánál volt jellemző, és köznyelvi funkciója jóval később kezdett kialakulni. Lundeby és Seip elméletét azok a dán feljegyzések támasztják alá, melyek a XVIII. század végén a dán köznyelvhez kapcsolódó norvégiai kiejtést „helyesebbnek” írták le a dániai változatoknál.⁹⁷ Szerintük a „legjobb dán” ekkor Kristiániában⁹⁸ beszélték, de már itt is megemlítik egyes „provinciális” szavak⁹⁹ használatát.¹⁰⁰ A kiejtés helyessége alatt itt annak fonológiaiilag transzparens (grafo-fonológiai) jellegét értik. A délkeleti országrész, azon belül is a norvég főváros fontos szerepet játszhatott tehát a BM-nak megfelelő beszélt változat fejlődésében.

A dániai köznyelvi változat kialakulása jóval korábbra, a XVII. századra tehető, melynek megszilárdulása a koppenhágai beszélt nyelv presztízsét növelte más változatokkal szemben. Ennek a presztízsváltozatnak a használata a dán származású hivatalnokok között Norvégiában a század közepétől terjedt el, majd a felsőbb rétegek szélesebb körének nyelvére is hatott. A helyesíráshoz kapcsolódó norvégos kiejtést a legtöbb leírás megemlíti, de arra is akadt példa, hogy bizonyos társadalmi csoportok megpróbálták annak a mintának megfelelően beszélni, amit ők helyes dán kiejtésnek tulajdonítottak.

A normalizált városi beszéd kialakulása Norvégiában Lundeby (1997) szerint az angolhoz hasonlítható.¹⁰¹ Az angol eredete is kettős, az angolszász és a normann-francia ötvözeteként jött létre, tehát egy erősen romanizált germán nyelv, ami a dánra épülő norvég változat előtt mintegy 500 évvel keletkezett. Mások is a nyelvváltozat keverékjellegét hangsúlyozzák, ami a dán származású burzsoázia és a norvég születésű elit rétegek beszédének ötvözetét jelenti, de az is lényeges szempont, hogy az elsődleges mintát a dán írott nyelv jelentette. A norvégiai beszélt változatban tehát csak a dán helyesírás, és nem a dán kiejtés volt döntő. Seip (1916) is úgy fogalmaz, hogy a sztenderd kiejtés a főváros és környezetének dialektusa, valamint az írott szövegek felolvasásakor használt kiejtés ötvözeteként jött létre.¹⁰²

A skandináv nyelvekben végbement fonológiai változások, melyek különösen a dán választották el a másik két központi skandináv nyelvtől, választ adhatnak arra, miért nem szolgálhatott tényleges példaként a dán kiejtés Norvégiában. Itt újabb bizonyítékát találjuk annak, hogy míg a nyelvek bizonyos elemei viszonylag könnyen befolyásolhatók, a nyelvek fonológiai jellemzőit a nyelv belső szabályai határozzák meg.

Az 1800-as évek Norvégiájában nem annyira a fenti csoportok közötti nyelvi kommunikáció sikertelensége tűnik elsődleges problémának, sokkal inkább az egyes változatok beszélői közötti szociális szakadék. A szociális megosztottság háttérében azonban nem a nyelvhasználat különbözősége volt elsődleges, hanem az egyes csoportok esélykülönbségei a közéletben és az oktatásban való részvételre, amiben az írott nyelv ismeretének hiánya sorsdöntő volt. Az analfabétizmus és az írott nyelvtől eltérő dialektusok használata között azonban nincs szoros összefüggés. A dialektusok között, illetve a dialektusok és az írott nyelv viszonyában, több országban jelentősebb eltéréseket találunk, mint a XIX. századi vagy a mai Norvégiában. A német és angol írott sztenderd például a legkülönbözőbb nyelvjárási beszélők számára jelenti az írásbeli kommunikáció eszközét. Nem ritka jelenség tehát, hogy a dialektushasználók számára az írott nyelvi norma távolról sem tükrözi anyanyelvüket. Az írott nyelv eredetileg nem ritkán egy szűk réteg nyelvváltozatára épül, akik vagy a hatalom birtokosaiként, vagy intellektuális befolyásuk folytán ezt az egész ország számára normaként kijelölték. A mai olasz sztenderd alapja a toscanai nyelvváltozat, a svéd sztenderdé a Stockholm körüli dialektusok. Ebbe a sorba nyugodtan besorolhatjuk a BM sztenderdet, ami a dán írott nyelv mellett elsősorban a fővárosban beszélt nyelvre épül. A beszélt norma tehát hasonló sztenderdizációs folyamaton keresztül alakult ki Norvégiában, mint a többi skandináv államban, melynek történeti behatárolása is nagyjából ezekhez hasonló. A társadalom azon rétege, amelyik kapcsolatban állt az írott nyelvvel, beszédét ehhez vagy a felolvasáskor alkalmazott kiejtéshez igazította, olykor figyelembe véve a dán kiejtéssel kapcsolatos ismereteket is.

4.5. Összegzés

A dán nyelv hatása Norvégiában a Dániával fennálló unió, és különösen a reformáció következményeként erősödött meg, ami elsősorban az írott nyelven keresztül érvényesült. Ez a befolyás kezdetben azonban csak a társadalom viszonylag szűk rétegét érintette. A norvég köznyelvi változat kialakulásában tehát kevésbé a dán beszélt norma, mint inkább a helyesírás szolgált a kiejtés alapjául. A norvég és a dán nyelv kapcsolatában éppen ezért elsősorban a lexikonban, morfológiában és szintaxisban érvényesülnek a hasonlóságok, míg a két nyelv közeli viszonyának értelmezéséhez a fonológiai komponens nem nyújt alapot.

A norvég nyelvi helyzetet a Dániától való elszakadás idején más európai nyelvekkel összevetve sem tekintjük különösebben összetettnek, sem az írott norma, sem a beszélt változatok vonatkozásában. A beszélt változatok sokrétűsége azóta sem sokat változott, de ez nem minősül egyedinek más nyelvterületekhez képest. A dán írott nyelv évszázadokon át

alkalmasnak bizonyult nemcsak az értelmiségi réteg számára releváns szépirodalom közvetítésére, hanem például a törvények ismertetésére is. Arra a gyakran hangoztatott véleményre, miszerint a dialektusbeszélők számára az alapvetően idegen helyesírás elsajátításának kényszere problémát jelenthetett, a későbbiekben még visszatérünk. A dán és a norvég írott változatok összehasonlítása ezt a kérdést minden bizonnyal más színben tüntetheti fel.

5. A NORVÉG ÍROTT SZTENDERD MEGALKOTÁSA

5.1. Nyelvi törekvések a XIX. században

A XIX. század elejéig az írott nyelvben megjelenő norvégos elemek használatán túl nem merült fel komolyabban egy önálló norvég nyelv megteremtésének kérdése. A XVIII. század végétől azonban mindinkább megjelentek norvég írásokban a nemzeti eszmék hirdetői, bár ezek ekkor még elszigetelt jelenségeknek tekinthetők, és összefüggésbe hozhatók a cenzúra eltörlésével, amit VII. Christian dán király 1770-ben rendelt el. Norvégia még a Dán Királyság része volt, amikor 1806-ban Gregers Fougner Lundh (1786-1836) koppenhágai egyetemistaként felvetette, miért ne lehetne Norvégiának önálló írott nyelve, és hamarosan szögyűjtésbe kezdett szülőhazájában. Ez a munka közel sem volt olyan átfogó és szisztematikus, mint Aasen három évtizeddel később megkezdett kutatása, ahhoz azonban inspirációt adhatott. Lundh a nyelvi kérdés melletti elkötelezettségét egész életében megőrizte, és 1831-ben megalapította a Norvég Nép Nyelvi és Történeti Társaságát.

A Dániától való elszakadást előkészítő 1814. május 17-i alkotmány első változata Norvégia önálló nemzeti nyelvét még meg sem említi, november 4-i módosítása azonban már kimondja, hogy minden törvényt **norvég** nyelven kell megalkotni.¹⁰³ A dánul írott nyilatkozatban megjelenő norvég jelző nyelvészeti szempontból minden alapot nélkülözött, amire többen rá is mutattak. Az alkotmány módosítását a függetlenségi nyilatkozatot követő politikai változások tették szükségessé. Amíg az alkotmány készítői Norvégia teljes függetlenségének elnyerésében bíztak, a nyelvi kérdés fel sem merült. Itt azonban nem a dán befolyással szemben kialakult függetlenségi törekvről volt szó, a kielii békeszerződés ugyanis úgy szakította ki Norvégiát az unióból, hogy a döntésben a norvégoknak semmilyen szerepük sem volt. Az unió felbomlása éppen ezért nemcsak a dán nyelvvel, de a dán uralkodóval szemben sem váltott ki reakciókat Norvégiában, amit híven tükröz, hogy a Dániától elszakadó ország uralkodójának az addigi helytartót, Christian Frederik dán herceget szándékozták felkérni. A békeszerződés értelmében azonban az ország nem nyerte el teljes függetlenségét, hanem a svéd korona fennhatósága alá került, ami a dán-norvég unióhoz képest mégis jóval nagyobb önállóságot biztosított, és a norvég alkotmány is életbe léphetett. A svéd nyelvi befolyástól való aggodalommal magyarázható, hogy az alkotmány szövegében megjelentek a hivatalos nyelvre vonatkozó pontok. Úgy is tekinthetjük, hogy a „norvég” itt

egyenértékű a „nem svéd” jelzővel. Annál többre az alkotmány megalkotói bizonyára nem gondoltak, mint az addig is használatos írott nyelv esetleges átnevezésére, ami azonban Dániában váltott ki heves reakciókat. Neves dán nyelvészek nevetségesnek és tudománytalannak nevezték ezt a terminológiát, míg a norvég érvelés szerint a közös nyelv „legalább annyira volt norvég, mint dán tulajdon”.¹⁰⁴ A dán-norvég vagy norvég-dán elnevezés is nehézségekbe ütközött, hiszen olyan keveréknyelvre utalt, amely az írott nyelv vonatkozásában nem létezett. Mindezek miatt egészen 1830-ig az iskolákban inkább csak „anyanyelvről” beszéltek, és csak ezután terjedt el fokozatosan a „norvég” jelző. Rasmus Rask dán nyelvész a nyelv elnevezésének problémáját csupán egyetlen szóról folytatott vitának titulálta, és nem is telt el sok idő, mire a nyelvi kérdés már az önálló nemzeti nyelv megteremtésének lehetőségeit jelentette.

A nyelvi reformok kezdetekor fontos momentumnak bizonyult, hogy az újabb unió nem igazolta az esetleges svédesítéssel kapcsolatos aggodalmakat. **Az unió első éveiben a svéd befolyással szembeni védelmet a lehető legtisztább dán nyelv megőrzésében látták.** A Skandinávián belüli dialektuskontinuum, és különösen a svéd és norvég nyelvjárások közötti hasonlóság miatt a dán alakoktól eltérő norvég szavakkal kapcsolatban is felmerült az esetleges svéd hatás lehetősége, ami rövid távon a dán írott nyelv norvégosítását korlátozta. Az iskolai nyelvhasználatban ez odáig vezetett, hogy **a dán-norvég unió idején megengedett speciális norvég szavakkal szemben is határozottan felléptek, a dán nyelv tisztaságának megőrzése érdekében.** A dán nyelvvel kapcsolatos reformok lehetősége csak azután merült fel komolyabban, miután egyértelművé vált a svéd befolyástól való félelem indokolatlansága. Karl Johan (francia származású) svéd király maga sem tanult meg svédül, az őt követő királyok pedig a svéd mellett dánul is tanultak, és kínosan ügyeltek arra, hogy a norvég alattvalókkal szemben a dán nyelvet használják.¹⁰⁵

A dán állami nyelv megváltoztatásának igénye tehát nem az újabb unióhoz, hanem – hasonlóan más európai országokhoz – a Norvégiában is feléledő nemzeti romantikus eszmékhez kapcsolódik. **A nyelvi helyzet összetettségét és a dialektusbeszélők megkülönböztetett helyzetét érintő nyelvészeti szempontok később fogalmazódtak meg, vélhetően azzal a szándékkal, hogy nyelvi kérdéssé minősíthessünk egy olyan folyamatot, ami mögött kezdetben sokkal inkább társadalmi, kulturális és ideológiai megfontolások álltak.**

5.1.1. Kezdeti lépések

A dán írott nyelvre kizárólag Norvégiában használt „anyanyelv” megnevezés mellett, a svéd és a dán sztenderd változatok (állami svéd/dán) analógiájára, a *riksmål* („állami nyelv”) terminus terjedt el, a norvégiai változat esetében azonban a konkrét nyelv megnevezése nélkül. A RM későbbi átnevezése révén kapott *bokmål* is ezt a hagyományt őrzi, nevében csak a *nynorsk* tartalmazza a norvég jelzőt.

Egy önálló norvég nemzeti nyelv megteremtésének lehetősége az 1830-as évektől bontakozott ki. A vita ekkor még az értelmiség szűk körére korlátozódott, és a legtöbben nem is gondoltak többre, mint a norvégos elemek fokozott használatára az írott nyelvben, ami ezáltal lassan eltávolodhat a dántól. A nemzeti nyelv és a függetlenség ideájával, valamint a társadalmon belüli nyelvi akadályok leküzdésének lehetőségével kapcsolatos gondolatokat 1835-ben Henrik Wergeland (1808-1845) foglalta össze, aki az önálló nyelvben a demokrácia építésének legfőbb eszközét látta.¹⁰⁶ A nyelvi reformokon keresztül egyre többen a társadalom alsóbb rétegeinek felemelkedését látták.

A norvég nyelv megújítását vagy rekonstrukcióját a nyelvészek merőben eltérő módon képzelték el. Peter Andreas Munch (1810-1863) 1832-ben Wergeland elképzeléseivel ellentétes álláspontot fogalmazott meg, és elvetette a dán nyelv norvégosításának gondolatát.¹⁰⁷ Helyette egy alapjaiban új nyelv létrehozásának szükségességét hirdette, egy a dán nyelvtől izoláltan fejlődött, archaikus norvég dialektusból. Érdeklődését továbbá a középkori norrøn nyelvállapot felé irányította, melyet inkább ónorvégnak, semmint óészakinak tekintett. A norvégok ugyanis kulturális hagyományaik részének tekintik a nemzetközi szakirodalomban óizlandi, illetve óészaki irodalomként számon tartott műveket, és azok nyelvezetét. A norrønrel szoros kapcsolatban álló archaikus változatban Munch több fantáziát látott, mint a nép nyelvére épülő változatban, mert szerinte utóbbi nem alkalmas a kultúrnyelv funkcióit ellátni. Míg utóbbi lehetőséget a kulturális fejlődés négyszáz évének figyelmen kívül hagyásaként értékelte, a középkori kultúrával szemben, legalábbis elméletben, nem volt ellenvetése. Minden jel arra utal azonban, hogy Munch a nyelvi kérdést csak intellektuális síkon vizsgálta, és a dán írott nyelv teljes feladásának gondolata nem merült fel komolyabban számára. Konkrét javaslatokat csupán egyes személy- és földrajzi nevek norvégosításával kapcsolatban fogalmazott meg. Az egy konkrét dialektusra épülő nyelvi norma gondolata így munkahipotézis maradt, és két másik tábor került szembe egymással.

5.1.2. A norvég nyelv konstrukciója vagy rekonstrukciója – Aasen programja

A *nynorsk* elődjének, a *landsmål* megalkotója, s egyszersmind a norvég dialektológia és lexikográfia megalapítója, a legradikálisabb megoldást választotta, és az általa megfelelőnek ítélt, azaz konzervatív dialektusok feltérképezésével indította útjára a később hivatalos státuszt kapott írott normát. Aasennek tehát prekonceptiója volt a helyes norvég nyelvváltozatokat illetően. Az izlandi és a svéd nyelv beható tanulmányozását követően elsőként saját nyelvjárásának¹⁰⁸ grammatikáját készítette el 1840-ben. Ebben a nyelvváltozatban olyan jellegzetességekre mutatott rá, melyek véleménye szerint az izlandival mutattak párhuzamot, és melyek a dánban egyáltalán nem érvényesültek. A dialektust a dántól megkülönböztető jegyek ugyanakkor részben a svédvel is hasonlóságot mutattak, amit Aasen a közös eredetnek tulajdonított, és az izlandival és azon keresztül a *norrøn* nyelvvel való kapcsolatot hangsúlyozta. 1836-ban foglalta először írásba az önálló norvég írott nyelv megteremtésének gondolatát a „nép nyelve” alapján.¹⁰⁹ Ehhez a munkához 1843 és 1846 között a dántól elszigetelten fejlődött nyugat-norvégiai dialektusokból gyűjtött anyagot. A norvég dialektusok egyik meghatározó jegye a dánnal szemben a főnevek nőnemű alakjának megkülönböztetése a hímnemű alaktól, ami a bergeni városi nyelvváltozaton és a dán írott nyelvhez közvetlenül kötődő fővárosi nyelvváltozatokon kívül minden helyi nyelvjárásra jellemző volt. A nőnemű főnevek azonban a vizsgált dialektusokon belül is nagyfokú változatosságot mutattak, egyes változatoknál elválik egymástól az erős és gyenge ragozás, míg más változatok esetében nincs ilyen distinkció.

Aasen munkássága kezdetben csupán elméleti síkon haladt, és gyűjtésének gyakorlati használhatóságában még legfőbb támogatói sem hittek. Aasen a norvég dialektusok alapján új írott norma létrehozásán fáradozott, és a korpusztervezéshez szükség esetén az izlandit is felhasználta, hiszen számára a valamikori *norrøn*hez legközelebb álló norma megalkotása volt a cél. A *norrøn* nyelv önmagában azonban inkább csak támpontot jelentett, Aasen ugyanis egy olyan alapnyelv rekonstruálásán dolgozott, melyből szerinte a norvég dialektusok kialakultak, és ez szerinte nem lehetett teljesen azonos a *norrøn* írott nyelvvel. A vizsgált dialektusok alapján tehát nem egyszerűen ezek közös nevezőjét próbálta meg létrehozni, hanem a nyelvtörténeti módszer segítségével a rekonstruálandó alapnyelvre vonatkozóan minél több adatot gyűjteni. A dialektusok alapján visszakövetkeztethető nyelvváltozat számos ponton mutatott párhuzamot a *norrøn*nel, de Aasen az eltérések hangsúlyozására is ügyelt a kodifikáció során.¹¹⁰ Mivel a nyelvi norma alapját egy történeti (hipotetikus) nyelvváltozat alkotta, a LM első változata rendkívül archaikus lett, amit későbbi reformok útján korrigáltak. Egy korabeli metaforával élve, ez a nyelv „már születésekor ráncos volt”.

Aasen a nemzeti nyelv („Nationalsprog”) létrehozását a közemberek nyelve („Almuesprog”), illetve a valódi norvég népnyelv („det rette norske Folkesprog”) alapján képzelte el.¹¹¹ Eredetileg ugyan az összes norvégiai dialektus figyelembevételét szorgalmazta, a városi beszélt nyelvet azonban – különösen a főváros és környékének, valamint Kelet-Norvégiának a nyelvét, mint túlságosan eldánosodott változatokat – később elvetette. Így azonban az általa alkotott nyelv csak a városokon kívüli helyi nyelvjárásokra épült, ami ellehetetlenítette a norma elfogadását a városi értelmiség jelentős része számára. Aasen munkásságának kezdetén még nagymértékben azonosult a felsőbb társadalmi rétegek által is elfogadott nemzeti romantikus ideológiával, később azonban ugyanez az ideológia már csak eszköz volt a paraszti rétegek nyelvi és kulturális felszabadítása érdekében. Az önálló nemzeti nyelv szükségességének hirdetésén keresztül saját nyelvi reformjához remélt növekvő támogatást. Minél inkább kikristályosodott azonban a reformok mögött rejlő nyelvpolitikai szándék, annál kevésbé lehetett Aasen munkájára csupán intellektuális kísérletként tekinteni, ami az 1850-es évektől növekvő ellenállásban nyilvánult meg. Ezek után Aasen is mind inkább elhatárolódott a hivatalnoki réteg ideológiájától, bár a politikai kérdésekben való véleménynyilvánítást támogatóira hagyta.

A dialektusokból megszületett norma egész országra történő kiterjesztését regionális behatároltsága gátolta. Aasen előszeretettel használta a „norvég” jelzőt megalkotott normájára, szemben a dán írott nyelvvel. A „landsmål” elnevezés eredetileg nem tőle származott, de találónak bizonyult az aaseni normára, hiszen ahogy Aasen szerette volna, az ország nyelveként, és ahogy ellenzői látták, a vidék nyelveként is értelmezhető volt. Ezt akár tudatos választásnak is gondolhatnánk, hiszen a nyelvújító a vidék nyelvét kívánta az ország hivatalos nyelvévé felemelni. A LM megnevezés eredetileg (Aasen definíciójában is) a beszélt nyelvre vonatkozott, amit a vidéki emberek is használtak saját nyelvváltozatukra, hogy megkülönböztessék azt a városi nyelvtől és szokásos „könyvnyelvtől”. Knudsen egy hasonló fogalom alatt („landssprog”) az értelmiség egész országra érvényes beszédét értette.¹¹² Aasen a két terminust egy ideig szinonimaként használta, de a landsmål számára norvégosabb megnevezés volt, és hamarosan már nem elsősorban a beszélt nyelvet, hanem az általa alkotott normáját értették alatta.

5.1.2.1. A landsmål kodifikációja

Az Aasen által megvizsgált dialektusok jelentős eltéréseket mutattak, így a nyelvész feladata volt annak eldöntése, hogy adott esetben melyik változatot tekintse sztenderd formának, vagy különböző változatokból alkosson meg egy köztes formát. Kutatásainak eredményeként jelent meg 1848-ban szisztematizált grammatikája, majd 1850-ben első szótára.¹¹³

Ekkor még nem tekintette normáját általános érvényűnek, az szerinte is elsősorban a dialektusbeszélők nyelvváltozatát tükrözte, míg a nyelvtörténeti módszert is felhasználó újabb nyelvтанát (1864), és szótárát (1873) már az egész országnak szánta.¹¹⁴ Utóbbi gyakorlatilag egy norvég-dán szótár volt, ami nem a dán kollégákkal szemben jelentett gesztust, hanem az általa gyűjtött szavak értelmezését segítette a norvég (!) olvasók számára. Az általa alkalmazott nyelvtörténeti módszer a középkorban használt norrøn („ónyugati-skandináv”) nyelvhez nyúlt vissza, ami a nemzeti romantikus elképzeléseknek is megfelelt, mintegy kontinuitást jelezve a korabeli norvég történelemmel, illetve az egykori önálló norvég állammal. Aasen elsősorban akkor használta ezt a módszert, ha annak eldöntéséről volt szó, melyik nyelvjárási formát részesítse előnyben. A nyelvtörténeti módszernek egyébként is voltak korlátai, mert adott esetben eredményei nem egyeztek a nyelvújító szándékával. Ennek példája annak eldöntése, melyik formát részesítsük előnyben a *hvit* és a *kvit* („fehér”) közül. Történeti szempontból a *hvit* forma lett volna helyes, ami azonban túl közel állt a dán megfelelőjéhez (*hvid*), nem is beszélve az akkor még használatos svéd változatról (*hvit*). Az általa választott *kvit* területileg, különösen az általa vizsgált dialektusokban, dominánsabb volt ugyan, mint a *vit* és a *vid*, de utóbbiak is elterjedt változatok voltak. Általánosságban Aasen mindig a *kv* kombinációt választotta a dán (és norrøn) *hv* ellenében. A dán *vn* vagy a norrøn *fn* helyettesítésére a norvég *mn* kapcsolatot részesítette előnyben. Ezekben az esetekben a különbség a kiejtésben is megnyilvánult, míg a dán (és norrøn) *hj* megtartása például csak az ortográfiában jelentkezett. Ugyanígy megtartotta a dánra is érvényes nagy kezdőbetűt főnevek esetében, és az <aa> grafémát a svéd <å> helyett.

Egyes esetekben Aasen a történeti szempontokat vette alapul, és pl. a *tid*, *god*, *stod* és *leid* etimologikus formákat javasolta annak ellenére, hogy a legtöbb norvég kiejtésében a /d/ nem volt hallható. Ugyanígy járt el a semleges nemű főnevek végartikulusával, ahol a szóvégi <t> a kiejtésben nem manifesztálódott, mégis pl. a *huset* („a ház”) formát javasolta. A történeti szempontokon túl itt az a cél is vezette, hogy a szomszédos dán és svéd nyelvekhez hasonlóan „előkelő” helyesírási formát alkosson meg, és elutasította azokat az érveléseket, melyek ilyen esetben is a fonetikus ortográfiát preferálták. Ez a választás a morfológiai egyértelműség kritériumának is megfelelt, és a határozatlan névelő (*et*) és a szuffixumként a

névszóhoz tapadó határozott névelő (-et) közötti egyezést szemléltette függetlenül a kiejtéstől.¹¹⁵ Annak ellenére, hogy a mintavétel az ország nyugati és középső vidékére korlátozódott, az új norma az ország más részeiben is előbb-utóbb támogatást kapott. Az Aasen által vizsgált nyelvjárások azonban inkább területileg képviselték az ország jelentős hányadát, a beszélők létszámát illetően már akkor is kisebbségben voltak. A gazdasági fejlődéssel együtt járó urbanizáció, és a városi beszélt norma presztízisének növekedése ezt az ellentmondást még inkább fokozta. Annak ellenére tehát, hogy a norvég nyelvjárások különösen a kelet-norvégiai változatok révén Svédország és Dánia felé dialektuskontinuumot alkottak, az aaseni normából tudatosan kimaradtak azok a nyelvi elemek, melyek a szomszédos nyelvek irányába mutattak. Ez a módszer az új norvég sztenderdet az izlandihoz és feröerihez hasonlóan nemcsak a dántól és a svédétől határolta el, hanem a dán írott nyelvből fokozatosan kialakuló BM változattól is. (A későbbi reformok ezt nagymértékben kiigazították, és a mai NN kiegyenlítettebben fedi le a keleti és nyugati nyelvjárásokat.)

5.1.2.2. Az új norma használata

Aasen az új írott norma használhatóságának bizonyítására 1853-ban prózai szöveggyűjteményt adott ki, ami a nyelvi reformok legradikálisabb megnyilvánulása volt az irodalomban.¹¹⁶ Nyelvészeti értekezéseit azonban továbbra is dánul írta. 1855-ben ezt egy színdarab, majd 1858-ban az izlandi *Fridtjofs saga* LM fordítása követte. Az aaseni modellt az írók közül kezdetben csak kevesen követték. Az 1860-as évekig az új norma támogatottsága csupán szórványos volt, az igazi áttörést egy 1868-ban alapított nyelvi társaság, a *Det norske Samlaget*, jelentette. A vidéki településeken túl a városokban, elsősorban a fővárosban és Bergenben is fokozatosan nőtt a támogatók száma. Az elsők között említendő Aasmund Olavsson Vinje (1818-1870) költő, míg az 1870-es években debütáló írók közül kiemelkedő Arne Garborg (1851-1924) munkássága, aki klasszikussá vált művein kívül polémiák sorozatával egyengette az aaseni norma útját. A legtöbb író esetében az egyéni dialektus is nagymértékben befolyásolta a még közel sem stabil írott változatot, ami Garborg esetében normaválasztásnak is minősült. A LM szépirodalmi használhatóságának kezdetben a rendelkezésre álló nyelvi kifejezőeszközök is határt szabtak. A nép nyelvére épülő „vidéki” norma és a városi művel rétegek által használt írott nyelv közötti választást a szociális és kulturális háttér is meghatározta, ami az irodalomban is lehetőséget adott a nyelvi kódok elkülönülésére. Ezek a tendenciák kezdetben határozottabban nyomon követhetők, az írott változatok későbbi fejlődése azonban megteremtette a lehetőségét annak, hogy a választott nyelvváltozathoz ne következzen automatikusan annak szépirodalmi funkciója.¹¹⁷

Ebben a tekintetben kiemelkedően fontosnak bizonyult az aaseni norma korpuszbővítése és modernizálása, részben az archaikus elemek felszámolásával. A LM használata az 1880-as években még csak elszigetelten jelentkezett, és a nemzetközileg ismertté vált írók továbbra is dánul alkottak, még ha az írott nyelvet ekkor már nem is illett dánnak nevezni.

Az önálló nemzeti nyelv megteremtésének szükségessége nemcsak a nemzeti romantika identitástudatából táplálkozott, hanem a demokratizálódási folyamat is felvetette a „zavartalanabb kommunikáció” szükségességét a polgárok és a hivatalos szervek között. Norvégiának ekkor ugyan önálló parlamentje volt, a kormányt azonban továbbra is a svéd király nevezte ki, és a választójog is csak egy szűk társadalmi csoport privilégiuma volt. A feléledő baloldali politikai mozgalmak hamar felismerték a nép nyelvében rejlő eszközt, mellyel az elit rétegek pozícióját gyengíthették. Az 1884-ben a király által kinevezett konzervatív kabinetet megdöntő baloldali (liberális-nacionalista) *Venstre* párt a mindenkori norvég kormányt a parlament felé elszámoltathatóvá tette.¹¹⁸ Az új vezetés első lépései között egy parlamenti határozatot fogadtatott el, mely felhatalmazást adott a kormánynak, hogy megtegye a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy a norvég népnyelv („det norske Folkesprog”, értsd LM) egyenlő jogokat kapjon a mindennapi írott és könyvnyelvvél („det almindelige Skrift- og Bogsprog”, értsd dán), mind az oktatásban, mind a hivatalos intézményekben.¹¹⁹ Legtöbbször a fenti, 1885-ös határozathoz kapcsolják a LM, később NN változat hivatalos státuszát, de valójában későbbi törvények határozták meg pontosan a nyelv használatára vonatkozó szabályozást. Annál is inkább, mert az új írott norma szabályait hivatalosan ekkor még nem fogadták el. A határozat ugyanakkor megnyitotta az utat a nyelv hivatalos használata felé, aminek elsősorban az oktatásban volt jelentősége. Az egyes iskolai körzetek 1892-ben kaptak lehetőséget arra, hogy meghatározzák, milyen nyelven kell a tanulóknak a dolgozatokat írniuk. Ugyanakkor döntöttek arról is, hogy minden diáknak meg kell tanulnia a LM-t olvasni, a másik hivatalos norma mellett. Ez volt a legtöbb, amit a LM elért Aasen idejében, a dialektusokra épülő norma további emancipációja a XX. század elején folytatódott.

A LM normán belül a XIX. század végére két változat állt szemben egymással. Az egyik az Aasen által kidolgozott LM modifikált változata volt, melynek használatát 1901-től engedélyezték az iskolákban. Az *Hægstad*-normát tekinthetjük az első hivatalos LM sztenderdnek, a korábbi változat mintájául ugyanis csupán a kormány által kijelölt könyvek szolgáltak, melyek nyelvezete nem volt teljesen egységes.¹²⁰ A változások elsősorban a nyugati országrész beszélői számára könnyítették meg a sztenderd használatát, azáltal hogy az írott nyelvet az archaikus jegyek kiiktatásával ezekhez a dialektusokhoz közelítették. Az

aaseni normát érintő változásokra a nyelvi reformokat tárgyaló fejezetnél visszatérünk. A *Hægstad*-változat alternatívája Norvégia középső országrészének dialektusaira¹²¹ épült, és elsősorban a szépirodalomban nyert teret Garborg munkássága révén. Iskolai használatát azonban csak a diákok számára engedélyezték, tehát másodlagos normaváltozatként funkcionált.

A LM, azaz a mai NN alapkövének megalkotója tehát a dán nyelvtől alapjaiban eltérő norvég nyelv megteremtésén dolgozott, melyhez a beszélt nyelv meghatározott rétegeit vette alapul. Az aaseni nyelvi reform ezért leginkább azoknak kedvezett, akik saját dialektusuk alapján könnyebben sajátíthatták el az újnorrég írott nyelvet, és itt is elsősorban az írni-olvasni még nem tudó nyugat-norrégiai falvak lakói számára. Nem csodálkozhatunk azon, hogy törekvése ellenállást váltott ki, többek között a dán nyelvet használó hivatalnoki réteg körében, akik talán még kezdhettek is volna valamit a nemzeti romantika eszméivel, de kevésbé tudtak azonosulni a vidéki népesség nyelvhasználatával, mely nagymértékben különbözött a városi értelmiség normájától.

A NN létrehozásában a nyelvtervezés belső nyelvi kritériumai közül az ortofónia, etimológia és a morfológiai egyértelműség érvényesülését látjuk. Az írott norma stabilitására való törekvés a dán és a norrøn viszonyában sem teljesült, hiszen itt egy alapvetően új írott változat megalkotásáról volt szó, éppen a dán ellenében (ellenpresztízs). A külső kritériumok közül a többségi elv és a demokratikus szempontok érvényesülése korlátozott keretek között értelmezhető. A sokat emlegetett pedagógiai megfontolások rövidtávon szintén csak a beszélők meghatározott csoportjai számára jelentettek előnyt, a későbbiekben azonban éppen a két írott változat együttes használata vezetett problémákhoz az oktatásban.

5.1.2.3. Az aaseni normát a dán nyelvtől megkülönböztető jegyek

1) diftongusok használata olyan szavakban, ahol a dán monoftongust használ

dán <e> → <ei> például: *sten* (dán) → *stein* („kő”)

A fenti példában az **ortofónia elve** érvényesül. A diftongus általánosan jellemző a helyi norvég változatokban.

dán <ø> → <au, øy> például: *ø* (dán) → *øy* („sziget”)

Az <ø> monoftongus és <øy> diftongus *au*-ként történő átírása az előző példával szemben archaizálásnak minősül, a kiejtésváltozatok többsége ezt nem motíválta. Az írásmód a norrønnel mutatott párhuzamot, így az **etimológia elve** alapján értelmezhető. Az *ei*, *øy*, (*au*) dánnal párhuzamot mutató monoftongizációja K-és és

Közép-Norvégiában is megjelent, és a konzervatív beszélt normaváltozat jellemzője is.¹²²

2) Eltérő személyes névmások

Egyes szám első személy: dán *jeg* → *eg* (svéd: *jag*)

A fenti ábrázoláshoz kapcsolódnak a területileg legelterjedtebb kiejtésváltozatok, de egyes nyelvjárásokban a személyes névmás egyetlen magánhangzóként szerepel:

Ny-, Közép-, É-Norvégia: *e(g)*, *æ(g)*,

Ny-, Közép-Norvégia elszigetelt területei: *i*, *ei(g)*, *æi(g)*

A dán ábrázoláshoz kapcsolódó kiejtésváltozatok:

K-, DK-Norvégia: *jei*, *jæ*, *je* (utóbbi elszigetelten É-Norvégiában is)

Többes szám első személy: dán *vi* → *me*

Ebben az esetben a dános alak területi elterjedtsége Norvégiában jóval jelentősebb, az Aasen által figyelembe vett nyelvjárásokban azonban a *me* alak volt általános.¹²³

DK, Közép-, É-Norvégia: *vi* (elszigetelten Ny-Norvégiában is)

Ny-, (Közép-)Norvégia: *me*, *mi(d)*

Közép-Norvégia: *oss* (egyezés a tárgyesetű alakkal)

3) A dántól eltérő tagadósó használata

ikke (dán: [igə]) norvégul: [ikke] → *ikkje* [iḱḱe]

A palatalizált kiejtésváltozat a legelterjedtebb Ny- és É-Norvégiában.¹²⁴ Az [ikke] legjellemzőbb Norvégia legészakibb területén, valamint a fővárosban és környékén. Utóbbi területen elterjedt változatok még: [inte], [ente]. Más kiejtésváltozatok: [itte], [iṭte] (K-Norvégia); [iṭṭ] (Közép-Norvégia). Az *inte* a svéd alakkal mutat átfedést.

4) Grammatikai (morfológiai) különbség

• Főnévragozás

A norvég nyelvjárásokra általánosan jellemző három nem (nő-, hím, semlegesnem) használata a dán (és svéd¹²⁵) semleges és közös nemmel szemben.

Határozatlan névelő:

dán *en* (közös nem) → *en* (hímnem)
→ *ei* (nőnem)

Határozott végartikulus:

dán *-en* (közös nem) → *-en* (hímnem)
→ *-i* (nőnem, erős ragozás)
→ *-a* (nőnem, gyenge ragozás)

A nyugat-norvég dialektusok a nőnemű főnevek határozatlan és határozott alakjaiban változatosságot mutatnak, ami a határozatlan névelőben (*ei, ai*), és különösen a határozott alak eltérő szuffixumában is megnyilvánul.

Erős ragozás: *-e(i), -i, -o, -å, (-a)*

Gyenge ragozás: *-o, -å, -a*

A területileg legelterjedtebb változat azonban nem tesz különbséget erős és gyenge ragozás között, és minden esetben *-a* végartikulust használ. Ez jellemző D-, DK-, Közép-, É-Norvégiában.¹²⁶

Az Aasen által választott *-i* végartikulus még az általa vizsgált nyelvjárásokban is csak elszigetelten volt jelen, párhuzamot mutatott azonban a norrønenben érvényesülő erős és gyenge ragozással:

Erős ragozás: *-en, -in*

Gyenge ragozás: *-an*

A svédben továbbra is megtalálható a korábbi gyenge ragozásnak megfelelő *-an* végartikulus, míg a dánban a hangsúlytalan szuffixum magánhangzó gyengülés révén *-en* alakra redukálódott. A norvég dialektusokban ezzel szemben a nőnemű főnevek határozott alakjainál a norrønnnek megfelelő *-n* végződés kopott le.

Munch a norrønen alakok következetes használata mellett érvelt a LM normában, Aasen azonban inkább azokat a létező dialektus alakokat vette alapul, melyek párhuzamot mutattak a norrønnel. A **többségi elv** helyett itt elsősorban **etimológiai** megfontolások érvényesültek.

A norrønen alakok egy az egyben történő átvétele problematikus lett volna a nőnemű (*-n*) és hímnemű (*-nn*) határozott alakok megkülönböztetésénél. A hosszú és rövid mássalhangzók megkülönböztetése a hangsúlytalan végzésekben nem lett volna lehetséges a norvég kiejtésben, ezért Aasen ezt a lehetőséget az ortográfiában is elvetette. (A végartikulus *-n* végződése megmaradt a svédben és a dánban, és a hímnemű alakok redukciója révén közös nemben egyesültek, míg a norvég nyelvjárások az *-n* végződést csak a hímnemű főnevek esetében tartották meg.)

- **Igeragozás**

Infinitívusz: *-e* (dán) → *-a* (NN)

Többes számú igealakok megkülönböztetett ragozása: a gyenge igék jelen idejű egyes számú alakjának végződése (*-r*) hiányzik az erős igéknél.

Az infinitívusz szuffixumában jelentkező különbségek a norvég dialektusterületek felosztásánál központi szerepet kapnak:¹²⁷

–a	(<i>vestlandsk: pl. nordlandsmål, vossemål, sognemål</i>) DNy-Norvégia Ez jellemezte a norrøn igéket is, és megmaradt a svédben, ahol a hangsúlytalan magánhangzók gyengülése kevésbé érvényesült.
–e	(<i>vestlandsk: fjordamål, sunnmørsk, romsdalsk, sørlig e-mål; nordnorsk: tromsmål, finnmarksmål, nordtromsmål</i>) Az előzőtől északra, valamint D- és É-Norvégia
változó alakok	(–e, –a) (<i>østlandsk</i>) K-Norvégia Adott nyelvváltozatokon belül is eltérések mutatkoznak a végződésben.
változó alakok	(–a, –å, –) (<i>trøndersk</i>) Közép-Norvégia
apokópa	(–) (<i>nordnorsk: helgelandsmål, saltenmål</i>) É-Norvégia

A norvég nyelvjáráások jellegzetességei alapján megállapítható, hogy a dialektusokra épülő norma kodifikációja szelektív volt. A többségi elv még a figyelembe vett dialektusok szempontjából sem érvényesült teljesen, a norvég nyelv beszélt változatainak összességéről nem is beszélve. A döntő szempont sok esetben a norrønhöz legközelebb álló alak kiválasztása volt, ami adott esetben csak elszigetelten volt jelen. Ezek az alakok a beszélők többsége számára archaikusnak hatottak.

5.1.3. A dán nyelv norvégosítása – Knudsen reformja

5.1.3.1. Wergeland – Welhaven

Az 1830-as évek nyelvi vitáiban az irodalmárok is több egymással szemben álló csoportot alkottak. Wergeland köré tömörültek a nemzeti eszméket hirdető patrióták, akik a népnyelvben látták a nemzeti nyelv megújításának eszközét. Szemükben ez a nyelv hordozta a norvég kultúra ezeréves hagyományait, melyek a norvég nemzetet a dántól megkülönböztetik. Wergeland a gyakorlatban mégsem az aaseni modellt hirdette, hanem a nyelvi norma alapjául a társadalom elit rétegének köznapi beszédét vette, és **a nép nála a városi lakosságot jelentette, hangsúlyozva, hogy nem csak az elszigetelt települések nyelve lehet norvég.** Wergeland hitt abban, hogy a politikai függetlenség Dániától előbb-utóbb a nyelvi függetlenséget is magával hozza, és esszéjében előre megjósolta, hogy ezek a küzdelmek „irodalmi polgárháborúban” teljesezhetnek ki.¹²⁸ Demokratikus gondolkodására vall, hogy a mozgalom ellenzőitől várta a nyelv megóvását a túlzó reformoktól.

Johan Sebastian Welhaven (1807-1873) és hívei egy még visszafogottabb, konzervatív irányvonalat követtek. Ők a norvég nemzet hagyományait nem a történelmi múltban keresték, számukra a norvég kultúrát nem a helyi dialektusok, hanem az értelmiség nyelve reprezentálta. A dán írott nyelvet nemcsak hogy magukénak érezték, de nem is tekintették ennek megváltoztatását a nemzeti függetlenség szempontjából relevánsnak. Náluk csak elvétve találunk példákat a dántól eltérő szóhasználatra, és szintaktikailag mindig a dán

normát követték. A Wergeland műveiben megjelenő, dialektusokra épülő lexikai és grammatikai újítások azonnal kiváltották a másik oldal nemtetszését, és jól mutatja a nyelvi vita jellegét Welhaven reakciója, aki szerint Wergeland „kétségbeesett harcot folytat minden szabály, szépség és egészséges gondolkodással szemben”. Wergelandot persze ez még radikálisabb változtatásokra ösztönözte és a norvég dialektusok, a köznapi beszéd és a norrøn szavak mellett még a svédet is segítségül hívta, mert hitvallása szerint a norvég nyelvnek a svéd és a dán között kell elfoglalnia saját helyét, egy „skandináv köztes nyelvként”. A későbbi nyelvi reformok ismeretében a két irányzat közötti különbség jóval kisebb annál, mint az egyes írók írásaiból és ellenírásaiból kiolvashatunk. A nyelvi reformok alapjául Wergeland számára is az értelmiség nyelve szolgált, és Welhaven sem vetette el teljesen bizonyos szavak norvégosításának gondolatát, illetve a nép nyelvének használatát az irodalomban. Itt elsősorban a beszélt nyelv szerepére gondolhatunk párbeszédek esetén. A nyelvi változtatások ellenére mindkét író nyelvhasználata a dán normán belül maradt.

A wergelandi modellt követte Peter Christian Asbjørnsen (1812-1885) és Jørgen Moe (1813-1882), amikor kiadták mesegyűjteményeiket (1842-44). Moe nyíltan is elkötelezte magát Wergeland nyelvi programja mellett. A mese- és sagairodalom különösen kedvezett a nyelvi program szempontjából, hiszen kiváló alkalmat biztosított a népi beszéd szóhasználatának és stílusának megjelenítésére. A helyesírás náluk is nagyrészt a dán mintát követte, a norvég beszéd jellegzetességei inkább a szintaxisban és a szókincsben jelentek meg. Egyszerű alárendelő mondatokat találunk, és a kötőszavak közül csak a leggyakoribbakat (*og, men, eller* – „és, de, vagy”) használják. A személyes névmás egy mondaton belüli ismétlődése is a norvégiai beszélt nyelv sajátossága, melyet korábban például Holbergnél láthattunk: *Jeg skal hjælpe dig en anden Gang, jeg* („Én majd máskor segítek neked, én.”). Jellemző a modális partikulák (*vel, nok, da, jo* – „bizony, elég, hát, persze”) gyakori használata, valamint megjelenik a kettős határozottság és a hátravetett birtokos névmás, mely jegyek a városi beszélt változatokban is uralkodóak. A norvég és a dán nyelvjárásokat megkülönböztető egyes morfológiai jegyeknél a dán mintát követték, mint például a többes számú főnevek és a múlt idejű igei alakok esetében. A helyi jellegzetességek használatának az is gátat szabott, hogy a meséket a közönség tág körében kívánták olvashatóvá és élvezhetővé tenni, magyarázó szójegyzetek csatolása nélkül.

A nyelvújítás hagyományosabb felfogását követte Knudsen is, aki Aasen radikális elképzelésével szemben a dán nyelv fokozatos megújítására, norvégosítására törekedett.¹²⁹ Azért is vélte megfelelő kiindulási pontként a már meghonosodott írott nyelvet, mert az egyben a társadalmi elit és az értelmiség nyelve is volt. Elgondolásai azonban még a

társadalomnak ebben a rétegében is komoly ellenállást váltottak ki, különösen az általuk vulgárisnak ítélt köznyelvi elemek ortográfiai ábrázolásba történő építése miatt. Knudsen és követői szerint az ideális norvég írott nyelvnek konzekvens módon kellett tükröznie a beszélt nyelvet. A beszélt nyelvi norma kiválasztása azonban itt is egyéni döntés kérdése. Knudsen volt az első, aki a Haugen felosztása szerinti „Colloquial Standard” (lásd beszélt nyelvi változatok 3. csoport) kategóriáját meghatározta, amit ő kezdetben városi beszélt nyelvnek („Byfolkets Talesprog”) nevezett és összeállította ennek a változatnak a grammatikáját.¹³⁰ Későbbi szótárában (1881) javaslatot tett a köznyelvben elterjedt dán szavak norvég megfelelőikkel történő helyettesítésére, ugyanis nemcsak az írott nyelv kiejtéshez való közelítését, hanem annak „idegen” elemektől való megtisztítását is fontosnak tartotta. Ebből is arra lehet következtetni, hogy a dán írott nyelv hatással volt a beszélők szókincsére, és az írott és beszélt nyelv közötti távolság elsősorban a kiejtésben jelentkezett. Knudsen nemcsak a dán nyelv norvég kiejtés szerinti átírásában, hanem a még norvégosabb sztenderdizált beszélt nyelvben látta a nemzeti nyelv jövőjét. 1876-tól ezt az egész országra érvényes norvég kiejtésnek nevezte.¹³¹ A knudseni reform támogatóinak nemcsak a dialektusokra épülő norma híveivel kellett megküzdeniük, hanem azokkal a konzervatív erőkkel is, akik mindennemű nyelvi változtatást elleneztek. Ez az ellenállás azonban az 1880-as, 90-es években veszített erejéből, ami elsősorban az aaseni norma előretörésének volt köszönhető. A dán írott nyelvet védelmezőknek szembe kellett nézniük azzal a veszéllyel, hogy ha elutasítják az írott nyelv norvégosítását, a LM veheti át a vezető szerepet. A LM és a dán nyelv egyenjogúságáról hozott 1885-ös döntés ezért nemcsak az aaseni norma elismerését segítette, hanem egyúttal Knudsen nyelvi programját is.

5.1.3.2. Ibsen – Bjørnson

A knudseni nyelvi program olyan jelentős támogatókra talált, mint Bjørnstjerne Bjørnson és Henrik Ibsen. Ibsen színházi munkái révén került közvetlen kapcsolatba Knudsenel, és ő maga mondta, hogy ez a találkozás hozta meg számára a „nyelvi ébredést”, és 1857-től aktívan is bekapcsolódott a nyelvpolitikába. Első műveiben még a dán romantikus költészet éreztette hatását, később azonban egyre inkább a mindennapi életből vett nyelvi fordulatokat. Műveinek későbbi kiadásaiban kisebb nyelvi változtatásokat végzett, melyek inkább megfeleltek a realista ábrázolásmódnak. Knudsen ortográfiai reformját követve a néma magánhangzók törlésével kapcsolatban, és *faae* („kapni”) helyett például a *faa* formát használta, és egyre gyakrabban írt kettős mássalhangzót szóvégi rövid magánhangzók után. A hétköznapi életből vett stilisztikai formák, mint a modális partikulák használata, a személyes

névmás ismétlődése, nála is megjelentek. A norvégos elemek azonban nem feltétlenül vívták ki olvasói tetszését, és rájuk való tekintettel 1867-ben több helyütt ismét a dános formát alkalmazta. Az 1869-es stockholmi helyesírási konferencián norvég reprezentáns volt, és az ezt követő műveiben figyelembe is vette a konferencia javaslatait „a skandináv ortográfiát” illetően, és <aa> helyett az <å>, <x> helyett a <ks> grafémákat, valamint az <ei, øj> diftongusokat használta.¹³²

Bjørnson fiatalon még szimpatizált a LM mozgalommal, később azonban inkább Knudsen normáját támogatta. Parasztelbeszéléseiben az Asbjørnsen és Moe által megkezdett vonalat követte, és szerepe volt az írott nyelv fokozatos norvégosításában. Már korai műveiben elég konzekvensen <p, t, k> mássalhangzó grafémákat használ posztvokális helyzetben a dán <b, d, g> helyett. Idővel azonban – a dán reakciónak is köszönhetően – a konzervatívabb helyesíráshoz tért vissza. Knudsen követőjeként ő is fontosnak tartotta egy skandináv ortográfia kidolgozását, és részt vett a stockholmi konferencia előkészületeiben. Az 1890-es évek végétől azonban már a helyesírásban ismét a dán mintát kívánta követni.¹³³ Az hogy Knudsen programja konzervatív körökben egyáltalán támogatást kapott, vélhetően e két nagy norvég írónak, Ibsennek és Bjørnsonnak volt köszönhető. A politikai háttér az 1880-as évek demokratikus áttörése jelentette, és ahogy a nyelvi kérdés egyre inkább a politikai ideológia részévé vált, egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a dialektusokra épülő norma számíthatott a hatalomra kerülő *Venstre* támogatására. Bjørnson azonban maga is a párt meghatározó egyénisége volt, így ahhoz sem férhetett kétség, hogy az általuk javasolt visszafogottabb nyelvi reformok is napirenden maradnak. A baloldali mozgalom egyetlen alternatíváját ekkor az éppen leváltott *Høire* (jobboldali párt) jelentette, mely a nyelvi kérdésben határozott konzervatív álláspontot képviselt. Az irányzatok közötti választás nehézségével és főleg a célkitűzések egyezésével is magyarázták, hogy a baloldali kormány mindkét elképzelését elfogadta, de a politika többi szereplője is előbb-utóbb magáénak érezte a nyelvújítás fontosságát. A két mozgalom között azért sem vállalták fel a politikusok a döntés felelősségét, mert mindkét táborhoz neves nyelvészek, irodalmárok csatlakoztak, és a közvéleményben is mindkettő előbb-utóbb támogatásra talált.

5.1.3.3. A tradicionális norma megnevezése és státusza

Az ortofón helyesírást megvalósító nyelvi fejlődésnek az eredménye a *riksmål* volt, mely a dán nyelv és a fővárosi értelmiség és elit által használt változat ötvözetére épült. Ugyanúgy azonban, mint a LM esetében, a RM terminust is kezdetben inkább a beszélt nyelvre

használták, és az írott nyelvnek ez nem volt hivatalos neve. Nyelvészeti szempontból nem is feltétlenül indokolt a dán nyelvre épülő sztenderd külön megnevezése a XX. század kezdetéig. Az írott nyelvvel kapcsolatban Bjørnson használta először a „Rigsmål” megnevezést egy 1899-ben tartott beszédében, melyben kijelentette, hogy a LM mesterséges és regionális karaktere miatt alkalmatlan arra, hogy az ország „kultúrnyelve” legyen.¹³⁴ Nem kis büszkeséggel utalt a világhírré szert tett norvég irodalom nyelvezetére, és kijelentette, hogy ez az irodalmi nyelv lehet a norvég nemzeti nyelv alapja. Bjørnson megelőzően Haakon Løren (1859-1923) újságíró a város és vidék természetes beszélt nyelveként emlegette a RM-t. Akadémiai körökben korábban is előfordult a RM terminus használata, leginkább a *Rigssprog* szinonimájaként, ami a német *Reichssprache* tükörfordítása. Mivel Norvégiában a nemzeti / állami nyelv fogalma is új volt, a RM legtöbbször csak a beszélt nyelv egyik változatára, és nem annak státuszára utalt. A 1899-től mindinkább használatos megnevezést azonban a LM tábor képviselői a később sem fogadták el. Míg Bjørnson beszédét megelőzően csak a LM mozgalom öltött szervezett formát, azt követően a knudseni normát támogatók is mindinkább összefogtak, és a RM egyben a mozgalomnak is névadója lett.¹³⁵

A két írott normával kapcsolatban a LM oldalról is találunk Bjørnson elhíresült beszédével részben egyező véleményt. Arne Garborg 1897-es tanulmányában az 1890-es évek nyelvi helyzeténél a független norvég kultúrnyelv hiányát állapítja meg.¹³⁶ A két norma közül szerinte az egyik ugyan norvég, de nem a kultúra nyelve, míg a másik valódi kultúrnyelv, de nem norvég. Knudsen és követői tehát inkább a nyelv norvég jellegét tekintve tettek kompromisszumokat, és a nyelvi „civilizáltságra” helyezték a hangsúlyt. Ez a norma azonban még mindig nagyon közel állt a dánhoz, és az első lényeges nyelvi reformot (1907) Knudsen már nem érthette meg. A XIX. század végének szépirodalmi műveit megvizsgálva kijelenthetjük, hogy a két írott nyelvváltozat közül az egyik még mindig inkább dán volt, míg a másik irodalmi funkciója elenyészőnek minősíthető. Megkockáztathatjuk azt a Norvégiában népszerűtlen kijelentést, miszerint a nemzetközileg legismertebb korabeli norvég írók, Ibsen, és a Nobel-díjas Bjørnson dánul alkottak. Ezt az is igazolja, hogy nehéz dolga van annak, aki műveiket ma eredetiben kívánja olvasni. Az újabb kiadások nyelvezetét a nyelvi reformokhoz igazították, és a szókincs vonatkozásában is az eredeti változattól eltérő alakokat találunk.

A XIX. századi norvég nyelvújítási mozgalomban fellelhető különbségek ellenére, a cél mindkét oldalon **egy** közös nemzeti nyelv megteremtése volt, amit a két norma megnevezése is szemléltet. Más szavakkal ugyan, de a *landsmål* és a *riksmål* is elsősorban az ország nyelvére utal. Bjørnson és Garborg állapotjelentése szerint a LM támogatói előtt álló legfontosabb feladat a norma mindenki által használható kultúrnyelvvé emelése, míg a RM

esetében a norvégos karakterek hangsúlyozása volt. A RM norvégosításának alapjául kezdetben csak a fővárosi művelt rétegek beszédmódja szolgált, a nyelvjárási elemek normába történő felvétele későbbi folyamatok eredménye volt. Ezzel együtt számos dános elem is a norma része maradt, melyek a norvég nyelvhasználók számára is elfogadhatónak bizonyultak.

5.2. Nyelvi reformok, nyelvpolitika, nyelvművelés a XX. században

A továbbiakban a két írott sztenderd fejlődését a nyelvpolitikai háttér és az egyes helyesírási reformok célkitűzéseinek figyelembevételével vizsgáljuk. A történelmi és politikai események közül csak azokra utalunk, melyek a nyelvfejlődés irányát döntően befolyásolták.

5.2.1. A reformok célkitűzései

A XX. századi norvég nyelvújító törekvéseinek elsődleges céljait négy csoportban ismertetjük, melyek közül az első kettő különösen a státusztervezés tekintetében volt meghatározó. A harmadik kategóriához főleg az elsajátítás-tervezés, míg a negyedikhez a korpusztervezés kérdései kapcsolódnak.

1) a nemzeti önállóság erősítése a nyelv norvégos sajátosságainak hangsúlyozása révén

Miután Norvégia politikai értelemben már nem volt „Dánia provinciájának” tekinthető, írók és politikusok is kiálltak amellett, hogy ez nyelvi értelemben se maradjon így. Az írott (és beszélt) nyelvben meglévő dános elemeket a nemzeti és nyelvi önállósodás hirdetői a provincializmusnak a meghatározó jegyeinek tartották, amit stigmatként értékelték. A norvég dialektusokra épülő LM / NN státuszának megerősítése a dántól alapjaiban független írott nyelv megteremtését szolgálta, hiszen ez a sztenderd a helyi változatok jellegzetességeit tükrözte. A LM / NN növekvő nemzeti státuszával szemben azonban a RM / BM továbbra is megőrizte kimagasló társadalmi státuszát. A RM / BM táboron belül kezdetben még a változtatásokat ellenző konzervatív erők voltak fölényben, de itt is egyre inkább előtérbe került a norvégos elemek beépítése a normába. Ez a folyamat a dántól való viszonylagos elhatárolódást szolgálta, de különösen a konzervatív változat esetében nem annyira a dán normával szembeni ellenérzések miatt, mint inkább a LM / NN növekvő használatának megfékezésére.

2) a demokratikus áttöréshez kapcsolódó politikai és szociális törekvések

Az egyik legmeghatározóbb szempontként értékeli a nyelvtörténet a kodifikációt meghatározó demokratikus megfontolásokat, melyek a megközelítéstől függően a felsőbb társadalmi rétegek státuszának gyengítését, illetve a politikai és társadalmi életből kirekesztett csoportok szociális felemelkedését jelentették. Ehhez kapcsolódó konkrét célok:

- a) a népnyelv hivatalos normába történő emelése, és szociális státuszának erősítése;
- b) a helyi nyelvjárások használatának megőrzése a társadalom minden területén;
- c) a kisebbségi írott változat hivatalos státuszának fenntartása, annak kötelezően előírt használata révén (a médiában, az állami adminisztrációban és az oktatásban);

Az utolsó (c) pont megítélése véleményünk szerint nézőpont kérdése, és az egyéni választási lehetőség korlátozásaként is értékelhető.

3) az iskolázottság kiterjesztése

Az egyik leggyakrabban hangoztatott vélemény volt, hogy **a dialektusbeszélők számára nehézséget okozott a nyelvjárásukhoz képest idegen írott nyelv elsajátítása**. Ez a kérdés azonban, mint korábban részleteztük, sokáig fel sem merült a földművelésből és halászatból élő lakosság körében. Az iskolázottság fokozatos elterjedésével ez az érvelés újra és újra megjelenik, **érvényessége azonban mindaddig megkérdőjelezhető, amíg a dialektusokhoz közel álló norma mellett a hagyományos változat használata is kötelező**. A NN egyes elemeiben tükröződhet ugyan az adott dialektus, de más elemei nemcsak hogy más nyelvváltozatokból származnak, de bizonyos pontokban egyetlen beszélt változatnak sem felelnek meg. Ezáltal **kevesek számára jelenthet a beszélt nyelv megfelelő referenciát a NN helyesíráshoz**. A beszélt nyelv és a helyesírás kapcsolata más nyelvek esetében sem alapvető, és mint felmérések mutatják, a norvég dialektushasználók sem nagyon tudnak mit kezdeni a nyelvjárásuknak egyébként pontosan megfelelő átiratokkal, helyette a normalizált helyesírást preferálják. Az írott norma lényegében éppen azt látjuk, hogy **nem úgy akarunk írni, ahogy beszélünk, hanem ahogy mások is írnak**.

A reformokat elsődlegesen meghatározó szempontok a nyelvhasználat terén:

- a) a **választási lehetőség** a két írott norma között;
- b) választási lehetőség a normákon belüli alternatív alakok révén;
- c) **mindkét nyelvváltozat kötelező elsajátítása**, ami az (a) pontnak ellentmond.

4) a belső nyelvi struktúrát érintő célkitűzések

Az elsődleges **nyelvi szempontok** között mindkét norma esetében a beszélt változatokra jellemző kiejtéshez való közelítés volt meghatározó. A dialektusokra épülő LM / NN elvileg megfelelhettek volna ennek az igénynek, itt azonban a különböző nyelvjáráselemek olyan kombinációja is megjelent, aminek megfelelő beszélt változat nem létezett. A dialektusbeszélők mégis felismerhettek az új normában számos saját nyelvhasználatukra is érvényes jellegzetességet, ami az adott beszélőközösségeken belül a norma elfogadását segítette. **A RM / BM esetében adott volt egy komoly tradíciókkal rendelkező irodalmi nyelv, amit egészen a XIX. század közepéig az értelmiség sajátjának érzett. Rendelkezésre állt egy ennek nagymértékben megfelelő beszélt nyelvi változat is, ami kezdetben a reformok alapjául szolgált. A konzervatív nyelvhasználatától idegen beszélt nyelvi elemek írásban történő megjelenését ezzel szemben a nyelvhasználók egy része vulgárisnak tartotta,** ami egyes írókat is arra késztetett, hogy visszatérjenek a dán helyesírásnak megfelelő formákhoz. A nyelvi sajátosságok figyelembevételével megkérdőjelezhetőnek véljük az a kijelentést, hogy a dán írott nyelv alapjaiban véve alkalmatlan lett volna a norvég nyelvjárások írott változataiként funkcionálni, annál is inkább, mert ez évszázadokon keresztül akadálytalanul működött. **Az ortográfia modernizálásának igényéből ugyanakkor logikus módon következett, hogy az a norvég nyelvhasználathoz és kiejtéséhez igazodjon.**

Az ortofón helyesírás megalkotásának legfőbb kérdése volt, hogy ez milyen mértékben igazodhat a dán írott nyelv befolyása alatt álló városi presztízsváltozathoz. A RM / BM reformjai kapcsán a norvég beszélt normának megfelelő alakok az írott nyelvben is könnyen elterjedtek, míg azok a változtatások ellenállásba ütköztek, melyek figyelmen kívül hagyták ezt a kiejtésváltozatot. A LM / NN kodifikációja annyiból volt problematikusabb, hogy itt eltérő dialektusok közös nevezőre hozása volt a cél, a létrejött írott nyelvnek tehát természetes beszélt nyelvi megfelelője nem volt, így létrehozás a mesterséges nyelvekkel (eszperantó, volapük) mutat párhuzamot. A reformok nem egy adott kiejtésváltozatnak megfelelő írott sztenderd megalkotását szolgálták, hanem éppen az eltérő változatok grafikus megjelenítése volt a cél. A fonológiaiailag motivált reformok mellett a norvég köznyelv dántól eltérő grammatikai sajátosságai is a változtatások alapjául szolgáltak, mind a **morfológia**, mind a **szintaxis** terén. Ezért sem helyesírási reformról, hanem nyelvi reformról beszélünk a norvég folyamatok kapcsán. A **morfológiai változtatások** nem csupán a dán írott nyelvtől való fokozatos távolodáshoz járultak hozzá, hanem sokáig a két norvég sztenderd között is a

legfontosabb különbségeket reprezentálták. A morfológiai különbségek legmarkánsabban a tradicionális RM (mérsékelt BM) és a NN között érvényesülnek, míg a radikális BM és a NN összevetése a sztenderd változatok közeledését igazolja.

Az 1900-as évek nyelvi reformjai a **NN irodalmi nyelv modernizálását** is célozták. Az Aasen által létrehozott norma fejlődésének gátját sokan annak archaikus jellegében látták, amit a tényleges nyelvhasználatból vett alakok segítségével próbáltak korigálni. A belső nyelvi struktúrát érintő reformokban évtizedeken át meghatározó volt **a két írott norma egységesítésének** szándéka. Ez a nyelvpolitikai irányvonal már a XX. század elején megjelent, de attól kezdve erősödött meg igazán, miután a NN használatának terjedése a kezdeti sikerek után megtorpant. **A NN használói ugyanakkor még mindig olyan hangos kisebbséget alkottak, ami a BM változat egyeduralmát is ellehetetlenítette.** A két nyelv egybeolvasztása a nyelvváltozatokban található közös alakok kiválasztásával komolyabb kihívásnak bizonyult, mint azt kezdetekben gondolták.

A nyelvi struktúrát érintő elsődleges törekvések a következők:

- a) ortofón helyesírás (BM, NN);
- b) a morfológia (szintaxis) norvégosítása (BM);
- c) nyelvi modernizáció az archaikus alakok felszámolása révén (NN);
- d) **nyelvi egységesítés** (BM, NN).

A fenti célkitűzések figyelembevételével kívánjuk megvizsgálni az egyes nyelvi reformokat, melyeket elsősorban a korpusztervezés tekintetében vizsgáljuk. A reformokhoz kapcsolódó lényeges nyelvpolitikai változásokra is történnek utalások, és a pedagógiai szempontok kapcsán az elsajátítás-tervezéssel is foglalkozunk. A reformfolyamatok eredményének értékelését szövegminták segítségével is szemléltetjük. Ebben a tekintetben a legfőbb kihívást az jelenti, hogy a norvég sztenderdek tradicionális és radikális változatai között számos átmenet lehetséges. A különbségek akkor a legkézenfekvőbbek, amikor az adott mintában minden szó radikális vagy tradicionális (mérsékelt) alakban szerepel. Ilyen szövegek azonban inkább tudatos absztrakciók eredményei lehetnek, a valóságban az egyes alakok keveredése jellemző. Hogy ez káosz vagy sokszínűség, itt nem eldöntendő kérdés, de mindenképpen a gyakori helyesírási reformok és az egymás mellett létező különböző sztenderd változatok velejárója. Gudmund Vinland a fenti problémát következőképp jellemzi első regényének előszavában: „Sokan vélhetik úgy, hogy könyvem nyelvezete nem konzekvens. Ez igaz. Ez a nyelv legalább annyira nem konzekvens, mint az a tankönyvnorma, amellyel felnöttem.”¹³⁷

5.2.2. Az írott sztenderdek elkülönülése – 1901, 1907, 1910

Az első helyesírási reformok mindkét norma esetében a használatban jelentkező eltérő írásmódok harmonizálását szolgálták. A LM-nál ez főleg az ortográfia modernizálását jelentette, míg a RM esetében a norvég kiejtésnek megfelelő átírás szisztematizálását. Az 1907-es RM reform kiemelkedő jelentőségű a dán és norvég írott nyelv elválásának szempontjából, amiért ezzel részletesebben foglalkozunk.

1901 LM (NN)

A LM iskolai oktatásban történő bevezetése tovább növelte a normával kapcsolatos ellentéteket. A nyelv konzervatív jellege, valamint területi behatároltsága arra ösztönözték a kormányt, hogy átfogó nyelvi reform útján segítsék annak elfogadtatását. A reformot előkészítő jelentés jól szemléltette az új sztenderddel kapcsolatos eltérő nézeteket, és végül csak néhány kérdésben alakult ki konszenzus. Az Aasen által kidolgozott ortográfiához képest a javasolt változások például az igei és főnévi szuffixumokat érintették, ami a beszédben nem hallható mássalhangzók eltávolítására irányult. Utóbbival kapcsolatban ugyanakkor felmerült annak problematikája, hogy ezzel a lépéssel grammatikailag és szemantikailag különböző szavak esetében alaki egyezés állhat elő (*dyre(t)* „az állat”, *dyre* „drága” – többes számú alak). Ebben az esetben végül a **morfológiai egyértelműség** kritériuma érvényesült.

Az 1901-ben elfogadott LM reform (Hægstad-norma) végül a nem hallható mássalhangzókat eltávolította a gyenge igei múlt idejű alakjainak eltérő szuffixumaiból (*-de / -d / -t*), és az infinitívusz és a múlt idejű alakok (praeteritum, participium perfectum) szuffixuma is *-a* lett, szemben az Aasen által bevezetett formákkal (*kasta / kastade / kastat*). A szóvégi néma *-t* bizonyos szavakból eltűnt (*anna, kva, noko*), de megmaradt a főnevek végartikulusában: *huset*. A főnevek kisbetű írásmódját is ekkor vezették be a LM-ban, és számos olyan Aasen által bevezetett szóalakot megváltoztattak, melyek archaizmusként voltak értékelhetők (*snjo* → *snø*; *sjo* → *sjø*; *braud* → *brød*; *deild* → *del*; *vin* → *ven*; *dyrr* → *dør*).¹³⁸ Az **ortofónia** elvének alkalmazása mellett itt az **egyszerűsítésre** való igény is jelentkezett, amiért az **etimológiai** megfontolások háttérbe szorultak.

A LM oktatásban való használatának elterjedését a kormány újabb törvények elfogadtatásával kívánta támogatni. 1902-ben a tanárképzős hallgatók számára kötelezővé tették legalább egy vizsga NN nyelven történő abszolválását. 1907-ben a fenti szabályozást a gimnáziumokra is kiterjesztették, ami a gyakorlatban egy esszé másodlagos nyelven történő megírását jelentette, ami része lett az érettségi vizsga követelményeinek. Míg a LM iskolai bevezetése mindaddig viszonylag problémamentesen zajlott, utóbbi politikai döntés komoly

ellenállást váltott ki, és a mai napig a két változat körüli viták sarkalatos pontja. A másodlagos nyelv kötelező használata megdőntötte azt a liberális álláspontot, miszerint az írott változatok közötti választásnak egyéni (vagy közösségi) döntésen kell alapulnia. A diákok többsége számára az új szabályozás a LM aktív ismeretét írta elő az elsődleges írott változat mellett. A döntést előkészítő parlamenti viták idején, 1906-ban alakult meg a LM tábor országos szervezete, a *Norigs Maallag* („Norvégia Nyelvi Egyesülete”), melynek ellenlábasa 1907-től a *Riksmålsforbundet* („Riksmål Szövetség”) lett.¹³⁹ Utóbbi szervezet élén elsőként Bjørnson állt.

1907 RM (BM)

Az 1907-es reformot megelőzően csak részleges változtatások történtek a tradicionális norma helyesírásában, melyek motivációja nem is elsősorban a norvégosítás volt. Ezekre a reformokra Rasmus Rask dán nyelvész tett javaslatot, amit később a hivatalos dán helyesírás is követett. Az első hivatalos helyesírási reformra Norvégiában 1862-ben került sor, ami azonban Knud Knudsen eredeti javaslatainak csak töredékét vitte keresztül. Többek között törölték azokat a néma mássalhangzókat, melyek funkciója a magánhangzó hosszúságának jelölése volt, valamint a skandináv nyelvek hangállományára nem jellemző grafémákat. Egy későbbi reform kapcsán, 1877-ben megszüntették a főnevek nagy kezdőbetűvel történő írásmódját.

Az első átfogóbb helyesírási reformra 1898-ban született javaslat, mely Knudsen elképzeléseinek megvalósítását jelentette. A korábbi támogatók közül Bjørnson azonban már szembefordult a több pontjában radikálisnak minősített javaslat egészével, és immár a Dániával fennálló nyelvi unió fenntartása mellett érvelt. Ennek jelentősége túlmutat az író konzervatív felfogásán, és azt támasztja alá, hogy a XIX. század végi fokozatos norvégosítás a tradicionális írott norma esetében mindeddig nem jelentett tényleges szakítást a dán irodalmi tradíciókkal. A dán írott nyelv továbbra is képes volt az írott sztenderd funkcióit betölteni a norvégiai nyelvhasználat különbözősége ellenére.

A XX. század elejére főleg a szépirodalomban kristályosodtak ki a nyelvi változások, melyek azonban továbbra sem voltak elég konzekvensek, és ezért egyre nagyobb igény jelentkezett a hivatalos helyesírás rendszerezésére. További lökést adott a reformtörekvéseknek, hogy Norvégia újabb politikai erőpróbán esett át, és olykor éles hangú diplomáciai szóváltások után a parlament kimondta a Svédországgal 91 éve fennálló unió felbontását, amit a másik oldal tudomásul vett. Az 1814. május 17.-én alaptörvénybe iktatott állami függetlenség végül 1905. június 7.-én valósult meg.

1907 óta tekinthető a RM / BM a dántól lényeges elemiben eltérő, önálló alakzatnak, bár a reform az eredeti javaslatokhoz képest jóval visszafogottabb volt.¹⁴⁰ Az európai nyelveknél általában tapasztalható helyesírási reformoknál azonban még így is radikálisabb változtatásokat jelentett. A reformot megelőző politikai sikerek is hozzájárulhattak ahhoz, hogy a kormány viszonylag könnyedén keresztülvitte az új helyesírás elfogadását, ami ráadásul kihirdetésekor csak állami hivatalokra vonatkozott. Ezt hamarosan követte fokozatos bevezetése az iskolai használatba.¹⁴¹

A reform egyik legismertebb része a dán <b, d, g> „lágý” mássalhangzó grafémákat érintette, melyek helyett a <p, t, k> „kemény” mássalhangzó grafémák használatát vezették be hosszú magánhangzó utáni helyzetben. Kivételek azonban bőven akadtak, különösen szóösszetételben és absztrakt főnevekben. Az új írásmód többnyire megfelelt a norvégosnak tekintett kiejtésnek, de még a reform kapcsán referenciának tekintett „művelt köznyelv” sem volt ebben a tekintetben egységes. A változtatások elsődlegesen a legegyszerűbb, hétköznapi szavakra korlátozódtak, más esetekben megmaradt a dánnak megfelelő írásmód. Míg például a *vide* („tudni”) és *sag* („ügy”) norvégos alakot kapott (*vite*, *sak*), ugyanezen szótagok más szavakban az eredeti formában maradtak, mint pl. *viden* („tudás”), *sagfører* („ügyvivő”).

Azonos szavak/morfémák eltérő írásmódja képzővel vagy szóösszetételben:

<i>sak</i>		<i>saglig</i> , <i>sagfører</i>
<i>aapen</i>		<i>aaabenbar</i>
<i>vite</i>		<i>videnskap</i>
<i>ut</i>		<i>udmærket</i>
<i>bak</i>		<i>bagvaske</i>
<i>bryte</i>		<i>forbryder</i>

Egyszerű szóalakok eltérő írásmódja:

<i>aapen</i>		<i>vaaben</i>
<i>vite</i>		<i>viden</i>

Több esetben mindkét formát megengedhetőnek tartották, és megjelentek a helyesírásban az **alternatív alakok**. A nyelvi **variabilitás** a későbbi norvég reformoknak is jellegzetessége lett.

<i>bok</i>		<i>bog</i>
<i>eple</i>		<i>æble</i>
<i>klok</i>		<i>klog</i>
<i>gaate</i>		<i>gaade</i>

Egyes szavakban a mássalhangzók új átírása homográf alakokat eredményezett, amit a szóvégi mássalhangzó megkettőzésével küszöböltek ki rövid magánhangzó után. A korábban lágy magánhangzóval írott *hop* [ho:p] („rakás”), *hat* [ha:t] („gyűlölet”), *tak* [ta:k] („tető”) hosszú magánhangzós (̄vc) alakoktól való megkülönböztetés érdekében, rövid magánhangzó után a *hopp* [hopp] („ugrás”), *hatt* [hatt] („kalap”) és *takk* [takk] („köszönet”) (̄vcc) alakokat vezették be, ami a **szemantikai egyértelműség** kritériumának is megfelelt. Ezek az alakok az észak-skandináv (svéd/norvég) szótagstruktúra-szabályt tükrözték, amely szerint hangsúlyos szótagban vagy a magánhangzó, vagy a mássalhangzó hosszú, azaz a hangsúlyos szótag mindig hosszú, szemben a dánnal, ahol hangsúlyos helyzetben is lehetnek rövid szótagok.

A Knudsen javaslatára figyelembe vett kiejtészváltozat motiválta a következő változásokat:

<i>af</i>	→	<i>av</i>
<i>nogle</i>	→	<i>nogen</i>
<i>snedker</i>	→	<i>snekker</i> (néma <d> törlése)
<i>kugle</i>	→	<i>kule</i> (néma <g> törlése)
<i>spørge</i>	→	<i>spørre</i> (néma <g> törlése)

A morfológiai változtatások egy része is alternatív lehetőségeket biztosított. Az igék (1) és főnevek (2) kiejtésnek megfelelő rövidített alakja mellett használható volt az eredeti (dán) írott változat. A rövidített alakok az **ortofónia** elvén túl az **egyszerűsítés** igényének is megfeleltek.

- 1) *ha(ve)*, *dra(ge)*, *bli(ve)*, *ta(ge)*, *si(ge)*, *sa(gde)*
- 2) *få(de)r*, *mo(de)r*, *bro(de)r*

A főnevek többes számának szuffixuma:

Közös nem:	<i>-e</i> → <i>-er</i>	(<i>stole</i> → <i>stoler</i> , <i>heste</i> → <i>hester</i>)
Semleges nem:	<i>-e</i> → <i>-Ø</i>	(<i>huse</i> → <i>hus</i>)

Kivételek itt is adódtak, például a közös nemű *dager* alak mellett választható maradt az eredeti *dage*, mint ahogy a semleges nemű *blad* többes száma is lehetett *blad* vagy *blade*.

A melléknevek semleges nemű alakjánál *-ig* képző után *-t* szuffixum törlése:

heldigt → *heldig*
ærligt → *ærlig*

Gyenge igék múlt idejű alakjainak változása 3 igei osztály szerint:

- (1) *-(d)de*: *bodde – bodd, levde – levd, eide – eid*
(dán: *boede – boet, levede – levet, eiede – eiet*)
(2) *-te*: *svarte – svart*
(dán: *svarede – svaret*)
(3) *-et*: *kastet – kastet, fisket – fisket*
(dán: *kastede – kastet, fiskede – fisket*)

Az idegen szavak norvégosítására már 1862-ben történtek kísérletek, ez a tendencia folytatódott, amiben a **grafikai egyértelműség** játszott szerepet:

bureau → *byraa*
façade → *fasade*
dusch → *dusj*
punsch → *punsj*

Ez a nyelvi reform nemcsak az ortográfiát tekintve volt merőben új Norvégiában, hanem annak hivatalos elterjesztése is példa nélküli volt. A kritikák jórészt éppen abból adódtak, hogy a kormány politikai hatalma révén tesz kötelezővé egy olyan helyesírást, melyet azt megelőzően az írók nem próbálhattak ki. A korábbi változások népszerűsítésében az írók és újságírók szerepe volt elsődleges, akik most egy számukra is új, de az iskolákra nézve már kötelező normával álltak szemben. Az írók jelentős része a fenntartások hangoztatása mellett elfogadta a változtatásokat, és lassan az újságírók is az új helyesírásra tértek át, ami azonban a legbefolyásosabb napilapok esetében még évekig tartott. A Riksmål Szövetség is támogatta a hivatalos helyesírás elterjesztését, és többször is felhívással fordul a legnagyobb napilapok szerkesztőihez, hogy térjenek át a norvég ortográfiára a dán helyett.¹⁴² A konzervatív *Aftenposten* és *Bergens Aftenblad* azonban csak 1923-ban vezette be ezeket a változásokat, amikor ezek egy része már elavult volt, hiszen közben újabb reformok léptek életbe. A gyakorlatban tehát tovább érvényesült az **írott nyelv stabilitására** való törekvés, mint amit a

nyelvpolitikai törekvések előirányoztak. A **presztízs elve** azonban ekkor még a hivatalos normában is érvényesült a figyelembe vett kiejtésváltozat alapján.

A normákon belül érvényesülő változatosság különösen az oktatásban jelentkezett problémaként. Pedagógiai szempontból szerencsésebbnek tűnt, ha a diákok az adott normán belül nem konfrontálódtak a hivatalos helyesírástól jelentősen eltérő írásmóddal, ezért hamarosan megkezdődött a korábbi szépirodalmi művek nyelvezetének „normalizálása” az iskolai használatra. Az 1907-es helyesírás alapján már a Knudsen reformját eredetileg támogató írók (Ibsen, Bjørnson) nyelvezete is idegennek hatott, nem is beszélve a korábbi klasszikusokról. A szépirodalmi művek átírása heves reakciókat váltott ki, hiszen a nyelv modernizálása egyúttal stilisztikai változásokhoz is vezetett, nem is beszélve a költeményekről, ahol ez a ritmus és rímek tekintetében is problémát jelenthetett. A reform körüli ellentmondások jó alapot szolgáltattak egyes nyugat-norvégiai iskolai körzeteknek arra, hogy a RM helyett LM nyelvű tankönyvek használatára térjenek át. Az 1907-es reform a dán írott nyelvre épülő sztenderd eltérő megnevezéseinek is véget vetett, és a „norvég-dán”, „dán-norvég”, „könyvnyelv”, „anyanyelv” helyett a továbbiakban használatos megnevezés *riksmål* lett, mint ahogyan a *landsmål* terminus is ettől a ponttól kezdve lett általános. A sztenderd változatok megnevezése azonban 1929-ig nem alapult hivatalos döntésen.

Az első RM-ban írt könyv, amit dánra fordítottak, Olaf Bull (1883-1933) 1913-ban megjelent *Mit navn er Knoph* („A nevem Knoph”) c. bűnügyi regénye volt.¹⁴³ A szépirodalmi művekben ezt megelőzően megjelenő norvégos vonások mindeddig nem tették szükségessé a művek dán változatának kiadását, ami vonatkozik a Dániában is nagy példányszámban kiadott Ibsen és Bjørnson kötetekre. Ennek jelentősége a jövőre nézve még kiemelkedőbb. A RM és a dán nyelv szétválásának meglepő következménye, hogy a Norvégiában jelenleg kiadott korai szépirodalmi művek szinte kivétel nélkül norvégosított változatban jelennek meg. Sokan nincsenek is tisztában azzal, hogy a könyvespolcon található Ibsen kötet nyelvezete és a Királyi Könyvtárban rendelkezésre álló eredeti változat közötti eltérések pontosan tükrözik a RM (mérsékelt BM) normában bekövetkezett változásokat. Nagy bátorság lenne ugyanakkor akár NN, akár radikális BM változatra átírni a világirodalom klasszikusait.

1910 LM (NN)

Miután az 1907-es reform viszonylagos rendet teremtett a dántól fokozatosan eltávolodó norvégos alakzatok között, az aaseni normán (LM) belül is szükségessé vált az eltérő változatokat közös nevezőre hozni. A változások az iskolában 1901-től hivatalosan használt, főleg nyugati dialektusokhoz igazított Hægstad-normát érintették. Nem volt szó azonban az 1907-es RM reformhoz hasonlítható átfogó újításokról, inkább csak egyes morfológiai jegyek és pár tucat szó írásmódját tekintve kaptak a diákok nagyobb választási szabadságot. A **variabilitás** mindkét sztenderd változatban egyre nagyobb szerepet kapott. A változások részben a RM normához való közelítést is jelentették.

Főnevek

Gyenge határozatlan alakú nőnemű főnevek végződése:

- *-a* vagy *-e* (korábban csak *-a*) (*ei visa* – *ei vise*) (RM: *en vise*)

Nőnemű és hímnemű főnevek határozott többes számú alakja:

- *-r-* nélküli alternatív forma (*hestane* – *hestarne*, *visone* – *visorne*)
(RM: *hestene*, *visene*)

Igék

- *-era* végződésű igék *a*-ragozása mellett *e*-ragozás engedélyezése:
(*studerar* – *studerer* / *studera* – *studerte*) (RM: *studerer* – *studerte*)

Egyedi szóalakok

- *-jo-*, *-ju-* → *-y-*
(*brjota* → *bryta*; *bljug* → *blyg*; *frjosa* → *frysa*; *drjug* → *dryg*)

Az alternatív alakok bevezetését a beszélt változatokban elterjedt alakok indokolták, amiben a korábbi normához képest a **többségi elv** határozottabban érvényesült, az **ortográfia egysége** azonban mindinkább háttérbe szorult.

A LM/NN irodalmi nyelv a XX. század elején egyre nagyobb támogatást kapott, de használata továbbra is az írott nyelvre korlátozódott. A nyelvváltozat színpadon történő kipróbálását az 1913-ban alapított fővárosi Norvég Színház (*Det Norske Teatret*) tette lehetővé, amely azóta is NN beszélt norma reprezentálására törekszik.

5.2.3. A hivatalos változatok közelítése – 1917, 1938, 1959

Østlandsk reisning – „a keleti országrész lázadása”

A két sztenderd változatot érintő reformok közös sajátossága, hogy ugyan **mindkét folyamat alapjául a beszélt nyelv szolgált, a helyi változatot beszélők jelentős része mégis kirekesztettnek érezte magát saját hazájában.** Az ország középső és keleti részét ugyanis Aasen már a mintavételnél messze elkerülte, és az itt beszélt változatokat a fővárosi elit rétegek nyelvéhez hasonlóan figyelmen kívül hagyta. Az 1907-es RM norma pedig a „művelt köznyelvre” épült, és támogatói eleve elutasították a nyelvjárási elemeket. Ezáltal olyan alakok is kimaradtak mindkét változathoz, melyek nemcsak Kelet-Norvégiában, de az ország jelentős részén elterjedtek voltak. **A LM nézőpontjából a keleti országrészben élők beszéde nem volt „elég norvég”, míg RM oldalról az „vulgárisnak” minősült.** Az 1907-es változatban – a dánhoz hasonlóan – még nem jelentek meg a norvég nyelvjárások többségére jellemző nőnemű főnévi alakok, hanem a közös nemű határozott alak (*solen* – „a nap”) szerepelt. A LM korai változatában is az Aasen által bevezetett, de elterjedését tekintve behatárolt *sol* alak volt jelen, míg a beszélt nyelvben leginkább elterjedt *sola* hiányzott mindkét hivatalos normából. Az érintett nyelvjárások beszélői azzal szembesültek, hogy míg mindkét változat kapcsán a nyelv norvégos sajátosságait hangsúlyozták, az általuk beszélt nyelv a dántól való eltérések ellenére sem minősült a norma szempontjából követendőnek. A norvég dialektológia a közös nem kizárólagos használatát csak a bergeni városi változatban tekinti természetesnek. A fővárosi konzervatív változat is a közös nemű alakokat részesítette előnyben, de a nőnemű végartikulus a RM beszélt változatában is előfordul meghatározott főnevek esetében.¹⁴⁴ A nőnemű alakok használatának jellegzetessége, hogy az nem jár feltétlenül együtt a nőnemű határozatlan névelő (*ei*) használatával.

Az 1909-ben alapított Riksmål Szövetség ugyan kinevezett egy bizottságot a norma további norvégosításának előkészítésére, az 1913-ban megfogalmazott javaslatokat annyira radikálisnak tartották, hogy először az 1917-es reform kapcsán kaptak szerepet. Ezt megelőzően azonban **egy jelentős mozgalom bontakozott ki a kelet-norvég nyelvjárások stigmatizáltságának megszüntetésére.** Az *Østlandsk reisning* azért is minősült újszerűnek a nyelvi vitában, mert a korábban megalakult, egymással szemben álló szervezetekkel ellentétben itt mindkét tábor kiemelkedő alakjai vezető szerepet kaptak. Többek között Didrik Arup Seip (1884-1963) nyelvészprofesszor (RM) mellett kollégája, Halvdan Koht (1873-1965) (LM) is csatlakozott az élvonalhoz. Az 1916-ban indult mozgalom volt az első szervezet, mely a két nyelvi tábor között kívánt kapcsolatot építeni, és ezzel a regionális célok mellett nemzeti karaktert kapott. A kelet-norvég nyelvjárási jegyek sokak szemében a LM

nyugat-norvég dialektusokra épülő normája és a RM városi sztenderd változata közötti átmenetet jelentették, ezért mindkét normaváltozatban való figyelembevételüket az egyesített norma felé vezető út első állomásaként értékelték. Az *Østlandsk reisning* az első szervezett összefogás volt, mely végső célnak a *sammorsk* (SN) sztenderd megteremtését tekintette, mely terminust Moltke Moe (1859-1914) tette közismertté egy 1909-ben megjelent cikkében.¹⁴⁵ A két nyelvi tábor közötti átmeneti összefogást az elkövetkező reformok is szemléltetik, melyek közül különösen az 1917-ben megjelenő radikális alakok melletti határozott kiállás volt döntő a mozgalom szempontjából. Ez a reform a kelet-norvég alakok felvételével kapcsolatos célok jelentős részét megvalósította, így 1926-tól 1932-ig már csak a szervezet ifjúsági tagozata folytatta a munkát.¹⁴⁶

A két írott norma egyesítése már az 1880-as években vita tárgyát képezte, a tényleges megvalósításra azonban csak az 1907-es reform után történtek kísérletek. A legátfogóbb sztenderdizációs lépésekre 1917 és 1959 között került sor, melyek túlmutatnak azokon a változásokon, amiket csupán **helyesírási** reformként tárgyalhatnánk. Itt nemcsak egyes szavak írásmódjáról döntöttek, hanem ezen felül a normán belül megengedett szókincsről (lexikáció) és morfológiai szabályokról (grammatizáció). Ebben az időszakban a nyelvpolitikai megfontolások a **korpusztervezés**en túlmenően a **státusztervezés**re is kiterjedtek, és a változtatások háttérében kormánydöntések, illetve parlamenti határozatok álltak. Az 1907-es reformhoz képest a **normaválasztás** terén is paradigmaváltás történt a BM sztenderden belül, és már nem a Knudsen által meghatározott „művelt köznyelv” volt a kodifikáció alapja, hanem a „népnyelv”. Ez utóbbi szempont is a két hivatalos sztenderd közötti távolságot kívánta csökkenteni, ami az összehangolt reformok elsődleges célja volt. A nyelvpolitikában ez a vonal az 1959-es reformmal bezáróan követhető nyomon, ezt követően már csak idő kérdése volt, hogy kimondják, a SN létrehozásának kísérlete kudarcot vallott. Ezt megelőzően azonban még szervezett keretek között is kísérlet történt a nyelvi egységesítés folytatására, és éppen a folyamatot lezáró reform évében alakult meg a máig legjelentősebb „országos egyesület a nyelvi egységért”, a *Landslaget for språklig samling* (LSS), amit azonban a nyelvészek egymás közt már „dinoszaurusz egyesületként” emlegetnek.¹⁴⁷

Annak kérdése önmagában sem egyértelmű, hogy az egyes nyelvészek mit is értettek SN alatt. Az egyik lehetőség, hogy azt egyszerűen a NN és BM köztes változatának tekintjük, ami azonban nem felel meg az eredeti célkitűzéseknek. Az egységes norvég norma létrehozását támogató szervezet (LSS) szerint a SN a beszélt nyelvhez legközelebb álló írott változatot jelenti, és ezért azt nem a hivatalos sztenderdek viszonyában, hanem a különböző beszélt változatok alapján definiálja.¹⁴⁸

1917 RM (BM) és LM (NN)

Fakultatív alakok már a korábbi szabályozásokban is előfordultak, de a **variabilitás „szisztematizálása”** a két hivatalos sztenderd első összehangolt helyesírási reformjának volt köszönhető. A **kötelezően előírt változások** az 1907-es reform lépéseit vezették tovább, és továbbra is a norvég kiejtés figyelembevétele volt az elsődleges szempont. 1907-ben azonban még Knudsen programjának megfelelően a „művelt köznyelvhez” történő közelítés volt a cél, 1917-ben már a különböző helyi dialektusokhoz és a NN-hoz igyekeztek az BM-t igazítani, ami a korábbiakhoz képest jóval radikálisabb megközelítés volt.¹⁴⁹ Az **ortofónia elve** továbbra is érvényesült, a normaválasztásban azonban lényeges változás történt. Az **írott norma stabilitása** és a **presztízs elve** is egyre kevésbé voltak meghatározóak.

Az ekkor bevezetett változások egy részét már a végül meg nem valósított 1898-as reformjavaslat is tartalmazta, mint pl. a mássalhangzók kettőzését szóvégi rövid magánhangzók után. A RM vonatkozásában ez a folyamat az 1907-es reformmal kezdődött meg. Ezek a változások nem is keltettek komoly ellenállást, szemben a **választhatóként meghatározott alakokkal**. Itt olyan morfológiai változtatások is történtek, melyek (kelet-norvégiai) nyelvjárási alakokat vettek figyelembe. Ilyen volt a nőnemű főnevek és a múlt idejű igék *-a* végződése, valamint számos szó diftongussal történő írása a RM-ban. A LM-ban is bevezetésre került az *-a* szuffixum olyan erős nőnemű főnevek esetén, ahol korábban csak az *-i* végződés volt megengedett, mint ahogy az infinitivusz *-e* végződése is választható lett a tradicionális *-a* mellett. A LM esetében – a RM-ban történt változással éppen fordítottnan – egyes diftongusos alakok monoftongussal történő írása is bekerült az új ortográfiába. **Az Aasen munkásságát követő dialektológiai kutatások – különösen Seip¹⁵⁰ révén – kimutatták, hogy a keleti nyelvjárásokban megjelenő monoftongizáció már az ónorvégban érvényesült, hasonlóan a hangsúlytalan szóvégi magánhangzók gyengüléséhez és a ragozási rendszer egyszerűsödéséhez, ezért nem tekinthető kizárólag a dán hatás következményének.** A LM normában a kötelezően előírt változásokon túl a választható formákkal szemben sem volt különösebb ellenállás, ami az újonnan bevezetett alakok elterjedtségével magyarázható. A RM esetében ezzel szemben csak a tradicionális (városi) kiejtésnek megfelelő, és a reform által kötelezőnek minősített változások valósultak meg a tényleges használatban.

Mindkét normában érvényesülő változások:

Kötelező érvényű szabályok

- <aa> → <å> (Grafikai változás, az 1869-es stockholmi konferencia ajánlása.)
- *-gt* → *-kt* (A ragozott alakok kivételt képeztek, itt a morfológiai egyértelműség kritériuma érvényesült.)
- Idegen szavak norvégosítása: *-tion* → *-sjon* (*nation* – *nasjon*)

Alternatív lehetőségek

- A nőnemű főnevek *-a* végartikulusa:
 - a RM-ban jellegzetesen norvégnak ítélt és köznapi szavak esetében javasolták, ami egyúttal stilisztikai bővítésként is értékelhető;
 - a LM-ban az erős ragozású főnevek *-i* végződésű alakjainak alternatívája lett.

Ez a változás mindkét normaváltozatban a helyi nyelvváltozatok legelterjedtebb alakját vezette be, még ha csak alternatívaként is. A NN-ban eddig kizárólagosan használt végartikulus a nyugat-norvég nyelvjárásokban is csak elszigetelten volt jelen, használatát dialektológiai szempontok nem motiválták. A RM-ban a változás a nyelvjárási jegyek első megjelenését jelentette.

A normától függően kötelező vagy opcionális szabályok

Főnevek többes számú végződése *-er*, *-ene*

- A RM-ban a közös nemű határozatlan főnevek többes számú végződése egységesen *-er* lett, míg a LM ezt választható alakként a gyenge ragozású nőnemű főneveknél vezette be. A két normában ezen a ponton jelentkező különbséget részben dialektológiai szempontok motiválták. Míg a keleti nyelvjárásokban (*østlandsk*) a többes szám ragja megtartotta a norrøn *-r* végződést, a nyugati dialektusok többségében az *-r* lekopott. Közép- és Észak-Norvégiában az *-r* tipikusan olyan főnevek esetében maradt meg, melyeknél a többes számú alak magánhangzó változást (umlaut) produkál (*bok* – *bøker*).¹⁵¹
- A határozott főnevek többes számú alakjának végződése a RM-ban kötelezően *-ene* lett, csak kivételes esetben maradt meg az *-erne*. A LM ezt az alternatív szabályt is a gyenge ragozású nőnemű főneveknél vezette be.

A változások jelentős része azonban részben eltért a két hivatalos sztenderdben, de mindkét esetben tartalmazott a kötelezően előírt szabályok mellett opcionális változásokat.

A RM normában érvényesülő változások:

Kötelező érvényű szabályok

Folytatódott az 1907-ben megkezdett folyamat a <b, d, g> „lágý” mássalhangzó grafémák <p, t, k> „kemény” mássalhangzó grafémákkal való helyettesítésére hosszú magánhangzó után. Az akkor még alternatív változatokként feltüntetett új alakok jelentős része kötelező lett a helyesírásban. Ez a változás mind a dán nyelvtől, mind a konzervatív fővárosi kiejtésváltozattól való további elhatárolódást jelentette, ami dialektológiai szempontból is motivált volt. Hosszú magánhangzó után a zöngés kiejtésváltozat Dél-Norvégián kívül csak Közép-Norvégia elszigetelt területein általános.¹⁵²

További lényeges ortográfiai változások:

- Rövid magánhangzó után szóvégi mássalhangzók kettőzése a legtöbb szó esetében, az *-m* kivételével.

- *-ld* → *-ll*

A változás háttérében a központi skandináv nyelvekre általánosan jellemző asszimilációs folyamat állt. A nyugati dialektusok egy részében hallható a [d] a kiejtésben, és Közép-Norvégia egy összefüggő területén is megmaradt magánhangzó előtt. [kvell], de [kvellda]

- *-nd* → *-nn* (az **ortofónia elve** alapján és a megfelelő LM alak mintájára)

A fenti kiejtésváltozat elterjedtsége norvég nyelvjárásokban az *-ld* asszimilációjához hasonló.¹⁵³

Alternatív szabályok

A tradicionális nyelvhasználattal szemben olyan nyelvjárási szóalakokat építettek be a RM normába, melyek a LM-ban is jelen voltak. Alternatív szóalakokon kívül a változás a morfológiában is jelentkezett.

Az igék *-a* végződésű múlt idejű alakja elsősorban stilisztikai funkcióval rendelkezett, a RM normában való megjelenése azonban radikális változásnak minősült.

A NN normában érvényesülő változások:

Kötelező változások

- Az Aasen által a helyesírásban még elegánsnak tartott néma <-d> eltávolítása a RM-hoz való közelítést szolgálta.
- A határozott alakú főnevek többes számú végződéséből az *-r-* eltávolítása, azon alakok kivételével, ahol az a RM-ban is megengedett.
(korábban: *-arne*, *-erne*, *-orne*)

A reform túlnyomó része a LM esetében is a választási lehetőségeket bővítette. Ez részben óvatossággal, részben bizonytalansággal magyarázható.

Alternatív szabályok

- A RM normához köthető a korábban csak diftongussal írható szavak alternatív alakja (*haust* – *høst*), illetve számos szóalakban a kettőzött mássalhangzók megjelenése.
- A két változat közelítése érdekében, a RM sztenderdnek megfelelő további lényeges morfológiai változások:
 - infinitivusz *-e* végződése a korábban általánosan kötelező *-a* mellett;
 - igék jelen idejű alakjának *-er* végződése: *kjem* – *kjemer*;
 - reflexív igei alak *-s* végződése az *-st* mellett: *minnas* – *minnast*;
 - *-en* végződésű melléknevek (*open*) nőnemű alakja: *open* (korábban csak *opi*).

Az 1917-es reform kivitelezése eltért a két sztenderd tekintetében. A kötelezően előírt szabályok mindkét normában viszonylag gyorsan elterjedtek, az alternatív alakok azonban csak a LM hívei számára bizonyultak követendőnek. Ennek oka, hogy a javasolt változások eleve a LM tábor részéről fogalmazódtak meg, és a megengedett alakok egy részét az írók közül már addig is többen használták. A főnévi és melléknévi végzések alapján két LM változat volt kialakulóban, a nyelvjárási változatok többségét képviselő „radikális” *a*-norma és az Aasen által bevezetett alakokat használó „konzervatív” *i*-norma, mely csak elszigetelt területek beszélt változatának felelt meg.

A RM hívei ellenállást tanúsítottak a hivatalos helyesírásban megjelenő nyelvjárási elemekkel szemben, így a tényleges változatok közötti közeledés inkább a LM normán belüli változásokban nyilvánult meg. A RM normán belüli variabilitás különösen az iskolai

nyelvhasználatban jelentkezett problémaként. Az 1920-as években nem annyira a LM és RM közötti konkurencia határozta meg a nyelvi vitát, sokkal inkább a RM normán belüli változatok közötti választás az egyes iskolai körzetekben. Az 1917-es RM reform kötelező érvényű szabályai gyakorlatilag továbbra is a „művelt köznyelvre” épültek, és így összhangban voltak az 1907-es változásokkal, míg az alternatív szabályokat a nyelvjárási elemek képviselték. A két változat használata ekkor nem csupán geográfiailag volt körülhatárolható, hanem elsősorban szociálisan. A RM és LM sztenderd változatok közötti nemzeti és szociális dimenzió ezzel a RM normán belül is megjelent. A radikális RM alakok a LM normához hasonlóan a nemzeti karaktert képviselték, míg a tradicionális formák a (fő)városi elit nyelvhasználatával mutattak rokonságot. A városi iskolákban továbbra is a **RM kötelező érvényű szabályai** jelentették a nyelvi normát, ami a **RM mérsékelt változatában** manifesztálódott, míg a RM-t használó vidéki körzetek többségében az **alternatív alakok** mellett döntöttek, és ezzel a **RM radikális változata** is megjelent. A konzervatív nyelvi tábor ekkor már nem a dán írott nyelv norvégosítása ellen küzdött, hanem annak „vulgarizálásával” szemben. 1920-ig az iskolai körzetek vezetősége önállóan döntött az oktatásban használt elsődleges nyelvváltozatról, attól kezdve – kormánydöntés alapján – a körzetek választási joggal rendelkező polgárainak véleményét is kikérték. A nyelvi vita ettől kezdve már nem korlátozódott nyelvészek és politikusok szemben álló csoportjaira, hanem a lakosság egyre nagyobb része is szerepet kapott.¹⁵⁴

A RM norma elválását a dán írott nyelvtől az 1907-es reform jelképezte, de míg a LM grammatikák már 1848-tól rendelkezésre álltak, a RM első átfogó leírása az 1917-es állapotokat tükrözi.¹⁵⁵ A fenti reformokat megelőzően a RM és a dán közötti különbségeket a beszélt nyelvhez kötötték, ott is elsődlegesen a kiejtési sajátosságokhoz, melyek egy része fokozatosan az írott nyelvben is megjelent.

1929 – a sztenderdek hivatalos megnevezése

A *nynorsk* és *bokmål* megnevezések hivatalosan 1929-től használatosak. Amennyiben a „újnórvég” és „könyvnyelv” terminusokat szembeállítjuk, az egyik alapvető különbség, hogy míg előbbi legalább megnevezi a nyelvet, a BM elnevezés azt nem tartalmazza. Könyvnyelv elvileg bármilyen nyelv lehet, tehát a megnevezés de facto feltételezi, hogy mindenki tisztában van ennek nórvég voltával. A név egyúttal kategorizálja is a BM-t, és azt gyakorlatilag írott nyelvként határozza meg, míg az újnórvég az újnórvég, újlatin, stb. analógiájára a nórvég nyelv megújított változatára utal, és akár a beszélt nyelvre is vonatkozhat. Az átnevezés körüli viták alapján is arra a következtetésre juthatunk, hogy e

mögött a dialektusokra épülő változat státuszának megerősítése állhatott. Mindez a NN tábor azon híveinek kedvezett, akik az új sztenderdben Norvégia egyetlen nemzeti nyelvét látták.¹⁵⁶

A konzervatív tábor felháborodását éppen az váltotta ki, hogy véleményük szerint a hivatalos megnevezés a tradicionális beszélt nyelvi normát „könyvnyelvvé” degradálta, míg a senki által sem beszélt nyelvváltozat „norvég” nevet kapott. Mindez jó alkalmat biztosított a BM-ban megjelenő nyelvjárási elemek ellenzőinek arra, hogy a hivatalos norma alternatívájaként önálló nyelvi normát alkossanak.

A hivatalos BM és a RM közötti szakítás azonban nem az 1929-es átnevezés következménye. A még érvényben lévő 1917-es helyesírás szabályrendszeréből a konzervatív nyelvi tábor hívei csak a radikális alakokat utasították el, az ortográfia azonban még tartalmazta az általuk is támogatott normarendszert. A BM és RM normák szétválása a következő átfogó reform velejárója lett, mely a két hivatalos változat közötti távolságot kívánta tovább csökkenteni, az egyesített norvég sztenderd (SN) létrehozása céljából.

A NN sztenderd társadalmi presztízisének erősítését és demokratikus célokat szolgált, hogy **az állami hivatalokban az 1930-as nyelvtörvény értelmében kötelező lett mindkét norvég norma ismerete.** A szabályozás inkább a jövőre nézve jelentett komoly változást, hiszen a rendelet nem vonatkozott az 1905 előtt született (akkor 25 évesnél idősebb) hivatalnokokra. Lehetőséget adott azonban a NN használóinak arra, hogy hivatalos ügyeiket is a választott nyelven végezzék, és jogot formálhattak arra, hogy választ is ezen a nyelven kapjanak, amit már egy 1925-ös kormányrendelet megfogalmazott.

1938 BM és NN

A két hivatalos változat következő összehangolt reformja a szabályrendszerek harmonizálását vitte tovább, ami a BM-ban a nyelvjárási elemek erősítését, míg az újnorvégban az 1917 előtt figyelmen kívül hagyott kelet-norvég alakok bővítését jelentette. Az előző reformban még választhatónak minősített alakok egy részét az új helyesírás kötelezővé tette, ahol ismét a fokozatosságra való törekvés érvényesült. A BM-ban számos nőnemű főnév esetében kötelező lett az *-a* végartikulus használata.

A sztenderdeken belüli alternatív alakok funkciójának pontosabb meghatározására is ekkor került sor, a **választhatóság fokozatainak** bevezetésével. Ez a lépés a **variabilitást** messzemenően **szisztematizálta**. Az **elsődleges formák** (*hovedformer*) mindenkor használhatóak voltak, míg a **másodlagos** vagy zárójeles **formákat** (*sideformer*) csak diákok használhatták, azok tankönyvekben nem szerepelhettek. Ennek megfelelően a NN-ban is már csak a főnévi *-a* szuffixum lett általánosan elfogadott, az *-i* végződés zárójeles forma lett. A

NN esetében a fenti változások a gyakorlatban nem jelentettek radikális változást, de a sztenderd változat további eltávolodását jelképezték az aaseni normától. A BM helyesírás ezzel szemben sokak szemében messze eltávolodott attól a beszélt normaváltozattól, amelyre eredetileg épült, a korábban csak választhatónak minősített „radikális” BM alakok kötelezővé tételével.

Legfontosabb változások a BM-ban:

- Hagyományos alakok kiejtéshez közelebb álló átírása (ortofónia elve)
(*dig* → *deg*; *mig* → *meg*; *sig* → *seg*)
- Számos szóalak átírása nyelvjárási változatok és a NN alapján, ami a diftongussal írott alakok számát növelte.
- *øi* diftongus helyett *øy* (csupán grafikai változás)
- Az 1907-ben megkezdett folyamat továbbvitele az idegenszavak norvégosítása terén, ahol ismét a fokozatosság érvényesült. (*centrum* → *sentrum*; *cykel* → *sykkel*)

Morfológiai változások

- a nőnemű főnevek *-a* végartikulusának használata a legelterjedtebb nyelvjárási változatok és a NN norma alapján;
- néhány semleges nemű főnév többes számú határozott alakjának *-a* szuffixuma szemben az általános *-ene* végződésel. (*barna*, *dyra*);
- igei múlt idő *-a* végződésű alakjai „norvég hangalakú” szavakban.

A NN esetében bevezetett helyesírási és morfológiai változtatások többnyire az 1917-es alternatív alakokat tették kötelezővé:

- Kötelező lett a gyenge nőnemű főnevek határozatlan alakjának *-e* végződése (*ei vise*).
- Ugyanezen szavak többes számú alakjának elsődleges változata *-er* ragot kapott, szemben a zárójeles alakká minősített *-or* végződésel: *viser*, {*visor*}
- Az *-era* végződésű igék is a BM-nak megfelelő ragozott alakokat kaptak.
(*studerar* / *studera* / *studera* → *studerer* / *studerte* / *studert*)
- BM-nak megfelelő egyedi szóalakok (*fær*, *gjeng*, *stend* → *får*, *går*, *står*)
- A személyes névmás többes szám első személyének *me* alakja zárójeles forma lett, a BM-ban is használatos *vi* alakkal szemben.

Utóbbi változás újabb szembefordulást jelentett az Aasen által bevezetett alakkal szemben, a *vi* dominanciája a helyi dialektusokban azonban egyértelmű. A *me* változat az Aasen által vizsgált nyugat-norvég területeken minősült elsődlegesnek.

Az új helyesírás bevezetését a bekövetkező világpolitikai változások miatt 1939-ben csak a fővárosi iskolákban hajtották végre. A megszállás évei alatt ugyan történtek kísérletek egy ettől eltérő helyesírás (1941) bevezetésére, ez azonban nem járt sikerrel, és helyette a felszabadulás után az 1938-as helyesírás lett az iskolákban általánosan kötelező. Az 1917-es reformhoz hasonlóan itt is a kötelezően előírt elsődleges alakok térhódítása volt jellemző, míg különösen a BM esetében a radikális alakok tankönyvekben való megjelenése inkább csak növelte az ellenérzéseket.

A NN két változata közül az új helyesírással a radikális BM-hoz közelebb álló *a*-norma kerekedett felül, az aaseni változatnak megfelelő *i*-normával szemben. A II. világháborút követő időszak a NN támogatottságában is jelentős változást hozott. A két világháború közötti időszakban a nemzeti öntudat erősödése még a dialektusokra épülő nyelvváltozatnak kedvezett. Az újnorvég használóinak tábora egyre növekedett, de még fénykorában sem érte utol a dán-norvég változatot, és használata a II. világháború után csökkenő tendenciát mutatott.

A NN **térhódításának megtorpanása** azzal magyarázható, hogy a megszállás évei alatt a nemzeti összefogás a nyelvi vitában is tűzszünetet hozott. A NN híveinek a társadalomban bekövetkező változások sem kedveztek a háború után. Ezekkel a változásokkal korábban a nyelvpolitikusok sem számolhattak. **A népesség megoszlása teljesen átalakult, és a korábban főként mezőgazdaságból, halászatból élő ország, ipari és urbánus országgá vált.** A Munkáspárt kormányzása alatt mérséklődött a nemzeti eszmék szerepe, s ahogy a párt fokozatosan a polgári értékrendet tette magáévá, tagjai **egyre inkább megkérdőjelezték az addigi nyelvpolitika irányvonalát. A státusztervezés tekintetében is háttérbe szorult azon ideológia, mely a nemzeti státuszával kiemelkedő újnorvégot „norvégabbnak” igyekezett beállítani a BM-nál.**

1940-50-es évek

Az 1938-as reform nyelvpolitikusok által be nem kalkulált következménye lett a hivatalos sztenderdek mellett a RM norma fokozatos elkülönülése, ami már az első reakciók alapján megjósolható volt.¹⁵⁷ Coward (1986) megfogalmazásában az 1929-es átnevezés még csak a RM megnevezést törölte el, 1938-ban már magát a RM normát törölték el, mint hivatalos változatot.¹⁵⁸ A konzervatív tábor az új BM sztenderddel már nem tudott azonosulni, szükségesnek érezték ugyanakkor az általuk követendőnek ítélt norma rendszerezését, ami kezdetben szószedetek, majd jelentős szótárak és grammatikák publikálása útján történt.¹⁵⁹ A hivatalos sztenderdizációval szembeni ellenállás az 1950-es években egyre szervezettebb kereteket öltött, és **1953-ban civilkezdeményezésre megalakult a Norvég Nyelvi és Irodalmi Akadémia (*Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur*), mely a RM kodifikációján és a szótárkiadáson túl, világirodalmi művek publikálásában is aktív.** A hivatalos változatok alternatívájaként jelentkező RM norma megszilárdulását a sajtóban és a szak- és szépirodalomban is jelentős szerepe tükrözi. A RM kodifikációjában az **írott nyelv stabilitása és presztízse elve** a hivatalos változatokkal szemben kiemelten érvényesült, az **ortofónia** is elsődlegesen a presztízsváltozat viszonyában értelmezhető.

Az **ellennorma** hatására a BM-ban is jelentősen csökkent az 1950-es évektől a radikális alakok száma, ami a hivatalos sztenderd mérsékelt változata és a RM közötti kiegyenlítődéshez vezetett. Ezt megelőzően azonban még folytatódott a hivatalos változatok egységesítése. A BM normarendszere a radikális alakok miatt továbbra is elkülönült a jóval egységesebb konzervatív nyelvváltozattal (RM) szemben.¹⁶⁰ A RM támogatói ellenében az egységes norvég norma (SN) megalkotására indította útjára a parlament az 1952-ben megalakult Norvég Nyelvi Bizottságot (*Norsk språknemnd*), ami egyúttal az **intézményes nyelvtervezés** megszilárdítását is jelentette. Az állami szervezet azonban éppen mandátumának behatárolása miatt került a kritikák középpontjába fennállásának két évtizede alatt, és például az Oslói Egyetem először nem is kívánt tagot delegálni a bizottságba, mert nem látták biztosítottnak a tudományos szabadságot. A szélesebb körű ellenállást tükrözi a "szülők kampánya a samnorsk ellen" nevű társadalmi mozgalom, amihez közel félmillióan csatlakoztak.¹⁶¹ 1950-től az irodalomban is ellenállás bontakozott ki a nyelvi egységesítéssel szemben, és még a korábban radikális BM formát használó írók közül is sokan a tradicionálisabb nyelvhasználathoz tértek vissza. A szülők kampányának legfontosabb eredménye volt, hogy 1954-ben a fővárosi iskolákban is visszatértek a mérsékelt BM változathoz.

Haugen (1959) a két nyelvváltozat kialakulását a nyelvtervezés két szakaszának tekintette: egy sztenderd nyelv megteremtésének folyamatát és egy másik újjászületését.¹⁶² A két folyamatot vizsgálva azonban megállapíthatjuk, hogy egymáshoz képest nem kronologizálhatóak, a folyamatok egymással párhuzamosan zajlottak. Ami a nyelv újjászületését illeti, a nynorsk hívei valóban inkább nyelvi rekonstrukcióról, mint konstrukcióról beszéltek, hangsúlyozva, hogy ők nem egy elemeiben új nyelvet kívántak megalkotni, hanem mintegy újjáéleszteni a valamikor nagy irodalmi hagyományokkal rendelkező norvég (norrøn) nyelvet, aminek eszményi élő változatának az izlandit és a már említett elszigetelt dialektusokat tekintették. **Más kérdés, hogy a dánul író értelmiség körében komoly ellenállást váltott ki egy új nyelv elsajátításának ötlete.** Haugen a fenti tanulmányban a norvégok azon reményének ad hangot, hogy a nyelvtervezés folyamatának harmadik szakasza lehetőséget teremt arra, hogy „a két egymással versengő nyelvváltozat egy új, mindkettőnél tökéletesebb nemzeti nyelvben öntsön testet”.

1951 – *Den nye tellemåte* – „az új számolási mód”

A beszélt nyelv befolyásolására irányuló kísérletnek tekinthető az 1951-ben bevezetett szabályozás a számok kiejtésére (és kiírására) vonatkozóan. Hagyományosan a norvég is a dán és német mintát követi a 20-on felüli kéttagú számjegyek kiejtésénél, ahol az 52 *toogfemti* („kettő és ötven”). (A 20-as számrendszerre visszavezethető egyedi dán alakok Norvégiában nem honosodtak meg, ami a fenti példában *tooghalvtreds* lenne.) Az új szabály szerinti kiejtés az angol mintát követte, ahol a fenti szám helyes kiejtése *femtito* („ötvenkettő”) lett. Figyelemre méltó, hogy a norvég reformot többek között a telefonszámok kérésére vezették be, de nyelvészek is érveltek mellette, és csodálkozásuknak adtak hangot, hogy egy ilyen logikus szabály elterjedése akadályokba ütközött. Az új szabályozással a legfőbb probléma, mint a nyelvhasználatban legtöbbször, a **hagyomány** volt. A **logika elvének** érvényesülése az anyanyelvi beszélő számára másodlagos, ez a szempont inkább a helyesírás szabályozásában játszhat szerepet. A legfőbb érv a számok hagyományos kiejtésével szemben az volt, hogy félreértésre adhat alkalmat. Azt látjuk azonban, hogy nemcsak Dániában, de német nyelvterületen is jól boldogulnak a logikai szempontokat kevésbé követő használattal. Ezzel szemben a norvég helyzetet nagymértékben bonyolította, hogy ezután mindkét változat használata elterjedt. A reformnak tehát valóban volt hatása a nyelvhasználatra, ami az eredeti célokat ugyanakkor nem szolgálta, és a hagyományos használatot azóta sem tudta kiszorítani.

1959 – Tankönyvnorma (BM és NN)

Az 1959-es helyesírási reform minden korábbinál világosabban kifejezte, hogy a hivatalos helyesírás kötelező jellege csak meghatározott keretek között értelmezhető. A korábbi tapasztalatok megmutatták, hogy az írók egy része egyik hivatalos változatot sem tartotta magára nézve kötelezőnek, és úgy a sajtóban, mint a szépirodalomban továbbra is jelen volt az önálló RM norma. Az 1959-es reform keretében mindkét hivatalos sztenderd „tankönyvnorma” nevet kapott. A két sztenderd viszonyában összehangolt helyesírási reform ebben az esetben is a változatok közelítését szolgálta.

Változások a BM-ban

- A NN-ban is használt alakoknak megfelelően a *hv-* kezdetű szavak egy részében törölték a <h> grafémát. (*hverken* helyett *verken*) (hagyományos NN alak: *korkje* – alternatív NN alak *verken*)
- Az elsődlegesnek minősített alakok esetében csökkent az alternatív lehetőségek száma, és a korábban azonos értékű variációk közül többet másodlagos alakká fokoztak le. Tipikusan a **RM-nak megfelelő szóalakok** lettek **zárójeles változatok**. (RM *trett, sen, mave* szemben a *trøtt, sein, mage* BM alakokkal)

Ezek a változások az írásmód **egységesítését** szolgálták, de láthatóan csak a hivatalos normák között. A **variabilitás csökkentésétől** ugyanakkor az írott norma stabilitásának növekedése is várható volt.

Változások a NN-ban:

- A BM-ban érvényesülő tendenciákkal szemben, itt éppen a BM-nak megfelelő, korábban zárójeles alakok kaptak teljes értékű (elsődleges) státuszt, ami itt a **variabilitást fokozta**.

skule {*skole*} → *skule, skole*

sundag {*søndag*} → *sundag, søndag*

- Ugyanez a folyamat érvényesült egyes kettőzött mássalhangzók és diftongusok esetében.

gamal {*gammal*} → *gamal, gammal*

sumar {*sommar*} → *sumar, sommar*

draum {*drøm*} → *draum, drøm*

Az 1959-es reform is a NN esetében volt a legeredményesebb a kivitelezés szempontjából. Az egyenrangú **alternatív alakok** számának növekedése már önmagában is lehetővé tette eltérő NN alakzatok használatát, amit csak fokoztak a normán belül megjelenő **regionális normaváltozatok**. Az 1960-as években, a **dialektusok presztízsének növekedésével** párhuzamosan merült fel egyre inkább az igény, hogy a NN írott változatai a helyi nyelvjárások szóbeli sajátosságait tükrözzék. Korábban a legkülönbözőbb szóbeli alakzatok **közös nevezőre hozása** volt az elsődleges cél, ami azonban olyan formákat is eredményezett, aminek egyik nyelvjárásban sem volt tényleges megfelelője.

A tankönyvnorma BM változatával továbbra is szemben állt a konzervatív RM norma, amiben azonban a BM reformok részben éreztették hatásukat. A radikális alakok kivételével a változások némi késéssel a RM-ban is megjelentek, ami a RM és a mérsékelt BM közötti távolságot tovább csökkentette. A RM-től eltérő alakok továbbra is a délkelet-norvégiai nyelvjárásokra épültek, ami a BM normán belül a radikális változat térhódítását segítette. A RM kodifikációjában elsődleges „művelt városi nyelv” és a hivatalos tankönyvnormában figyelembe vett nyelvjárások közötti szociális és kulturális különbség az irodalomban is visszhangot kapott. André Bjerke (1918-1985) 1959-es *My Fair Lady* adaptációjában az angol RP és a „vulgáris” *cockney* dialektus közötti különbséget a konzervatív RM és a radikális BM szembeállításával szemlélteti, és egyúttal a fordítás idején még csak készülő „tankönyvnormával” is élcelődik. Ahol az angol szöveg Eliza Doolittle beszédét mint „element’ry education” minősíti, ott Bjerke az „új tankönyvnorma” megnevezést használja.¹⁶³ Bjerke támadások keresztüzébe került emiatt, ő azonban nyelvészeti értekezéseiben is egyértelműen a RM oldalon állt, és határozottan ellenezte a SN létrehozásának gondolatát.¹⁶⁴

A BM és RM norma legfontosabb különbségei az 1959-es helyesírás alapján

	BM	RM
Nőnemű főnevek		
Névelő	<i>en / ei</i> (választható)	<i>en</i>
Határozott végartikulus	<i>-a</i> (számos főnév esetén kötelező) (<i>-en</i>)	<i>-en</i> (domináns alak) (<i>-a</i>) (speciális szavak esetén opcionális)
Birtokos névmás főnév előtt	<i>min / mi</i> (választható) (1-es szám 1. személy)	<i>min</i> (kizárólagos alak, pl. <i>min ku</i>)
Birtokos névmás főnév után	<i>mi</i> (<i>-a</i> végartikulus után kötelező) (<i>min</i>)	<i>min</i> (domináns alak) <i>mi</i> (csak <i>-a</i> végartikulus után állhat, pl. <i>kua mi</i>)
Speciális ADJ	<i>lita</i> (<i>liten</i>)	<i>liten</i>
Semleges nemű főnevek		
Többes számú alak határozott végartikulusa	<i>-a</i> (meghatározott szavakban kötelező) <i>-ene</i>	<i>-ene</i> (elsődleges forma) <i>-a</i> (kivételes esetben opcionális, egy esetben kötelező: <i>barna</i>)
-er végződésű főneveknél többes számú alakja (<i>minister</i>)		
	<i>-rer</i> (<i>ministrer</i>)	<i>-re</i> (<i>ministre</i>)
Gyenge igék múlt idejű alakja		
praeteritum	<i>-a</i> <i>-et, -te, -de, -dde</i> diftongus	<i>-a</i> szuffixum hiánya <i>-et, -te, -de, -dde</i> – (eltérések konkrét igék esetében) monoftongus
participium perf.	<i>-t, -a, (-dd)</i>	<i>-et</i>
Számnevek (az 1951-es szabályozás alapján) (7, 20, 30, 40, 21)		
	<i>sju, tjue, tretti, førti</i> <i>tjueen</i>	<i>syv, tyve, tredve, førr (førti)</i> <i>enogtyve</i>
Melléknév semleges nemű alakjának -t szuffuxuma (ADV)		
	<i>-sk</i>	<i>-sk(t)</i> (t: opcionális <i>-sk</i> után)

5. ábra

A BM és RM norma között továbbra is különbségek mutatkoznak például az idegen szavak írásmódjában. A RM nem minden esetben követi a BM-ban megjelenő norvégosított alakokat, és a főnevek többes számú alakjait tekintve is eltéréseket találunk a megengedett végzódések terén. Ezen a ponton a BM morfológiailag egységesebb, és idegen eredetű főneveknél is a norvég ragokat használja: *essay* – *essayer*, szemben a RM *essays* alakkal. Más esetekben a RM norma alternatív változatként a BM alakot is tartalmazza: *champions* / *championer*.

A morfológiai különbségek egyes elemei általános tendenciát jelentenek, míg többségük meghatározott szavakra vonatkozik. Az eltérések jelentős hányada azonban a szavak írásmódjával kapcsolatos, ami részben a két norma közötti kiejtési különbségekre, részben a dán változatra vezethető vissza. Az alternatív írásmódok esetében átfedéseket találunk a BM és a RM változat között.¹⁶⁵

BM		RM	
<i>stein</i>	ei	e	<i>sten, stein</i>
<i>graut; laus, løs</i>	au	ø	<i>grøt; løs</i>
<i>røyk, øy</i>	øy	ø	<i>røk, røyk; ø, øy</i>
<i>snø</i>	ø	e	<i>sne</i>
<i>eld / ild</i>	e	i	<i>ild</i>
<i>kald; hand, hånd</i>	a	o, å	<i>kold; hånd</i>
<i>bru {bro}</i>	u	o	<i>bro</i>
<i>golv</i>	o	u	<i>gulv</i>
<i>sjuk, syk</i>	ju	y	<i>syk</i>
<i>skip; røpe</i>	p	b	<i>skib, skip; røbe</i>
<i>søtelig</i>	t	d	<i>sødelig</i>
<i>språk</i>	k	g	<i>sprog</i>
<i>gyllen</i>	ll	ld	<i>gylden, gyllen</i>
<i>annerledes</i>	nn	nd	<i>anderledes, annerledes</i>
<i>farge</i>	g	v	<i>farve</i>
<i>hamn</i>	mn	vn	<i>havn</i>

6. ábra

A fenti oppozíciók száma nagymértékben csökkent a későbbi BM reformok kapcsán, illetve annak következtében, hogy a RM is felvett az írott használatban manifesztálódott BM alakokat, többnyire a tradicionális változat alternatívájaként. A dán írásmódnak megfelelő alakok a RM-ban gyakran nem azonos értékű alternatívái a BM változatnak, hanem szemantikai különbséget szemléltetnek. A dános *koldblodig* („hidegvérű”) alak emberekre, míg a BM *kaldblodig* lovakra vonatkozik. (Hasonló eltéréseket mutatnak az *ond – vond, sort – svart, sten – stein, hård – hard* párok.) A RM és a BM normában megjelenő variabilitás továbbra is elsősorban abban különbözik, hogy a RM esetében az alternatívák ritkán cserélhetők fel egy az egyben. Erre is találunk azonban példát olyan esetekben, ahol a tradicionális (dános) alak mellett a hivatalos sztenderdben elterjedt forma is fokozatosan megjelent a RM-ban: *sprog / språk; nu / nå; nevnd / nemnd; røk / røyk; farve / farge; arbeide / arbeid; viden / viten*.

A RM és BM közötti eltérések az egybe- és különírás terén is megmutatkoznak, állandósult szókapcsolatokban. A RM-ban általában az egybeírt alakok dominálnak a BM külön írt változataival szemben: *ja vel, for lengst, for øvrig, til sammen*. Ezen a ponton a RM mutat nagyobb variabilitást a BM-lal szemben, mert míg a BM norma a következő példákban csak a külön írt változatot tartalmazza, a RM-ban ezek mellett az egybeírt alak is megengedett: *av sted, i aften, i fjor, i så fall, tvert imot*. Etimológiai szempontból a BM alakok motiváltak, a szintaxis terén tehát ez az elv a BM-ban erőteljesebben érvényesül.

Az 1959-es reform nem csökkentette a szemben álló táborok közötti ellentéteket. A legfontosabb nyelvi kérdésekben mindeddig a politikai döntéshozatal volt elsődleges, ami azonban számos kockázattal is járt. Ez is a magyarázata annak, hogy a két sztenderd változat státuszával kapcsolatban a politikusok nem támogattak olyan javaslatokat, ami a status quo megdöntéséhez vezethetett volna. A nyelvi kérdés azonban egyre kényelmetlenebbé vált politikai szempontból, és végül a kormány 1963-ban látta elérkezettnek az időt, hogy lezárja az évszázados szembenállást. Az ismételten eldurvuló vita megfékezésére a kormány „nyelvi béke” bizottságot nevezett ki, melynek élére Hans Vogt nyelvészprofesszor került.¹⁶⁶ Ekkor úgy tűnhetett, hogy a politika átadja a teret a nyelvészeknek a nyelvfejlesztés irányának meghatározására, a későbbi események azonban azt mutatják, hogy nem sikerült teljesen az ezzel kapcsolatos gondoktól megszabadulni. A Vogt Bizottság javaslatára hozták létre 1972-ben a Norvég Nyelvi Bizottságot (*Norsk språknemnd*) leváltó Norvég Nyelvi Tanácsot (*Norsk språkråd*), melyben a legfontosabb nyelvi mozgalmak képviselői is helyet kaptak, így lett RM reprezentánsa is. A korábbi állami szervhez képest a tanács hatásköre kevésbé volt korlátozott, és a nyelvi egységesítéssel kapcsolatos álláspont is visszafogottabb formát öltött. A tanács feladata volt, hogy állásfoglalást dolgozzon ki a nyelvpolitika további menetét illetően, melyben a kettős nyelvművelés alternatívája is napirendre került. A BM sztenderd további kidolgozása szempontjából a döntő változás mögött a bizottság 1966-os állásfoglalása állt, miszerint **nem volt tartható az az irányvonal, mely a hivatalos normából (BM) kizárta a beszélt nyelvben és az irodalomban is elterjedt tradicionális (RM) formákat.**

5.2.4. Az egységesítés feladása a kettős nyelvművelés javára – 1981, 2005

1981 BM

Az 1981-es reform volt az első, amelyik ténylegesen szakított a korábbi hagyományokkal a hivatalos sztenderd változatok egymáshoz történő közelítése terén. Jelzésértékűnek fogható fel már önmagában az is, hogy a dán írott hagyományokkal szakító 1907-es helyesírás óta ez volt az első alkalom, hogy egy BM reform a NN normától függetlenül zajlik. Mindez a RM támogatóinak sikereként könyvelhető el, annál is inkább, mert olyan **RM alakok kaptak** ismét helyet a hivatalos ortográfiában, melyeket az 1938-as helyesírás teljesen kiiktatott, illetve melyek 1959-től a tankönyvekben nem használható, másodlagos alakok voltak: *bro, frem, gulv, ren* (radikális BM: *bru, fram, golv, rein*). Ezzel a lépéssel indult el az a tendencia, amely a BM normát visszafordította a kezdetek felé, és ami a következő átfogó reformban még inkább nyilvánvalóvá vált. Egyelőre „tiltólistán” maradtak azonban olyan a RM normában elterjedt alakok, mint *efter, have, sne, sprog, nu, syv, tyve, farve, røk, sten* (BM:

etter, hage, snø, språk, nå, sju, tjue, farge, røyk, stein). Ugyanakkor a fenti RM alakok mindegyikéről elmondható, hogy nemcsak a RM írott normában, de a beszélt nyelvben is elterjedtek, még ha használatuk adott esetben konzervatívnak minősülhet is. A parlamenti határozattal is megerősített reformot, a hivatalos normában ismét engedélyezett RM alakok miatt a **BM liberalizálásaként** emlegetik.

A legjelentősebb visszalépés a RM irányába a mérsékelt és radikális BM változatokat elválasztó **morfológiai különbségek szűkítése** volt. Ilyen változást jelentett a **nőnemű főnevek** határozott alakjának módosítása, ahol az **–en végartikulus ismét általánosan megengedett lett a radikális BM –a végződése mellett**. A reform készítői azonban stilisztikai okokból a jellegzetesen **norvégnak ítélt szavak esetében továbbra is az –a végartikulust részesítették előnyben**, és a tankönyvekben csak ez volt használható. Míg tehát szabadon lehetett választani a *boka – boken, sola – solen* alakok között, a *jenta, kua, øya, hytta* RM megfelelői zárójeles alakok maradtak {*jenten, kuen, øyen, hytten*}. Ehhez hasonlóan a semleges nemű főnevek többes számú határozott alakjának végartikulusa esetében is választható lett az *–ene* a radikális BM *–a* végződéssel szemben, kevés kivételtől eltekintve (pl. *barna*). Az **igeragozásban** szintén egyenrangúvá vált a participium perfectum tradicionális *–et* szuffixum a radikális BM (és NN) *–a* végződésű alakjával.

Ez a reform tehát már távolról sem szolgálta a hivatalos sztenderdek közelítését, ezzel szemben a figyelem a nem hivatalos RM normára irányult. Ennek köszönhető, hogy a korábbi reformokkal ellentétben a konzervatív napilapok is néhány éven belül átvettek korábban nem használt BM alakokat, alternatívák esetén azonban mindig a hagyományos változatot preferálva. Először találkozhattak az olvasók az *etter, nå* és *språk* szóalakokkal az *Afenposten* hasábjain (a RM *efter, nu* és *sprog* helyett, illetve azok alternatívájaként), de a szerkesztők továbbra sem mellőzték teljesen a hivatalos sztenderdtől eltérő RM alakokat. A konzervatív nyelvi tábor pozitív reakciója az 1981-es helyesírásra taktikailag is szerencsésnek bizonyult. Míg az 1959-es reformot követően a BM radikális változatának terjedése volt prognosztizálható, a RM és a mérsékelt BM változatok kiegyenlítődése a konzervatív változat dominanciáját alapozta meg a radikális BM rovására.

Az 1981-es BM reformot követően a Norvég Nyelvi Tanács az 1980-as, 1990-es években további egyedi változtatásokat hajtott végre, melyek a NN normában minimális morfológiai változtatásokban nyilvánultak meg. A változások az alternatív lehetőségek számát tovább növelték, és minden jel arra utal, hogy a BM-hoz való közelítés a korábbi közös reformokkal szemben, már itt sem játszott meghatározó szerepet. Sokkal inkább az állíthatjuk, hogy az 1980-as, 1990-es években történt nyelvi változásokat éppen az tette

lehetővé, hogy a két hivatalos sztenderd közelítésének kényszere megszűnt. A SN változat létrehozásának szándékát ugyan a hivatalos nyelvpolitika csak két évtizeddel később adta fel, az 1980-as évektől erre egyre kisebb esély mutatkozott. Az 1986-ban megjelent **NN és BM értelmező szótárak** is a két változat **önálló státuszát** erősítették, és megalapozták a kettős nyelvművelés folytatásának szándékát. A két sztenderd változat szókinccse ezt megelőzően elsősorban szószedetekben állt rendelkezésre, szemben a már addig is nagy példányszámban kiadott RM szótárakkal.

2005 BM (és NN)

Az 1980-as évektől kezdve már csak a legelkötelezettebb SN támogatók hittek az egységes norma megteremtésének lehetőségében. A **politika döntéshozói fokozatosan visszavonultak a nyelvi vitából**, és a sztenderdizációval kapcsolatos kérdésekben a Norvég Nyelvi Tanács gyakorlatilag szabadkezet kapott. A hivatalos nyelvpolitika már az 1990-es évek végén a kettős nyelvművelés mellett foglalt állást, a samnorsk-projektnek a kegyelemdőfést mégis a kulturális miniszter 2001. december 21-i felszólalása adta meg, aki minden korábbinál határozottabban kimondta a **sztenderdek egységesítésének feladását**, amit az államtanács még aznap el is fogadott.¹⁶⁷ A 2005-ös reform előkészítésében a kormány és a parlament a korábbiakhoz képest kisebb szerepet kapott, a nyelvpolitika irányvonalának változása azonban a Norvég Nyelvi Tanács döntéseiben is érvényesült. A tanács és a kormány közötti kommunikáció alapján a **BM további liberalizálását** a szakértők már 2000-re vagy 2001-re várták, a végleges változat kidolgozása azonban tovább tartott.¹⁶⁸ Ebben a hivatalos normával szemben felállított újabb kormányzati elvárás is szerepet játszott, miszerint olyan módon kell a **sztenderdeket stabilizálni**, hogy mind további átfogó reformok, mind évről-évre előálló egyedi változtatások elkerülhetőek legyenek.¹⁶⁹

Már ezt megelőzően is egyre többen értettek egyet abban a kérdésben, hogy a korábbi helyesírási reformok által megteremtett nagyfokú variabilitás a hivatalos sztenderdeken belül inkább problémát okoz, semmint a nyelvhasználók érdekeit szolgálja. Az **alternatív írásmódok** és morfológiai jegyek kezdetben az írott nyelv norvégosításával szembeni ellenállás enyhítését szolgálták, majd az eltérő nyelvváltozatok használói számára biztosítottak **választási lehetőséget**. Az eredmény mégis a sztenderdekkel kapcsolatos bizonytalanságot növelte, ami valójában a jóval egységesebb RM norma támogatóinak kedvezett. Az alternatív alakokkal szemben a szakértők praktikus okokból is érveltek, amit az információtechnológia fejlődése váltott ki. Mivel az egyes alakok közötti választás gyakran stilisztikai kérdés, lehetetlen feladatnak tűnt például a helyesírás ellenőrző programok ennek

megfelelő alkalmazása. Meglehetősen abszurd ötletnek tűnik ugyan a nyelv stilisztikai készletének korlátozása az automatizálás kedvéért, ez az érvelés mégis visszhangra talált.

Az **írott nyelvvel kapcsolatos bizonytalansághoz** hozzájárult, hogy a sztenderdeken belül emlegetett konzervatív/mérsékelt és radikális alakok közötti **választhatóság viszonylagos** volt. Mint láttuk, a helyesírási reformok rendszeres időközökben követték egymást, de a nyelvhasználóknak nem csupán egy új szabályrendszert kellett volna minden alkalommal elsajátítaniuk, hanem az alternatív alakok használhatósági skáláját is. Az iskolai használaton kívül ez elsősorban az állami adminisztrációban, és olyan intézményekben jelentett problémát, melyek a hivatalos norma követését magukra nézve kötelezőnek tekintették. Az ezredfordulóra végül megfogalmazódott az igény, hogy a hivatalos norvég ortográfia egységesebb képet kapjon, amit az **alternatív alakok számának csökkentésével**, illetve a megengedett **alakok használhatóságának egységesítésével** lehetett elérni.

A 2005-ös BM reform legfontosabb elemei:

1) másodlagos formák megszüntetése a zárójel feloldásával vagy az alternatív alakok törlésével:

a) eltérő szóalakok

antakelig, {antagelig} → antakelig, antagelig

Ebben az esetben az alakok közötti választhatóság mindenki számára lehetővé vált, nem úgy mint a korábbi zárójeles formánál, amit csak diákok használhattak.

b) eltérő morfológiai jegyek

- főnevek többes számú határozatlan alakja
{zárójeles változat} törlése:
lærere, {lærerer} → lærere
kjellere, {kjellerer} → kjellere
- diftongust tartalmazó gyenge igék múlt idejű alakja
{zárójeles változat törlése}:
pleide, {pleidde} – pleid, {pleidd} → pleide / pleid
tilføyde, {tilføydde} – tilføyd, {tilføydd} → tilføyde / tilføyd
- gyenge igék használatban alulreprezentált múlt idejű alakjainak törlése (egyenrangú alternatív változat törlése):
svara / svarte – svart → svarte – svart
brygde / brygga – brygd / brygget → brygga – brygget

c) egyedi szóalakok

fra, {frå} → fra
greit, {greitt} → greit
så, {såg} → så

2) korábban törölt múlt idejű igealakok ismételt bevezetése:

bygga, krevva, venna → *bygget, krevet, vennen*

A gyenge igék jelentős részénél a változtatások korábbi reformok (1917, 1938) során törölt *-et* participium perfectum végződést vezették be újra, melyeknél korábban az *-a* szuffixum használata volt kötelező a BM normában. Az érintett igék kisebbik hányadánál az *-a* végződés alternatívaként megmaradt. A fenti változtatásnál a beszélt változatok figyelembevétele helyett az volt az elsődleges szempont, mely változatok honosodtak meg az írott nyelvben. A Norvég Nyelvi Tanács 2003-ban hozott döntést arról, hogy **a tényleges írott nyelvváltozatokban nem használt alakok a normából törölhetőek**. Míg az *-a* végartikulus meghatározott főnevek esetében a RM-ban is helyet kapott, az igék *-a* végződésű múlt idejű alakja a normától idegen maradt.

A fenti példák mindegyike egyszerűsíti a hivatalos normát a választási lehetőség megszüntetésével, illetve az alternatív lehetőségek közötti használhatósági hierarchia feloldásával. Egyes erős igék esetében az új szabályozás nem változtatott az alternatív alakok számán és jellegén, hanem az egyik alternatívát módosította:

3) egyenrangú alternatív alakok módosítása

brøt / braut → *brøt / brøyt* (praeteritum)

Az *au* diftongus írott nyelvben történő használata a megfigyelések szerint elenyésző mértékű volt, és ugyan szóösszetételben az *øy* diftongus sem jellemző, elterjedtsége mégis a normába való felvételét indokolja. Az *au* diftongus bevezetéséről korábban már elmondtuk, hogy az a beszélt változatok többsége alapján nem motivált archaizálás volt. A fenti változás ezért inkább grafikus jellegű.

A nyelvhasználatban is elterjedt alternatív alakok esetében a változtatások a normán belül megengedett változatok számát növelték:

4) korábban egységes morfológiai jegyek helyett alternatív változatok

- *-er* végződésű nő- és hímnemű főnevek alternatív többes száma
finger (sing.) – *fingrer* (pl.) → *fingre / fingrer* (pl.)
seter (sing.) – *setrer* (pl.) → *setre / setrer* (pl.)
- egyes főnevek három alternatív többes számú alakot kaptak
manøver (sing.), *manøvrer* (pl.) → *manøvre / manøvrer / manøvrere* (pl.)

- a nőnemű és a közös nemű végartikulus teljes egyenrangúsága
benā / beina / benene / beinene (négy alternatív alak)

5) Korábban mellőzött tradicionális (RM) formák ismételt bevezetése

adferd, adkomst
fler, flyve-/flyver/flyvning
hverken, hvitbjørn, mere, syv, sten

6) Alulreprerentált szavak és ragozott alakok törlése

breidd, drøpel, døger, følgje, ikorn, inst, nedst
kjerke, kleppfisk, lengd, marknad, mengd, omn, rekne, seinke, skruve
lærerer, feierer
fekk, frå, ho, korfor, måndag

A Nyelvi Tanács NN normával kapcsolatos javaslatának jelentős része a kormány elutasítása miatt hiúsult meg. Mindkét hivatalos sztenderdben érvényesültek azonban az új szabályozások a földrajzi neveket, a pénznemeket és az orvosi terminológiát, valamint az idegen szavak norvégosítását illetően. Az alábbi példákban az eredeti írásmód alternatívájaként jelentkezik a norvég átírás:

bacalao / bakalao, cannabis / kannabis, corny / korny,
dachs / daks, masochisme / masokisme, gimmick / gimmik
hickory / hikkory, racket / rekkert

A 2005-ben bevezetett helyesírási reform a **BM normában megszüntette a zárójeles alakokat**. A főnevek esetében megszűnt a norvég használatban hagyományosan nőnemű ragozásnak megfelelő végződéses kitüntetett státusza a „dános” közös nemmel szemben. A **szabályok egyszerűségének elve** alapján olyan nőnemű főnevekben is azonos rangot kapott a konzervatív közös nemű alak, melyeknél ez a használatban csak legfeljebb elszigetelten jelentkezik. A **liberalizálásnak** ez a szintje még a konzervatív változat viszonyában is jelentős, hiszen a RM normában nemcsak alternatívaként jelenik meg az *-a* végartikulus meghatározott szavakban, hanem a főnevek kis hányadában egyedüli alakként szerepel.¹⁷⁰ A hivatalos sztenderd ebben a vonatkozásban konzervatívabb írott változatokat tesz lehetővé, mint amit a RM ajánlásai tartalmaznak.

A reform nyilvánvaló célja volt a kevésbé használt zárójeles alakok végleges törlése, legalábbis a BM vonatkozásában. A zárójeles alakok kategóriáját azonban a Nyelvi Tanács eredetileg a BM normán belül sem kívánta teljesen megszüntetni, csupán a másodlagos alakok használatának mellőzésével, ezt a kategóriát „üresen” kívánták hagyni. Ez a reform az 1981-

ben megkezdett folyamat következetes folytatását jelentette, és a BM és NN összehangolása helyett a BM és RM egységesítését jelentette. Mivel az új szabály megszüntette a radikális BM-nak megfelelő morfológiai jegyek kötelező használatát, hatására a mérsékelt BM további erősödése és a RM-hoz való közelítése várható.¹⁷¹

Másodlagos alakok továbbra is maradtak ezzel szemben a NN sztenderdben, ahol ezt a kategóriát elsősorban az *i*-norma szókészlete és szabályrendszere tölti ki. A reform legfigyelemreméltóbb hatása volt, hogy a két hivatalos sztenderdben fellelhető közös alakok száma nagymértékben csökkent. A Norvég Nyelvi Tanács ajánlásával követte tehát a nyelvpolitika irányvonalának változását, és egyben elfogadta a samnorsk-projekt kudarcának tényét.

5.3. A nyelvtervezés kritériumainak értelmezése a norvég reformok alapján

A továbbiakban a fenti reformok alapján azokat a kritériumokat vizsgáljuk meg közelebbről, melyek a két norvég írott sztenderd fejlesztésében meghatározóak voltak, illetve melyeken keresztül a nyelvi reformok értelmezhetőek. Itt a korábban ismertetett nyelvtervezési modellek kritériumrendszerére támaszkodunk, különös tekintettel a Vikør (1994a) által felállított sémára, mely a korábbi modellek szintézisének tekinthető. A kritériumokat Vikør négyes felosztásával szemben három csoportban tárgyaljuk, és egyes szempontokat az átfedések miatt összevontan kezelünk. A **belső nyelvi kritériumok** (1) is átfedést mutathatnak a három másik csoportban ismertetett pontokkal, de **a nyelv és a nyelvhasználók viszonya** (3) és az **ideológiai szempontok** (4) külön tárgyalása olyan kérdéseket is elválasztana, mint például a **többségi elv** (3a) és **demokrácia** (4c), illetve **presztízs** (3c), **nyelvi konvenció** (3g) és **hagyományőrzés** (4b). A **más nyelvekhez és nyelvváltozatokhoz való viszony** (2) kiegészül a norvég helyzetre relevánsnak vélt pontokkal. A norvég reformok mellett egyes kritériumoknál más nyelvekre és a legújabb német helyesírási reformra is történnek utalások, különösen azokban az esetekben, ahol szembetűnő párhuzamokat találunk. A nyelvtervezés lehetőségeit és korlátait az eredeti szándékok és a nyelvfejlesztésben ténylegesen érvényesülő szempontok, valamint a megvalósult reformok alapján kívánjuk szemléltetni.

5.3.1. Belső nyelvi kritériumok

1) Fonológiai egyértelműség

Az ortofónia érvényesülése különböző nyelvek esetében nagyon eltérő lehet, de a grafémák és fonémák kapcsolata még a fonológiailag kevésbé transzparens nyelvek esetében is nyomon követhető. A fonémák és grafémák egy az egyben történő megfelelése azonban a fonológiailag transzparensnek tekintett norvég nyelvben sem mindig érvényesül, grafémák kombinációja realizálódhat egy fonémában, és egy fonémakombinációnak is lehet az írásbeli megjelenése egy graféma. A fonológiai egyértelműségnek ugyanakkor nem feltétele az ortofónia, a grafémák eltérő kiejtése a pozíció függvényében szabályos lehet. Eltérő graféma-kombinációk a norvégban is produkálhatnak azonos kiejtést (*sj-*, *skj-*, *sk-*, *-rs*, *sh-*, *ch-* > [ʃ]). Az ortofónia elvét ugyan Rasmus Rask dán nyelvész is hirdette, a dán írott nyelv fejlődésében közel sem volt olyan jelentősége, mint a norvégban.¹⁷² A dánban és a svédben elsősorban kölcsönszavak átírásakor került napirendre. A skandináv kiejtéstől idegen grafémák <c, q, w, x, z> helyett többnyire az adott nyelv kiejtésének megfelelő betűket találjuk. Az 1906-os svéd helyesírási reform ezzel szemben konzekvensen törölte a kiejtésben nem realizálódó <h> grafémát a *hv-* kapcsolatból.

A kiejtésnek megfelelő írásmód bizonyos esetekben stilisztikai szerepet kaphat, és kifejezheti a hivatalos és az informális nyelvhasználat közötti különbséget. Az angolban példa erre az összevont alakok használata szemben a formális változattal: *it's* – *it is*, *isn't* – *is not*, *hasn't* – *has not*. A norvégban nincs ilyen szisztematikus oppozíció az informális és a hivatalos nyelvhasználat között, az írott nyelvet azonban a beszélt változatok nagymértékben meghatározhatják. A hivatalos grammatikákban és nyelvkönyvekben előfordulnak olyan alakok, melyek használata már hiperkorrekciónak minősül. A hímnemű névmás egyes szám harmadik személyű függő alakja (acc.-dat.) például a beszélt változatokban gyakorlatilag mindig egybeesik az alanyesettel, ezért a *ham* alak az írott nyelvből is fokozatosan visszaszorul a *han* (nom.) javára. A NN-ban ebben az esetben nem különül el az alanyeset a függő esettől (acc.-dat.), és ennek mintájára a hivatalos BM-ban is felcserélhető lett a két alak. A RM az írott norma terén kitart a személyes névmás hármas felosztása mellett: *han* (nom.) / *ham* (acc.-dat.) / *hans* (gen.), annál is inkább, mert ez a nőnemű névmás esetében fennáll (*hun* / *henne* / *hennes*).¹⁷³

Szilárd írott nyelveknél a fonológiailag transzparens ábrázolás helyesírási reformok kapcsán kerülhet napirendre, mint látjuk ezt a német helyesírás kapcsán. Egyes szóalakok megkülönböztetett írásmódja gyakran már nem vezethető le az aktuális kiejtési normából. A

Wahrig szótár (2006) *aufwändig* / *aufwendig* alternatív alakjaiban az <ä> és <e> grafémák a sztenderd kiejtésben ugyanazt a fonémát /e/ jelenítik meg.¹⁷⁴ A *Duden* (2006) éppen ezért utóbbi változat mellett foglalt állást.¹⁷⁵ A kiejtésben keresendő a *Richtiges Deutsch* nyelvkönyv érvelése a *selbständig* alak mellett, szemben a *Wahrig* és *Duden* által közölt *selbstständig* szóösszetétellel, ahol egy csaknem kiejthetetlen mássalhangzó-torlódás található. Utóbbi ugyanakkor megfelel a német szóösszetétel logikai szabályainak.

A norvég folyamatok alapján megállapíthatjuk, hogy a kiejtésnek megfelelő ortográfia a reformok meghatározó belső nyelvi kritériuma volt. A BM és a dán írott nyelv közötti legmarkánsabb különbség is a norvég változat fonológiai átláthatóságában nyilvánul meg. A RM és a dán írott nyelv közötti különbségek jórészt a normalizált norvég kiejtésváltozat sajátosságaira korlátozódnak, míg a BM és a NN esetében a helyi nyelvjárások morfológiai jellegzetességei is meghatározóak. A kritérium a norvég sztenderd változatok szempontjából azért is problémákat vet fel, mert mindkét változatban egymástól részben eltérő beszélt változatok szolgálták a kodifikáció alapjául, és a nyelvtervezők között is konszenzus volt annak tekintetében, hogy maga a beszélt nyelv nem normalizálandó, hanem inkább a nyelvjárások használatát kell támogatni.

Az írott nyelv norvégosítása szempontjából az első eldöntendő kérdés volt, hogy melyik nyelvváltozat kiejtéséhez kell az új ortográfiának igazodnia. Míg a LM/NN kodifikációjánál nem egy meghatározott nyelvváltozat, hanem kiválasztott nyugat-norvég dialektusok (*vestlandsk*) szolgálták alapul, az 1907-es RM/BM korpuszban figyelembe vett változat a Knudsen által kiemelt „művelt köznyelv” volt. A norvég kiejtési szótárak is konzekvens módon a fővárosi és főváros környéki normalizált beszélt változatot vették alapul. Az Aasen által létrehozott normánál az 1901-es és 1910-es reformok nagyobb mértékben vették figyelembe a szélesebb körben elterjedt kiejtésváltozatokat, de a referenciát még mindig ugyanazok a nyelvváltozatok jelentették, a reformok inkább az archaikus jegyek kiiktatását szolgálták. Az 1917-es reformtól kezdődően elmozdulás történt mindkét sztenderd változatban a figyelembe vett változatokat illetően. Ezekben a folyamatokban nemcsak a kelet-norvég (*østlandsk*) dialektusok kaptak jelentős szerepet, hanem általában a területileg elterjedtebb változatok. Különösen az aaseni normában jelentettek korábban korlátot a beszélt nyelvben csak elszigetelten jelen lévő alakok.

Az 1938-tól fokozatosan elkülönülő RM norma támogatói, a hivatalos sztenderd változattal szemben, továbbra is az eredeti dán formákat és a városi elit nyelvének megfelelő kiejtésváltozatot vették alapul. A szakítást a hivatalos BM-től éppen az abban megjelenő kelet-norvég nyelvjárási elemek váltották ki, ami a Knudsen által meghatározott elvek

feladását jelentette. A BM alapjait meghatározó, a beszélt norvég normát szem előtt tartó 1907-es és 1917-es reformok ezzel szemben a RM normának is részét képezik. A NN és BM egységesítésének későbbi elvetése egyúttal a BM és RM normák közeledését is lehetővé tette, ami ismét annak a normalizált beszélt normának a figyelembevételével történt, melynek gyakran a létezését is kétségbe vonják. Emellett a szintén gyakran megkérdőjelezett RM írott változat is fokozott figyelmet kapott a hivatalos kodifikációban.

Az ortofónia elve a két hivatalos változat egymáshoz való közelítése kapcsán is szerepet kapott. Ilyen volt a néma szóvégi <d> és a *hv*- kapcsolatban a néma <h> eltörlése, ami azonban mindkét változatban csak részlegesen valósult meg. A BM helyesírásban is megmaradtak ezek a grafémák, elsősorban a nem kifejezetten norvégosnak tekintett szavakban. A BM *hv*- olyan szavakban is megmaradt, ahol a NN-ban *kv*- szerepel. Az ortofónia az idegen eredetű szavak norvégosításánál is érvényesül, ahol a hivatalos változatokkal szemben a RM kevésbé követte ezeket a tendenciákat.

Az ortofón helyesírás egyúttal az írott és beszélt normák közötti szoros kapcsolatot is feltételezi. Ennek érvényesülését látjuk a BM-hoz, illetve RM-hoz köthető beszélt változatokban. A beszélt normával kapcsolatos tanulmányok leginkább egy fővárosi kiejtésről, vagy ritkábban egy beszélt BM normáról írnak. Figyelembe véve azonban a hivatalos norma kettősségét a mérsékelt és radikális elemeket illetően, indokoltnak tűnik a konzervatív beszélt norma RM-ként történő megnevezése. Annál is inkább, mert a RM kodifikációjában éppen ez a kiemelt beszélt változat játszott elsődleges szerepet, míg a hivatalos BM-ban más nyelvjárási és a NN normarendszere is megjelent. A BM tehát sokkal összetettebb annál, mint amit BM közeli kiejtésen általában értenek, míg a RM norma nagymértékű átfedést mutat ezzel. A RM megnevezés kerülése a változat hivatalos státuszának hiányában keresendő. A BM beszélt norma az írott nyelv hatása alatt álló normaváltozatok megnevezésénél jöhet elsődlegesen szóba, melyekben a radikális változatra jellemző nyelvjárási elemek érvényesülnek. **Az idegen nyelvként elsajátított norvég nyelv is többnyire a BM radikális változatára épül, ezért BM-ként történő megnevezése természetes.** A beszélt sztenderd egyszerű „norvég” megnevezése az esetek többségében a BM-hoz közeli változatot jelenti, de mivel a NN sem csak írott normaként van jelen, hanem például egyetemi tanárok előadások alkalmával használják, indokolt a normaváltozat egyértelmű megnevezése.

Kijelenthetjük, hogy senki sem születik NN-kal, így a beszélt és írott norma viszonya ebben az esetben számos problémát vet fel. Míg a BM, illetve különösen a RM kodifikációjában egy beszélt normaváltozat elsődleges szerepet játszott, a NN eltérő

nyelvjárások közös nevezőjeként jött létre. Természetes beszélt változat hiányában a NN kiejtés továbbra is egyfajta betűejtésnek tekinthető, amire az anyanyelvi változat is hatást gyakorolhat. **A NN beszéd elsődleges mintája azonban az írott nyelv.** Aki tehát saját nyelvjárása helyett normalizált NN-ot kíván beszélni, minden bizonnyal arra törekszik, hogy ez az írott sztenderdhez legközelebb álló változat legyen. A nyelvjárási hatás a kiejtésen túl leginkább olyan szavak esetében érvényesül, ahol eleve választási lehetőség van a sztenderden belül.

2) Morfológiai egyértelműség

A morfémák grammatikai és szemantikai funkciójához kötött, kiejtéstől független megjelenése a norvég helyesírásban is szerepet kapott, ami határt szabott a fonológiai egyértelműség kritériumának. A morfológiai egyértelműség azonban nem minden esetben bizonyult elsődlegesnek a fonológiai egyértelműséggel szemben, és a morfémák kiejtéstől függő ábrázolására is találunk példát.

A nyelvi reformok kapcsán eldöntendő kérdés volt, hogy a fonológiai vagy a morfológiai egyértelműség elsődrendű. A fonológiailag egyébként sem transzparens dán helyesírásban a morfológiai egyértelműség elsődleges. A norvégnál szintén kevésbé ortofón svéd helyesírásban is találunk példát olyan reformokra, ahol a morfológiai egyértelműség háttérbe szorult a fonológiai ábrázolás javára. Mind a melléknévragozásban, mind az igeragozásban a kiejtés szerinti helyesírás érvényesül az 1906-os reform óta (*god* – *gott*, *hända* – *hänt*). Az angolban a főnevek többes számú alakjának helyesírása ezzel ellentétben a kiejtéstől független (*cats*, *dogs*), jóllehet az ortofónia alkalmazása az angolban eleve nem elsődleges. A magyarban is a morfológiai egyértelműség elsőbbsége érvényesül.

Annak ellenére, hogy a dán írott nyelv norvégosításában az elsődleges szempont a norvég kiejtésnek megfelelő ortográfia megteremtése volt, a BM-t érintő reformok a morfológiai egyértelműség fenntartására is törekedtek, ami számos esetben a dánnal megegyező alakot eredményezett. A fenti svéd példa alapján: *god* [gu:] – *godt* [got:], *hende* [hen:e] – *hendt* [hent]. Ugyanez érvényes a kiejtésben nem hallható egyes szóvégi mássalhangzók esetében. Míg a svéd ejti a semleges nemű főnevek határozott alakjának –*t* végződését, a norvégban ez néma, de éppen a morfológia áttekinthetősége érdekében a norvég helyesírás is megtartotta: *huset*. Ez a megoldás a logika szabályainak is megfelel, hiszen a határozatlan névelő (*et*) és a határozott alak végartikulusa (–*et*) közötti kapcsolatot szemlélteti. Ezért is meglepő, hogy komolyabban felmerült a reformok kapcsán a –*t* végződés elhagyásának lehetősége. A morfológiai funkció miatt az ilyen esetekben Aasen is a kiejtéstől

független ortográfia mellett érvelt, a morfológiai egyértelműség tehát a NN kodifikációjában is szerepet játszott.¹⁷⁶

A BM és a RM összehasonlításánál láttuk, hogy a RM kevésbé bizonyult engedékenynek az a norvégos végződések használatával kapcsolatban idegen eredetű szavak esetén, ami a morfológiai egyértelműség érvényesülését gyengíti.

3) Lexikai (szemantikai) egyértelműség

Feltételezhetően nincs olyan nyelv, melyben minden szónak csupán egy jelentése lenne. A szavak többsége poliszém, és a jelentéstartalomban is változások állhatnak be, ami olykor társadalmi okokra vezethető vissza. A rokonságnevek fejlődésének vizsgálatánál a németben is tanúi lehetünk a korai patriarchális viszonyok által meghatározott megnevezések szemantikai változásának. A szemantikai bővülés vagy szűkülés együtt járt a szociális viszonyok változásával. Korábban a norvég különbséget tett az apai és anyai ágú rokonságnevek között, melyek közül mára inkább csak a közvetlen családtagok esetében érvényesül ez a distinkció, és az általános megnevezések terjedtek el.¹⁷⁷

Az egyes skandináv nyelvek között is jelentős szemantikai különbségek lehetnek az egymásnak megfelelő alakú szavak esetében, ami az interskandináv kommunikációban félreértésekre adhat okot. A svédben egészen mást jelent például a *rolig* („vidám, kellemes”), mint a dánban vagy norvégban („nyugodt, csendes”). A legfontosabb szavakat érintő eltérések azonban általában jól ismertek a skandináv beszélőközösségen belül. Az amerikai és brit angolban sem csak egyes szavak jelentése térhet el, hanem egyes kifejezések ellentétes értelműek is lehetnek. *To table a bill* jelentheti a törvénytervezetről folyó vita kezdetét, illetve ennek ellentétéként, annak lezárását is.

A két norvég sztenderd változat szókincse ugyan nagyban megegyezik, bizonyos szavak szemantikai tartalmát illetően eltérések mutatkoznak. A lexikai egyértelműség jobban megvalósul a NN esetében, melynek kodifikációjában ez a szempont messzemenően érvényesült, de azonos jelentésű alternatív szóalakokat itt is bőven találunk. A két változat közötti eltérések leginkább azokat a lexémákat érintik, melyeknél a BM-nak vagy a dánnak megfelelő szóalak elkerülése volt a cél a NN normában. A lexikai egyértelműség kritériumának ellentmond a hivatalos sztenderdekben érvényesülő variabilitás, ahol azonos jelentésű szavak eltérő írásmódjával találkozunk. Ezzel szemben a nyelvi kifejezőeszközöket gazdagíthatják azok a szóalakok, ahol az eltérő írásmód szemantikai különbséget is kifejez. Ilyen példákat különösen a RM esetében láttunk, ahol a tradicionális (dános) alak eltérő jelentéstartalommal rendelkezhet a norvégos (BM) változattal szemben.

4) Egyszerűség – rövidség – logika elve

Az egyszerűség kritériuma is vonatkozhat a fonológiára, morfológiára, lexikára és szintaxisra egyaránt. A nyelvtervezés kapcsán a fonológiai egyszerűség jelentheti az adott nyelvre nem jellemző fonémáknak megfelelő grafémák mellőzését, aminek a kölcsönszavak átírásában lehet jelentősége, és a reformok kapcsán bőven láttunk erre példát. Az ortográfia kapcsán a fonológiai egyszerűség elsősorban az ortofóniával függ össze.

A skandináv és általában a germán nyelvek története során megfigyelhető morfológiai egyszerűsödés együtt járt a szintaktikai szabályok rögzülésével. Az igék többes számú ragozási alakjának beszélt nyelvből való fokozatos eltűnése magával hozta a dán és svéd írott sztenderdek változását. Ebben az esetben az írott nyelv is követte a beszélt nyelv változását.

A főnevek nagy vagy kis kezdőbetűvel való írása a németben akkor válik problematikus, ha logikai szempontból kívánunk különbséget tenni állandósult szókapcsolatok esetén. A besorolás nem minden esetben egyértelmű, amit a legújabb német szótárak is szemléltetnek. A *Wahrig* szótár (2006) *er hat recht / er hat Recht; binnen kurzem / binnen Kurzem; unter anderem / unter Anderem* alternatíváival szemben a *Duden* (2006) az *er hat recht, binnen Kurzem és unter anderem* alakok mellett döntött. A skandináv (és más germán) nyelvek ezt a problémát a nagybetűs írásmód eltörlésével már régen kiiktatták. A német szóösszetétel logikai érvekre visszavezethető szabályainak értelmében a tradicionális *Schiffahrt* alak helyett az új helyesírásban a *Schiffahrt* használandó. Az új német helyesírás leginkább grafikai korrekciókban nyilvánul meg, ahol az egybe- és különírás, valamint a szóösszetétel terén elsősorban logikai szempontok dominálnak.

A rövidség elve a nyelvi gazdaságossággal függ össze, ami szintén szerepet játszik a spontán nyelvi változásokban. A német igeragozás például több esetben lehetőséget adna a személyes névmás elhagyására, ami ugyanakkor grammatikailag helytelennek minősül. A nyelvjárásokban azonban megfigyelhető mind az egyszerűsödés, mind a rövidség elve olyan mondatokban, melyekben vagy a személyes névmás vagy a személyrag hiányzik (*Ich hab; Was sagst?*). Mivel a norvég igeragozásban nincsenek meg a némethez hasonló személyragok, a személyes névmás elhagyása deficitet teremthet, ennek ellenére gyakran előfordul informális írott szövegekben, főleg az egyes szám első személy esetében.

Az egyszerűség és logika kritériumának érvényesülése a nyelvtervezésben nem szolgálhat csupán pedagógiai és praktikus szempontokat, hiszen a beszélt és írott változatokban rögzült alakok radikális megváltoztatása nem lehet zökkenőmentes, amire jó példa Norvégiában a számok kiejtésére vonatkozó, korábban ismertetett 1951-es reform. Az

egyszerűség és logika elve ugyanakkor a spontán nyelvváltozásokban is érvényesülhet, melyek figyelembevétele a nyelvtervezés kapcsán fontos lehet. Az egyszerűség elve a reformokban az igeragozás kapcsán is szerepet kapott, ahol a múlt idejű alakok egyszerűsödése figyelhető meg. Norvég nyelvű művelők a logika elvének alkalmazása miatt kritizálják a beszédben előforduló kettős tagadást, ami szerintük logikailag a kívánt jelentéssel ellentétes értelmű. Szerintük a *nincs itt senki* egyenértékű a *van itt valaki* kijelentéssel, a két negatív tartalom együttese pozitív kijelentésként értelmezendő. Ebben az esetben azonban úgy tűnik, hogy a norvég, angol és magyar beszélők nyelvi kompetenciája sem követi a logika szabályait.

A lexikai értelemben vett egyszerűség kapott szerepet az alternatív szóalakok számának fokozatos csökkentésében, ami elsősorban a BM legutóbbi reformjai kapcsán került napirendre. Ugyanitt említhető meg a lexikai variabilitás rendszerének egyszerűsítése, ami a korlátozott használatú, zárójeles alakok kiiktatását jelentette a BM-ban. A variabilitás és a választhatóság fokozatai ezzel szemben továbbra is a NN norma részét alkotják. A RM-ban a választhatóság fokozatai sohasem jelentkeztek, alternatív írásmódok esetén az alakok egymással bármikor felcserélhetőek.

5) Etimológiai szempontok

A szavak eredeti alakjának megőrzése, a kölcsönszavakat is beleértve, elsősorban a konzervatív BM, illetve RM táborban volt meghatározó, ahol a dán ortográfia sajátosságainak fennmaradását a norvég kiejtési szabályok ellenére is szorgalmazták. Az etimológia elvének ilyen irányú értelmezése Diderichsen nyelvtervezési modelljének felel meg. A modell ismertetésénél már említettük, hogy amennyiben a beszélt nyelv fejlődését figyelembe vevő változásokat is ide soroljuk, akkor a dán norvégosítása vagy a BM és NN egymáshoz való közelítésénél is értelmezhető ez a kritérium.

Az etimológiai szempontok alkalmazása a NN kodifikációjában is érvényesült, aminek alapján a nyelvhasználatban már nem használt formák is megjelentek az ortográfiában. Az így meghatározott szóalakok sokszor ellentétben állhatnak a fonológiai és morfológiai egyértelműség kritériumával. A modern NN-ban és BM-ban az elv mind kevésbé érvényesül és az újabb kölcsönszavaknál is a norvég kiejtési szabályoknak megfelelő átírás dominál, ami azonban a RM-ban továbbra sem jellemző. Az etimológiai szempont legmarkánsabban az 1926-ban bevezetett földrajzi nevekben manifesztálódott, ahol a norvég nyelvben a dántól és svéd-től eltérő, egyedi formák is megjelentek, mint például *Hellas* (korábban *Grekenland*), *Italia* (*Italien*), *Spania* (*Spanien*), *Roma* (*Rom*), *Napoli* (*Neapel*), *Firenze* (*Florens*), *Venezia*

(*Venedig*).¹⁷⁸ A városnevek esetében nemcsak az eredeti írásmódra törekszenek, mint például *Praha* (Prága) esetében, hanem a kiejtésben is megfigyelhető az adott nyelvre jellemző szabályok alkalmazása, akár Barcelona, akár Budapest esetében.

Az etimológiai szempont érvényesülését láttuk a BM és RM összehasonlításánál, ahol a BM állandósult szókapcsolatoknál az etimológiailag motivált, külön írt változatot preferálja, míg a RM normában az egybeírt alakok dominálnak.

A nyelvművelésben az etimológiai kritérium alkalmazása nemcsak a szavak eredeti formájának megőrzésére, hanem az eredeti jelentéstartalom fenntartására is vonatkozhat. Ezek az érvek felhozhatók idegen szavak eredeti jelentésüktől eltérő használatával szemben, illetve ezek alapján hibásnak bélyegezhetőek megváltozott szemantikai tartalmú szavak.

6) Nyelvi variáció – jelentésárnyalatok gazdagsága

Az egymástól eltérő írott alakok engedélyezése az ortográfiában összefügg a **liberalizmus**, **pluralizmus** és **demokrácia** elvének alkalmazásával, ellentmond azonban a nyelvi egyértelműség és egyszerűség elvének. Mindkét norvég sztenderd változat reformjai gyakran éltek a szóalakok és a morfológiai szabályok alternatív változatainak lehetőségével, ez a variabilitás azonban a két normán belül is eltérő. Az infinitívusz végződése a NN-ban lehet *-a* vagy *-e*, míg a BM-ban mindig *-e*. A gyenge igék múlt idejű (praeteritum, participium perfectum) alakja a NN-ban mindig *-a*, a BM-ban ez lehet *-et* vagy *-a*. Ez a fajta változatosság merőben ellentmond a nyelvújítók szándékának, hiszen az aaseni program sarkalatos pontja volt, hogy minden szónak csupán egyetlen írott változata legyen. A norvégiai folyamat egyik vívmányaként sokan ugyanakkor éppen ezt a választási lehetőséget említik, mert a dialektusbeszélők számára előnyösnek tartják az írott nyelv vonatkozásában. A RM-ban alternatívaként sem jelentkezik az igei *-a* végződés, de mint láttuk, a főnévragozásban ez a norma is engedékenyebb a beszélt nyelvi változatokat illetően.

Bizonyos szavak eltérő írásmódja komoly kihívást jelent például a tanárok számára, akik amellet, hogy sohasem javíthatják ki a nyelvjárást használó diákok beszédét, az írott nyelv esetében is nagymértékű toleranciára kötelezettek. A nyelvi variációnak ez a formája azonban a tanárokon kívül a diákok számára is komoly pedagógiai problémát jelent. A szótári variabilitásnak ráadásul különböző fokozatai vannak. Léteznek teljesen egyenértékű formák, melyek az iskolai tankönyvekben is felcserélhetőek, míg a „zárójeles alakok” a diákoktól elfogadhatóak, de a tankönyvekben és a hivatalos dokumentumokban nem szerepelhetnek. Még anyanyelvi beszélők számára is lehetetlen sokszor egy-egy alak beazonosítása aszerint, hogy az ortográfiában milyen státusszal rendelkezik. A zárójeles alakok mindig is vita tárgyát

képezték a nyelvészek körében, akik vagy a zárójel feloldását, azaz a formák hivatalos elfogadását, vagy a kérdéses alakok helyesírásból való törlését szorgalmazták. Ennek a tendenciának az érvényesülése végül a 2005-ös BM helyesírásban valósult meg, így várható, hogy a zárójeles alakok fokozatosan eltűnnek az iskolai szójegyzékekből. A NN esetében azonban a másodlagos alakok kategóriája továbbra is megmaradt. A BM normából való kiiktatásukat az is indokolta, hogy egyes alakok tényleges használatának mértéke nem indokolta elfogadhatóságukat az iskolai normában. Alternatív alakok azonban így is bőven maradtak, de ezek egymással már szabadon felcserélhetőek.

Az egymással azonos értékű alternatív alakok a német helyesírásban is vitára adnak okot. Míg a *Wahrig* szótár (2006) továbbra is követi a *Rat für deutsche Rechtschreibung* ajánlásait, és például a *Fleisch fressend* / *fleischfressend*; *Acht geben* / *achtgeben*; *halb voll* / *halbvoll* alternatívák között nem tesz különbséget, a *Duden* (2006) némiképp eltér attól, és az alternatív írásmódok közül kiemeli az általa megfelelőbbnek ítélt alakot. A fenti példákban, a *Duden* a *fleischfressend*, *achtgeben* és *halb voll* alakokat ajánlja.¹⁷⁹ (Az aláhúzott alakok nem követik az 1996-ban elfogadott hivatalos helyesírás szabályait.)

Amennyiben a nyelvi variáció nem ugyanannak a szótári alaknak az eltérő írásmódját jelenti csupán, hanem az egyes alakok között minimális szemantikai eltérések vannak, ez a nyelvváltozat gazdagságának és rugalmasságának kifejezése lehet. Ebben az esetben a nyelvi kifejezőeszközök változatossága a szemantikai (lexikai) egyértelműség kritériumának is eleget tehet. A kölcsönszavak konkrét jelentésének vizsgálata gyakran meglepő eredményekre vezethet. A német nyelv osztrák változatában például ugyanannak a szónak a francia eredetű alakja (*Biskuit* – „piskótatészta”) mást jelent, mint az olasz eredetű változat (*Biskotte* – „babapiskóta”), és az eredeti jelentésnek a német fordítás, a *Zwieback* („kétszersült”) felel meg. A *biscuit* szó használata eltéréseket mutat angol nyelvterületen is. Az eltérő eredetű szóalakok ebben az esetben a nyelvi kifejezőeszközöket gazdagítják. A norvégban is megfigyelhetőek hasonló tendenciák, amire a korábbiakban már láttunk több példát. A dánban és a tradicionális BM-ban szereplő *følelse* jelentheti a mentális érzést, míg a svédre és NN-ra jellemző *kjensle* inkább a fizikai érzésre vonatkoztatható.¹⁸⁰ A RM-ban említettük bizonyos szavak eltérő írásmódja mögött rejlő tartalmi különbséget, amire a BM-ban is találunk példát. A szemantikai különbségek figyelembevételével fogadható el például a dán eredetű, illetve tradicionális RM *sten* alak a diftongussal írott *stein* („kő”) helyett. Előbbi „hivatalosan” csak drágakő értelemben, míg utóbbi általánosan használható.

7) Rögzült konvenciók – az írott norma stabilitása

Ha figyelembe vesszük a nyelvi reformok gyakoriságát, és a helyesírásban megjelenő számos alternatív formát, a fenti kritérium szerepe másodlagosnak tűnik a hivatalos norvég nyelvpolitikában. Különösen a zárójeles formák között találunk olyanokat, melyek a használatban egyáltalán vagy csak elvétve jelentkeznek, ezért a hivatalos normába történő felvételüket semmi sem indokolja, szemben a normából esetleg hiányzó elterjedt változatokkal. A NN esetében a fenti kritérium eleve másodlagos, hiszen a nyelvi sztenderd megalkotói nem elsősorban valamely írott változathoz igazodtak. A későbbi reformok kapcsán sem arra törekedtek, hogy a nyelvjárásokon belül a legelterjedtebb formák jelenjenek meg a sztenderdben, hanem hogy azok a legtöbb beszélő számára elfogadhatóak legyenek, függetlenül attól, hogy saját dialektusukban megjelennek vagy sem.

A kritérium érvényesülése leginkább a RM kodifikációjában érvényesült. A hivatalos helyesírási reformokat figyelmen kívül hagyó RM norma hívei éppen erre a szempontra hivatkozva érveltek az általuk szükségtelennek ítélt változtatások ellen. A tradicionális nyelvszemlélet szerint elfogadható, hogy az írott nyelv konzervatívabb a beszélt nyelvénél, és nem kell feltétlenül követnie a beszélt nyelvben megjelenő változásokat. A dán kiejtés eltávolodása az írott nyelvtől nem váltott ki ennek megfelelő helyesírási reformokat, a stabilitás elve Dániában tehát felülkerekedik más szempontokon. Norvégiában sem elsősorban a beszélt nyelv változására épültek a rendszeres helyesírási reformok, sokkal inkább a reformok segítségével kívántak nyelvi változásokat generálni.¹⁸¹ Kérdéses azonban, hogy a nyelvhasználók többsége hajlandó-e követni a hivatalos helyesírásban bekövetkező gyakori változásokat akkor, amikor az még a tanároknak és íróknak is gondot okoz. A RM normát követő norvég napilapok ellenállásáról a hivatalos helyesírással szemben már korábban foglalkoztunk.

A problémát az új német helyesírás körüli huzavona is jól szemlélteti, és amikor írók és újságírók szembeszállnak az előírt szabályokkal, ezek sorsa egyszersmind megpecsételődik. A hivatalos helyesírással szemben már a tényleges bevezetés előtt komoly ellenállás mutatkozott. A „frankfurti nyilatkozat” aláírására az éves könyvvásár adott alkalmat, amihez 1996. október 6.-ig több mint 100 német író csatlakozott. A hivatalos helyesírással szembeni ellenállás másik példája a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ) 2000. augusztus 1.-i vezércikkében fogalmazódott meg, melyben bejelentették az újság által használt nyelvezet visszatérését az 1998 előtti helyesíráshoz. Két nappal később (augusztus 3-án) az *Akademie für Sprache und Dichtung* (ASD, Német Nyelvi és Irodalmi Akadémia) felhívással fordult az újságok, kiadók és állami hivatalok felé, hogy kövessék a FAZ

példáját.¹⁸² Itt megemlítendő, hogy a Német Nyelvi és Irodalmi Akadémia, hasonlóan a RM kodifikációját végző Norvég Nyelvi és Irodalmi Akadémiához, nem állami szervezet. A 2006-ban megjelent legismertebb német szótárak között is eltérést találunk arra vonatkozóan, milyen mértékben tüntetnek fel megengedett alternatív szótári alakokat. Míg a *Duden* szótár láthatóan egységes nyelvhasználatra törekszik, és a hivatalosan elfogadható alakok közül megjelöli a javasolt változatot, addig a *Wahrig* szerkesztői nagyobb választási lehetőséget adnak a szótár használóinak.¹⁸³

A kritérium összefüggésbe hozható a konzervativizmus eszméjével is, ami a nyelvi tradíciók fenntartását hirdeti. A RM normán kívül, a hivatalos sztenderdekhez is kapcsolhatók olyan tendenciák, melyek ebbe az irányba mutattak. A NN és BM támogatói között is kialakult egy konzervatív felfogás, aminek hívei a két változat közelítése ellen küzdöttek. A nyelvi tradíciók fenntartása nemcsak az írott nyelvre, hanem általában a hagyományos nyelvhasználatra is vonatkozhat. Az egyes nyelvváltozatok önmagukban is értékeket hordoznak, fennmaradásuk ezért támogatást érdemel. A nyelvjárások visszaszorulása legtöbbször a beszélt nyelvi sztenderd térhódításából következik, amit a gyakran erősen normatív iskolai nyelvhasználat is ösztönöz.

A kritérium jelentőségét a norvég reformok kapcsán abban látjuk, hogy a stabilitásra való igény és a rögzült konvenciók az egyébként logikusnak, és más szempontok alapján motiválnak vélt változtatásoknak is határt szabnak. Amennyiben a stabil normaként értékelt RM-t és a jelentős változáson keresztülment BM-t összehasonlítjuk, arra a következtetésre jutunk, hogy a mai hivatalos sztenderd szempontjából egyes korábbi változtatások csupán kerülőutat jelentettek. A NN-ből átvett alakok mindinkább visszaszorulnak, és helyettük a korábban elutasított, RM-ban is fellelhető változatokat találjuk.

8) A fokozatosság elve

A fenti (7) kritériummal függ össze a **kivitelezésben érvényesülő** szempont alkalmazása, amely azonban egyik ismertetett modellben sem szerepel. A norvég nyelvi reformok sorozatának vizsgálata ugyanakkor alátámasztja, hogy ez a szemlélet nagymértékben érvényesült. A dán írott nyelv norvégosítását, azaz a BM norma megalkotását, a nyelvészek eleve a beszélt nyelvi elemek **fokozatos** bevezetésével képzelték el, annak reményében, hogy a társadalmi ellenállás így visszaszorítható. A hivatalos ortográfiában megjelenő párhuzamos alakok is a fokozatosság elvét szolgálták, és az újonnan bevezetett alternatív formák elterjedésétől remélték a tradicionális változat használatának visszaszorulását. Az eredeti

dános szóalak „zárójeles” változatként való megtartása is a reformok tágabb körű elfogadását kívánta segíteni.

A NN és BM sztenderdek párhuzamos helyesírási reformjai is a két változat közötti távolság fokozatos csökkentését célozták, és sokan reális esélyt láttak arra, hogy ezek egy közös változatban ötvöződjenek. A reformok fokozatos követése még inkább érvényesül a nem hivatalos RM norma esetében. A legnagyobb napilapok szerkesztői a hivatalos reformokból csak a számukra elfogadható változásokat vették át, azokat is gyakran több éves (esetleg évtizedes) késéssel.

Az elv alkalmazásának egyik példája a <b, d, g> grafémák fokozatos lecserélése a norvégosnak vélt kiejtésnek megfelelő <p, t, k> grafémákra hosszú magánhangzó után. A fokozatosság elve itt még egy adott szóalakon belül is érvényesült. Példaként megemlíthető a „nyelvtudomány” szó átalakulása dánból norvéggá. Az eredeti dán alak valójában megfelelt a norvég kiejtési normának is a XIX. század végén. A jelenleg használt norvég változat kialakulásához három helyesírási reformra és három évtizedre volt szükség.¹⁸⁴

Dán:	sprogvidenskab
1907:	sprogvidenskap vagy sprogvidenskab
1917:	språkvidenskap vagy sprogvidenskap
1938:	språkvitenskap

A fokozatosság elvének alkalmazását még inkább alátámasztja a reformot közvetlenül megelőző elsődleges változatok alternatív alakként való megtartása 1907-ben és 1917-ben. A helyesírási reformot nem minden esetben követte azonban a sztenderd kiejtés változása. A *språk* („nyelv”) esetében a <k> gyakran zöngés [g]-ként realizálódik, és a *viten* („tudás”) is hallható zöngés mássalhangzóval a zöngétlen kiejtésváltozat mellett. A kiejtés és az új helyesírás közötti eltérésre példa a dán *i lige måde* („hasonlóképp”), melynek norvég írásmódja *i like måte*, kiejtése [i li:ge mo:de].¹⁸⁵

A földrajzi nevek norvégosítása is egy 1892 és 1930 között elhúzódó folyamat eredménye. Előbb a kisebb települések és közigazgatási körzetek voltak soron, de a városok átnevezése is több lépésben következett be. A főváros neve először Christiania helyett Kristiania lett, majd 1924-től Oslo. A szintén a dán királyi családra utaló Frederikshald 1926-ban kapott új nevet (Halden), de Trondhjem neve sem minősült kellően norvégnak, amiért előbb Nidaros lett, majd a lakosság tiltakozását követően „kompromisszumos megoldás” született, és 1930-ban az eredetitől alig eltérő Trondheim alakot kapott.¹⁸⁶

Már a reformok ismertetésénél láttuk, hogy a nyelvi változások rendszeres időközökben követték egymást, de kisebb változtatások még ennél is gyakrabban

előfordultak, különösen a NN sztenderdben, melyek kisebb morfológiai változásokban nyilvánultak meg (1977, 1981, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1991, 1995, 2005).

A fenti kritérium alkalmazása egy új helyesírás használatakor kifejezetten zavaró is lehet. Az is nehezen képzelhető el ugyanakkor, hogy a dán írott nyelvből egyetlen radikális reform útján a ma használatos norvég változatok létrehozhatók lettek volna. A már rögzült normák radikális megváltoztatása gyakran revízióra kényszeríti a nyelvtervezőket, amire a norvég reformok kapcsán is számos példát láthattunk.

Az 1996-ban elfogadott német helyesírási reform is több fokozatban került bevezetésre, és időközben jelentős korrekciók is történtek. Lényeges változások történtek például 2004-ben, majd a szabályok legújabb változata 2006. augusztus 1.-én lépett életbe. A német iskolákra vonatkozóan egy éves átmeneti periódusról döntöttek, míg Ausztriában két évig fogadhatók el a tanulóktól a legújabb szabályozás által érvényüket veszített írásváltozatok.

5.3.2. Más nyelvekhez, nyelvváltozatokhoz való viszony

1) Purizmus

A purista törekvések Norvégiában sem általánosságban az idegen szavak ellen, hanem konkrét nyelvek befolyásának csökkentésére irányult. Bármilyen nyelvterületet vizsgálunk, azt látjuk, hogy a purizmus legtöbbször **szelektív**. A norvég esetében ez a XIX. század elején a svéd hatás kivédését jelentette, később a dántól való elhatárolódásban nyilvánult meg. Az angollal szemben ugyanakkor, ami jelenleg a norvég nyelvre is a legnagyobb hatást gyakorolja, hasonló ellenérzések a nyelvhasználók részéről nem fogalmazódtak meg. A Norvég Nyelvi Tanács ugyanakkor rendszeresen publikálja a gyorsan terjedő angol szavak norvég megfelelőjét vagy azok tükörfordításait. A purista tradíciók Skandináviában leginkább Izlandon érvényesülnek, ami azonban – a gyakran hangoztatott véleményekkel ellentétben – még ott sem jelenti minden idegen eredetű szóalak elutasítását.

A két norvég sztenderd kialakulásánál jelentős eltérés van a fenti kritérium alkalmazásának tekintetében. Határozott purista törekvések elsősorban a NN esetében voltak megfigyelhetők, ami azt eredményezte, hogy még olyan német és dán eredetű szavakat is száműztek a dialektusokra épülő normából, melyek egyébként a nyelvjárásokban elterjedtek voltak, és helyettük görög és latin eredetű formákat preferáltak. Ez a szemlélet a két sztenderd közötti távolságot növelte a hivatalos nyelvpolitika szándékaival ellentétben. A NN-ban a svédvel párhuzamot mutató szavak és szóképző elemek sem annyira a svéd befolyásnak, mint inkább a norvég és svéd nyelvjárások közötti hasonlóságnak köszönhető.

A nyelv tisztaságának megőrzése vonatkozhat egy nyelvváltozat védelmére, más változatokra jellemző szótári és grammatikai alakokkal szemben. A mérsékelt BM esetében ez a nyelvjárási eredetű elemek sztenderd változatban történő megjelenése ellen irányul, míg a radikális változat éppen a konzervatív formákat utasítja el, melyeket a városi elit rétegek beszédével azonosítanak. A RM esetében is a mérsékelt BM-ra jellemző tendenciák érvényesültek.

3) Nyelvi pluralizmus

A nyelvi pluralizmus Norvégiában a helyi nyelvváltozatok használatának elterjedtségében teljesebb ki, míg véleményünk szerint a sztenderd változatok kapcsán ennek szerepe annak ellenére is megkérdőjelezhető, hogy eltérő írott változatok állnak rendelkezésre. A státusztervezés tekintetében a következő megállapításokat tettük: (1) **A két hivatalos sztenderd közötti szabad választás csak elméleti, az iskolai körzetek által meghatározott norma az egyéni választás lehetőségét korlátozhatja.** Az iskolai nyelvhasználatban meghatározott elsődleges írott változat mellett **kötelező a másik sztenderd elsajátítása is.** (2) Az állami hivatalnokok számára előírás mindkét norma aktív használata. (3) A hivatalos normáktól eltérően kodifikált RM változat használatát elterjedtsége és magas szociális presztízse ellenére korlátozzák. (4) **Beszélt nyelvi norma hivatalosan nem létezik,** a médiában azonban részben a tankönyvnormához kapcsolódó BM és NN sztenderd kiejtést használják.

Az írott nyelv kettőssége a „kötelező” nyelvi pluralizmus részének tekinthető, hangsúlyozzuk azonban, hogy ez a norvég nyelvpolitikai törekvéseknek is több ponton ellentmond. A XX. századi reformok kezdetén kevesen tartották volna elképzelhetőnek, hogy a század végén is két hivatalos írott norma áll majd rendelkezésre, nem is beszélve az ezek alternatívájaként jelen lévő RM normáról. **Az írott változatok fejlődését ezért nem elsősorban a nyelvi pluralizmus hatásaként értékeljük.** A RM norma elkülönülése és fennmaradása a radikális reformokkal való szembefordulás eredménye. A hivatalos normák egységesítésének kudarca sem annyira nyelvi, mint inkább társadalmi okokra vezethető vissza.

4) Nyelvi egységesítés

Az írott sztenderdre érvényes hivatalos nyelvi kettősség és az egyes normákon belüli változatosság a norvég nyelv meghatározó jellemzői. A nyelvtervezés folyamatában azonban az írott sztenderdre vonatkozó kettős nyelvművelést sem a nyelvpolitikusok, sem a nyelvészek nem tekintették célkitűzésnek. A szemben álló táborok saját nyelvváltozatuk felülemelkedésében bíztak, valamint megfogalmazódott a két nyelv egybeolvasztásának lehetősége is. A XX. századi nyelvi reformok a két sztenderd közötti távolságot kívánták csökkenteni, az egységes norvég norma azonban illúzió maradt. A két sztenderd további közelítését ugyan a hivatalos nyelvpolitika már nem támogatja, megfogalmazódnak ugyanakkor elméletek, melyek az egységes norvég írott sztenderd lehetőségével továbbra is számolnak. **A NN fennmaradásának legfőbb záloga használatának kötelező volta az iskolai oktatásban és az állami hivatalokban.** A radikális BM-ban többen a valamikor megálmodott SN-ot látják, hiszen ebben a változatban a hagyományos BM nyelvjárási elemekkel egészült ki. Ezzel szemben olyan véleményekkel is találkozunk, melyek a mai NN-ot is a BM részének tekintik, amihez a radikális BM és a NN összehasonlítása szolgált érveket.

A közös norvég nyelv (SN) létrehozásának szándéka ugyan a XX. századi norvég nyelvpolitika és nyelvtervezés szerves része volt, az erőfeszítések csődöt mondtak. Mindez nem a BM és NN közötti eltéréssel, sokkal inkább nyelvészeti tényezőkkel magyarázható. **A kulturális kódok különbözősége fontosabbnak bizonyult a nyelvészeti szempontoknál.** Azáltal hogy a nyelvpolitika 2001-ben hivatalosan is visszavonta a SN megalkotásának támogatását, egyszersmind megszilárdította a két meglévő írott norma együttélését. Anélkül, hogy jóslatokba bocsátkoznánk, nem tartjuk valószínűnek a NN használatának jelentős mértékű növekedését, míg a BM és RM változatok közeledése, a domináns változat további erősödését alapozhatja meg. A nyelvi egységesítés megvalósulását, a nyelvpolitikai szándékok ellenében, inkább a BM és RM viszonyában látjuk érvényesülni.

A nyelvi egységesítés nemzetközi vonatkozásban is értelmezhető, az ismertett modellekben ez internacionalizmus néven szerepel. Az északi országokban újra és újra napirendre kerülnek az interskandináv kommunikációt elősegítő nyelvtervezési lépések. Ennek hatása csak részben jelentkezik az ortográfiában, inkább a nyelvoktatásban, a kulturális és politikai kapcsolatokban kerül előtérbe.

5.3.3. Társadalmi és ideológiai szempontok

1) Többségi elv

A többségi elv értelmében a sztenderd változatnak a beszélőközösség többségének nyelvváltozatára kell épülnie. Egy heterogén beszélőközösségben ez nem feltétlenül jelenti az adott nyelvváltozat használóinak abszolút többségét a teljes lakosságra nézve. A többségi nyelvhasználat figyelembevétele kettős értelmezést kapott a norvég nyelvtervezésben is. A NN esetében ez az elv érvényesült, amennyiben a vizsgált nyelvváltozatok összességének geográfiai elterjedtségét vesszük figyelembe. A norma megalkotásánál szándékosan kihagyott nyelvváltozat, a városi elit nyelve kezdetben valóban számszerű kisebbségben volt, de nem egy másik nyelvváltozattal szemben, hanem a helyi dialektusok használóinak összességét tekintve. A társadalmi szerkezet átalakulása következtében azonban ez az arány is megváltozott.

A többségi elvet a BM változat hívei is hangsúlyozták, amennyiben ez az egységes nyelvváltozatok közötti rangsort érintette. A NN sztenderddel szembeni kritika is arra irányult, hogy megalkotásának folyamatában a domináns nyelvváltozatot hagytak figyelmen kívül. Más kérdés, hogy ezen nyelvváltozatok beszélőinek jelentős része számára a NN valószínűleg akkor sem lett volna sokkal vonzóbb, ha a számukra idegen nyelvjárási elemek mellett saját nyelvváltozatuk is nagyobb szerepet kapott volna.

A norvég nyelv helyi dialektusainak száma szerint továbbra is a NN egyesíti a legtöbb nyelvváltozatot, az iskolai használatban 15% alá esett részesedése, és még ennél is gyéresebb használata a felnőtt lakosság körében kisebbségi státuszát szilárdította meg. A többségi elv érvényesülése az egységes norvég sztenderd meghatározásában a NN támogatói számára jelenleg csak kedvezőtlen kimenetelű lehet.

2) Demokrácia, egyenlőség

A nyelvtervezésről már a definíciós lehetőségek kapcsán elmondtuk, hogy az nem kizárólag a nyelv státuszával és fejlesztésével foglalkozik. A nyelvtervezés szociolingvisztikai modellje a nyelvi reformok szerepét inkább a szociális fejlődés biztosításában látja. Míg a BM fejlődése sok tekintetben hasonló más európai nyelvek fejlődéséhez, a NN támogatása elsősorban politikai és szociális okokkal magyarázható. Az elsődleges írott nyelv választhatósága sokak számára a demokratikus intézményrendszer részének tekinthető. Amennyiben elfogadjuk azt a véleményt, hogy a dán írott nyelv elsajátítása a norvég nyelvjárásokat beszélők számára nehézségeket okozott, feltehetjük a kérdést, mennyiben egyszerűsítette a helyzetet, hogy

ugyan rendelkezésre áll egy írott sztenderd, ami az egyéni nyelvjárás egyes elemeit tükrözi, de mellette a dánra épülő normát is meg kell tanulni, ami ráadásul a többségi írott változat.

A demokrácia elvének alkalmazását és a társadalmi egyenlőségre törekvésnek itt egy olyan példát láthatjuk, ami ahelyett hogy megoldotta volna a korábban hátrányos helyzetűnek tekintett csoport (vélt) nyelvi problémáját, az írott nyelv elsajátítását mindenki számára megnehezítette. Szociolingvisztikai tanulmányok továbbra is arról tanúskodnak, hogy az elsődleges nyelvként NN-ot tanulók helyzete hátrányosabb, és még az ő esetükben is a BM használata jelenti a kisebb problémát. Ennek a többségi nyelvváltozatnak az ismerete ráadásul nélkülözhetetlen a norvég társadalomban. Ezzel szemben a NN másodlagos nyelvként történő elsajátítása ugyan szintén nehézségekbe ütközhet, és sokak részéről komoly ellenállást vált ki, a kötelező iskolai vizsgák letétele után csak kevesek nyelvi kompetenciájának részét képezi. Megértése a BM alapján nem okozhat nehézséget, aktív használata azonban csak bizonyos munkakörökben (iskola, államigazgatás) szerepel az elvárások között.

A Norvégiában kialakult nyelvi helyzet részben a nyelvújítás eltérő megközelítési lehetőségeiből következett, és egészen más helyzet állhatott volna elő, ha a szemben álló nyelvi törekvéseket tömörítő szervezetek kompromisszumképesebbek lettek volna, vagy ha a politikai megfontolások kaptak volna kisebb szerepet. A politikusok a demokrácia elvének érvényesülését látják a nyelvtervezésért felelős állami szervek működésében. A nyelvészek érvelhetnek ugyanis bármi mellett, a törvényi szabályozás alá eső kérdésekben a végső szót a politika mondja ki.

3) Pedagógiai szempontok

A norvégiai kétnyelvűség specialitása tehát, hogy itt ugyanannak a nyelvnek találjuk két sztenderdizált változatát, s ráadásul mindkét írott nyelv elsajátítása kötelező az oktatásban, az egyik elsődleges (*hovedmål*), a másik másodlagos nyelvként (*sidemål*). A NN-ot választó diákok többsége általában olyan nyugat-norvégiai vidékről származik, ahol az iskolai oktatásban is ez a domináns.

A pedagógiai szempontok közrejátszottak mindkét norma tényleges nyelvhasználathoz történő közelítésében, és részben a helyesírás egyszerűsítésében. Pedagógiai érvek motiválták mindkét norma nagyfokú változatosságát a megengedett formák tekintetében, ami azonban később inkább pedagógiai problémaként jelentkezett a tanárok és diákok számára egyaránt. A kétnyelvű oktatás a tankönyvek esetében is kötelezően érvényesül. A költségek csökkentésére a középiskolában már nem minden könyv áll rendelkezésre mindkét nyelven, itt a „kétnyelvűség” egy-egy tankönyvön belül jelenik meg. Az ebből fakadó nyelvi keveredések

kérdésével több értekezés foglalkozik. A tanulók kompetenciája is nagyon eltérő a két sztenderd változat vonatkozásában. A bokmált elsődleges nyelvként választók nem különösebben motiváltak a NN elsajátításában, míg a NN-ot használó diákok számára szinte nélkülözhetetlen a többségi írott nyelv ismerete. Ezért különösen a NN használatában nagyobb mértékű bizonytalanság figyelhető meg. A későbbi tanulmányok során az egyik írott változatról a másikra történő váltás szinte kizárólag a NN rovására következik be. **A BM mindmáig megőrizte dominanciáját. Ma az általános iskolák diákjainak mintegy 85%-a ezt a nyelvváltozatot választja, a gimnáziumi oktatásban ez az arány már 90% felett van.**

A hivatalos nyelvváltozatokon belüli variabilitás összefüggésben van a pedagógiai szempontokkal, de a megengedett variabilitás sokszor jelentősebb annál, mint amire a nyelvhasználók igényt tartanak. A BM legutóbbi reformjai jól tükrözik ezeket a megfontolásokat, míg a NN továbbra is a nyelvváltozatok különbözőségét szemlélteti. Úgy véljük azonban, hogy az írott nyelvnek ez a fajta variabilitása nem szolgálja a változattal szembeni társadalmi elfogadottságot, és használatának inkább korlátot szab.

A NN és a BM megkülönböztetett helyzete a nyelvoktatásban is érvényesül. A korábban ismertetett definíció szerint a sztenderd változat az a dialektus, amelyet (...) „a nem anyanyelvi beszélőknek tanítanak”. Ez a meghatározás ugyanúgy nem vonatkozik a NN-ra, mint a definíció másik része, miszerint a sztenderd változat az a dialektus, „amit a művelt anyanyelvi beszélők beszélnek”. (Vö. 2.2.)

4) A presztízs elve

A legtöbb európai nyelv sztenderdizációja valamely presztízsváltozat megszilárdítását jelentette. Gyakorlatilag Norvégiában is ez történt azzal a különbséggel, hogy ezzel a sztenderd változattal szemben áll egy konkurens változat. **A BM sztenderd kialakulását tekintve leginkább abban különbözik a svéd vagy dán írott nyelvtől, hogy XX. századi fejlődésének minden fázisát központilag irányított nyelvtervezési lépések határozták meg.** Ezt a különbséget viszonylagossá teheti, hogy a BM fejlődését sem lehet a többi skandináv nyelvtől, különösen a dánétól elkülönítve vizsgálni. A BM fejlődésének jól láthatóan volt egy természetes fejlődési szakasza, ami a dán írott és beszélt nyelvtől eltérő beszélt normában manifesztálódott. Az írott BM dán nyelvtől való elkülönülése viszont már nem a természetes folyamat része, még ha abban a norvég beszélt nyelvre jellemző jegyek érvényesültek is.

A presztízsváltozat elvével kapcsolatos viták Norvégiában leginkább a beszélt nyelvet érintik. Korábban már részleteztük, hogy a sztenderd kiejtés kérdésének számos megközelítési lehetősége van. Mivel a NN sztenderdhez köthető beszélt változatnak anyanyelvi beszélői nincsenek, itt leginkább a BM-nak és RM-nak megfelelő változatokról lehet szó, aminek eredetileg a főváros és Norvégia délkeleti része volt a központja.

A BM és a RM szociális presztízse fejlődésének minden szakaszában felülmúlta a NN változatét, melynek inkább nemzeti presztízse volt meghatározó. A NN használata és az írott nyelv kettőssége azonban minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy Norvégiában a dialektushasználat elterjedtsége messze kiemelkedik a többi skandináv országhoz képest.

5) Ellenpresztízsváltozat

A norvégiai nyelvjárások használatának elterjedtsége visszavezethető a társadalmi elit nyelvhasználatával szembeni ellenállásra, ami kezdetben a NN sztenderd terjedésének is kedvezett. A helyesírási reformok révén a hivatalos BM-ban is olyan nyelvjárás elemek jelentek meg, melyek a presztízsváltozat beszélői számára idegenek voltak. A NN hivatalos státuszát eredetileg éppen annak köszönhette, hogy ettől támogatói a felsőbb társadalmi rétegek helyzetének gyengülését remélték.

Nyelvészeti értekezésekben is találkozunk olyan érvelésekkel, melyek a „nyugatosló” nyelvváltozatban fellépő változásokat a BM helyesírási reformjaival magyarázzák.¹⁸⁷ Jahr (1983) szerint ugyanúgy, ahogy a dán írott nyelv hatást gyakorolt az elit rétegek beszédére, a BM reformok hatása is kimutatható. Tanulmányából kitűnik, hogy ezt a változást a nyelvtervezés sikereként értékeli. Az általa vizsgált helyesírási reformok (1907, 1907, 1938) olyan szóalakokat és morfológiai elemeket vezettek be a hivatalos írott nyelvbe, melyek a felsőbb társadalmi rétegek nyelvétől olymértékben idegenek voltak, hogy ezeket ők vulgárisnak tartották. Különösen az 1938-as reform hagyta figyelmen kívül a „sztenderd keleti norvég” kiejtést, ezért ettől kezdve Jahr szerint a társadalom felsőbb rétege is arra kényszerült, hogy saját kiejtésétől eltérő helyesírást sajátítson el.¹⁸⁸ Más kérdés, hogy éppen egy befolyásos réteg nyelvváltozatának figyelmen kívül hagyása vezetett az 1938-as reformmal szembeni erőteljes fellépésre, és az 1981-es helyesírás nagymértékben visszalépést jelentett az 1938-at megelőző állapotokhoz. A 2005-ös reformtól pedig egyre nehezebbnek gondoljuk a BM és RM változatok közötti elválasztást. **A RM norma fennmaradása igazolja, hogy egy presztízsváltozat hivatalos státusz nélkül is talpon maradhat, míg a hivatalos BM a politikai támogatás ellenére kényszerült visszafordulásra a kezdeti tradicionális változat irányába.** A két változat eltérő úton, közel ugyanott kötött ki.

A NN korai elterjedésében szerepe volt annak, hogy a dialektusokra épülő sztenderd sokak szemében a politikailag radikális kódot jelentette, szemben a dánra épülő konzervatív normával. A NN használatának fokozatos visszaesése után, később ismét meghonosodott a nyelvjárások használatának tisztelete az ifjúság körében, ami részben a 1960-as évek diáklázadásainak, és az ahhoz kapcsolódó elit-ellenes felfogásnak volt köszönhető. **Az 1960-as és 1970-es években feléledő újbaloldali mozgalmakban játszott kimagasló szerepe után azonban éppen a NN-hoz kapcsolódtak tradicionalista, konzervatív eszmék, míg a BM a társadalom minden rétege által használható nyelvvé fejlődött.** A NN táboron belüli konzervatív irányzat képviselői szerint a mai NN és a BM között nincs lényegi különbség, ezért ők továbbra is az 1917-es normát tekintik irányadónak.¹⁸⁹ A nyelvi elemzések kapcsán azonban láttuk, hogy a hivatalos változatok közötti átfedések leginkább a NN és a radikális BM viszonyában jelentkeznek, míg a 2005-ös helyesírás által megerősített mérsékelt BM változat még a dán írott nyelvvel is jelentősebb párhuzamot mutat, nem is beszélve a RM-ről. A presztízs szerepét a fentiek miatt az ellenpresztízsnel meghatározóbbnak véljük a normaváltozatok kialakulásában.

6) Liberalizmus

A nyelvi kérdések esetében a liberális álláspont lehet a nyelvtervezés szükségességének teljes elutasítása. A nyelvtervezés, a tervgazdaság analógiájára, a természetes folyamatokba való szükségtelen beavatkozásnak minősíthető. Ebben az esetben a liberalizmus elve nem is része a nyelvtervezés kritériumainak. Amennyiben azonban inkább az egyéni nyelvhasználattal szembeni toleranciát tekintjük a liberális álláspont részének, akkor a nyelvészek, nyelvművelők és nyelvpolitikusok tevékenysége hozzájárulhat a nyelvi pluralizmus terjesztéséhez. Ennek elősegítése állami intézkedések és nyelvtörvények útján is történhet.

A liberalizmus részeként a hivatalos nyelvtervezést figyelmen kívül hagyó, önálló kodifikáció is tárgyalható, amire példa a RM norma fejlesztése. A RM támogatóinak ugyanakkor gyakran szemükre vetik, hogy a nyelvhasználattal kapcsolatos liberális álláspont alatt leginkább saját, a hivatalos sztenderdektől eltérő változatuk támogatását értik. **A RM normát követő napilapok kevés toleranciát mutatnak az általuk követett konzervatív nyelvezettől eltérő BM változatokkal szemben,** és adott esetben még a névvel ellátott olvasói cikkeket is kijavítják.¹⁹⁰ **A NN változatban írott cikkek ezzel szemben többnyire változtatások nélkül jelenhetnek meg, aminek oka** részben a szerkesztők nyelvi kompetenciájának hiányában, illetve **a NN változattal szembeni érdektelenségben keresendő. Az általuk képviselt liberális álláspont szerint bárkinek joga van a NN írott**

nyelv használatára mindaddig, amíg ennek használata senki számára sem kötelező. Ez alatt természetesen a másodlagos írott nyelv kötelező iskolai elsajátítását is értik. **A valódi választási lehetőség a két írott változat között véleményünk szerint akkor valósulna meg, ha a diákoknak valóban csak a preferált változatot kellene elsajátítaniuk.** Mivel a két írott alakzat között kölcsönös az érthetőség, a másodlagos változat passzív ismerete eleve adott.

A liberális álláspont megvalósítása tükröződhet a norvég sztenderdeken belüli variabilitásban is, ami a hivatalos norvég szótárakban fellelhető eltérő helyesírási lehetőségekben nyilvánul meg. Indokolatlannak tartjuk ugyanakkor a választási lehetőség ilyen fokú biztosítását az írott normák vonatkozásában, és a BM fejlődési tendenciái is ennek szükségtelenségét igazolják. **Az eltérő írott normák és a normákon belüli variabilitás pozitív mellékhatásának tekinthetjük a nyelvjárási változatok használatának elterjedtségét.**

7) Patriotizmus

Számos norvég tanulmány foglalkozik a nemzeti eszmék szerepével a nyelvi reformok kapcsán.¹⁹¹ Hangsúlyozzuk ugyanakkor, hogy a norvégul nacionalizmusként emlegetett fogalom mást jelent, mint amit számos más országban ezalatt értenek. A legtöbb esetben a norvég szó inkább patriotizmusként értelmezhető, ugyanakkor a norvégosításnak is voltak olyan fázisai, melyek a kisebbségi nyelvek elnyomását jelentették, amit különösen a lapp és finn lakosság sínylett meg.

A vizsgált nyelvi reformok nem nyújtanak lényeges támpontot a kérdés vizsgálatához, ezért ezzel a kérdéssel részletesebben nem foglalkozunk.

5.4. Összegzés

A reformok vizsgálatakor szem előtt tartottuk a nyelvtervezési modellek egyes lépéseit, melyek a norvég folyamatokban is nyomon követhetők. A norvég folyamatok specialitása az eltérő megközelítési módokban keresendő. A kodifikáció eltérő lehetőségei más nyelvterületeken is felmerültek, de két merőben eltérő modell következetes véghezvitelére Norvégián kívül nem találunk példát. A nyelvtervezési modellek nem álltak rendelkezésre a reformok kezdetekor, így az azokban szereplő kritériumrendszerek érvényesülése sem kérhető számon a norvég nyelvújítás kapcsán. A modellek ugyanakkor figyelembe vették a különböző országokban zajló nyelvtervezési folyamatokat, és így Norvégia példáját is. A kritériumok közül viszonylag jól körülhatárolhatóak azok, melyek a reformokban elsődleges szerepet játszottak.

A kodifikáció szétválása már a normaválasztásban megnyilvánult. Míg a BM fejlesztése más nyelveknél is megfigyelhető elvek alapján, egy kiválasztott presztízsváltozat figyelembevételével történt, a NN megalkotói éppen ennek a változatnak ellenében kívánták normájukat létrehozni. A dialektusokra épülő normának állami támogatás nélkül azonban nem volt esélye a kultúrnyelvet reprezentáló, dánra épülő változattal szemben, míg a dán kapcsolatot legtovább fenntartó RM sztenderd megőrizte dominanciáját a sajtóban, hivatalos státusz nélkül is. A NN fejlesztésében kezdettől fogva hátrányt jelentett, hogy egy nagy szociális presztízssű változattal állt szemben, amit a NN nemzeti presztízse csak az első évtizedekben volt képes kompenzálni. A figyelembe vett beszélt változatok szempontjából mindkét változat esetében változás tanúi lehetünk a reformok kapcsán. A NN esetében ez a korábban elutasított nyelvjárások normarendszerének beépítését jelentette, ami egyúttal a BM-hoz történő közeledésben is megnyilvánult. A BM első változataiban még a fővárosi elit által képviselt norma elsődlegessége volt döntő, később itt is megjelentek kelet-, délkelet-norvégiai nyelvjárási elemek

A két hivatalos norma használatát parlamenti határozatok szabályozzák, melynek elsődlegesen az oktatásban, a közszolgálati médiában és az állami hivatalokban van jelentősége. A sajtóban és könyvkiadásban az éppen aktuális szabályok nem feltétlenül érvényesülnek. A két változat kodifikációjában jelentkező lényeges eltérések a kiindulási szakaszban voltak meghatározóak. A NN megalkotása nyelvi konstrukció útján történt, a mesterséges nyelvek létrehozásánál is érvényesülő szempontok alapján. Ez különösen azoknál a köztes alakoknál érvényesült, melyek nem voltak jelen a figyelembe vett beszélt változatokban. A NN legkorábbi változatában a nyelvtörténeti módszer alapján végzett rekonstrukciós tendenciák is megfigyelhetőek. A reformok három szakaszra bonthatók: 1. egymástól független normák létrehozása, 2. a két norma fokozatos közelítése, 3. az egységesítés feladása a kettős nyelvtervezés javára.

Az elsajátítás-tervezés azért tárgyalható a státusztervezéstől részben elkülönítve, mert az iskolai nyelvhasználat mindmáig a viták kereszttüzeiben áll, míg az állami hivatalokra vonatkozó szabályozás a több hivatalos nyelvvel rendelkező országok gyakorlatának felel meg. Nem egyértelmű az elsődleges iskolai nyelvváltozat választhatóságának kérdése, mint ahogy az sem, mennyiben tekinthető problémamentesnek két egymáshoz nagyon közeli változat elsajátításának kötelező jellege. A tankönyveken belül két eltérő változat fejezetenkénti váltogatása sem feltétlenül járul hozzá a másodlagos változattal szembeni hozzáállás javításához, ugyanakkor fokozza a normával kapcsolatos bizonytalanságot. Az

iskolai nyelvhasználattal kapcsolatos – Magyarországon is visszhangot kapott – nézet a normával kapcsolatos választási lehetőséget hangsúlyozza, sőt arról is olvashatunk, hogy egyik norma használata se lenne kötelező az oktatásban. A beszélt nyelvváltozatok korlátozás nélküli használata azonban nem jelenti az írott normák használatának opcionális voltát. A BM sztenderdből 2005-ben kiiktatott, de a NN-ban továbbra is jelen lévő, másodlagos alakok használata az előírt normától eltérő írott alakzatokat produkálhat. Téves azonban az a feltételezés, hogy a nyelvjárási beszélők többsége ne egy normatív minta követésére törekedne, ami egyre inkább a BM változatot jelenti.

6. A JELENLEGI NYELVI HELYZET

A norvégiai reformfolyamatok értékeléséhez az eredeti célkitűzések figyelembevételével azt kívánjuk megvizsgálni, hogy az eredmények mennyiben tükrözik az eredeti szándékokat, és milyen mértékben illeszthetők be az ismertetett nyelvtervezési modellekbe. A történelmi és politikai keretek a reformfolyamatok során meghatározóak voltak, vizsgálódásunk mégis elsősorban a nyelvi kérdésekre irányult. Kiindulási pontként azokra a tanulmányokra utalunk vissza, melyek a XIX. századi norvég nyelvi helyzetet összetettnek értékelik. A nyelvi helyzet komplexitását ezek szerint nemcsak a különböző norvégiai beszélt változatok nagy száma, hanem a beszélt és az írott nyelv közötti távolság okozta. Ezzel a véleménnyel szemben kételyeinknek adtunk hangot, és most arra keresünk választ, hogy a jelenlegi nyelvi helyzet mennyiben tér el a reformokat megelőző állapottól. Csakúgy, mint a XIX. század eleji nyelvállapot jellemzésénél, itt is ki kell térnünk a beszélt változatokra, és azok kapcsolatára az írott nyelvhez.

A skandináv nyelvek szoros kapcsolata történelmi keretek között értelmezhető, most mégis elsősorban a jelenlegi sztenderd változatok viszonyára vagyunk kíváncsiak. A svéd nyelvvel való kapcsolat itt elsősorban referenciaként szolgál, az érdeklődés középpontjában a dán és norvég sztenderdek állnak. A dán és norvég változatok összehasonlítása két eltérő megközelítési lehetőséget nyújt. Egyfelől a norvég sztenderdek egymáshoz való viszonyát és a dán írott nyelvtől való eltávolodásuk mértékét vizsgáljuk, másfelől annak kérdését, hogy a mai norvég beszélt változatok mennyiben indokolják több eltérő írott sztenderd fennmaradását. Itt is abból a hipotézisből kell kiindulnunk, hogy a két norvég sztenderd teljes mértékben átjárható, kölcsönösen érthető, és nagymértékben lefedik a norvég beszélt változatokat. De éppen azért, mert a norvég tanulmányok elsősorban a két hivatalos változat hasonlóságát hangsúlyozzák, nem tekinthetünk el ezek összevetésétől a dánnal szemben.

6.1. A skandináv nyelvek és nyelvjárások egymáshoz való viszonya

6.1.1. Skandináv nyelvek vagy egy „skandináv nyelv”?

A nyelvtörténeti munkák két eltérő megközelítés alapján vagy a norvég nyugati-skandináv jellemzőit emelik ki a dán és a svéd keleti sajátosságaival szemben, vagy a dán dél-skandináv jellegét az északi-skandinávnak tekinthető svéd és norvég viszonyában. Mindkét megközelítésből a norvég és dán különbözőségének kellene következnie. A nyelvek fonológiai sajátosságainak figyelembevételével kimondhatjuk, hogy legmarkánsabban a dán kiejtés tér el a két másik nyelvtől, a dánban megjelent változások eredményeként. Az írott sztenderdek szempontjából ezek a fonológiai változások akkor lennének relevánsak, ha azok az ortográfiában is megjelenének. Az ortofónia elve a norvég reformfolyamatokban mindvégig meghatározó volt, ezért a norvég és dán kiejtés közötti eltérések miatt azt várhatnánk, hogy másfél évszázad nyelvújítási törekvései eredményeként a dánról lényeges elemeiben eltérő norvég sztenderdeket kaptunk. A sztenderd változatok közötti átfedés azonban a mai változatok viszonyában is adott, ami legteljesebben éppen az írott BM és a dán viszonyában érvényesül.

Bloomfield (1933) a nyelv és a nyelvjárás megkülönböztetéséhez a kölcsönös érthetőséget vette alapul. Meghatározása szerint, amennyiben A és B beszélőközösség között kölcsönös megértés van, akkor A és B változatok egy adott nyelv nyelvjárásainak tekinthetők. Hockett (1958) a kommunikáció fokozataival is számol, és a közeli változatokat a kölcsönös megértéséhez szükséges idő függvényében „kétnapos” vagy „egyhetes” dialektusoknak nevezi.¹⁹² Az egyes változatok közötti átjárhatóságot vizsgálva a skandináv nyelvjárások dialektuskontinuumot alkotnak. Svédországban találunk olyan dialektusokat, mely közelebb állnak a dánhoz, mint egyes svéd változatokhoz, így dialektológiai szempontból mindkét nyelv viszonyában vizsgálhatók. A három központi skandináv nyelv közötti kommunikációs lehetőségek alapján Bloomfield definíciójának figyelembevételével inkább nyelvváltozatokról kellene beszélnünk, melyek egyazon „skandináv nyelv” különböző írásbeli és szóbeli alakzataiként tárgyalhatók.¹⁹³

Kloss (1952, 1978) megközelítése lehetőséget ad arra, hogy a kölcsönös érthetőségtől függetlenül a skandináv sztenderdeket önálló nyelveknek tekinthessük. Nála a különböző normák közötti hasonlóság nem zárja ki a külön nyelvekként történő meghatározást, amennyiben autonóm alakzatokról van szó. A skandináv nyelvek tehát nem elsősorban nyelvi jellegzetességeik alapján választhatók el, hanem inkább társadalmi, kulturális és politikai jellemzőik alapján. Az egyik Trudgill (1997) által is említett kritérium a különböző, független államhoz való kötődés azonban nem lehet elsődleges, hiszen a francia, angol és német is

különböző államok hivatalos nyelve. Norvégia Dániától történő elszakadása nem jelentette automatikusan a nyelvi unió megszűnését, jóllehet dialektológiai szempontból azt megelőzően is lehetett norvég nyelvjárásokról beszélni, sőt köznyelvi beszélt változatokról is, a hivatalos írott nyelv azonban még sokáig a dán volt.¹⁹⁴

A mai állapotokat tekintve elmondhatjuk, hogy a különböző hagyományokkal rendelkező skandináv nyelvek a hasonlóság ellenére is önálló helyesírással, szótárral és nyelvtani rendszerrel rendelkeznek. A központi skandináv nyelvek a kölcsönös érthetőség vizsgálatával kevésbé különíthetők el, míg az inzuláris északi-germán nyelvek elhatárolása kézenfekvő, nem is beszélve a más nyelvcsaládba tartozó, és csak politikai és földrajzi értelemben vett „északi” nyelvekről.

NYELVEK	Abstand-nyelv (különálló nyelv)	Ausbau-nyelv (beépült nyelv ¹⁹⁵)
svéd – finn	+	+
norvég – izlandi	+	+
dán – svéd	–	+
svéd – norvég	–	+
dán – norvég	–	+

7. ábra

A nyelvi különbségek (Abstand) és a kölcsönös érthetőség vizsgálata sem teljesen objektív ugyan, de nyelvészeti módszerekkel kivitelezhető, míg a nyelv autonómiájának (Ausbau) kérdése inkább már a szociológia irányába mutat. A fenti nyelvek esetében az elválasztás attól függetlenül működik, hogy Abstand- és Ausbau-nyelvekként a sztenderd nyelvváltozatokat, vagy a nyelveket mint változataik összességét vizsgáljuk. Trudgill (1997) az Ausbau-nyelvet és az Abstand-nyelvet definiálja **nyelvváltozatokként** és a **nyelvváltozatok együtteseként** is.¹⁹⁶ Utóbbi esetben az Ausbau-nyelv kritériuma, hogy a nyelven belül legyen autonóm változata.

6.1.2. Skandináv nyelvváltozatok

Míg a központi skandináv nyelveket egymás viszonyában nem minősítjük Abstand-nyelveknek, egyes dialektusaik között a különbségek ezt indokolhatják. Ez utóbbi akkor releváns, ha a nyelvváltozatokat külön vizsgáljuk. Kloss elmélete erre is lehetőséget ad az **Abstand-dialektus** és **Ausbau-dialektus** fogalmak bevezetésével.

DIALEKTUSOK	Abstand-dialektus	Ausbau-dialektus
<i>trøndersk – nordlansk</i>	–	–
<i>dalmål – skånsk</i>	+	–

8. ábra

Egy dialektus Kloss értelmezése szerint akkor lehet Ausbau-dialektus, ha írott változattal rendelkezik, melynek használata helyi viszonyokra korlátozott, szemben a területi behatároltsággal nem rendelkező nemzeti sztenderd változattal.

A fenti megfontolások a nyelvtervezés eredményeként létrejött két hivatalos norvég változat viszonyában is relevánsak lehetnek. Bloomfield (1933) alapján a kölcsönös érthetőség miatt ugyanannak a norvég nyelvnek két eltérő alakzataként kell tárgyalnunk ezeket, és ez tükröződik a hivatalos norvég álláspontban is. Problémát jelentez viszont, hogy ugyanezen nyelvészeti indokok figyelembevételével nehéz a dán önálló nyelvként definiálni a norvéggal szemben. Amennyiben azonban a norvég és a dán nyelvet Kloss elmélete alapján különítjük el, a BM és NN viszonyában is figyelembe kell venni a sztenderdizáltság jellegét, sőt a RM önálló kodifikációja és a NN-től való különbözősége is bonyolítja a képet.

SZTENDERD VÁLTOZATOK	Abstand-nyelv(változat)	Ausbau-nyelv(változat)
BM – NN	–	+
BM – RM	–	+
RM – NN	?	+

9. ábra

Az Ausbau-dialektusnak megfelelő területi behatároltsága egyik változatnak sincs, a BM és a NN is nemzeti sztenderd változatnak tekinthető. Itt olyan kölcsönösen érthető alakzatokról van szó, melyek önálló helyesírással és szótárral rendelkeznek, és a nyelvtani különbségek leginkább a morfológiában jelentkeznek. A RM norma esetében az első eldöntendő kérdés, hogy kodifikációját a BM-től függetlennek tekintjük-e. A két norma közötti kölcsönhatás kezdetben inkább a RM irányába jelentkezett, ahol a BM reformok egyes elemei több éves késéssel megjelentek. Az 1981-es és 2005-ös reformnál ezzel szemben sokkal inkább a hivatalos sztenderd RM-hoz való igazítását látjuk. A RM és a NN között is kölcsönös érthetőség van a mai állapotokat tekintve, a norvég változatok között a legjelentősebb különbségeket mégis itt találjuk. A korai LM és a RM viszonyában azonban a változatok közötti távolság jóval meghatározóbb volt.

A norvég szakirodalom általában ugyanannak a nyelvnek két eltérő írásbeli alakzataként tárgyalja a hivatalos sztenderdeket, ugyanakkor a két változat önálló

sztenderdként való értelmezése lehetővé teszi akár a külön nyelvekként történő kezelésüket is. Braunmüller (1998) könyvének előszavában hat északi-germán nyelvről ír: svéd, dán, norvég BM, NN, izlandi és feröeri. A norvégáról szóló fejezetben egyfelől a finn kétnyelvűséghez hasonlítja a norvég helyzetet, ugyanakkor rámutat a két norvég sztenderd hasonlóságára, ami alapján egy nyelv változataiként kezelendők.¹⁹⁷ Mindkét sztenderd változat **norvég** nyelvjárásokra épül, még ha különbség is van a figyelembe vett beszélt változatok megoszlásában. Mindkét változatot alkalmasnak tartjuk arra, hogy a helyi dialektusok beszélői számára is írott kódként funkcionáljon. A sztenderd változatok kodifikációja kezdetben egymástól független volt, a későbbi erőfeszítések azonban a változatok erőteljes közelítését hozták. Mai formájában mindkettő tudatos sztenderdizációs folyamat eredménye, és elméletileg azonos hivatalos státusszal rendelkeznek.

A norvég nyelv különbsége a többközpontú sztenderdekhez képest (mint az angol, német vagy portugál) abban keresendő, hogy ugyan a norvég nyelv autonómiája is két (vagy több) kiemelt változat között oszlik meg, ezek geográfiaileg nem behatárolhatók. A BM és a NN közötti választás országrészek függvényében ugyan statisztikailag eltéréseket mutat, ezt a behatárolást azonban a statisztikai adatok alapján viszonylagosnak gondoljuk. (Vö. 6.2.4.1.) Etnikai különbségekről itt szó sem lehet, a választást inkább a családi háttér és ideológiai megfontolások motiválják.

6.1.3. A norvég sztenderdek viszonya a dánhoz és a svédhez

Amennyiben az egyes skandináv dialektusok között kölcsönös az érthetőség, az sem zárható ki, hogy a legkülönbözőbb norvég dialektusok írásbeli megjelenése a dán (vagy akár a svéd) nyelvvel nagyban egyező változat legyen. Bizonyos nyelvjárások tekintetében egy másik skandináv sztenderddel való egyezés akár meghatározó mértékű is lehet. Az egyes dialektusokat vizsgálva jelentős egyezéseket találhatunk bizonyos norvég és svéd változatok között, mint ahogy például a skåneit (*skånsk*) is lehet nyugati svéd vagy keleti dán nyelvjárásként kezelni. Az egyes nyelvjárások közötti hasonlósággal is magyarázhatjuk, hogy a NN és a svéd között számos olyan egyezést találunk, amelyek a dánban és a BM-ban hiányoznak, de a BM és a dán kapcsolata is túlmutat a közös múltból levezethető sajátosságokon. A BM és a dán írott nyelv hasonlósága éppen azért figyelemre méltó, mert a BM kodifikációjának referenciája a norvég beszélt nyelv volt.

6.1.3.1. Szókincs, morfológia

A központi skandináv nyelvek szókincsének és morfológiai sajátosságainak történeti szempontú vizsgálatát Torp (1998) alapján, de több pontban modifikált formában mutatjuk be.¹⁹⁸ Az egyes nyelvtörténeti változások eloszlása a két norvég írásbeli alakzatban eltéréseket mutat, és míg a BM legtöbbször a dánnal mutat rokonságot, a NN részben a svédde, részben a norvég korábbi írott változatával, a norrønnel (10-13. ábra). A BM normán belül egyes pontokon eltérést találunk a mérsékelt (BM1) és a radikális (BM2) változatok között.

	norrøn	NN	BM	dán
monoftongizáció	haust auga stein	haust auga stein	høst øye stein/sten	høst øje sten
mh-redukció	kvinna staðr	kvinna/kvenna stad	kvinne sted	kvinde sted

10. ábra

A monoftongizáció elsősorban Skandinávia keleti nyelvjárásait érintette, így megjelent a dánban, a svédben és a kelet-norvég dialektusokban. Egyes BM és NN szóalakok között az egyetlen különbség itt található, ugyanakkor a modern BM-től sem idegenek a diftongusok. A dánra jellemző magánhangzó-redukció érvényesül a BM-ban, míg a NN ebben a pontban a svédde mutat rokonságot.

	NN	BM2/BM1 (RM)	dán
hímnem (-en) és nőnem (-a) — közös nem (-en)	mann-en (m) by-en (m) bok-a (f) dør-a (f) kvinne-kvinna (f) jente-jenta (f)	mann-en by-en bok-a/bok-en dør-a/dør-en kvinna/kvinne-n jenta (jente-n)	mand-en by-en bog-en dør-en kvinde-n pige-n

11. ábra

A dánban és a svédben a nőnemű és hímnemű főnevek közös nemben való egyesülése a tradicionális RM-nak is szerves része, míg a NN és a BM nőnemet is használ. A NN konzekvensen használja a nőnemű főnevek határozatlan és szuffixált határozott névelőjét, míg a BM a legtöbb esetben engedékeny az alternatív (közös nemű) formákkal szemben. A RM és a tradicionálisabb BM változatok itt is leginkább a dán mintát követik.

A főnevek többes számú alakjainál még határozottabb a BM és a dán kapcsolata, ami szintén a 10. ábrában feltüntetett magánhangzó redukcióval van összefüggésben, míg a NN inkább a svédde mutat párhuzamot:

dán	BM	NN	svéd
hest-e gæst-er ø-er vise-r	hest-er gjest-er øy-er vise-r	hest-ar gjest-er øy-ar vise-r/visor ¹	häst-ar gäst-er ö-ar visor

12. ábra

¹másodlagos (zárójeles) nynorsk alak

A BM és a dán alakoktól eltérő NN szavak gyakran átfedést mutatnak annak svéd megfelelőjével, ami leginkább a svéd és norvég dialektusok közötti hasonlóságra vezethető vissza. A NN és a svéd között egyedi egyezést mutató szavak eredetét vizsgálva azt látjuk, hogy míg a NN és a svéd szavak az északi-germán eredetű alakoknak felelnek meg, addig a BM-ban és a dánban ugyanitt (al)német eredetű szót találunk (13. ábra). A NN lexicációjában során határozott ellenállás mutatkozott a dán és német eredetű szavakkal szemben, így alternatív változatok esetén az északi-germán alakok kerültek előtérbe, függetlenül azok elterjedtségétől a beszélt nyelvben. Egyes esetekben a NN és BM közötti különbség a képzőkre korlátozódik, a NN hívei ugyanis sokáig elutasították a németből származó toldalékmorfémákat, amit a 13. ábra utolsó példája szemléltet.

norrøn	NN	svéd	BM	dán	német
byrja kensla stig skilnaðr	byrje kjensle steg skilnad	börja känsla steg skillnad	begynne følelse skritt forskjell	begynde følelse skridt forskell	beginnen Gefühl/Fühlen ¹ Schritt verschieden
kærleikr	kjærleik	kärlek	kjærlighet	kærlighed	Lieblichkeit ²

13. ábra

^{1,2} az összehasonlítás érdekében választott szóalakok

A NN szókincsnek jóval kisebb hányadát jelentik a többi skandináv nyelvben a német hatás eredményeként kiszorult északi-germán formák (14. ábra). Ezek sztenderdbe történő felvétele dialektológiai szempontból nem is mindig indokolt, és a legnagyobb problémát jelentik a NN és BM közötti átjárhatóság terén.

norrøn	NN	BM	dán	svéd	német
vitja semje	vitje samd	besøke (vitje) enig	besøge enig	besöka enig	besuchen einig

14. ábra

A skandináv nyelvekben elterjedt formák elutasítása a következő példákban a német eredetű képzőkkel függ össze:

NN	BM	dán	svéd	német
røynsle røyndom	erfaring virkelighet	erfaring virkelighed	erfarenhet värklighet	Erfahrung Wirklichkeit

15. ábra

A norvég írott sztenderdek és a másik két skandináv nyelv viszonyában mégis a norvég és a dán hasonlósága dominál. Kiragadott példaként a svédben is találunk olyan német eredetű szavakat, melyek a másik két nyelvre nem jellemzőek (16. ábra), ezek alapján azonban tévesen jutnánk arra a következtetésre, hogy a német hatás a svédben erősebb lett volna, mint a másik két skandináv nyelvben.

NN	BM	dán	svéd	német
spørje vindauge vanskeleg	spørre vindu vanskelig	spørge vindue vanskelig	fråga fönster svår	fragen Fenster schwer

16. ábra

A norvég és dán szókincsben jelentős azoknak a szavaknak a hányada, melyek német, többnyire alnémet hatásra vezethetők vissza, és az alábbi példákban éppen a svéd megfelelők mutatnak ezektől eltérést (17. ábra). Mint látható, német eredetű alakok a NN-től sem teljesen idegenek.

svéd	NN	BM	dán	német
brist läge skäl	mangel stilling årsak	mangel stilling årsak	mangel stilling årsag	Mangel Stellung Ursache

17. ábra

A NN és a BM közötti eltérések leginkább a morfológia szintjén jelentkeznek, ahol ismét szembetűnő a NN és a svéd kapcsolata (18. ábra).

	BM	NN	svéd
Főnév	2 / 3 nem	3 nem	2 nem
többes szám	–er	–ar/–er	–ar/–er
Melléknév			
határozott alak és többes szám	–e (fine)	–e (fine)	–a (fina)
középfok	–ere (finere)	–are (finare)	–are (finare)
Ige			
infinitívus	–e (kaste)	–a/–e (kasta/kaste)	–a (kasta)
jelen idő (gyenge)	–er (kaster, kjøper)	–ar/–er (kastar, kjøper)	–ar/–er (kastar, köper)
jelen idő (erős)	–er	– (skriv)	–er
participium perfectum (gyenge)	–et, –a/–t (kastet, kjøpt)	–a/–t (kasta, kjøpt)	–at/–t (kastat, köpt)
participium perfectum (erős)	–et (skrevet)	–e/–i (skrive, skrivi)	–it (skrivit)

18. ábra

A fenti példák bemutatnak bizonyos tendenciákat a skandináv nyelvek viszonyában, az összehasonlíthatóság érdekében azonban fontosnak véltük a leggyakrabban használt szavak vizsgálatát is.

6.1.3.2. Leggyakrabban előforduló szavak vizsgálata

Az elemzéshez a Bergeni Egyetem honlapján közzétett korpuszt vettük alapul, mely a regényekben és a sajtóban legfrekvenciáltabban megjelenő 500 norvég szót tartalmazza.¹⁹⁹ A listából a főnevek, igék, melléknévek és határozószók alapalakját vettük figyelembe.²⁰⁰ A lexémák relevanciájának ellenőrzésére Heggstad (1982) adatait is felhasználtuk.²⁰¹ A kiindulási pontot a norvég korpusznak megfelelően a BM alak jelenti. A táblázatokban az egyes változatok sorrendje csupán az áttekinthetőséget kívánja segíteni.

A sztenderd változatok szótári alakjai alapján megállapítható, hogy minden kategóriában azon szavak dominálnak, melyek minimális alaki eltéréssel ugyan, de átfedést mutatnak az egyes változatok között. A főnevek esetében ez a feltétel 94%-ban érvényesül. Hasonló az arány a melléknévek tekintetében, de az igék és a határozószók között is 80%-ot

meghaladó az ilyen típusú egyezések aránya. Teljes alaki egyezésre is találunk példát a sztenderd változatok viszonyában, amit az alábbi főnevek mutatnak:

norrøn	NN	svéd	BM	dán
<i>barn</i>	barn	barn	barn	barn
<i>dagr (døgn)</i>	dag	dag	dag	dag
<i>de(i)</i>	del	del	del	del
<i>faðir (lat. pater)</i>	far (fader)	fader (far)	far (fader)	far (fader)
<i>folk</i>	folk	folk	folk	folk
<i>hús</i>	hus	hus	hus	hus
(an ← lat. campus)	kamp	kamp	kamp	kamp
<i>land</i>	land	land	land	land
<i>líf</i>	liv	liv	liv	liv
<i>móðir (lat. mater)</i>	mor (moder)	moder	mor (moder)	mor (moder)
<i>mál</i>	mål	mål	mål	mål
<i>orð</i>	ord	ord	ord	ord
<i>par (an ← lat. par)</i>	par	par	par	par
<i>stund</i>	stund	stund	stund	stund
<i>tíð</i>	tid	tid	tid	tid
<i>þing</i>	ting	ting	ting	ting
<i>ár</i>	år	år	år	år

19. ábra norrøn: *kurzív* (an.: alnémet, lat.: latin)

Alaki vagy szemantikai különbségek leginkább a svéd változatban jelentkeznek, de átfedések itt is előfordulnak a svéd és a NN másodlagos alakok között (20. ábra):

norrøn	svéd	NN	BM	dán
<i>býr</i> (n. Stadt)	stad	by	by	by
(gr. polis)	polis	politi	politi	politi
(da. spørgsel) (n. Frage)	fråga	spørsmål	spørsmål	spørsmål
<i>staðr</i> (n. Stelle)	ställe	stad stelle	sted	sted

20. ábra (n.: német, da.: dán; gr.: görög)

Mint a fenti példában látható, a BM és a dán *sted* („hely”) azonos jelentéssel a svédben *ställe*, míg a NN változattal alaki egyezést mutató *stad* a svédben „város” értelemben használatos. Utóbbi jelentésnek a három másik sztenderdben a *by* főnév felel meg. A NN-ban ugyanakkor megtalálható a *stelle* alak is a svédnek megfelelő tartalommal. Csupán érdekességként említjük meg, hogy a norvég és dán *politi* („rendőrség”) helyett a svédben az eredeti görög (*polis*) alakot találjuk.

Minimális azon egyezések száma, melyek a NN és a svéd viszonyában jellegzetes különbséget mutatnának a másik két változattal szemben, és a szavak eredete itt is azonos mind a négy sztenderd esetében:

norrøn	svéd	NN	BM	dán
<i>heimr</i>	hem	heim	hjem	hjem
<i>høfuð</i>	huvud	hovud	hode	hoved
<i>vegr</i>	väg	veg	vei, veg	vej
<i>auga</i>	öga	auga	øye	øje

21. ábra

A NN-ot a BM-től megkülönböztető *hovud* („fej”) alak a dánnál is átfedést mutat, míg a NN *veg* („út”) a BM-ban is megtalálható. **A főnevek között a BM és a dán viszonyában nem találtunk olyan példát, ahol a szavak eredete eltérő lenne**, és az esetek többségében (67%) teljes az alaki egyezés. A vizsgált főnevek 33%-ában fellelhető eltérések a BM reformok során ismertetett változásokra vezethetők vissza. Ilyen különbségeket találunk az alábbi párokban (BM – dán). A *hand* – *hånd* („kéz”) viszonyában megemlíthető, hogy a dános alak a BM normának is része.

asikt – *ansigt*; *arbeid* – *arbejde*; *fall* – *fald*; *grunn* – *grund*; (*hand* – *hånd*);
hode – *hoved*; *kvinne* – *kvinde*; *mann* – *mand*; *møte* – *møde*; *måte* – *måde*;
plass – *plads*; *sak* – *sag*; *spørsmål* – *spørgsmål*; *tillegg* – *tillæg*; *vei* – *vej*; *øye* – *øje*

A NN és BM közötti minimális eltérések az alábbi főnevekre korlátozódnak:

heim – *hjem*; *hovud* – *hode*; *stad* – *sted*; (*veg* – *vei/veg*); *verd(a)* – *verden*; *auga* – *øye*

A vizsgált igék 84%-a a négy sztenderd változatban azonos eredetű, és csak minimális alaki különbséget mutat. A svédben fellelhető egyedi alakokat a fennmaradó hányad felében, az igék 8%-ában találtunk.

norrøn	svéd	NN	BM	dán
<i>fyrtelja</i> (n. fortelle) (n. berichten)	berätta	fortelje	fortelle berette	fortælle
<i>rekja</i> (an. reken) <i>hinna</i>	hinna	rekke	rekke	række
an. snacken	(<i>snacka</i>) prata	snakke (prate)	snakke (prate)	snakke, tale
<i>bryngva</i> , <i>bryngja</i> (an. behov)	beöva	trengje	trengje	trænge

22. ábra (an.: alnémet, n.: német)

A zárójeles alakok a fenti példában a látszólagos egyezések szemantikai különbségeire utalnak. A *snakke* alak („beszélni”) svéd változata csak „fecseg, locsog” értelemben

használatos, és ehhez hasonlóan korlátozott a svédnek megfelelő *prate* használata a norvégban.

A BM és a dán alakoktól eltérő svéd igék a NN-ban is előfordulnak hasonló formában, amit az alábbi példák szemléltetnek:

norrøn	NN	svéd	BM	dán
<i>byrja</i> (n. beginnen)	byrje begynne	börja	begynne	begynde
<i>kenna</i> (n. fühlen)	kjenne føle	känna	(<i>kjenne</i>) føle	føle
<i>spyrja</i> <i>fregna</i> (n. fragen)	spørje fråge, frege	fråga	spørre frege	spørge
<i>sýnast</i> <i>þykkja, þenkja</i> (n. denken)	synast (<i>tenkje, tykkje</i>)	tycka	synes tenke	synes tænke

23. ábra

Megjegyzendő, hogy a svéd *fråga* („kérdezni”) igének megfelelő NN alakkal szemben, a BM-ban a *frege* ugyan megengedett, de előfordulása jóval ritkább a dánnak megfelelő *spørre* változatnál.

A főnevekhez hasonlóan az igéknél is csak a reformok alapján értelmezhető eltérésekkel találkozunk a BM és a dán viszonyában:

arbeide – *arbejde*; *begynne* – *begynde*; *bli* – *blive*; *bruke* – *bruge*; *finne* – *finde*;
fortelle – *fortælle*; *gi* – *give*; *gjelde* – *gjælde*; *gjøre* – *gøre*; *ha* – *have*; *hjelp* – *hjælpe*;
kjenne – *kende*; *legge* – *lægge*; *løpe* – *løbe*; *møte* – *møde*; *reise* – *rejse*;
rekke – *række*; *sette* – *sætte*; *si* – *si*; *sitte* – *sidde*; *spørre* – *spørge*; *tenke* – *tænke*;
trenge – *trænge*; *vinne* – *vinde*; *vite* – *vide*

A NN és a BM összehasonlításánál az igék esetében hasonló az eltérések száma, mint a BM és a dán viszonyában, melyek többsége azonban itt is csak minimális alaki különbséget jelent.

Az alternatív alakok között teljes átfedések is lehetnek:

byrje – *begynne*; *fortelje* – *fortelle*; *kjenne* (*føle*) – *føle*; *følgje* – *følge*;
gjeve/gje (*gi*) – *gi*; *gjere* (*gjøre*) – *gjøre*; *halde* – *holde*; *høyre* (*høre*) – *høre*;
kome (*komme*) – *komme*; *liggje* (*ligge*) – *ligge*; *laupe* – *løpe*; *meine* – *mene* (*meine*);
sjå – *se*; *setje* (*sette*) – *sette*; *seie* – *si*; *sitje* (*sitte*) – *sitte*; *spørje/fråge/frege* – *spørre*;
synast – *synes*; *tenkje/tykkje* – *tenke*; *take* (*ta*) – *ta*; *tru* – *tro* (*tru*); *vilje* – *ville*;
vete (*vite*) – *vite*; *vere* – *være*; *ynske* (*ønske*) – *ønske*

A melléknevek esetében is jelentős, 93%-os, a csak minimális eltéréseket mutató alakok száma mind a négy változat viszonyában, és a határozószók között is 84% ezek aránya a

mintában. A melléknevek között csak egy-egy kiragadott példát említhetnénk meg, ahol a dán vagy svéd alak némileg eltér a norvég használatától. A dán és a norvég *vanskelig* („bonyolult, nehéz”) (NN elsődleges alak: *vanskeleg*) azonos jelentéssel a svédben *svår*, de némileg eltérő tartalommal, „bajos, kockázatos” értelemben a *vanskelig* alak is előfordul.

A határozószók között a következő alakok mutatnak lényegesebb eltéréseket:

norrøn	svéd	NN	BM	dán
(lat. accurate) (lat. praecidere) (lat. juste)	precist just (det)	akkurat just	akkurat just	præsist
(fr. brave)	bra	bra	bra	godt
<i>hvar</i>	var	kor	hvor	hvor
(an. wodan)	hur	korleis (hoss, hossen, koss)	hvordan	hvordan
<i>ekki</i>	inte	ikkje	ikke	ikke
(n ← lat) (nett – opp)	just	nettopp, nett	nettopp, nett	netop

24. ábra (an.: alnémet, n.: német, lat.: latin, fr.: francia)

A BM-ban és a dánban megegyező *hvordan* („hogya, hogyan”) NN megfelelői a NN sztenderdben továbbra is érvényesülő variabilitást szemléltetik. A melléknevek és határozószók esetében a BM és a dán, illetve a NN és a BM viszonyában a főneveknél és igéknél bemutatott példákhoz hasonló az eltérések jellege a lényeges elemeiben átfedést mutató alakok között, ezért ezek felsorolásától itt eltekintünk.

A vizsgált korpuszból egyik kategóriában sem tudunk bemutatni olyan példákat, ahol a NN és a BM közötti egyezés egyedi lenne, és ne találnánk ennek megfeleltethető változatot a dán vagy a svéd sztenderdben. A szavak pontos szemantikai tartalmát vagy használatát vizsgálva ugyanakkor kimutathatók eltérések, amire azonban a figyelembe vett mintában kevés jellegzetes példát találtunk. Ezeket fent már említettük. Az igék, és különösen a segédigék között is találunk eltérő használatra példát a látszólagos alaki egyezések ellenére.

6.1.3.3. Mintaszöveg vizsgálata

A továbbiakban a hivatalos norvég sztenderdek és a másik két skandináv nyelv viszonyát szövegminta alapján is bemutatjuk.²⁰² Mivel a mai NN sztenderd esetében már nem különülnek el markáns változatok, csak a BM esetében vizsgálunk két eltérő mintát. A mérsékelt BM-t BM1-ként, a radikális BM-t BM2-ként jelöljük. A dán és az ahhoz legközelebb álló norvég változat összehasonlítása magyarázatot adhat arra, miért hasonlítható dán nézőpontból a BM1 a gyerekek helyesírási hibákkal tűzdelt írásához:

Dán: De forskellige nordiske sprogs historie begynder i vikingetiden. Før den tid havde sproget i al væsentlighed været ens over hele Skandinavien, det såkaldte urnordiske, men ved vikingetidens begyndelse gik den sproglige enhed i opløsning. De første dialektale forskelle viser sig og lægger grunden til de senere nationalsprog, dansk, norsk og svensk. På dette tidspunkt er det imidlertid mere rigtigt at tale om forskellige dialekter end om forskellige sprog.

BM1: De forskellige nordiske språks historie begynder i viking_tiden. Før den tid hadde sproket i all vesentlighet vær_t ens over hele Skandinavia, det såkal_te urnordiske, men ved viking_tidens begynnelse går den språklige enhet i oppløsning. De første dialektale forskjeller viser seg og legger grunnen til de senere nasjonalspråk, dansk norsk og svensk. På dette tidspunkt er det imidlertid riktigere å tale om forskjellige dialekter enn om forskjellige språk.

Az alábbi táblázatban (25. ábra) a szöveget az áttekinthetőség kedvéért kisebb egységekre osztottuk. A nyelvváltozatokat úgy helyeztük el egymás mellé, hogy a szomszédos változatok mutassák a legnagyobb egyezéseket. A dán nyelvhez legközelebb a BM mérsékelt változata (BM1) áll. A BM1 szövegben pirossal jelölt betűk vagy betűhiányok a dán változattal szembeni eltéréseket mutatják. A BM radikális változatában (BM2) a BM1-től eltérő sajátosságokat, míg a NN változatot a BM2-vel összehasonlítva vizsgáltuk. Mindhárom norvég szöveg esetében a jelölések a balra elhelyezett változathoz viszonyított eltéréseket szemléltetik. A dán és a svéd szövegben ezzel szemben azokat a sajátosságokat emeltük ki, melyek ezekre a nyelvekre jellemzőek, és melyek valamelyest eltérnek a többi skandináv változattól. A zárójeles alakok arra utalnak, hogy itt nem egyedi sajátosságokat látunk, az adott szóalakoknak az összehasonlítást képző változatban is van megfelelője.

dán	BM1 (RM)	BM2	NN	svéd
De forskellige nordiske sprogs historie	De forskjellige nordiske språks historie	Historia om de (ymse) nordiske språka	Historia om dei ymse nordiske språka	De (olika) nordiska språkens historia
begynder i vikingetiden.	begynner i viking_tiden.	tar til i vikingtida.	tek til i vikingtida.	börjar (under) vikingatiden.
Før den tid havde sproget	Før den tid hadde sproket	Før hadde (mål)et	Før hadde målet	(Tidigare) had_e sproket
i al væsentlighed været ens	i all vesentlighet vær_t ens	vært _vesentlig_ ens	vore vesentleg eins	i allt väsentligt varit likartat
over hele Skandinavien,	over hele Skandinavia,	over heile Skandinavia,	over heile Skandinavia,	i hela Skandinavien,
det såkaldte urnordiske,	det såkal_te urnordiske,	det såkalte urnordiske (målet),	det såkalla urnordiske målet,	den så kallade urnordiskan,

men ved vikingetidens begyndelse	men ved vikingetidens begynnelse	men ved (inngang)en til vikingtida	men ved inngangen til vikingtida	men i början av vikingtiden
går den sproglige enhed i opløsning.	går den språklige enhet i oppløsning.	går språkenskapen i oppløysing.	går språkeinskapen i oppløysing.	uppløses den språklige (enhetlighet)en.
De første dialektale forskelle	De første dialektale forskjeller	De første (målføre) -skilnadene	Dei fyrste målføre -skilnadene	De första dialektale skillnaderna
viser sig	viser seg	(syn)er seg	syner seg	(framträder)
og lægger grunden til	og legger grunnen til	og legger grunnen til	og legg_ grunnen til	og legger grunden till
de senere nationalsprog,	de senere nasjonalspråk,	de seinere nasjonal(mål)ø,	dei seinare nasjonalmåla,	de senare nasjonalspråken,
dansk, norsk og svensk.	dansk, norsk og svensk.	dansk, norsk og svensk.	dansk, norsk og svensk.	danskan, norskan og svenskan.
På dette tidspunkt	På dette tidspunkt	På denne tida	På denne tida	(Vid) denna tid
er det imidlertid	er det imidlertid	er det (likevel)	er det likevel	är det emellertid
mere rigtigt	riktigere	(rett)ere	rettare	riktigare
at tale om forskellige dialekter	å tale om forskjellige dialekter	å tale om (ulik)e dialekter	å tale om ulike dialektar	att tala om olika dialekter
end om forskellige sprog.	enn om forskjellige språk.	enn om (særskilt)e språk.	enn om særskilde språk.	än om särskilda språk.

25. ábra

Első ránézésre is feltűnik a dán és a BM1 változat nagyfokú egyezése, az eltérések inkább a szavak írásmódjában jelentkeznek, ami részben fonológiai okokra, illetve a BM nyelvi reformjaira vezethető vissza. Ugyanezt láttuk a leggyakrabban használt szavak vizsgálatánál is.

A norvégban hosszú magánhangzó után általában <(p), t, k> szerepel a dán <(b), d, g> helyett. A szövegben utóbbi kettőre találunk példát.

További tipikus eltérések:

Dán *nd*, (*ld*) digráf helyett a norvég kiejtésnek megfelelő: *nn*, (*ll*)

A morfológiai egyértelműség kritériumának érvényesüléseként, egyes norvég szavakban megmaradt a dános *nd* kapcsolat, akkor is, amikor a kiejtés alapján *nn* lenne indokolt. (A *bønne* („bab”) és *bonde* („paraszt”) főnevek többes számú *bønner* és *bønder* alakjai esetében például az *nd* használata az alapszóra vezethető vissza, de ezzel a többes számú főnevek közötti alaki egyezés is elkerülhető. A kiejtésben az eltérés csupán az intonációban nyilvánul meg, mely a svédhez hasonlóan, a norvégban is fonematikus jelentőséggel bír.)

Dán <sk> – norvég <skj>

Dán <p> – norvég <pp> (mássalhangzó kettőződés rövid magánhangzó után) (vcc)

Dán *national* – norvég *nasjonal* (idegen eredetű szavak norvégosítása)

Dán *at* – norvég *å* (infinitívusz jel)

A BM1 és a dán közötti kapcsolatot a határozott jelzős szerkezet is szemlélteti:

de første dialektale forskelle (dán) – *de første dialektale forskjeller* (BM1)

de senere nationalsprog (dán) – *de senere nasjonalspråk* (BM1)

A jelzős szerkezet szabad határozott névelője mindkét esetben végartikulus nélkül szerepel, szemben a svédde és a másik két norvég változattal. A BM1 esetében ez azért is figyelmet érdemel, mert sokáig a norvég nyelv megkülönböztető jegyének tartották számon a dántól eltérő használatot.²⁰³ A beszélt nyelvben továbbra is domináns a „kettős határozottság”, ami a formális írott nyelvben azonban kevésbé terjedt el, és a mérsékelt BM-ban is a dános alak használata jellemző. A BM grammatikák szerint állandósult szókapcsolatokban (*den siste mohikaner* – „az utolsó mohikán”), absztrakt fogalmakban (*den kristne tro* – „a keresztény hit”) és tulajdonnevekben (*Den danske bank* – „Dán Bank”) általános a végartikulus nélküli szerkezet, de a szemantikai tartalom is meghatározó.²⁰⁴ A generikus és egyedi olvasat alapján különbséget tehetünk a *den amerikanske president* és a *den amerikanske presidenten* között, ahol előbbi a mindenkorai amerikai elnököt, míg utóbbi a konkrét személyt, azaz jelenleg George Busht jelenti. Érdekességként megemlíthetjük, hogy a generikus és anaforikus használatot a bajorban és a frízben is a határozott névelő két különböző formája fejezi ki.²⁰⁵

A dán és a BM1 közötti eltéréseknél lényegesebb különbségek fedezhetők fel a két BM változat összevetésénél. A BM2-ben jelölt eltérések itt elsősorban morfológiai jellegűek.

Főnévi *-a* végződés (nőnemű főnevek és többes számú főnevek határozott alakja)

Igei múlt idő *-a* végződése (a példaszövegben nem szerepel)

Határozott jelzős szerkezet végartikulusa.

Fonológiai jellegű eltérés:

BM1: monoftongus <e, ø> – BM2: diftongus <ei, øy>

A szókincsben jelentkező eltérések többsége zárójelet kapott, ezek a szóalakok ugyanis a BM mérsékelt változatában is megtalálhatóak. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a radikális változatban éppen ezek a dántól eltérő alakok meghatározóak, és a fenti példák mindegyike egyúttal a NN-kal is párhuzamot mutat.

A BM2 és a NN közötti eltérések száma és jellege a dán és a BM1 viszonyához hasonlítható, míg a BM1 és a NN közötti távolság a dán és a BM1 esetében tapasztaltnál jóval jelentősebb. A NN a BM2 változathoz képest több diftongust <ei>, és konzekvensebb morfológiai jellegzetességeket mutat, mint például a főnevek, igék és melléknevek esetében a BM *-e* helyett az *-a* szuffixum használata. Utóbbi sajátosság részben a svédvel mutat párhuzamot, mégis azt látjuk, hogy a svéd szövegmintá több pontban eltér minden más változattól. Néhány szóalak azonban itt is zárójelet kapott, ugyanis a BM-ban például ezek változatai megtalálhatók: *olike – ulike; i allt väsentligt – i allt vesentlig; tidigare – tidligere; framträder – fremtrer; enhetlighet – enhetlighet*.

A dán és a mérsékelt BM kapcsolatát a mintaszöveg alapján egy kiragadott példával is szemléltethetjük (26. ábra). Ugyanaz a szótó négyszer fordul elő a dán és a BM1 szövegben, míg a másik három sztenderd ezen a ponton változatosabb képet mutat.

dán	BM1	BM2	NN	svéd
forskellige	forskjellige	ymse	ymse	olika
forskelle	forskjeller	skilnadene	skilnadene	skillnaderna
forskellige	forskjellige	ulike	ulike	olika
forskellige	forskjellige	særskilte	særskilde	særskilda

26. ábra

A 13. ábrában is feltüntetett német eredetű *forskel/forskjell* („különbség”) főnév megfelelője a svédben, a NN-ban és a radikális BM-ban az északi-germán eredetű *skillnad/skilnad*. A melléknévi alak a BM2 és a NN szövegben a főnévtől eltérő szóalakokban jelenik meg, melyek közül két esetben a svédde is átfedés mutatkozik. Minthogy itt szinonimákról van szó, a dán szöveg fordítása kapcsán a fentitől eltérő megoldás is lehetséges. A BM2-ben szereplő négy szóalak közül azonban csak kettő (*ymse, ulike* – „különböző”) képezi a tradicionális BM és RM norma részét, míg a *skilnad* („különbség”) és *særskilt* („eltérő”) alakok a hivatalos BM normán belül megengedett, északi-germán eredetű nyelvjárási elemek. A fenti példa a dán nyelvről norvégra történő fordítások gyakori problematikájára is rámutat. A dán szöveg fordítása a legtöbb szó esetében csupán a norvégos átírásban nyilvánul meg, a szöveg norvég jellege azonban hangsúlyozható a radikális BM alakok használatával. A hivatalos BM norma mindkét megoldásra lehetőséget ad. Amikor tehát egy dán és egy norvég szöveg összehasonlítása során a használt szavak között bizonyos pontokon eltérést találunk, ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy ugyanott a dánnak megfelelő alak ne állna rendelkezésre a norvégban is. Ezekben az esetekben a fordító saját nyelvhasználata, de leginkább a norvégosítás igénye lehet meghatározó.

A fenti példák alapján el kell fogadnunk azt a véleményt, miszerint **a NN és a BM közötti eltérés nem jelentős**, pusztán nyelvi kritériumok alapján ugyanakkor **a BM és a dán írott nyelv sem különbözik lényegesen egymástól**. Egy dánul tanuló hallgató minden nehézség nélkül olvas BM szövegeket (és viszont), míg különösen a korai és a tradicionális NN szövegek előtanulmányok nélkül nehézségeket okozhatnak még a norvég BM-t tanuló külföldi diákok számára is. A dán és a norvég nyelv hasonlósága a norvég beszélt nyelvből is levezethető: **több mint 100 év nyelvújítási törekvései ellenére, az írott dán ma közelebb áll a norvég BM-nak megfelelő kiejtéshez, mint a beszélt dán normához**. Ehhez nagymértékben hozzájárult a dán kiejtés eltávolodása az írott nyelvtől. Ugyanakkor ez a jelenség azt is feltételezi, hogy a hagyományosabb norvég norma beszélt és írott változata sem távolodott el olyan mértékben a dán írott sztenderdtől, mint ahogy azt az 1981 előtti reformok alapján gondolhatnánk. A norvég ortográfiában továbbra is megtalálhatók olyan elemek, melyek a dán nyelvre vezethetők vissza, és amelyek a norvég kiejtésből nem levezethetők.

A fenti szövegmintákat a leggyakrabban használt szavak vizsgálata alapján is reprezentatívnak tekintjük, mert a nyelvváltozatok közötti szabályos eltérések lényeges momentumait tartalmazzák. Kijelentjük, hogy amennyiben egy kizárólag konzervatív elemeket tartalmazó BM változatot vizsgálunk, az a dánnal még mindig jelentősebb

egyezéseket mutat, mint a BM radikális változatával, feltéve, hogy utóbbi esetében is következetesen csak radikális alakokat használunk. A mai radikális BM és NN közötti eltérés azonban minimális. Mivel a BM normán belül is jelentős változatosság figyelhető meg, és a radikális és mérsékelt változatok között átmenetek vannak, a fenti különbségek egy része csak konzervens nyelvhasználat esetén szembe tűnő. Lehetséges tehát a két norvég sztenderdek olyan reprezentációját választani, melyek között kevesebb eltérést találunk, mint a BM és a dán viszonyában.

A teljesség kedvéért álljon itt a fenti szövegek izlandi változata is, ami a skandináv nyelvek közös eredetéhez, az óészakihoz mutat vissza.

Sögan um tey ymisku norðurlandamáluni byrjar í vikingatíðini. Áður hevði málið verið í høvuðsheitum tað sama í øllum Skandinavia, frumnorrønt, sum tað verður kallað, men fyrst í vikingatíðini loysist eindin í málinum upp. Teir fyrstu dialektmunirnir koma fram og leggja undirstøðið undir tey tjóðarmáluni, sum seinni komu, danskt, norskt og svenskt. Um hesa tíðina er kortini rættari at tosa um ymiskar dialektir enn um serstøk mál.

A fenti szöveget előtanulmányok nélkül a norvég olvasó is csak töredékesen értené. A megjelölt szóalakok néhány érdekességre rámutatnak. A BM2 és a NN változatokban a BM1-hez képest eltérő szóalakok közül az *ymse* („különböző”), *mál* („nyelv”) és *særskilt/særskild* („eltérő”) megfelelői az izlandi szövegben is megtalálhatók. A konzervatív BM-tól és dántól elkülönülő jegyek egy része tehát valóban a norrønre vezethető vissza. Az izlandi *byrjar* („kezd, kezdődik”) pedig a svéd *börjar* megfelelő alakja, ami a svédben egyedi a másik két skandináv változathoz képest (*begynder, begynner*). Míg az izlandi és svéd változat északi-germán eredetű, a dán és norvég a német megfelelőre (*beginnen*) vezethető vissza (13. ábra).

6.2. A norvég nyelv sztenderd változatainak egymáshoz való viszonya

A norvég sztenderdek és a másik két skandináv nyelv összehasonlítása – a BM és a dán írott nyelv hasonlóságain túl – arra is rámutatott, hogy a jelenlegi hivatalos norvég normákon belül is eltérő alakzatokkal kell számolni. A reformfolyamatok eredményeinek értékeléséhez szükséges a norvég sztenderdek egymáshoz való viszonyának és a normákon belüli változataik vizsgálata. A XXI. század elejére kialakult norvég írott és beszélt változatok feltérképezése támpontot nyújthat annak eldöntésére, valóban komplexitásával tűnik-e ki a XIX. századi norvégiai nyelvi helyzet.

6.2.1. A bokmål és nynorsk elválasztása

A norvég szakirodalom elsősorban a két hivatalos sztenderd hasonlóságait hangsúlyozza, és inkább eltérő **nyelvi alakzatokként** (*målformer*) kezelik a két változatot. A BM és a NN definíciója általában azok hivatalos státuszára vonatkozik. A BM és a NN ezek szerint 1929-től a hivatalos neve a norvég írott változatoknak. A két változat hivatalos státusza az oktatásban és közigazgatásban betöltött szerepükön túl abban nyilvánul meg, hogy kodifikációjuk és szabályozásuk állami irányítás alatt áll, amiben a Norvég Nyelvi Tanács javaslatai, a norvég művelődési minisztérium, a kormány és a parlament által hozott döntések elsődleges szerepet játszanak. Mindkét változat nemzeti, azaz az egész országra kiterjedő (régión feletti) sztenderdként funkcionál, amit a korábban használt **riksmål** és **landsmål** megnevezések a későbbi terminusoknál megfelelőbben szemléltettek.

A hivatalos norvég nyelvpolitika szerint a BM és NN megnevezés csak a hivatalos írott sztenderdekre vonatkozik, ami Omdal (1996) meghatározásával is összhangban van. Más definíciók azonban a nyelvhasználatot is figyelembe veszik, és ennek értelmében a NN és a BM név olyan nyelvváltozatra is utalhat, ami bizonyos pontokban eltér a két hivatalos sztenderdtől.²⁰⁶ Ezek az eltérések adott esetben túlmutathatnak azon, amit a hivatalos helyesírás alapján még elfogadhatónak tekintünk, ez mégsem zárja ki a változatok valamelyik sztenderden belüli meghatározását. A norvég írott nyelv éppen a sztenderdek belüli variabilitás, a köztes alakzatok és a hivatalos ortográfiától eltérő írásmódok miatt rendkívül változatos. A normához való kötődés a tankönyveket és az állami intézmények által kiadott dokumentumokat kivéve viszonylagos. Az írott nyelv változatosságát nemcsak szépirodalmi művek és napilapok szemléltetik, hanem nyelvészeti tanulmányokban is a BM és NN eltérő változataival találkozunk.

A BM és NN hagyományos alakzatai közötti elválasztás többnyire problémamentes, amit az is megkönnyít, hogy a két változat sztenderdizációja, ha nem is egymástól teljesen függetlenül, de eltérő folyamatok útján történt. A NN alapját képező norma egy személyhez köthető tudományos munka eredménye, míg a BM eltávolodása a dántól hosszú reformációs folyamat eredménye. A mai NN alapjainak megalkotóját, Aasent, ezért nem mint nyelvújítót vagy nyelvreformátort, hanem mint „nyelvteremtőt” (*språkskaper*) emlegetik. A mai NN azonban nagymértékben különbözik az Aasen által megteremtett normától, és mint bemutattuk, jelentős átfedéseket mutat a BM radikális változatával. Az eredeti LM norma, különösen archaikus volta miatt, lényegesebb eltérést mutatott a dántól és a későbbi RM és BM változatoktól. A XX. században lezajlott reformok a hivatalos változatok közötti távolságot jelentősen csökkentették, ami nagyobb mértékben jelentette a NN közelítését a

BM-hoz, mint fordítva. A NN és BM összehasonlításánál a szövegminták alapján is láthattuk, hogy a szembeállítás tárgyát képező BM változat döntő a hasonlóságok és különbségek számát és jellegét tekintve. A szókincsben minimális eltéréseket találunk, de a szövegmintában is kimutatható volt az a tendencia, hogy a legnagyobb egyezés a NN és a radikális BM között van, míg a mérsékelt BM a normán belül megengedett szavak közül a tradicionálisabb alakokat részesíti előnyben. A NN és BM normában is fellelhető (dántól eltérő) szóalakok egy része tehát stilisztikailag jelöletlenül használható a radikális BM-ban, míg használatuk a mérsékelt változatban jelölt. Ugyanez érvényes a BM és NN közötti morfológiai különbségekre. A BM és NN elválasztása tehát meghatározott szavak és konkrét morfológiai jellemzők alapján lehetséges, de egy szövegtöredék adott esetben a (radikális) BM és a NN normának is részét képezheti. Amikor azonban a két sztenderd hasonlóságát hangsúlyozzuk, figyelembe kell venni a BM eltérő változatait. A norvég leírások által emlegetett hasonlóság legalább olyan mértékben érvényesül a radikális BM és a NN között, mint a dán és a mérsékelt BM viszonyában. A BM és a NN normák közeledése, és a dántól való elválása a norvégiai reformfolyamatok során sokáig nyomon követhető, de az 1981-es BM reformtól kezdődően át kell értékelnünk a nyelvváltozatok egymáshoz való viszonyát. **A 2005-ös helyesírási reform már csak alternatívaként határozza meg azokat a korábban kötelező morfológiai sajátosságokat, melyek a BM-t a dánhoz képest a NN-kal kötötték össze.**

6.2.2. Szóalakok variabilitása a sztenderdeken belül

Hangsúlyozzuk, hogy a norvég írott nyelv nemcsak az egymáshoz képest különböző sztenderd alakzatok miatt speciális, hanem az ezeken belül érvényesülő variabilitás miatt. A rendszeres nyelvi reformokat sem tekinthetjük jellemzőnek a sztenderdizált nyelvek többségére nézve.²⁰⁷ A hivatalos helyesírás által lehetővé tett formai változatosság jelentősebb, mint a legtöbb írott nyelvben, nem is beszélve a normán kívül eső változatokról. Az alakok közötti választhatóság legtöbbször szisztematikus, egész grammatikai kategóriákra érvényes, megnyilvánulhat például a főnevek és igék különböző inflexiós formáiban. A fakultatív alakok már a dántól elhatárolódó írott nyelv részét képezték, de a variabilitás „szisztematizálása” az 1917-es reformnak volt köszönhető. Az elsődleges és másodlagos alakok kategóriáját, azaz a választhatóság fokozatait, az 1938-as reform vezette be, és ebben a tekintetben jelentős változást csak a 2005-ös reform hozott, de az is csak a BM esetében, míg a NN-ban megmaradtak a zárójeles alakok.

Mindkét hivatalosan kodifikált normán belül jelentős az alternatív alakok száma, míg a RM norma ebből a szempontból jóval egységesebb képet mutat. A BM és a RM sztenderdek között éppen ez jelenti az egyik leglényegesebb különbséget. A BM normán belül is vannak azonban olyan elvileg megengedett alakok, melyek a használatban nem manifesztálódnak, ezért a variabilitás mértéke is viszonylagos. A BM normán belüli nagyfokú változatosság azonban inkább lehetőség, a tényleges változatok ezt nem mindig igazolják.²⁰⁸ A megengedett, de tényleges használatban nem érvényesülő szótári alakok jelenléte ezek szerint a sztenderdben indokolatlan.

A sztenderdeken belüli változatosság komoly pedagógiai problémát is jelent. A két írott sztenderd iskolai használata önmagában is bizonytalanságot okozhat, de az adott normán belül sem mindig egyszerű annak eldöntése, hogy mely formák megengedettek. A diákok és tanárok körében végzett felmérések arról tanúskodnak, hogy a tradicionális és gyakran használt alakok kivételével nagy a bizonytalanság annak megítélésében, mely formák használhatóak.²⁰⁹ A használhatóság mértékének fokozatai a problémát csak fokozták. Ebben a kérdésben a 2005-ös BM reform jelentős változást hozott, a választhatóság eltérő fokozatainak kiiktatásával az új helyesírás már nem tesz különbséget az egyes alternatív alakok között.²¹⁰

A hivatalos normákon belüli alternatív lehetőségeket kezdetben csak átmeneti megoldásnak szánták, ami a fokozatosság elvével hozható összefüggésbe. A nyelvtervezők a választási lehetőség biztosításával a norma szélesebb körű elfogadását is remélték, ez azonban sokszor inkább megnehezítette a hagyományos formák kiszorítását az újak által. Ezt a problémát a Norvég Nyelvi Tanács a 2005-ös helyesírás előkészítése kapcsán fogalmazta meg. Az eredeti javaslat a másodlagos formák koncepciójának végleges kiiktatását ugyan még a BM esetében sem tartalmazta, a zárójeles alakokat inkább üres kategóriákként határozták meg. A kategória „kiürítése” az általánosan elterjedt mellékformák elsődleges formákká történő átminősítésével, illetve a tényleges használatban alulreprezentált formák mindkét kategóriából való törlésével valósult meg. A zárójelek ismételt „feltöltése” azonban – éppen a megfogalmazott kételyek miatt – aligha elképzelhető, ezért az elfogadott szabályzat a kategóriát a BM esetében már nem említi. A zárójeles alakok megtartása a NN normában is feltételezhetően csak idő kérdése, és leginkább a nyelvjárást beszélők számára jelenthet gesztust, azonban itt is hasonló pedagógiai problémákkal kell számolni, mint a BM esetében. A 2005-ös reform elemzésénél azt is láttuk, hogy a zárójelek feloldásával a variabilitás mértéke egyes szóalakok esetében inkább növekedett, mint csökkent, hiszen ettől kezdve a korábban csak diákok számára megengedett alakok a tankönyvekben is megjelenhetnek.

6.2.3. Eltérő sztenderd változatok

Az adott sztenderden belüli alternatív alakok önmagukban nem magyarázzák az egymástól markáns jegyekben eltérő írott alakzatok létrejöttét. Ilyen alakzatokkal csak abban az esetben kell számolni, ha az egyes alternatívák között szisztematikus különbség van, és ezek a tényleges használatban is elkülönülnek egymástól. Ilyen elkülönülés ma elsősorban a BM normán belül figyelhető meg. Korábban a NN esetében is beszéltünk morfológiai jegyekben eltérő változatokról, az *i-* és *a-*norma közül azonban utóbbi használata teljeseedett ki. A BM normán belüli elkülönülésnek azonban kedveztek a legutóbbi nyelvi reformok. Már az 1981-es reform is visszaállította egyes tradicionális alakok használatát, ami a mérséklet BM státuszát erősítette, a 2005-ös reform pedig már gyakorlatilag lehetővé teszi a hivatalos sztenderden belül olyan BM változat használatát, ami minden lényeges morfológiai jegyében a konzervatív RM-nak felel meg. A BM és a RM elkülönítése ettől kezdve leginkább a szóhasználat alapján, illetve a RM és a radikális BM viszonyában lehetséges.

6.2.3.1. A bokmál változatai: radikális és mérsékelt bokmál

A konkrét értelemben vett írott BM esetében különbséget tehetünk az előírt és a tényleges változatok között. Amennyiben csak a hivatalos státuszt vizsgáljuk, valójában egy BM norma létezik, az eltérő változatok a használatban jelentkeznek, ezért a BM változatainak elválasztásánál a hivatalos sztenderdből indulhatunk ki. Az alternatív alakok következetes használata esetén markáns jegyekben eltérő változatokat kapunk, mint ahogy azt a szövegmintában is láttuk (25-26. ábra). Az eltérések elsősorban morfológiai jegyekben, másodsorban a szókincsben nyilvánulnak meg, de a használt alakok mindkét változatban a hivatalos helyesírás részét képezik. Olyan változatok sem zárhatóak ki, melyek jelentős eltérést mutatnak az éppen érvényes szabályoktól. A sajtóban a BM mérsékelt változatának használata általánosabb, ami az 1981-es és 2005-ös helyesírás érvénybelépésétől még nagyobb átfedést mutat a RM sztenderddel. A nyelvi formák variabilitásából következik, hogy azok bármely kombinációja lehetséges, így a különböző formákból álló nyelvváltozatok is jelentős eltéréseket mutathatnak. A fakultatív formák közötti választásban megfigyelhetők azonban bizonyos tendenciák aszerint, hogy a nyelvhasználó a tradicionális vagy a dialektusokra épülő formákat preferálja.²¹¹

A főnevek esetében a bergeni köznyelv kivételével konzervatívnak minősül a nőnem használatának teljes mellőzése. A szavak eredetének és szemantikai tartalmának figyelembevételével a nőnemű névelő és végartikulus használata ugyanakkor radikális lehet.

Bizonyos főnevek esetében a különböző formák stilisztikailag jelöletlen módon felcserélhetők, máskor a fenti szempontok függvényében az egyik forma jelölt, a másik jelöletlen. A *jenten/jenta* oppozícióban a tradicionális forma (közös nem használata) jelölt (konzervatív), míg a radikális forma (nőnemű szuffixum használata) jelöletlen/neutrális, de az ennek analógiájára szembeállított *kvinnen/kvinna* párban már a konzervatív forma az általánosabb, azaz jelöletlen, míg a másik, a nőnemű forma a jelölt (radikális). A két első látásra nagyon hasonló főnév között az a lényegi különbség, hogy míg a *kvinne* szó a dánban is megtalálható *kvinde* alakban, addig a *jente* megfelelője a dánban *pige*, így jellegzetesen norvég szónak minősül, és ezért a radikális (norvégos) forma használata természetes. A szavak eredetén túl gyakran a jelentéstartalomból is következik hasonló oppozíció, ahol a konkrét főnevek (fizikai entitások) esetében a nőnem használata jelöletlen, míg absztrakt főneveknél a közös nem használata általános. A RM használói szempontjából a nőnemű alakok (kevés kivételtől eltekintve) mindig jelöltek, függetlenül a szavak eredetétől vagy szemantikai tartalmától, míg a BM esetében a nőnem használatának teljes mellőzése a korábbi helyesírások szerint nemcsak stilisztikailag jelölt, hanem hibás is volt. Vegyük észre, hogy a 2005-ös helyesírás következtében az a paradox helyzet állt elő, hogy míg a BM-ban minden főnév esetében használható lett a közös nemű alak, a „konzervatív” RM meghatározott lexémák esetében továbbra is előírja a nőnemű végartikulus használatát. Feltehetjük a kérdést, hogy a BM-ban ez valóban a nőnemű alakok teljes kiszorulásához vezethet-e, és hogy a RM-ban ezen a ponton később változás történik-e?

Papazian (2002) szerint a konkrét nyelvi formák tekintetében szerencsésebb a konzervatív jelző használata a mérsékeltnél, ugyanis a konzervatív – radikális oppozíció tükrözi a nyelvhasználók attitűdjét. A konzervatív tábor a hagyományos nyelvállapot fenntartásán, a másik annak (adott esetben radikális) megváltoztatásán fáradozik. A mérsékelt jelző ezzel szemben azt sugallhatja, hogy ez a két véglet között helyezkedik el, tehát se nem konzervatív, se nem radikális, ugyanakkor többnyire a konzervatív formára használják. A különböző formák együtteseként létrejött nyelvváltozatokat vizsgálva már szembetűnő a konzervatív és radikális nyelvhasználat közötti átmenetek megléte. A BM tradicionálisabb változatára leginkább a mérsékelt jelzőt használják, de a megnevezés itt is a konzervatív nyelvhasználatra utal. A tényleges használatban mégsem tűnik ritkának a konzervatív és radikális formák keverése, gyakran még az eltérő főnévi szuffixumok használata sem konzekvens módon történik, ezért a tényleges változatok besorolása nem mindig egyértelmű. Gyakori például a nőnemű végartikulus használata olyan főneveknél, ahol a határozatlan névelő esetében már a közös nemű alak általános. A RM-ban ez a tendencia maradéktalanul

érvényesül, igaz ugyan, hogy itt eleve nagyon korlátozott a nőnemű alakok használata. A sztenderdek konzervatív és radikális alakjainak kombinációjából előálló változatait hívhatnánk elvileg mérsékeltnek, ami mellett számolnánk a következetes radikális és konzervatív változatokkal, ez a hármass felosztás azonban a leírásokban nem jellemző.

6.2.3.2. A bokmål és a riksmål elválasztásának kérdése

A legkonzervatívabb, a dánhoz viszonylag közeli írott formát jelentő RM továbbra sem hagyható figyelmen kívül, többek között a sajtóban betöltött domináns szerepe miatt. Már a 2005-ös BM reform előtt is állandóan visszatérő kérdés volt, hogy a RM a hasonlóságok figyelembevételével a BM sztenderd részeként, vagy a különbségek alapján attól elkülönítve tárgyalandó. Leszögezhetjük, hogy az elkülönítés belső nyelvi kritériumok alapján 1981 előtt könnyebb volt, amit a 2005-ös reform még inkább megerősített.

Az elválasztásra a sztenderd és norma fogalmának eltérő definíciós lehetőségei alapján is történtek kísérletek (Vö. 2.5.). Vikør (1986a, 1999) a problémát úgy közelíti meg, hogy különbséget tesz „nyelvváltozat” és sztenderd között. Ezek szerint a BM és a RM ugyanannak a változatnak két különböző sztenderdje lenne. Ez az elmélet a BM és a RM kapcsolatát kívánja hangsúlyozni, annak figyelembevételével, hogy egymástól független kodifikáció eredményeiről van szó. A fenti behatárolást nagymértékben megnehezíti azonban, hogy a sztenderd is egy nyelvváltozat, így a két különböző sztenderd Vikør értelmezésében egy ezek felett álló változatot alkotna. Vikør tehát mindaddig nem látja problematikusnak a BM és a RM külön sztenderdként történő kezelését, amíg ezeket ugyanazon nyelvváltozat részének tekinthetjük. Az eltérő sztenderdek azonos változatként való kezelése ugyanakkor a különböző nyelvi alakzatok egymáshoz való viszonyát indokolatlanul bonyolítja. A sztenderd nyelvváltozat autonómiáját tekintve jól elkülöníthető az egyéb változatoktól, mint például a helyi nyelvjárásoktól, problematikusnak látjuk azonban egy olyan új kategória bevezetését, amely több sztenderdet foglalna magába, és ugyanakkor egy nyelvváltozatnak lenne tekinthető.

Papazian (2002) Vikør megközelítésében az előírt és a tényleges változatok közötti distinkciót látja. Ezek szerint a BM és a RM ugyanannak az előírt normának a tényleges változatai lennének. Ezzel szemben a különbséget inkább abban véljük, hogy míg a BM eltérő alakzatai a hivatalos normán belül maradnak, addig a RM használói egy ettől eltérő nyelvi kódot követnek, és az egyes reformokból csak az elfogadhatónak minősített változásokat veszik át, azt is sokszor jelentős késlekedéssel. Akkor tekinthetnénk a RM-t a BM egyik változatának, ha kodifikációja elsősorban a hivatalos szabályozásra épülne. A RM norma

azonban arra a nyelvi (és irodalmi) tradícióra épül, melytől a reformok a BM-t eltávolítani próbálták. Pusztán a kodifikáció alapján a BM és a RM normát külön-külön lehet sztenderdként meghatározni, ahol az átfedések a tényleges változatok között érvényesülnek. Ezeken belül olyan alakzatokkal is számolhatunk, melyek akár az egyik, akár a másik normába besorolhatók. Az átfedések itt is elsősorban a BM variabilitásából következnek, és nem a RM eltérő használatából. 2005-ig csak olyan BM változat volt teljesen megfeleltethető a RM-lal, amelyik több pontban eltért a hivatalos normától. 2005-től a morfológiai jegyek tekintetében a hivatalos sztenderden belül is rendelkezésre állnak olyan alakok, melyek a RM változattal megegyeznek.

A két norma elválasztása vonatkozhat a sztenderdizáció jellegére, miszerint a BM hivatalos, míg a RM ettől független „privát kodifikáció” révén szabályozott, de hangsúlyozzuk, hogy mindkét sztenderd esetében rendelkezésre állnak szótárak és grammatikák, és a RM kodifikációja sem egy szűk csoport szabadidős tevékenysége. Annak ellenére, hogy a „Norvég Nyelvi és Irodalmi Akadémia” civilkezdeményezése jött létre, működése nemcsak a médiában és a szépirodalomban jut kiemelkedő szerephez, hanem a szótárkiadásban is élen jár. A norma szabályozásánál leginkább a tényleges nyelvhasználatot, nevezetesen egy kiemelt presztízsváltozatot vesznek alapul, ami a hivatalos nyelvpolitikai törekvésekkel szemben áll. Éppen a kiválasztott beszélt norma figyelembevétele eredményeként, a RM esetében az előírt és a tényleges változat közötti különbség elhanyagolható. Ez a norma nem véletlenül viseli a BM 1929-ig használatos nevét, annak ugyanis egy korábbi változatának feleltethető meg, és támogatói hangsúlyozni kívánják a sztenderd egységes állami nyelvként való használhatóságát. A nyelvi norma szempontjából az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a RM grammatikának 2005-től már nincs olyan eleme, ami ne jelenne meg a hivatalos BM-ban, még ha utóbbi más lehetőségeket is tartalmaz. A szókincsben jelentkező átfedéseket az is szemlélteti, hogy már az 1981 után kiadott RM szótárak többsége is feltünteti a norma megjelölésénél (a RM mellett) a mérsékelt BM-t is.

A RM a jelenlegi BM normától elsősorban funkcióját tekintve különbözik. A funkcionális különbség részben a BM hivatalos és a RM nem hivatalos státuszából következik, valamint a RM nyomtatott médiában betöltött domináns szerepéből. A meglévő strukturális különbséget elsősorban azok a BM normában található „radikális” formák jelentik, melyeket a RM-ban nem találunk. A strukturális differenciák azonban elsősorban az előírt változatok között érvényesülnek, a tényleges használatban a különbségek kevésbé kézenfekvőek. A korábban bemutatott mintaszöveg (25. ábra) RM változata nem különülne el ténylegesen a BM1 változattól, egy ilyen elválasztás egyre inkább csak konkrét lexémák

vizsgálata alapján lehetséges. A BM-ban ugyanakkor fellelhető „konzervatív” formák összessége a RM normában is megtalálható. A RM norma tehát csak a dialektusokra épülő és a NN-ből átvett radikális elemektől zárkózik el.

A hivatalos BM tapasztalataink szerint leginkább variabilitása miatt különbözik a RM-től, ugyanakkor éppen ez a változatosság teszi lehetővé a hivatalos normán belül olyan változatok használatát, melyek alig választhatók el a RM-től. A RM ezzel szemben azért is egységesebb képet mutat, mert határozottan elutasította azokat a SN elemeket, melyek a két hivatalos sztenderd közelítését célozták, és melyek a XX. század első felének reformfolyamataiban elsődleges szerepet kaptak. A RM támogatói elsősorban éppen azért fordultak szembe a hivatalos nyelvpolitikával, mert az a NN és a BM közötti távolság csökkentése útján kívánta létrehozni az egységes norvég nyelvet. A BM és a RM közötti szakításhoz a hivatalos sztenderd változatok 1929-es átnevezése is jó alapot biztosított, az ellenállás azonban különösen az 1950-es években teljesedett ki, amikor a RM egyre inkább tényleges alternatívaként kínálkozott a hivatalos sztenderdekkel szemben.

A RM és a tényleges BM változatok közötti átfedések abból is következnek, hogy a sajtóban és a szakirodalomban is a „konzervatívabb” változatok használata elsődleges. A nyelvészeti értekezésekben azonban a radikális BM térhódítása figyelhető meg. A 2005-ös reformot követően – a BM és a RM közötti átfedések ellenére – akkor tartjuk indokoltnak a két kodifikált változat elkülönítését, amennyiben a BM norma egészét tekintjük viszonyítási alapnak.

6.2.4. A nynorsk sztenderd sajátosságai

A korábbi elemzések alapján megállapíthatjuk, hogy a norvég nyelv írott változatai közül a NN elválasztása a legkevésbé problematikus. A RM-hoz és a hivatalos BM-hoz hasonlóan a NN sztenderdhez is önálló grammatika és szótár kapcsolódik, és használata is elkülönül a dánra épülő normáktól. A nyelvi jegyekben ugyanakkor lényeges átfedéseket tapasztaltunk a BM radikális változatával, ami elsősorban a BM normán belüli alakok választhatóságával függ össze. Az 1981-es és különösen a 2005-ös reformot megelőzően bizonyos egyezések a hivatalos normák között „kötelezően” megjelentek, míg a BM „liberalizálását” követően a teljesen egyező alakok használata egyéni választáson múlik. A 2005-ös reform egy további lényeges különbségre is rávilágít a hivatalos sztenderdek viszonyában. Míg a BM normán belül megszűnt a választható alakok hierarchiája, és minden feltüntetett forma azonos értékű lett, addig a NN továbbra is tartalmazza a zárójeles alakok kategóriáját, melyek használata korlátozott. Ebben az esetben a másodlagos alakok végleges eltörlése radikális lépésnek

minősült volna, míg a zárójelek feloldása a normán belül kialakult egységet zavarhatta volna meg. A NN esetében tehát azért nem tűnik szükségesnek a konzervatív és radikális változatok között különbséget tenni, mert ugyan egyes szóalakok között egy ilyen felosztás lehetséges, a tényleges használatban ennek megfelelő szisztematikus különbségek csak elszigetelten jelentkeznek.

A NN norma jellemzését azokra a sajátosságokra korlátozzuk, melyek ezt a változatot nemcsak a másik hivatalos sztenderd, hanem általában a régiók feletti, azaz nemzeti sztenderdek viszonyában is megkülönbözteti.

6.2.4.1. A nynorsk mint kisebbségi nyelv

A NN használatára vonatkozó statisztikák azt mutatják, hogy a nyelvváltozat kezdeti erősödését jelentős visszaesés követte, és 1974-re elsődleges nyelvként történő iskolai használata visszaesett az 1920-as szint alá.

A (LM) NN használata elsődleges változatként az általános iskolában²¹²

1890-1946			1947-1980		
év	százalék	tendencia	év	százalék	tendencia
1890	0		1947	31,1	-
1910	12,5	+	1949	30,5	-
1915	12,7	+	1952	28,2	-
1920	18,1	+	1954	26,6	-
1930	19,5	+	1959	23,3	-
1935	19,9	+	1960	22,7	-
1938	22,0	+	1964	20,5	-
1939	29,5	+	1967	19,2	-
1940	31,5	+	1969	18,4	-
1941	31,9	+	1974	16,8	-
1946	31,9	(+31,9)	1980	16,4	(-15,5)

1981-1992			1993-2004		
1981	16,5	+	1993	17,4	-
1982	16,6	+	1995	17,0	-
1984	16,7	+	1997	16,4	-
1986	16,8	+	1999	15,3	-
1990	17,0	+	2002	14,7	-
1992	17,7	(+1,3)	2004	14,2	(-3,5)

27. ábra

Míg 1892-ben a vidéki iskolai körzetek 0,6%-ában lett a LM az elsődleges változat, az első lényegesebb LM reform évében (1901: Hægstad-norma) az arány már 6,3% volt. Igazi lökést a LM terjedésének azonban az 1907-es RM reform körüli vihar hozott, amikor 13,4%-ról (1907) egy év alatt 21,3%-ra (1908) nőtt az arány a vidéki körzeteken belül. A tanulók

nyelvhasználatára vonatkozó országos statisztika a következő LM reform évétől (1910) áll rendelkezésre.²¹³ A LM iskolai használatának a két hivatalos sztenderd 1917-es és 1938-as (ekkor már BM és NN) reformja is kedvezett, ami a statisztikákból is kiolvasható.²¹⁴ A későbbi visszaesést azonban az utolsó összehangolt helyesírási reform (1959) sem tudta megállítani. Míg 1946-ban még az iskolások közel egyharmada elsődleges nyelvként a NN-ot tanulta, a 70-es évek végére számuk a felére csökkent. A nyelvi reformok kapcsán már említettük a fenti változás lehetséges társadalompolitikai okait.

Míg kezdetben a NN támogatói valóban hihettek abban, hogy normájuk utoléri a BM változatot, egyre inkább az lett a kérdés, hogy a visszaesés megállítható-e. Ismét egy nyelvi reform évében következett be a tendencia megfordulása, az 1981-es szabályozás azonban kizárólag a BM változatot érintette. A „BM liberalizációjaként” elhíresült esemény közvetett módon minden bizonnyal kedvezett a NN támogatóinak, mert az előző három átfogó reformhoz képest itt következett be a szakítás a két norma összeolvasztásának szándékával. A reform ugyan éppen a NN-ból átvett elemek státuszát gyengítette a BM-ban, és több esetben a korábban elvetett tradicionális alakokat vezette be újra, ezáltal azonban a NN ellenzőinek szemében elmúlt az a „veszély”, hogy a NN alakok tovább „gyengíthetők” a dánra épülő normaváltozatot, és különösen, hogy mindebből egy általuk elfogadhatatlan SN szülessen. Az egyesített norvég sztenderd megalkotásának elvetésében a NN hívei egy olyan folyamat végét láthatták, melyben a legnagyobb engedményekre az általuk képviselt norma kényszerült.

A NN iskolai használatának aránya egy évtized viszonylagos stagnálása után ismét csökkenő tendenciát mutat. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy ezek a statisztikák leginkább az általános iskolák nyelvhasználatára épülnek, és a későbbi tanulmányok során gyakori a váltás az írott változatot illetően, ami gyakorlatilag mindig a BM irányába történik. Ezt a váltást gyakran azokkal a nehézségekkel magyarázzák, melyekkel a NN használóinak meg kell küzdeniük a kisebbségi státusból adódóan. Amennyiben az érettségi vizsgán használt nyelvváltozatot vizsgáljuk, bármelyik kiragadott évben jelentősen kisebb a NN-ot választók aránya a 27. ábrában feltüntetett értékeknél. 1939-ben például a fenti 29,5%-hoz képest itt csak 6,5% a NN használat aránya, 1954-ben a 26,6%-al szemben 10,4% áll.²¹⁵

A felnőtt lakosság körében nemigen számolnak 10%-ot meghaladó NN használattal, a fentihez hasonló statisztikai adatok azonban nem állnak rendelkezésre. Egy ilyen felmérésnek nemcsak a kivitelezése lenne nehézkes, de adott esetben kedvezőtlen is lehet az eredménye a kisebbségi változat szempontjából. A közvélemény-kutatás módszereivel készülnek azonban reprezentatív mintás vizsgálatok, mint például a 28. ábrában felvázolt 2002-es felmérés, ami a nem hivatalos kontextusban használt írott változatok használatára vonatkozott. A hétköznapi

és hivatalos használat közötti megkülönböztetés azért indokolt, mert például állami tisztviselők esetében nem egyéni választáson alapul az adott norma használata.

Az írott NN hétköznapi használatának aránya a felnőtt lakosság körében²¹⁶

Országgrész	NN	BM/RM	NN és BM	Egyéb	„Kétnyelvű”
Oslo, Akershus	2,7	95,1	1,3	0,9	4,0
Østlandet (K-No.)	4,4	92,6	3,0	0	7,4
Sørlandet (D-No.)	4,0	86,0	10,0	0	14,0
Vestlandet (Ny-No.)	23,7	64,3	11,3	0,7	35,0
Trøndelag (Közép-No.)	3,3	93,3	3,3	0,1	6,6
Nord-Norge (É-No.)	2,0	92,1	5,0	0,9	7,0
Országosan	8,8	85,3	5,4	0,5	14,2

28. ábra

Az ezerfős felmérés konkrét számadatai csak viszonyítási alapként kezelendők, bizonyos tendenciák azonban kiolvashatók belőlük. A NN viszonylag elterjedt használata Nyugat- és Dél-Norvégiában összpontosul, utóbbi esetben inkább alternatív változatként. Emlékezzünk vissza, hogy az aaseni nyelvi reform sarkalatos pontja volt, hogy a dántól független kodifikált változat megkönnyítheti a dán nyelv hatásától mentes nyelvjárási beszélők helyzetét. Nem kétséges, hogy a dán nyelvi befolyás Észak-Norvégiában sem volt jelentősebb, mint nyugaton, ennek ellenére azt látjuk, hogy a NN és a BM használóinak aránya gyakorlatilag a fővárosi adatokkal megegyező. Igaz ugyan, hogy Aasen az anyaggyűjtés során Észak-Norvégiának csak az alsóbb területeit utazta be (utolsó állomás: Rana).²¹⁷ Az északi nyelvjárások azonban részben a korpusz magját képező nyugati változatokkal is hasonlóságot mutatnak, de a fővárosi beszélt nyelvtől mindenképpen lényegi elemekben különböznek. Az arány *Trøndelag* tekintetében is hasonló, ami ugyan a mintavétel részét képezte, ott azonban a trondheimi városi változat hatása érvényesült, és mint tudjuk, Aasen a városi változatokat nem vette figyelembe.

Míg a megkérdezettek több mint 85%-a kizárólagos BM/RM használónak definiálja magát, az iskolai oktatás és a nyelvpolitika által szorgalmazott kettős nyelvművelés országosan csak 5,4%-ban érvényesül. Nem egészen egyértelmű a táblázat utolsó oszlopában feltüntetett adat a „kétnyelvűsége” vonatkozóan. A számokat a NN-ot preferálók és a NN és BM változatokat is használók összesítése révén kapjuk. Ez jelentheti egyfelől a „kétnyelvűsége” vonatkozó adatok szépítését, de egyúttal a NN használatának relativizálását is, miszerint az mindig alternatív változatként van jelen. A nyelvjárások és a NN írott változat kettősségére az adat nem vonatkozhat, mert a felmérés kizárólag az írott nyelvet érintette.

Legalább ennyire szembetűnő a másik írott sztenderd kettős megnevezése az ábrában. Gyakran visszatérő kérdés a RM és BM elválasztásának kérdése a beszélt és írott változatok kapcsán. A beszélt változat esetében a lakosság körében a RM megnevezés dominál, hivatalos írott sztenderdként azonban csak a NN és BM terminusok jöhetnek szóba. Kijelenthetjük azonban, hogy a RM megkülönböztetésére az írott és beszélt változatok kapcsán is lehetőség van, a fenti vizsgálat esetében azonban lényegesebb momentum, hogy a dán norvégosítása útján létrejött sztenderdet a használók jelentős része RM-nak nevezi. Amennyiben csak NN és BM szerepelne a kérdőíven, elképzelhető, hogy az „egyéb” kategória több szavazatot kapna, amely adat azokat is magában foglalja, akik nem tudtak vagy nem akartak a kérdésre válaszolni.

A NN részesedése a könyvkiadásban és a napilapokban is jóval kisebb az iskolai használatnál. 2002-ben például 7,6% volt a NN változaton Norvégiában kiadott könyvek aránya, míg angolul 12,6% jelent meg.²¹⁸ A szakkönyvek nyelvezetének vizsgálatánál azt látjuk, hogy míg a nyelvészeti értekezések viszonylag jelentős részesedést mutatnak a NN használata terén, addig például a természettudományi és társadalomtudományi műveknél minimális a NN reprezentációja. A szépirodalomban is jóval kisebb a NN aránya, mint a nyelvészeti munkákban. Az 1990 és 1994 közötti adatokat vizsgálva az is kiderül, hogy a teológiai témájú szakkönyvek kivételével minden kategóriában több angol nyelvű könyv jelenik meg, mint NN, beleértve a nyelvészeti tanulmányokat is.²¹⁹

A NN használóinak számát tekintve tehát kisebbségi nyelv, amit még az azonos hivatalos státuszt garantáló nyelvtörvény is tudomásul vesz, hiszen kötelező használatát a médiában (televízió, rádió) és az állami intézmények publikációiban 25%-ban határozták meg.²²⁰ Az állami televízióra vonatkozó szabályozásról és a 25%-ot meg sem közelítő használatról a beszélt nyelv kapcsán lesz szó, ami a NN kisebbségi helyzetének további aspektusaira is rávilágít.

A NN jövőjét illetően megoszlanak a vélemények, de a norvég alkotmány 200. évfordulójára, 2014-ben kiadandó nagy norvég (újnorvég) szótár megjelenését minden bizonnyal ez az írott norma is megéri, és amíg elegendő támogatója akad, nem lesz politikai erő, mely megkockáztatná a hivatalos státusz megvonásának be nem látható (politikai) következményeit. Paradox módon a NN használatának visszaesése és a SN létrehozásának elvetése a kisebbségi változat fennmaradását segítheti. Attól kezdve, hogy a BM norma kodifikációja a NN változattól független, és a tradicionális változat megszabadult a radikális alakok kötelező használatától, a legkonzervatívabb nyelvi tábor hívei számára a NN jövője érdektelenné vált. Kiváló példa erre, hogy míg a konzervatív sajtóban gyakran kijavítják az

olvasói levelekben található radikális formákat, a NN szövegek változtatás nélkül megjelenhetnek.

A sajtóban jelenleg leggyakrabban vitatott kérdés a másodlagos változat kötelező elsajátításának problematikája. Kevésbé meglepő módon itt másodlagos változat alatt többnyire a NN-ot értik. Ez a probléma éppen a NN kisebbségi státuszához köthető. Míg a NN használóinak érdeke fűződhet a többségi változat ismeretéhez, ez a másik oldalról már nem mondható el. A BM/RM norma támogatói nem győzik hangsúlyozni, hogy ők mindkét esetben a valódi választási lehetőséget szorgalmazzák, tehát a NN-ot elsődleges változatként használóinak se kelljen az oktatásban BM változaton írniuk. A két változat közötti szabad választás éppen abban nyilvánulhatna meg, hogy valóban egyéni döntésen alapulna az írott norma használata. Ez a fajta liberalizáció azonban minden bizonnyal a kisebbségi változatra jelentene veszélyt, amivel a támogatói is tisztában vannak. A NN változat fennmaradásának elsődleges záloga éppen használatának kötelező jellegében nyugszik, ami vonatkozik az oktatásra, médiára és állami intézményekre egyaránt.

Norvég nyelvészek is gyakran a kettős nyelvművelés előnyeit emlegetik, különösen az iskolai használatra szánt munkákban.²²¹ A norvégok magas szintű kompetenciáját az idegen nyelvek és az interskandináv kommunikáció terén éppen a különböző változatokkal való folyamatos konfrontációban látják. Ugyanakkor a nyelvészeti munkák azt is hangsúlyozzák, hogy a két változat egymáshoz nagyon közel áll, és közöttük akadályok nélküli a kölcsönös megértés. Egységes norvég sztenderdként tehát akár az egyik, akár a másik változat funkcionálhatna. Nyelvészeti szempontból megmagyarázhatatlan kérdés, hogy ha a BM változat ismerője minden nehézség nélkül olvassa a NN-ot, mi indokolhatja, hogy az oktatásban mégis a kötelező elsajátítás mellett érvelnek. Az iskolai oktatásban a skandináv nyelvek oktatására is hangsúlyt fektetnek, ami az interskandináv kommunikációt hivatott megkönnyíteni, de a megértési készségek fejlesztésén túl, senkinek sem jutna eszébe, hogy kötelezővé tegyék a többi skandináv nyelv aktív ismeretét. Amennyiben a két norvég változat közötti erőviszonyok kiegyenlítettek lennének, kevésbé valószínű, hogy a tényleges választási lehetőségét hirdető liberális álláspont ne kapna nagyobb visszhangot.

6.2.4.2. A nynorsk mint mesterséges nyelv

Norvégiában nem népszerű annak vizsgálata, hogy a sztenderd változatok a természetes vagy a mesterséges nyelvekkel mutatnak inkább párhuzamot. A BM sztenderd esetében kevéssé véljük problematikusnak annak eldöntését, hogy a norma létrejötte mutat-e hasonlóságokat a kreol nyelvekhez. Norvég tanulmányok is leszögezik, hogy a BM nem lehet kreol nyelv, mert annak ellenére, hogy az írott dán és a beszélt (délkeleti) norvég ötvözetéből jött létre, sohasem volt pidzsin. A dán írott nyelv és az említett norvég változat hasonlósága alapján is csatlakozhatunk ehhez a véleményhez. Bemutattuk, hogy **a dán és a BM írott változatai között nem találunk olyan lényeges eltéréseket, melyek két lényeges elemeiben eltérő nyelv keveredésére utalnának.**

A NN norma kapcsán azonban már felmerülhet annak lehetősége, hogy az eszperantóhoz vagy volapükhöz hasonlóan mesterséges nyelvként kezeljük.²²² Kiindulásképpen utalhatunk Stewart nyelvtipológiai modelljére (Vö. 2.1.). **A BM és a NN szoros kapcsolata már a változatok egymáshoz viszonyított autonómiáját is megkérdőjelezi,** de amennyiben egymástól független kodifikáció eredményeinek tekintjük ezeket, eltekinthetünk a változatok egyediségének vizsgálatától. **Mindkét változat tudatos kodifikáció eredménye,** de **a mai BM számos ponton kapcsolódik az alapokat jelentő dán írott nyelvhez,** így a történetiség ebben az esetben értelmezhető. A BM alapját a dán írott nyelven kívül egy konkrét beszélt változat jelentette, még ha időközben más dialektusokból is beépültek olyan elemek, melyek az eredeti presztízsváltozatnak nem voltak részei. Itt azonban egy hosszú időn keresztül zajló folyamatról volt szó, és az egyes csoportok által eredetileg vulgárisnak ítélt szóalakok a normában való elterjedésük során megszabadultak stilisztikai jelöltségüktől.

A NN esetében a történetiség legfeljebb az eredeti LM viszonyában vizsgálható, a norrønnel való összevetés a kezdeti tendenciák ellenére minden alapot nélkülöz. **A LM kodifikációjának jellege több ponton a nyelvészeti konstrukció eredményeként kapott mesterséges nyelvekkel mutat párhuzamot.** Aasen az új sztenderd változatot élő norvég dialektusok közös nevezőjeként hozta létre. A közös nevező azonban azt is jelentette, hogy egy adott szó vagy morfológiai szabály az eltérő változatok sajátosságait ötvözte, és a végső alaknak nem minden esetben volt beszélt nyelvi változata. A tényleges nyelvhasználattal szembeni távolságot még inkább növelték a norvég dialektusokban már nem használt archaikus alakok, melyeket időközben eltávolították a normából. **A vitalitás a BM esetében biztosított, míg a NN-nak csak izolált beszélőközössége van,** és ebben az esetben sincs szó anyanyelvi beszélt változatról. A NN változat ezek szerint a sztenderdizáció és az autonómia

tekintetében pozitív jelöltségű, a történetiség és vitalitás ezzel szemben negatív, és így a mesterséges nyelvek karaktereit hordozza.

Trudgill (1997:85) a természetes és mesterséges nyelvek közötti különbséget elsősorban a történetiséghez köti. A természetes nyelveket vagy nyelvváltozatokat a definíció szerint az anyanyelvi beszélők hagyományozzák át egyik generációról a másikra. Ezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy nemcsak a nemzetközi kommunikációt megkönnyíteni szándékozó segédnyelvek minősülnek mesterséges nyelveknek, hanem a klasszikus és pidzin nyelvek is, melyek (már vagy még) nem rendelkeznek anyanyelvi beszélőkkel. A NN-ra ez a meghatározás teljes mértékben teljesül, szóbeli változata csak bizonyos kontextusokban jelenik meg, és még legelhivatottabb beszélőinek sem anyanyelve. Trudgill definíciója is alátámaszthatja, hogy a NN-ot mesterséges nyelvnek tekintjük.

Crystal (1998:441-442) az ideális mesterséges nyelv kritériumaiként a könnyű elsajátíthatóságot (a), az egyes anyanyelvekhez való hasonlóságot (b), a funkciógazdagságot (c), az egységességet (d) és a semlegességet (e) sorolja fel. A fenti kritériumok alapján már kevésbé lehet a NN és a BM között különbséget tenni. Az elsajátíthatóság nehézsége (a) az anyanyelvi beszélők egyes csoportjai számára egyik vagy másik változat vonatkozásában különböző lehet, amiben az anyanyelvi változathoz való hasonlóság (b) szerepet játszhat. A két változat között funkcionálisan (c) nem a nyelvi struktúrából adódóan van különbség, hanem a beszélt változatok elterjedtségét illetően. Az egységesség (d) egyik változat esetében sem áll fenn, a nyelvjárási változatok mellett még az írott alakzatok különbözőségével is számolni kell. A beszélt nyelv vonatkozásában azt mondhatjuk, hogy a NN-nak **csak** nyelvjárási beszélői vannak. A semlegesség (e) tekintetében bonyolíthatja a megítélést, hogy a két norma közötti választás gyakran politikai vagy kulturális okokkal magyarázható, itt azonban véleményünk szerint különbség tehető a két sztenderd változat között. A BM már többségi funkciójából következően is semlegesnek minősül a lakosság körében, ellenérzések inkább csak a legkonzervatívabb változattal szemben érvényesülnek. A NN ezzel szemben egy évszázad alatt sem szabadult meg használatának behatároltságától, és jelentős azok száma, akik ezt a változatot teljes mértékben elutasítják.

Crystal (1998:442) a mesterséges nyelv elterjesztésével kapcsolatos problémák között említi az identitás kérdését. A nyelvi különbözőség egyik okát az egyes csoportok közötti identitáskülönbségben látja, aminek a nyelv fontos kifejezőeszköze lehet. A mesterséges nyelvek esetében szerinte ezek a különbségek nem létezhetnek. A NN használóit azonban éppen erős identitástudatuk jellemzi, és nyelvválasztásuk sokszor a nemzeti büszkeség

kifejezése. Amennyiben tehát a NN-ot mesterséges nyelvnek tekintjük, Crystal definíciója értelmében nem ideális egy ilyen nyelv funkcióinak betöltésére.

A NN mesterséges jellege a fentiek alapján leginkább **egy elterjedt szóbeli változat hiányában keresendő. A legtöbb természetes nyelv sztenderdizációja egy adott (szóbeli) változat elterjedését / elterjesztését jelentette az írott nyelv fejlődésén keresztül.** Ennek eredete a korai normatív szemléletre is visszavezethető, amennyiben a kijelölt változatot a lényegénél fogva értékesebb tekintik, mint a többit.²²³ A nyelvi normaként funkcionáló változattal szembeni társadalmi attitűd azonban sokszor inkább következménye, semmint előzménye a sztenderdizációnak. A sztenderdizációban szerepet játszó nyelvváltozat(ok) kiválasztódását nem belső nyelvi tényezők, hanem külső körülmények, leginkább politikai és kulturális szempontok határozták meg. Az eredetileg az ország kulturális vagy politikai központjához köthető nyelvváltozathoz vagy nyelvváltozatok ötvözetéből létrejött norma az írott nyelven keresztül szabadul meg földrajzi vagy társadalmi meghatározottságától, és válik a beszélők többsége számára követendő presztízsváltozattá. A BM fejlődése is ezt a vonalat követte, az írott norma alapját a társadalom elit rétegének nyelvhasználata alkotta.

A nynorsk fő problémáját nem abban látjuk, hogy dialektusok ötvözetéből jött létre, hasonló kompromisszumokat máshol is látunk, mint például a holland esetében, hanem hogy továbbra sincs elterjedt beszélt változata. Elkötelezett beszélői nem alkotnak tényleges beszélőközösséget, inkább csak egyedi jelenségekről van szó. A NN beszélt változatai sem nyelvészeti, sem nyelvöldrajzi szempontból nem határolhatók el, a társadalom nagyobb csoportja számára mintául szolgáló beszélt normaként pedig semmiképpen sem értékelhető. A kodifikáció jellegétől függetlenül megtörténhetett volna, amit Aasen is remélt, hogy az általa létrehozott sztenderd nemcsak egy önálló írott nyelv, hanem a normalizált beszélt nyelv alapjául is szolgálna. Ebben az esetben kevésbé merülne fel a mesterséges jelleg problematikája, a történetiség kérdésének ellenére. Az írott sztenderd más nyelvek esetében sem feltétlenül esik teljesen egybe valamelyik beszélt változattal. Minden bizonnyal lehet úgy angolul írni, ahogy senki sem beszél, mint például formális szövegekben az összevont alakok mellőzésével. A különbséget itt mégis abban látjuk, hogy az angol szöveg ekkor is felolvasható úgy, hogy az beszélt változatként is elfogadható legyen. Komoly kihívás ugyanakkor egy NN szöveget felolvasni úgy, hogy azt a norvégok a szóbeli kommunikációban természetes változatnak véljék. A NN és a BM megítélése akkor a legproblemátikusabb, ha a normatív szemlélet alapján a sztenderdben egy kiemelt társadalmi változat megszilárdulását várjuk. Amennyiben azonban elfogadjuk, hogy a deskriptív

leírásnak figyelembe kell vennie a nyelven belüli változatosságot, elmondható, hogy ez a feltétel mindkét változat esetében teljesül.

6.3. Beszélt norvég normák?

A különböző nyelvek fejlődését vizsgálva kimutatható, hogy az írott nyelv mellett a beszélt nyelv esetében is sztenderdizációs folyamatok tanúi lehetünk. Egy nyelvváltozat státuszának megváltozása a nyelvi sztenderdizációban játszott szerepét is döntően befolyásolja. A magas társadalmi presztízzsel rendelkező változatok és az írott nyelv hatással lehetnek a regionális és társadalmi változatokra. A helyi dialektusok presztízsének csökkenése többnyire használatuk visszaesését is magával hozza, ami a normaváltozatok további erősödését is jelenti.

A beszélt norma kérdése tabunak minősül Norvégiában mind a nyelvpolitikusok, mind a nyelvészek között. A dialektusok használata a médiában (rádió, televízió) és a társadalmi érintkezés minden szintjén (kultúra, politika, oktatás) általános és teljes mértékben elfogadott, és a BM és NN megnevezések hivatalosan csak az írott változatokra vonatkoznak. A nyelv művelők és nyelvészek között is sokan vannak, akik kitartanak amellett, hogy a BM is csak írott sztenderdként létezik, és elutasítják, hogy ennek megfelelő beszélt változattal számolnunk kellene, mint ahogy azt is, hogy bármilyen beszélt sztenderd létezne Norvégiában. Enger és Kristoffersen (2000) szerint minden norvég nyelvjárást beszél, és így nem jellemző, hogy bárki a NN vagy a BM változatot használná a szóbeli kommunikációban. Ez a nézet meglehetősen elterjedt Norvégiában, de érvényessége tapasztalataink alapján megkérdőjelezhető. Wiggen (1995) a kérdést nyelvpolitikai oldalról közelíti meg, és arra mutat rá, hogy Norvégiában nem kodifikáltak beszélt nyelvi sztenderdet, sőt még arról sem döntöttek, hogy erre egyáltalán szükség lenne. Sandøy (1998) szintén problematikusnak látja annak megállapítását, milyen mértékben beszélhetünk beszélt nyelvi sztenderdről Norvégiában, de nem utasítja el teljesen ennek lehetőségét. Úgy gondoljuk, hogy egy nyelvi sztenderd létének kérdése nem függhet attól, hogy azt szükségesnek gondoljuk-e, vagy hogy annak sztenderdizációja központi intézkedések útján történt volna. A beszélt nyelv sztenderd változatainak esetében más nyelvek vonatkozásában is csak ritkán beszélhetünk konkrét értelemben vett kodifikált normáról, egy-egy kiemelt változat fonológiai leírásával azonban találkozhatunk, ami a kiejtési szótárak alapját is képezi.²²⁴ A mai norvég nyelv a beszélt változatokat tekintve Torp és Vikør (1993) szerint lényegében megfelel az 1600 körüli állapotnak, lényegi különbséget a nyelvi környezetben látnak, amit az 1800-as és 1900-as évek társadalmi és politikai változásai idéztek elő.²²⁵ Az írott változatok hatása a beszélt nyelvre ezek szerint nem játszott elsődleges szerepet. Szükségesnek látjuk azonban, hogy

különbséget tegyünk az egyes beszélt változatok között, és különösen a BM sztenderdhez közel álló köznyelvi változatok esetében egyértelműen kimutatható az írott nyelv hatása.

Újabb nyelvészeti értekezések felvetik ténylegesen működő beszélt normák létezésének kérdését mindkét írott változathoz kapcsolódóan, kérdésként inkább az fogalmazódik meg, mennyiben használhatók ezekre az írott változatok elkülönítésénél használt terminusok. Papazian (1984, 1994, 2001, 2002) a korábbi véleményekkel szemben hangsúlyozza, hogy akár az írott, akár a beszélt nyelvet vizsgáljuk, a hivatalos státusz nem lehet feltétele annak, hogy nevén nevezzünk egy működő normát.²²⁶ Norvégiában – mint láttuk – nemcsak beszélt nyelvi normák nem rendelkeznek hivatalos státusszal, de egyes írott változatok sem (RM). Az írott norma ugyanakkor más nyelvek esetében sem feltétlenül rendelkezik a BM és a NN változatokra jellemző hivatalos státusszal, és a használatra vonatkozó szigorú szabályozással. A normák létrejöttét a legtöbb nyelv esetében a használat mint implicit konvenció határozza meg, az egy-egy stádiumban megjelenő nyelvtervezési lépések ilyen értelemben másodlagosak. Lundeby (1997b) Peter Molbæk Hansent idézi, aki dán kiejtési szótárában kijelenti, hogy a dán esetében sincsenek hivatalosan kitüntetett kiejtési szabályok. Az általa figyelembe vett kiejtés egy de facto norma. Annak eldöntésében, hogy létezik-e beszélt normaváltozat, nem véljük relevánsnak annak hivatalosan elismert vagy konkrét érelemben vett kodifikált voltát. Egy beszélt változat esetében, ami nagyon közel áll a BM vagy NN írott sztenderdhez, minden további nélkül indokolhatónak tartjuk a beszélt BM, illetve beszélt NN megnevezést.²²⁷

A BM-hoz köthető beszélt nyelvváltozat nemcsak a főváros és környékének presztízsváltozata, hanem a beszélők jelentős része számára régiók feletti normaként funkcionál. A NN **sztenderdhez köthető kiejtés** nemcsak használóinak számát tekintve, illetve behatárolt szituációkhoz köthető elterjedtségében tér el a fenti változattól, hanem elsősorban azért, hogy **nincs anyanyelvi funkciója, használói azt mindig második „nyelvként” sajátítják el.** Lényeges különbség tehát a két (nem hivatalos) beszélt norma között, hogy míg a BM-nak megfelelő kiejtés geográfiaileg és nyelvészeti szempontból viszonylag körülhatárolható, addig az újnorréget továbbra is csak elvétve használják a beszélők bizonyos kontextusokban. A NN beszélt norma egyfajta betűejtés, amit leginkább csak a rádióban és televízióban, valamint egyes tanárok és papok által hallható.

6.3.1. Beszélt bokmål norma

A gyakran „nyugat-oslói változatnak” vagy Vanvik (1985) által „sztenderd kelet-norvégnak” nevezett kiejtési norma nemcsak Kelet-, illetve Délkelet-Norvégiában rendelkezik jelentős bázissal, hanem az ország más részeiben is előfordul.²²⁸ Az általános dialektushasználat elterjedtsége mellett, az eredetileg a főváros felsőbb rétegeinél megjelenő normaváltozat sokak számára követendő példaként szolgál, ami a többségi nyelvhasználat presztízsének is betudható. A BM írott sztenderd kezdeti kodifikációja és a RM kiterjedt használata is a fenti változat erősödését segítette. A társadalmi egyenlőségre törekvő Norvégiában azonban még nyelvészeti körökben is problematikus egy hagyományosan magas szociális státusszal rendelkező norma elismerése, amely történetileg a felsőbb társadalmi rétegek beszédéhez kapcsolódik. A BM beszélt változat geográfiai és szociológiai behatároltságát különösen azok a kutatók hangsúlyozzák, akik ezt továbbra is a nyugat-oslói elit rétegek beszédéhez kapcsolják. Míg a nyelvváltozat eredete részben ehhez a társadalmi csoporthoz köthető, ezt a behatárolást a mai norvég társadalomban nem tartjuk indokoltnak. A főváros lakosságának nyugati és keleti csoportokra való felosztása is a társadalomtörténet része, elsősorban a demográfiai változások okozta nagyfokú kiegyenlítődés miatt. Ez megfigyelhető a kiejtés jellegzetességeinek leírása kapcsán a különböző tanulmányokban. Míg Lødrup (1982) problémafelvetése a norvég nyelvészeti hagyományoknak megfelelően nyugat-oslói dialektusról szól, Papazian (1983) válaszában általánosabb terminológiával, normalizált oslói változatról ír.²²⁹

Már nagyon korai tanulmányok rámutattak, hogy a norvég társadalom egy rétege az írott dánhoz nagyon közel álló nyelvet beszélt. (Vö. 4.2.2.2.) A változat leírását Haugen modelljében is megtaláljuk (Haugen 3. csoport), és ez egyúttal Knudsen reformjának, azaz a RM kodifikációjának is alapját képezte.²³⁰ A beszélt norma dántól való megkülönböztetését ekkor elsősorban a norvégiai kiejtés indokolta, míg az írott sztenderd dán-norvég vagy RM megnevezése ugyanerre az időszakra vonatkozóan csupán nyelvpolitikai indíttatásúnak tekinthető. **Az írott nyelv változását a hozzá kapcsolódó beszélt norma is követte, ami ma jóval elterjedtebb, mint a XIX. században volt, és minden bizonnyal ez a legnépesebb táborral rendelkező norvég beszélt változat.**²³¹ Venås (1992) Norvégia összlakosságát tekintve 20%-ban határozta meg a változat elterjedtségét, de Lundebý (1997b) is határozottan állítja, hogy a BM beszélt változata széles körben elterjedt. Torp (2000) arra is rámutatott, hogy az írott BM kodifikációja során azok a formák, amelyek a beszélt normát vették alapul, könnyen elterjedtek, míg az ettől a változattól idegen alakok masszív ellenállásba ütköztek a konzervatív nyelvhasználók részéről. A sokak szerint nem létező beszélt BM tehát fontos

szerepet játszott és játszik a norvég nyelv fejlődésében, a beszélt és írott változatok esetében egyaránt, így nyelvészeti szempontból inkább a norma leírását és fejlődésének vizsgálatát tekintjük relevánsnak.²³²

Lundeby a kelet-norvég köznyelvi változatánál a dán gyökeret tekinti a legmélyebbnek, amit a mai BM tulajdonképpeni alapjának tart. Ez a BM írott változatára minden bizonnyal még inkább érvényes, és a dán hatás a beszélt nyelvre is elsősorban az írott nyelven keresztül érvényesült. A dán kiejtés már csak ezért sem játszhatott különösebb szerepet. A dán és norvég kiejtés összehasonlítása arra is rámutat, hogy a dán olyan mértékben különbözik a norvégiai beszélt változatoktól, hogy az egy normalizált változathoz semmilyen referenciával sem szolgál. **A dán írott nyelv és a norvég kiejtés szoros kapcsolatát éppen abban látjuk, hogy azok a hangtani sajátosságok, melyek a dán a norvégtól (és svédőtől) ténylegesen elválasztják, nem jelennek meg a dán ortográfiában.** A norvég beszélt normára ugyanakkor a helyi nyelvjárások is jelentős hatást gyakoroltak. A BM beszélt változatát mindenképpen korábbi eredetűnek tekinthetjük a norvég írott normánál, hiszen a BM sztenderd kodifikációjában is ez a kiejtésváltozat játszott szerepet. Papazian (2002) a nyelvi hatás irányát Lundeby leírásához képest megfordítja, szerinte a BM tulajdonképpen egy norvég beszélt változatból ered, mely erős dán hatás alatt állt. Ez a meghatározást azonban kizárólag a beszélt BM-ra érvényes, az írott BM alapját ugyanis a dán nyelv jelentette, aminek norvégosításához a kiválasztott norvég kiejtési minta nyújtott alapot. A norvég jelleg leginkább a hangállomány és szintaxis terén érvényesült, míg a lexikon és a morfológia tekintetében a dán hatás volt döntő. Sandøy (2000) a korai normaváltozatot egyszerűen a dán írott nyelv norvég hangkészlettel történő kiejtésének nevezi.²³³ A korai szépirodalomban megjelenő norvégizmusok elsősorban a dán nyelvben hiányzó specifikumokra, illetve stilisztikai funkcióra korlátozódtak. A norvégos sajátosságok használata párbeszédekben volt a legjellemzőbb, ami azt is mutatja, hogy a normára hatást gyakorló beszélt nyelvi változatok a fonológián túl morfológiai különbségeket is mutattak, ami például a főnevek és igék inflexiók formáiban jelentkezett.²³⁴ Norvég jellegzetességeket emellett a lexikonban is találunk.²³⁵ Az írástudás terjedése is hozzájárult ahhoz, hogy a társadalom szélesebb rétegei igazíthatták nyelvüket az írott normához, és egyben ahhoz a kiejtési változathoz, mely egyre nagyobb presztízzsel rendelkezett.

Az írott nyelvre épülő kiejtési minta ma is előfordul egyes politikusoknál, akik formális szituációkban ejtik a norvégban egyébként néma szóvégi mássalhangzókat olyan szavakban, mint az *og* („és”) kötőszóban vagy az *-et* végartikulusban a semleges nemű

főnevek egyes számú határozott alakjánál. Mivel ez a norvég beszélt változatok egyikére sem jellemző, itt hiperkorrekcióról van szó.

6.3.2. A beszélt riksmål megkülönböztetésének kérdése

A BM-nak megfelelő beszélt változatok között találunk olyat, amelyik elsődlegesen a norvég főváros nyugati felében élő rétegek „konzervatív” nyelvhasználatának felel meg, míg „modernebb” változataiban nyelvjárási elemek is megjelennek. A BM normán belül történeti szempontból szociális és regionális változatok is elkülöníthetőek. A regionális változatok központját a városok alkotják, ahol az egyes változatok közötti eltérések leginkább fonológiai jellegűek, de lexikai és grammatikai különbségek is előfordulnak. Az a tény, hogy a BM-hoz köthető kiejtés régiók feletti nemzeti normaként funkcionál, nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a normán belül helyi akcentusokat különböztessünk meg, ami más beszélt sztenderdek esetében is elmondható. A BM regionális változatainak hangkészlete a helyi dialektusokkal mutat kapcsolatot. A beszélt változat hivatalos státusszal nem rendelkezik, mint ahogy kodifikációja vagy szabályozása sem áll központi irányítás alatt, fonológiai és lexikai leírása azonban megtalálható a szótárakban.²³⁶ A szótárak szerzői a kelet-norvég változatot választották a kiejtés alapjául, melyet mindenfajta kodifikációra irányuló szándék nélkül igyekeztek leírni. A kiejtésre nem kíséreltek meg szabályokat kidolgozni, és a különböző nyelvjárásokat sem kívánták közös nevezőre hozni, csupán a kiválasztott változatot ábrázolták.²³⁷

A beszélt norma létének elutasítása nemcsak a norma felsőbb társadalmi osztályokhoz köthető eredetére vezethető vissza, hanem arra az aggodalomra is, hogy a BM-ként történő megnevezés az egyébként is jelentős szociális presztízzsel rendelkező változatot erősítene, ami a helyi nyelvváltozatok használatára negatívan hatna.²³⁸ Felmerülhet annak a kérdése, hogy a beszélt változatok közötti eltérések indokolják-e a BM normán belüli, illetve attól elkülönülő alakzatok megkülönböztetését. Az írott változatoknál szokásos BM – RM distinkciót Papazian (2002) a beszélt változatok esetében indokolatlannak tartja. Véleménye szerint csak egy norvég beszélt nyelvi sztenderd létezik, amely részben megfelel a hivatalos írott BM-nak, részben a nem hivatalos sztenderd RM-nak, és hogy ezt a sztenderdet végül RM-nak vagy BM-nak hívjuk, „glottopolitikai” ízlés kérdése.

Fontosnak gondoljuk ugyanakkor, hogy a BM – RM elválasztás az írott változatok esetében is fokozat kérdésének tekinthető, és a BM mérsékelt változata a 2005-ös reform óta lényeges átfedéseket mutat a RM normával. A különbség meghatározott szóalakokra korlátozódik, melyek használata azonban a beszélt nyelvben is megnyilvánul. A BM normától

idegen RM alakok használata a beszélt nyelvben azért is figyelmet érdemel, mert ezeket lehet ugyan a dán írott nyelv hatásaként értékelni, az anyanyelvi beszélők egy részénél azonban a beépült norma részét képezik.

A főnévi és igei *-a* szuffixumok teljes mellőzése bizonyos szavak esetében stilisztikailag jelölt, konzervatív használatnak minősül. A hivatalos helyesírás 2005-től erre mégis lehetőséget ad, a RM-nak pedig ez mindig is meghatározó eleme volt. Általános vélemény szerint a beszélt nyelvben a nőnemű alakok teljes mellőzése Bergen városán kívül egyáltalán nem jellemző, és a beszélők szűk körére korlátozódik. Feltehetjük akkor a kérdést, hogy a RM támogatói miért ragaszkodnak olyan alakokhoz, amelyek ezek szerint a beszélt nyelvben nemcsak konzervatívnak, de szokatlannak is minősülnek. Tapasztalatok alapján kijelenthetjük, hogy például a fővárosban a 2005-ig kizárólag a RM normának megfelelő alakok konzekvens használata a fiatalabb korosztály beszédében is előfordul. Ezért amennyiben az írott változatoknál szükségesnek tartjuk a RM és a BM norma elválasztását, a beszélt nyelvben ez annál is inkább indokolt lehet, mert a RM normához közel álló „konzervatív” használat szisztematikus különbségeket mutat más beszélt változatokhoz képest. Éppen a RM beszélt változat úgymond szokatlan volta miatt, ez a megkülönböztetés a BM sztenderd legutóbbi „liberalizálása” után is fenntartható, míg a hivatalos helyesírás alapján az írott változatok elválasztása RM és BM változatokra ettől kezdve a korábbiaknál jóval problematikusabb.

Nyelvészeti szempontból ugyan kevésbé releváns, de figyelemre méltó, hogy a konzervatív változat beszélői nyelvüket RM-nak, és sohasem BM-nak nevezik, aminek a magyarázata a közgondolkodásban keresendő. A sztenderdek korábbi megnevezéseit (LM és RM) eredetileg a beszélt változatokra (is) alkalmazták, és átnevezésük részben a hivatalos státusz írott nyelvre történő korlátozásával volt indokolható, ami különösen a BM esetében szembetűnő. A „könyvnyelv” (BM) terminus kizárólag egy írott változat megnevezésére ideális, míg az „állami nyelv” (RM) ezzel a korláttal nem rendelkezik. A „konzervatív” nyelvváltozatot beszélők jelentős része eleve az utóbbi megnevezést preferálja, míg a norma ellenlábasai ezzel a megnevezéssel a változat „archaikus” jellegére utalnak. Amennyiben különbséget teszünk BM és RM írott sztenderdek között, nehezen képzelhető el, hogy a változatok használói ne a beszélt normájuknak megfelelő alakokhoz igazodjanak. Éppen a konzervatív nyelvhasználók esetében szükségtelen olyan kettősséggel számolnunk, mint amivel a NN használói megküzdnek, vagy ami a BM esetében is gyakran felmerül, az egyes alternatív alakok keveredése kapcsán. A beszélt BM és RM közötti különbségek tehát valószínűleg legalább annyira nem elhanyagolhatóak, mint az írott változatok esetében.

Papazian (2002) szerint is elképzelhető a két eltérő változat a beszélt nyelv vonatkozásában, nem lát viszont világos határvonalat a változatok között.²³⁹ A kérdést úgy fogalmazhatjuk meg, hogy szisztematikus különbséget tudunk-e tenni a beszélt változatok között. A belső nyelvi struktúrát tekintve ezeknek a különbségeknek nagyjából azonosnak kell lenniük az írott nyelv változataiban található különbségekkel. További szempont lehet, hogy a két beszélt változat szociálisan vagy területileg milyen mértékben elhatárolható. A RM hagyományosan a fővárosi „elit” rétegek nyelvi kódja, akik számára valóban a konzervatív *Aftenposten* jelenti a normát, a beszélt nyelv vonatkozásában is.

Az írott nyelv esetében a konzervatív RM forma használata stilisztikai eszköz is lehet, a kontextus formális jellegének hangsúlyozására. A RM-nak megfelelő beszélt változat az adott beszélőközösségen kívüli személyek számára azonban már határozottan konzervatívnak tűnhet, és felfogható a társadalmi vagy politikai hovatartozás kifejezésének. Éppen ezért adott esetben mesterkéltnek tűnhet, ha például a norvégot idegen nyelvként beszélők ezt a változatot használják, mint ahogy egy külföldi szájából szokatlan valamely helyi dialektus használata is. A konzervatív nyelvváltozat anyanyelvi beszélői gyakran azért is ragaszkodnak ehhez a formához, mert az általuk kaotikusnak tartott norvég nyelvi reformok eredményeként kapott norma nem felel meg nyelvérzéküknek.

6.3.3. A „beszélt nynorsk” kérdése

A NN esetében gyakori a beszélt változat létének teljes elutasítása. Ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne újnorrégul beszélni. Ez azonban mindmáig meglehetősen mesterkéltnek hat, és leginkább olyan tanárok és papok esetében jellemző, akik ezt hivatásuk kapcsán használják. Nem beszélhetünk azonban nagyobb társadalmi csoportokról, akiknél a NN jelentené a beszélt normát, használói továbbra sem alkotnak beszélőközösséget. Venås szerint még az egyébként újnorrégul beszélő családokban sem sajátítják el a gyereket a NN-ot első nyelvként.²⁴⁰ A NN-ot írott nyelvként választók többsége a szóbeli kommunikációban dialektust használ, de még a NN-ot legelkötelezettebben használók táborában sincs olyan, akinek ez lenne az egyetlen vagy akár az elsődleges kommunikációs eszköze. Azzal a jelenséggel is gyakran találkozunk, hogy az előadásait saját elhatározásból újnorrégul tartó egyetemi oktató, nemzetközi (norvég nyelvű) szimpóziumokon a BM változatot használja, amivel kedvezni kíván a norvégot idegen nyelvként tanulók számára.

A NN beszélt norma nem határolható el társadalmi csoportokra nézve, és területileg sem alkot egységet. Akik a két sztenderd teljes egyenjogúságát hangsúlyozzák, arról is szívesen megfeledeknek, hogy a norvégot idegen nyelvként tanulók esetében fel sem merül a

NN elsajátítása a BM ellenében. A nyelvkönyvek BM-ban íródnak, és ugyan egyre inkább törekszenek a hanganyagok változatossá tételére, nem tűnik szerencsésnek idegen nyelvként az egyik vagy másik norvég nyelvjárás elsajátítása. A nyelvoktatásban tehát valójában egy olyan beszélt BM norma terjesztése folyik, melynek létét gyakran még nyelvészek is megkérdőjelezzik. Az anyanyelvi lektoroktól ugyanakkor nyelvpolitikai okokból sem várható el, hogy normalizált nyelvet használjanak, aminek következtében előfordulhat, hogy a hallgatók a kiemelt normától részben eltérő változatot sajátítanak el. A bergeni egyetemen folytatott tanulmányaim során talákoztam olyan külföldi diákokkal, akiknek a kiejtése lényeges különbséget mutatott a többiekhez képest. Míg a norvégot idegen nyelvként beszélők többsége egy viszonylag konzervatív BM közeli változatot beszélt, és a kiejtésben a „sztenderd kelet-norvégot” követte, az említett (szerb) diákok egy nyugat-norvég változatot beszéltek, amit anyanyelvi lektoruktól vettek át. NN-nak azonban ez a változat sem volt nevezhető, mind a szókincs, mind a morfológiai sajátosságok a BM normán belül maradtak, a különbségek a kiejtésre korlátozódtak.

6.3.4. A nem hivatalos beszélt normák kötelező használata

A hivatalos norvég nyelvpolitika nem foglalkozik a beszélt nyelvi norma kérdésével, illetve csak annyiban, hogy hivatalosan egyik ilyen változatot sem ismeri el. Ezek szerint a BM és a NN a norvég nyelv két eltérő írásbeli alakzata, hozzájuk kapcsolható szóbeli változatok nélkül. A közszolgálati televíziót és rádiót szabályozó törvény ugyanakkor kimondja, hogy az NRK adásainak 25%-át NN nyelven kell sugározni. Egy olyan nyelvváltozaton tehát, melynek létét nyelvészek is megkérdőjelezzik. Felmerül a kérdés, hogy melyik nyelvváltozathoz kell az NRK-nak igazodnia, ha meg kíván felelni az elvárásoknak.

Statisztikai adatok szerint a NN részesedése ritkán közelíti meg a 25%-ot. A televízió a problémát részben idegen nyelvű adások NN feliratozásával oldja meg, a rádióban azonban erre nincs lehetőség. Felmerülhet olyan nyelvjárások használatának lehetősége, melyet kisebb módosításokkal NN-nak tekinthetünk. Hogy itt egy tényleges elmozdulásról van szó a helyi változatok irányába (a kisebbségi sztenderd rovására), mi sem bizonyítja jobban, mint hogy 1986-ban még 16,1% volt a NN aránya a televízióban az 5,6%-os dialektushasználattal szemben, 2003-ra viszonylag kiegyenlítetté vált a változatok aránya (13% NN – 10,4% dialektus). Amennyiben a 2004-es adatoknak hinni lehet, ez az arány drasztikusan meg is fordult (6% NN – 32% dialektus). Az NRK két fő csatornájára vonatkozó statisztikák ennél csak olyan esetekben mutatnak kedvezőbb képet a NN használat szempontjából, amikor nem

emelik ki a dialektushasználatot, ami ekkor az összesítés részét képezi.²⁴¹ A rádióra vonatkozó adatok is hasonló tendenciát mutatnak.

Az NRK belső szabályzata értelmében szövegek felolvasásakor a bemondóknak a tankönyvnormához kell igazodniuk, melyhez kapcsolódik egy preskriptív BM és NN kiejtési norma. Az állami televízió és rádió tehát mindkét hivatalos normára vonatkozóan definiálja a követendő kiejtést.²⁴² Az NRK által használt BM kiejtési norma ugyanakkor több pontban konzervatívabb, mint a figyelembe vett tankönyvnorma, és a mérsékelt változat irányába mutat. (Igei és főnévi *-a* végződés mellőzése.) Az BM vonatkozásában az NRK leggyakrabban a kelet-norvég kiejtési mintát követi, de erre vonatkozóan nincs szigorú előírás. A BM-hoz kapcsolódó kiejtés regionális változatainak ismeretében nem is indokolt egy ilyen korlátozás. A nagymértékű nyelvi toleranciáról és a dialektushasználat presztízsről ismert Norvégiában ugyanakkor meglepő az NRK-ra vonatkozó szabályozás, ami az előírt szókinccset is érinti. Ismert incidens a norvég televízió történetéből, amikor egy meteorológus azért került le a képernyőről a 60-as években, mert a hivatalos normától eltérő szóalakokat használt, mint pl. a RM *sne* („hó”) és *ffellene* („a hegyek”) a BM *snø* és *ffjella* helyett.²⁴³ Más televíziós személyiségek is gyakran panaszkodtak saját nyelvváltozatuk diszkriminációja miatt, különösen a gyermekműsorok kapcsán. Az NRK-n belüli szabályozás azért is problematikus, mert a norvég nyelvtörvények elsősorban éppen azt kívánják biztosítani, hogy mindenki saját nyelvjárását használhassa a társadalom minden szintjén. Arra a következtetésre juthatunk, hogy a központi szabályozás háttérében kizárólag az a megfontolás állhat, hogy ennek hiányában még inkább az amúgy is domináns BM közeli változatok uralnák a médiát.

A normatív kiejtési minta kiválasztása terén éppen azért lehet problémamentes a NN norma, mert ennek nincsenek természetes beszélt változatai. A beszélt NN teljes mértékben az írott nyelvhez kapcsolódik, a kiejtésben esetlegesen jelentkező eltérések a beszélők saját nyelvjárására vezethetők vissza. A probléma itt inkább egy olyan nyelvváltozat használatából adódik, ami a többség számára csak írott formában létezik, és ezért még felolvasás esetén is mesterkéltnek tűnik. Az NRK-ra vonatkozó szabályozást egy szűk, de érdekeit határozottan képviselő csoport sikerének tekinthetjük, ami az iskolai és állami hivatalokra vonatkozó szabályozás mellett a médiában is kifejezésre juttatja a nyelvi kettősséget.

6.3.5. A beszélt nyelv szabályozásának kérdése

A legtöbb tanulmány hangsúlyozza, hogy a nyelvtervezés mindenképp az írott nyelvre vonatkozik, ugyanakkor Norvégián kívül is tapasztaljuk, hogy a beszélt nyelv bizonyos mértékű befolyásolása is a nyelvtervezés, illetve nyelvművelés feladatai között szerepel. Más kérdés, hogy ebben a nyelvpolitika milyen szerepet kíván vállalni. Önmagában egy beszélt nyelvi norma elismerése vagy támogatása is nyelvpolitikai döntés, a norma megváltoztatására irányuló törekvések pedig a nyelvtervezéshez kapcsolódhatnak. Mint már említettük, a norvég nyelvpolitika hivatalosan nem foglalkozik a beszélt nyelv kérdésével, a norvég nyelvtervezésnek azonban voltak olyan szakaszai, melyekben a beszélt norma befolyásolásának szándéka egyértelműen kimutatható.

Már Aasen kifejezte reményét, hogy az általa létrehozott LM a beszélt nyelv mintájául szolgálhat. Véleménye szerint az írott és beszélt változatok egymásra hatása segítheti a norma elterjesztését, de erre a feladatra a hagyományos írott nyelvet alkalmatlannak tartotta. „Egy könyvnyelv aligha lehet alkalmas arra, hogy támogassa és erősítse a legjobb nemzeti kiejtést.”²⁴⁴ Mint látjuk, a BM terminus már Aasennél fellelhető, ekkor azonban még az általa is használt (dán) írott nyelv szinonimájaként értendő, és használata ebben az esetben a normaváltozat degradálását szolgálja. Aasen érvelt a norvég nyelvjárásokban néma szóvégi mássalhangzók (*d*, *t*) kiejtésben történő megjelenése mellett, mert az szerinte a beszélt norma kiemelt státuszát erősítette volna a dialektushasználattal szemben. Javaslatok között az intonációra vonatkozó szabályok is szerepeltek. Aasen tehát a beszélt normát előnyben részesítette a dialektushasználattal szemben, amiről a NN támogatói gyakran megfélekednek. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy Aasen nemcsak nyelvészeti értekezéseit írta dánul, hanem beszédében is az erre épülő normalizált változatot használta. Aasen követői között már akadtak nyelvészek, akik a LM sztenderdet beszélt változatként is használták. Ez különösen azoknál a bergeni nyelvészeknél volt megfigyelhető, akik a LM sztenderdizációjában figyelmen kívül hagyott városi változatot beszélték. Számukra saját nyelvváltozatuk nem szolgálhatott mintául a LM kiejtéséhez, ezért csak az írott nyelvet vehették alapul.²⁴⁵

Ez a példa ismét szemlélteti az elméletileg azonos jogokkal felruházott hivatalos normák közötti különbséget. A nyelvoktatásban a BM egyeduralma magyarázataként felhozható, hogy aligha lehet olyan nyelvet idegen ajkúak számára oktatni, melynek nincs elterjedt kiejtési normája. Függetlenül attól, hogy a kiválasztott norma esetleg egy szűk társadalmi kör nyelvhasználatának feleltethető meg, még mindig szerencsésebb egy ilyen változat elsajátítása, mint egy helyi nyelvváltozat vagy változatok keveréke. A norvég

esetében csak elméletileg merülhet fel a NN beszélt változat elsajátítása, míg például az angol esetében tényleges választási lehetőséget nyújt az angol vagy amerikai sztenderd változat.

A beszélt nyelv szűk tartományát érintette ugyan, mégis annak befolyásolására irányuló kísérlet volt az 1951-ben bevezetett szabályozás a számok kiejtésére vonatkozóan. (Vö. 5.2.3.) A tradicionális alakokkal szemben bevezetett „logikus” változatok megjelentek ugyan a nyelvhasználatban, az előzőeket teljesen kiszorítani nem tudták. A nyelvpolitikai szándék ebben az esetben az esetleges félreértések elkerülését célozta a logikailag problematikus „kettő és ötven” formula esetében. A logikusabb „ötvenkettő” alak elterjedésének megghiúsulása jó példája annak, hogy míg egy új helyesírás elterjesztése legalább iskolai keretek között megvalósítható, a hétköznapi nyelvhasználat szabályozásának lehetősége korlátozott. Ami pedig a számok kiejtésénél jelentkező félreértési lehetőségeket illeti, ezek esélye a kettős használat által csak növekedett. A nyelvi hagyomány a logikai szempontoknál meghatározóbb volt.

A NN beszélt nyelv normalizálásában az NRK mellett a NN nyelven játszó *Det norske teatret* („Norvég Színház”) is fontos szerepet játszott, az 1970-es évektől azonban a NN mozgalmon belül a dialektushasználatot ösztönző jelszavak jelentek meg. Jahr (1987) mindkét példát „privát sztenderdizációnak” minősíti, mert ezekben a hivatalos nyelvpolitika nem játszott szerepet. Az NRK esetében azonban, mint láthattuk, a beszélt normák szabályozásának háttérében a médiára vonatkozó központi előírás, és különösen a NN kötelező használata állt. A tankönyvnormához kapcsolódó sztenderd kiejtés is részleteiben kodifikált, jóllehet ez nem a diákok nyelvhasználatát kívánja szabályozni, hanem a tanárok számára ad útmutatást.

A legfrissebb nyelvpolitikai esemény, amiben ismét a beszélt nyelv befolyásolásának szándékát láthatjuk, a Norvég Nyelvi Tanács 2001-ben elfogadott irányelve volt, miszerint a továbbiakban a Nyelvi Tanács titkársága a kiejtéssel kapcsolatos kérdésekre is válaszolni kíván.²⁴⁶ A Nyelvi Tanács korábban nem foglalkozott ilyen jellegű beadványokkal, ettől kezdve azonban ezt is feladatának tekinti. Rövid időn belül újságcikkek sorozata foglalkozott a kiejtésre vonatkozó szabályokkal, és a kritikák központjában nem is elsősorban a konkrét példák, hanem annak problematikája állt, hogy egy állami intézmény kiejtési szabályok meghatározásán fáradozik. A Nyelvi Tanács tagjai nem győzték hangsúlyozni, hogy javaslataik nem kötelező jellegűek, és csupán azoknak szánják, akik bizonytalanok valamely alakok kiejtésével kapcsolatban. A Nyelvi Tanács érvelésénél ugyanakkor figyelemre méltó, hogy válaszukat annak mérlegelése után kívánják meghatározni, hogy a kérdező preskriptív vagy deskriptív információra tart igényt. Sokkal többre itt azonban feltételezhetően nem

gondolnak, mint a deskriptív információ esetén a lehetséges alternatívák ismertetésére, míg más esetben egy konkrét változat kiemelésére. A Nyelvi Tanács javaslatait elsősorban azoknak szánja, akik a beszélt nyelvük alapjának a BM vagy NN sztenderdet tekintik, a helyi nyelvváltozatokkal a továbbiakban sem kívánnak foglalkozni.

6.4. Összegzés

Az írott normák változatossága nagymértékben hozzájárul a norvég nyelvi helyzet komplexitásához más skandináv országokkal összevetve. Úgy véljük, hogy éppen az egymás mellett létező változatok miatt nem olyan mértékű az előírt normák presztízse, mint ami a sztenderdekre egyébként jellemző, és ami természetes is a többi skandináv országban. A nyelvtörténeti munkák által összetettnek ítélt XIX. századi nyelvállapot csak a beszélt nyelv eltérő változatait érintette, míg az írott nyelv stabilitása nem volt kérdéses. Még a XIX. századi norvégiai beszélt változatok közötti eltéréseket sem láttuk jelentősebbnek annál, mint amit számos más nyelv esetében tapasztalunk, de éppen a dialektushasználat elterjedtsége miatt a mai állapotok sem különböznek lényegesen ettől.

A beszélt változatokkal szemben, az írott nyelv komplexitása a XIX. század végi, és különösen a XX. századi nyelvtervezés következményének tekinthető. Kezdetben az írott nyelvvel kapcsolatos legfőbb probléma leginkább abban nyilvánult meg, hogy az évszázadokon keresztül (!) használt írott nyelv nem minősült eléggé „norvégnak”. A nyelvújító törekvések hatására viszont a beszélt nyelv különböző változatainak fennmaradása mellett, a nyelvi komplexitást az írott sztenderdek változatossága egészítette ki. A beszélt BM-ban bekövetkező változásokat azért sem tekintjük csupán önálló nyelvfejlődésnek, mert a hivatalos BM-ban megjelenő nyelvjárási elemek szélesebb körű elterjesztését éppen a hivatalos ortográfiába történő felvételük tette lehetővé.

A norvég nyelv beszélt változataival kapcsolatban sokáig uralkodott **a nyelvpolitika szándékait tükröző álláspont, miszerint beszélt nyelvi sztenderd nincs Norvégiában, és az nem is támogatandó.** A nyelvi normalizálódás egyik jelének Papazian (2002) például azt látja, hogy **a Norvég Nyelvi Tanács újabban a norvég sztenderdeket írott és beszélt nyelvként is definiálni próbálja,** és azok deskriptív vagy preskriptív kiejtésével kapcsolatban is tanácsot ad. Ez a normalizálódás tehát elsősorban arra utal, hogy a nyelvpolitika irányvonalának meghatározói nem kívánják fenntartani azt az álláspontot, miszerint csak az írott nyelv vonatkozásában beszélhetünk normáról Norvégiában. Mindez azonban **nem egyszerűsíti a különböző írott változatok okozta komplexitást, míg a beszélt nyelv változatosságát nem tartjuk a nyelvtervezés szempontjából relevánsnak.**

A jövőre nézve a BM és a RM írott változatok további kiegyenlítődésére számíthatunk, míg a NN jövője aligha jósolható meg. Az alternatív sztenderd változatok együttélése már-már a kulturális örökség részének tekinthető, és a kettősség nyelvészeti indokolatlansága irreleváns lett. Az elemzések alapján kijelenthetjük, hogy az eltérő írott normák fennmaradása mellett nyelvi érvek nem szólnak. A Norvég Nyelvi Tanács számára ugyanakkor a két hivatalos változat nem tűnik luxustényezőnek, és 2005-ös stratégiai javaslatukban Norvégia szempontjából példaértékűnek nevezik, hogy a Dél-afrikai Köztársaság tizenegy hivatalos nyelvvel rendelkezik.¹ A norvég nyelvi helyzet tehát még sokáig nyújthat értékes adatokat az eltérő nyelvi kódok használatára, egy adott nyelven belül. A nyelvi vita kiéleződése egy újabb európai integrációs kísérlet kapcsán várható, amennyiben a NN támogatói nem látják biztosítottnak nyelvváltozatuk státuszának megőrzését az Unió keretein belül. Írország példája is mutatja, hogy a nemzeti (kisebbségi) nyelvek nem kapnak automatikusan hivatalos státuszt az Unió intézményrendszerén belül.²⁴⁷

7. KONKLÚZIÓK ÉS KITEKINTÉS

7.1. A norvég nyelvtervezés motiváltságának kérdése

7.1.1. A reformok vizsgálata alapján határozottan kijelentjük, hogy a két eltérő sztenderdizációs folyamat háttérében **nem nyelvi indokok** állnak. A nyelvújítást megelőzően Norvégia **stabil írott nyelvvel** rendelkezett, mely évszázadokon át alkalmas volt arra, hogy a norvég beszélt változatok írott kódjaként szolgáljon. A dán nyelvvel szembeni attitűd elsősorban ideológiai alapon értelmezhető. A norvég reformok ellenére a dán ortográfia ma is közelebb áll a BM-nak megfelelő kiejtéshez, mint a dán beszélt változatokhoz.

7.1.2. A XIX. századi **nyelvi komplexitást semmiképpen sem tekintjük norvég specifikumnak**, és a nyelvjárások között továbbra is **zavartalan a kölcsönös érthetőség**. A nyugati nyelvjárási változatok és a dán írott nyelv közötti távolságot hangsúlyozó leírásoknak ellentmondanak a mai NN és BM, illetve a dán nyelv közötti átfedések, és a statisztikai adatok, melyek szerint a nyelvjárási beszélők lényeges többsége a nyugati területeken is a BM-t használja elsődleges írott kódként. Míg a XIX. századdal kapcsolatos leírások a beszélt változatok közötti eltérések alapján **kommunikációs problémát** emlegetnek, a jelenlegi helyzet értékelésekor a tanulmányok éppen a nyelvi pluralizmus hatásaként értékelik a norvégok magas kompetenciáját az interskandináv kommunikáció terén. **A többnyelvűség és a beszélt változatoktól részben eltérő írott normák** ezek szerint **a kommunikációt nem nehezítik, hanem annak zavartalanságát segítik elő.**

7.1.3. A reformfolyamatok vizsgálatánál világosan látható, hogy a **szociális problémák** eredetét Norvégiában is a nyelvi kérdéshez kapcsolták. A **szociális kiegyenlítődést** azonban elsődlegesen az iskolázottság terjedése és a demokratikus intézményrendszer kibővítése tette lehetővé, ezért ezt **nem a nyelvi reformok hatásaként értékeljük.**

7.2. A nyelvtervezési modellek és a norvég reformok kivitelezésének kapcsolata

7.2.1. A **normaválasztás a BM** fejlesztése kapcsán egy **kiemelt változat** figyelembevételével történt, míg a NN megalkotói éppen ezzel a változattal szemben kívántak egy **ellennormát** létrehozni. A **BM** változat magas **szociális presztízst** a **NN nemzeti presztízse** csak az első évtizedekben volt képes kompenzálni. Mindkét hivatalos sztenderdben fokozatos hangsúlyeltolódás történt a figyelembevett beszélt változatok szempontjából, míg a **RM** kodifikációját mindvégig a **kiemelt presztízsváltozat** határozta meg, ami a norma fennmaradását segítette.

7.2.2. A **státusztervezésben** a politikai meghatározottság érvényesül, a két hivatalos norma használatát **parlamentari határozatok** szabályozzák. A két sztenderd változat egyenjogúságát garantáló törvények is figyelembe veszik azonban a NN kisebbségi státuszát.

7.2.3. A **korpusztervezés** a NN-ban **nyelvi konstrukció** útján történt, a mesterséges nyelvek létrehozásánál is érvényesülő elvek alapján, míg a **BM** reformjai **az írott és beszélt norma közelítését** szolgálták. A folyamatot három szakaszra bontottuk: 1. egymástól független normák létrehozása, 2. a két norma fokozatos közelítése, 3. az egységesítés feladása.

7.2.4. Az **elsajátítás-tervezés** mindmáig viták keresztjében áll. Az elsődleges iskolai nyelvváltozat választhatóságát viszonylagosnak véljük, mert továbbra is **kötelező mindkét írott norma használata**. A választás szabadsága a sztenderdek variabilitásában jelentkezik.

7.3. Beszélt és írott normák

7.3.1. Az eredmények figyelembevételével, és saját tapasztalataink alapján is kijelenthetjük, hogy a hivatalos **BM** és **NN** mellett indokolt a **RM elkülönítése**, mely előbbieknél jóval egységesebb képet mutat. A **RM** stabilitásához nagymértékben hozzájárult, hogy ez a norma kívül állt a nyelvi vitán. A hivatalos normán belüli variabilitás a **BM** és a **NN** eltérő alakzataiban manifesztálódik. A **BM** és a **RM** sztenderdekhez beszélt normaváltozatok kapcsolódnak, míg a **NN** **elsődleges beszélt változatként nincs jelen**. Az írott és beszélt norma kapcsolata alapján a **BM** dominanciája tendenciózus.

7.3.2. A **BM** és a **NN** közötti átfedések mértéke a választott változatok függvénye. A mérsékelt **BM** és a **RM** a dán írott nyelvvel továbbra is lényegesebb egyezéseket mutat, mint a **NN** normával. A **kölcsönös érthetőség alapján indokolatlan a két norvég sztenderd változat fenntartása**, ezek részben ugyanazon beszélt változatok írott kódjaiként funkcionálnak.

7.4. A norvég nyelvtervezés eredményei és korlátai

7.4.1. A **dántól lényeges elemeiben eltérő változat** létrehozása elsősorban a **NN korai változataira érvényes**, míg a **BM**-hoz történő közelítés a korábbi irányelvek feladása volt.

7.4.2. A **BM** norvég **kiejtésnek megfelelő átírásának** határt szabott, hogy a referenciául szolgáló beszélt változatok maguk sem voltak mentesek a dán írott nyelv befolyásától. A

zöngés mássalhangzó grafémák átírása sem volt minden esetben indokolt, ezért egyes szóalakok esetében a dán helyesírás áll közelebb a BM-nak megfelelő kiejtéshez.

7.4.3. Az **egységes nemzeti nyelv létrehozása** annak ellenére hiúsult meg, hogy a norvég sztenderdek fonológiai és szintaktikai rendszere azonos, szókincsük nagyrészt közös, és a morfológiában jelentkező különbségek terén is fokozatos kiegyenlítődés történt. A hivatalos státuszt nélkülöző RM változat presztízsét ezzel szemben erősítették a SN norma létrehozásával kapcsolatos ellenérzések.

7.4.4. Az **alternatív írott változatok a nyelvi norma presztízsét gyengítették**, amit csak fokoztak a rendszeres reformok. Az írott normával kapcsolatos bizonytalanság ugyanakkor kedvezőnek bizonyult az egyéni nyelvhasználat változatosságának fenntartásában, amit a **dialektushasználat elterjedtsége** igazol.

7.5. A nyelvtervezés kritériumainak érvényesülése

7.5.1. A sztenderdizációban általánosan érvényesülő tendenciák leginkább a RM fejlődésében érvényesültek, ahol elsődlegesnek bizonyult az **írott nyelv stabilitása**, az **irodalmi nyelv státusza**, valamint a **beszélt normaváltozat presztízse**. A fenti szempontok érvényesülése a **BM és RM változatok közötti kiegyenlítődésben** is szerepet kapott.

7.5.2. A funkcióból eredően az **írott nyelv normatív** mintát nyújt, deskriptív csak konkrét változatok viszonyában lehet, ami az ortofónia érvényesülésének is határt szab. A RM és BM norma meghatározott nyelvváltozatok beszélői szempontjából deskriptívnek tekinthető, de használóinak többsége számára követendő normaként szolgál. Ezzel szemben nincsenek olyan nyelvjárási beszélők, akik számára a NN dialektusjegyeik összességét tükrözné.

7.5.3. A **norma stabilitásának igénye** a RM fennmaradását segítette a nyelvpolitikai szándékok ellenében is. A BM esetében a 2005-ös reformban teljesedik ki a stabilitásra és egységességre való törekvés, míg a NN-ban továbbra is a fokozott **variabilitás** érvényesül.

7.5.4. A tanulmányok a **demokrácia** elvének megvalósulását sugallják a reformokban, ami azonban nem feltétlenül jelenti a **többségi nyelvhasználat** figyelembevételét. A jelentős bázissal rendelkező RM norma kizárása a hivatalos reformokból, annak státuszát hosszú távon nem gyengítette, míg a NN fennmaradásának legfőbb záloga használatának kötelező jellege.

7.5.5. A **pedagógiai szempontok** érvényesülése különösen a NN kapcsán került szóba. Amennyiben azonban a dialektusbeszélők számára a norvég nyelvújítás előtt problémát okozott volna a (BM-hoz egyébként továbbra is nagyon hasonló) dán írott nyelv elsajátítása, nem tűnik egyszerűbbnek, hogy most két írott változatot kell az iskolában elsajátítani, a helyzet tehát mesterségesen bonyolított.

7.6. Kitekintés

7.6.1. A norvégiai folyamatok további vizsgálatánál is fontosnak gondoljuk a **nyelvpolitikai szempontból ellentmondásos kérdések** tisztázását. Nyelvészeti leírások véleményünk szerint nem hagyhatnak ki olyan normaváltozatokat a vizsgálatból, melyek a használatban elterjedtek, függetlenül attól, hogy a törvényi szabályozás ezek státuszát megerősíti vagy sem. A politikai és ideológiai szempontok figyelembevétele a **norvég helyzettel kapcsolatos mítoszokat** csak tovább erősítené. Ugyanígy indokolatlannak látjuk a norvég folyamatok minden elemét nyelvészeti kérdésnek beállítani.

7.6.2. A dolgozatban bizonyára vannak olyan megállapítások, melyek norvég szemszögből kényesnek tűnhetnek, célkitűzésünk azonban éppen az volt, hogy olyan tabukérdéseket is megvizsgáljunk, melyeket kívülállóként más perspektívából láthatunk.

7.6.3. Nagy jelentőséget tulajdonítunk a 2005-ös reformnak, ezért a további fejlődési tendenciák vizsgálata mindhárom írott norma tekintetében érdekes lehet. A **BM és a RM normák kiegyenlítődése** a folyamatok logikus következményének tűnik, míg egyre inkább azt látjuk, hogy a NN változat fennmaradásának kérdésében hosszú távon már a változat támogatói is bizonytalanok. Az előrejelzések azonban már többször tévesnek bizonyultak Norvégiában.

Jegyzetek

- ¹ „(...) *språksituasjonen i Sør-Afrika, med elleve offisielle språk, kan være interessant også i Norge.*” Vö. *Norsk i hundre! Norsk som nasjonalspråk i globaliseringens tidsalder. Et forslag til strategi.* Oslo, Språkrådet. 2005, 183.
- ² Jelentése: könyvnyelv. A korábbi változatot általában riksmålként emlegeti a szakirodalom, a terminus azonban nem volt hivatalos, és eleinte inkább a városi elit beszélt nyelvére használták. 1907 előtt nyelvi szempontból indokolatlan a BM/RM elválasztása a dánról, a dán-norvég megnevezés pedig inkább ideológiailag motivált. A RM terminus korai használata egyszerűen eufemizmusként értékelhető. A BM 1929 előtt szerepel mint „anyanyelv”, „szokásos könyvnyelv”, „dán-norvég” nyelv, stb.
- ³ Jelentése: újnорvég. Nyelvészeti szempontból indokolt lehet ugyan a kezdeti LM elkülönítése a NN-tól, de egy ilyen elválasztásnak nincs köze az átnevezés időpontjához. Ennek ellenére a korábbi változatot általában LM-ként tárgyaljuk, mint ahogyan a korabeli szakirodalomban is ez a megnevezés szerepel. A *nynorsk* elnevezésnek van egy nyelvtörténeti változata is, mely az ónorvégot és a középnorvégot követte kb. 1525-től kezdődően. Ebben az esetben megkülönböztetésül kötőjellel írható (*ny-norsk*).
- ⁴ Jelentése: állami nyelv. Korábbi írásmód: *Rigsmaal*. A RM megnevezést a „konzervatív” írott norma mellett annak szóbeli megjelenésére is használatos. A szóbeli alakzatok elnevezésével kapcsolatban nincs konszenzus a norvég nyelvtudományban, a fenti terminusok tehát tanulmányonként más-más konkrét változatra vonatkozhatnak.
- ⁵ Jelentése: a [vidék]/ország nyelve. Korábbi írásmódja: *Landsmaal*.
- ⁶ Mint később látni fogjuk, az 1938-as reformtól kezdődően vált szembetűnővé a BM és a RM szétválása. A hivatalos nyelvi reformok a RM normára csak közvetett módon hatottak, míg 1981 után a két norma közeledése figyelhető meg.
- ⁷ Mivel itt egy adott nyelv változatairól van szó, felmerülhet a kettősnyelvűség megnevezés használata. Ennek tipikus esete, amikor a beszélő a sztenderd változat mellett nemsztenderd dialektust is használ. Amikor azonban nemcsak az egyéni nyelvhasználatot vizsgáljuk, hanem a közösségi vagy társadalmi kétnyelvűség norvégiai típusát kívánjuk leírni, hangsúlyoznunk kell, hogy itt leggyakrabban a sztenderd változatok használatának egyéni és társadalmi szinten jelentkező kettősségéről van szó, ami ugyanakkor a dialektushasználatot is magában foglalhatja. Vö. Kiss 1994:81-85; Trudgill 1997:15.
- ⁸ A *Norig* (korai LM alak) használata teljesen visszaszorult.
- ⁹ A BM és NN fejezetenkénti váltakozása leginkább középiskolai tankönyvekben fordul elő, de nyelvészeti publikációkban is megjelenik. A szerző saját nyelvhasználata és a tematika határozza meg például Omdal – Vikør (1996) fejezeteinek nyelvi kódját.
- ¹⁰ Vö. Deme 1996; Jahr 2001; Kiss 1995; Sándor 2001, 2003; Szépe – Derényi 1999; Tolcsvai Nagy 1993, 1996a,b, 1998; Wacha 1996.
- ¹¹ Arne Torp szóbeli közlése.
- ¹² Baksy Péter 1991. *Litteraturens betydning i norsk språkutvikling etter reformasjonen.* Szakdolgozat, [Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem].
- ¹³ 2002-es norvégiai ösztöndíjam idején, és azt követően is többször Arne Torp segítségére támaszkodhattam.
- ¹⁴ Hivatalos neve: Dán Királyság.
- ¹⁵ Stewart a *vernakuláris* terminust használja, és afrikai törzsnyelveket, illetve amerikai indián nyelveket említ példaként, melyek nem kodifikáltak, de más nyelvváltozatoktól olyan mértékben különböznek, hogy önálló nyelveknek tekintjük ezeket. Kloss terminológiájával: Abstand-nyelvek.
- ¹⁶ Vö. Stewart 1968:531-545.
- ¹⁷ Vö. Ammon 1991:14-34; Vikør 1994a:58.
- ¹⁸ Idézet „Sztenderd angol” alapján. Vö. Trudgill 1997:76-77; Kontra 2003:326.
- ¹⁹ Vö. Trudgill 1997:77.
- ²⁰ Vö. „Sztenderd változat” In: Trudgill 1997:77-78.
- ²¹ Vö. Crystal 1998:38.
- ²² Mindkét kategória teljes rendszert alkot, így azonos módszerekkel leírható. Nyelvrendszertani és nyelvi kifejezési lehetőségeik is alapvetően azonosak.
- ²³ Vö. Kiss 2003:273.
- ²⁴ Az angol *dialect* terminus a magyar és német dialektológiában, illetve szociolingvisztikában inkább nyelvváltozatként fordítható.
- ²⁵ Vö. Vikør 1994a:52-53 (első kiadás 1988).
- ²⁶ Idézet „Sztenderd magyar” alapján. Vö. Trudgill 1997:76-77.
- ²⁷ Aki BBC-t vagy CNN-t hallgat, ritkán érezheti úgy, hogy a bemondók kiejtése ne ugyanarra a normára épülne. Még inkább így van ez Magyarországon. Egyes riportanyagokat kivéve nemcsak hogy nyelvjárásokkal, de még a kiejtés eltérő változataival is csak ritkán találkozunk. Nincs ez másképp a magyarországinál jelentősebb nyelvjárási különbségeket mutató Ausztriában vagy Németországban sem. Ott ugyan a politikusok, művészek,

sportolók szívesen szólnak meg helyi nyelvvaltozatban, de az állami televízió munkatársai *Hochdeutschban* beszélnek, ami természetesen más kiejtési mintára épül Ausztriában, Németországban és Svájcban, mint ahogy ez más többközpontú sztenderd nyelvekre is jellemző.

²⁸ A BM és NN tankönyvnorma használata előírás a norvég állami televízióban.

²⁹ Vö. Vanvik 1972:120-121, Szótárak – grammatikák: 1985:9.

³⁰ Vö. Ács 1996:12.

³¹ Vö. Vikør 1994a:55.

³² Vö. Vikør 1994a:56.

³³ Norvégul: *bokmålsnormalen, nynorsknormalen*.

³⁴ Vö. Omdal 1996:59; Dyvik 1993:171-173; Vikør 1994a:66; Haas 1982:5.

³⁵ Vö. Dyvik 1995:24-28; Papazian 2002.

³⁶ Haugen első átfogó monográfiája (1966b) a norvég nyelvi folyamatokról már a címében is magában foglalta a *language planning* kifejezést, míg a mű norvég fordításának címlapján nyelvpolitika szerepelt helyette: Einar Haugen [1968]. *Riksspråk og folkemål. Norsk språkpolitikk i det 20. århundre*. [Oslo], Universitetsforlaget. A fogalom tehát csak ezt követően honosodott meg a norvég nyelvudományban, de a nemzetközi szakirodalomban is több javaslattal találkozunk még ezután más terminusok használatára.

³⁷ A 60-as és 70-es években többek között Einar Haugen, Joshua A. Fishman és Charles Ferguson szociolingvisztikai jellegű műveiben találkozunk a nyelvtervezés problematikájával, mint például Fishman (1972), ahol ez külön fejezetet kapott. A nyelvtervezést középpontba állító önálló művek közül az elsők között említhető Haugen (1966b). A fenti kutatók kiindulási pontként különböző nyelvterületeket vizsgáltak: Fishman a héber megújítását, Ferguson az arab országokban zajló nyelvújító törekvéseket, míg Haugen elsősorban a norvégiai és a Skandinávián belüli folyamatokat. Valter Tauli számára is egy adott nyelvközösség, Észtország nyújtotta az elsődleges mintát átfogó és általános megállapításokat megfogalmazó monográfiájához (1968).

³⁸ Vö. Rubin – Jernudd 1971; Rubin – Shuy 1973; Fishman 1974, 1977; Rubin et al. 1977; Cobarrubias – Fishman 1983; Eastman 1983; Cooper 1989; Vikør 1994a. Kiemelkedő folyóiratok a *Language Problems and Language Planning* (1977-) és a *New Language Planning Newsletter* (1986-), melynek elődje a *Language Planning Newsletter* (1975-1985) volt.

³⁹ Itt a purista jelző az idegen szavak beolvasztását gátló tevékenységre vonatkozik, nem takar azonban minden elemet, amit általában a purizmus alatt értünk.

⁴⁰ „... an activity of preparing a normative orthography, grammar and dictionary for the guidance of writers and speakers in a non-homogeneous speech community.”

⁴¹ A *language planning* terminus a szakirodalomban Haugennél jelent meg először 1959-ben, aki azt korábban Uriel Weinreich Columbia Egyetemen tartott szemináriumán hallotta 1957-ben. (Vö. Haugen 1965:188, 1966b:355.) Haugen a rákövetkező évben (1958) a terminust az Amerikai Antropológiai Társaságnak tartott előadásában használta (Haugen 1959). A *language planning* megnevezésen kívül más kifejezéseket is használtak többé-kevésbé ugyanazon folyamatokra: Miller (1950) *language engineering* (nyelvmérnökség), Hall (1951) *glottopolitics* (glottopolitika), Noss (1967) *language development* (nyelvfejlesztés), Gorman (1973) *language regulation* (nyelvszabályozás). Előfordul a nyelvtervezés szinonimájaként a *language policy* (nyelvpolitika) használata is. Vö. Cooper 1989.

⁴² Vö. Haugen 1959:8, 1966a:52, 1968:673, 1972:133; Kloss 1969:81-83.

⁴³ Vö. Haugen 1966a:53, 1972:161.

⁴⁴ Otto Jespersen 1925. *Mankind, nation and individual from a linguistic point of view*. Oslo, Aschehoug.

⁴⁵ A strukturalista nyelvészek az amerikai indián nyelvek tanulmányozása kapcsán, és elsősorban Haugen munkássága révén figyeltek fel a norvég problémára.

⁴⁶ Esaias Tegnér 1874. *Om språk og natiolalitet*. Svensk Tidskrift. 1874:104.

⁴⁷ Vö. Leonard Bloomfield 1933. *Language*. New York, Holt – Rinehart – Winston, 21.

⁴⁸ 2004 decemberétől a németnyelvű országok kultuszminiszterei által létrehozott tanácsadó testület, a *Rat für deutsche Rechtschreibung* dönt a legfontosabb helyesírási kérdésekről.

⁴⁹ Vö. Vikør 1994a:40-41.

⁵⁰ Vö. Haugen 1966b:18-26, 1972:252.

⁵¹ Vö. Daoust – Maurais 1987. In: Szépe – Derényi (szerk.) 1999:114; Sándor 2003:382.

⁵² Vö. Fishman 1974:16,79; Neustupný 1970:39, 1978:258-268.

⁵³ Kontra Miklós 1992. Bomlott gondolkodású magyarok? *Új Szó* 1993. december 24:4. Vö. Sándor 2003:404.

⁵⁴ Magyar terminológia Daoust – Maurais 1987. In: Szépe – Derényi (szerk.) (1999:114) és Sándor (2003:382) alapján.

⁵⁵ Vö. Haugen 1987:59-64.

⁵⁶ Vö. Kloss 1969:81-83.

⁵⁷ Vö. Ferguson 1968:29.

⁵⁸ Angol: *dogs, cats* > *dogz, cats*.

-
- ⁵⁹ Vö. Sándor 2003:392.
- ⁶⁰ Vö. Haugen 1987:61.
- ⁶¹ Vö. Haugen 1987:63; Garvin 1973; Fishman 1974:73; Tauli 1968,1977.
- ⁶² *enda mer* („még több” – melléknév közép fokú alakjának módosítója) ↔ *ikke ennå* („még nem” – időhatározó).
- ⁶³ Vö. Fishman 1983:382.
- ⁶⁴ Vö. Cooper 1989:45.
- ⁶⁵ „If we all are going to be reduced to traveling at jet speeds, we obviously will have to have one common language for the entire world, one code in which we can communicate. Whether this is British English or American English will remain for the future to determine.” Vö. Haugen 1972:157.
- ⁶⁶ Vö. Haugen 1972.
- ⁶⁷ Vö. Haugen 1966b:16-18, 1972:173-178.
- ⁶⁸ Vö. Tauli 1974:48-67.
- ⁶⁹ Vö. Vikør 1994a:129-131.
- ⁷⁰ Paul Diderichsen (1905-1964) 1962-től a Dán Akadémia tagja volt. A hivatkozott 1968-as tanulmány posztumusz kiadás.
- ⁷¹ Ulf Teleman professor emeritus, Lundi Egyetem, Svédország.
- ⁷² Hagymányos írott nyelvi – beszélt nyelvi oppozíciók: *míg – meg, skall – ska, giva – ge, de/dem – dom.*
- ⁷³ Vö. Kulbrandstad 1996.
- ⁷⁴ Vö. Vikør 1994a:144-145 (1. kiadás 1988); Omdal – Vikør 1996:29-43.
- ⁷⁵ Vö. Torp – Vikør 1993:235-236.
- ⁷⁶ A dán nyelv hatása ekkor a svéd hivatalnoki nyelvben is megnyilvánult.
- ⁷⁷ Ekkor a dán még az <aa> grafémát használja.
- ⁷⁸ A norvég államtanács 1536-as felszámolása után a dán államtanács és a király irányította az országot, 1660-ban azonban a dán államtanácsot is megdöntötték és minden hatalom a király kezében összpontosult.
- ⁷⁹ III. Christian Bibliája.
- ⁸⁰ Vö. Ács 2003; Lundeby – Torvik 1956.
- ⁸¹ Vö. Ács 1996, 2003.
- ⁸² Köz-skandináv kor: kb. 550-1050.
- ⁸³ Vö. Didrik Arup Seip 1914. *Norskhet i sproget hos Wergeland og hans samtid.* Kristiania, Aschehoug; Knudsen 1967; Baksy 1991.
- ⁸⁴ *Poet > Digter; Autor > Forfatter; Passion > Lidenskab.*
- ⁸⁵ Ove Malling 1777. *Store og gode Handlinger av Danske, Norske og Holstenere samlede ved Ove Malling.* Udgivet af Erik Hansen. København, Det danske Sprog- og Litteraturselskab – Gyldendal, 1992.
- ⁸⁶ Vö. Torp – Vikør 1993:110.
- ⁸⁷ 1814-től 1905-ig Norvégia perszónálunióban volt Svédországgal, de már a teljes függetlenséget megelőzően önálló kormánnyal és parlamenttel (*Storting*) rendelkezett.
- ⁸⁸ Mindkét országban használták erre a normára a közös nyelv (*Fællessproget*) terminust.
- ⁸⁹ Ibsen 1906-ban, Bjørnson 1910-ben halt meg.
- ⁹⁰ Vö. Haugen 1966b:31-32, 1972:134-135. Magyar terminológia Tolcsvai Nagy 1998:178 alapján.
- ⁹¹ Vö. Trudgill 1997:77-78; Kontra 2003:326; Kiss 2003:272-273.
- ⁹² Magyar fordítás Tolcsvai Nagy 1998:178 alapján.
- ⁹³ A norvég tanulmányok gyakran a normalizálás (*normering*) terminust használják a sztenderdizáció helyett.
- ⁹⁴ Vö. Torp – Vikør 1993:127.
- ⁹⁵ Vö. Jonas Anton Hielm 1831. “Om norsk språk”. In: Hanssen (szerk.) 1970:169–179 (176ff).
- ⁹⁶ Vö. Papazian 2002:60.
- ⁹⁷ 1779-ből egy dán pap feljegyzése: „Az a nyelv, amit az előkelők Christianiában beszélnek, a kiejtésében a legszebb, és a legközelebb áll az írásban használt alapnyelvhez.” Vö. Torp – Vikør 1993:129.
- ⁹⁸ A norvég főváros neve a XVII. századtól 1924-ig. Korábbi írásmódja: Christiania. A névadó IV. Christian dán uralkodó volt.
- ⁹⁹ Jellegzetes norvég szavak, mint a *noen, mye* és ragozott formák, mint a *hester*, különösen a délkeleti dialektusokra voltak jellemzők.
- ¹⁰⁰ Vö. Indrebø 1951:31.
- ¹⁰¹ Vö. Lundeby 1997a:1.
- ¹⁰² Vö. Seip 1916:17-21; Indrebø 1951:318-319; Lundeby 1997a; Papazian 2002.
- ¹⁰³ § 81: „Alle Love udfærdiges i det norske Sprog”.
- ¹⁰⁴ Az Akadémiai Kollégium 1815-ös állásfoglalása.
- ¹⁰⁵ Vö. Torp – Vikør 1993:139.
- ¹⁰⁶ Om norsk Sprogreformation. In: Henrik Wergeland Samlede Skrifter IV. Avhandlingar, oplysningsskrifter. Kristiania (2.köt:187).

- ¹⁰⁷ Vö. Peter Andreas Munch 1832. Norsk Sprogreformation. In: Hanssen (szerk.) 1970, 180–191.
- ¹⁰⁸ Sunnmørsmålet.
- ¹⁰⁹ Om vort Skriftsprog (Syn og Segn, 1909). In: Walton (szerk.) 1984:53.
- ¹¹⁰ Ilyen például az alapnyelvben a norrønhöz képest az igék személy szerinti ragozásának és az esetragok hiánya, valamint az infinitívusz végződésének eltérő lehetőségei (*-e*, *-a*, *-Ø*) a norrøn *-a* helyett.
- ¹¹¹ Vö. Ivar Aasen 1911-1912. *Skrifter i Samling I-III*. Kristiania, Nordisk, I:7-11.
- ¹¹² Vö. Knud Knudsen 1850. „Om Norskhed i vor Tale og Skrift”. *Langes Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur* 4: 205-273 (216ff).
- ¹¹³ Ivar Aasen 1848. *Det norske Folkesprogs Grammatik*. Christiania; 1850. *Ordbog over det norske Folkesprog*. Christiania.
- ¹¹⁴ Ivar Aasen 1864. *Norsk Grammatik*. Christiania. (reprint 1965. Oslo, Universitetsforlaget); 1873. *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Christiania.
- ¹¹⁵ Az északi-germán nyelvekre általánosan jellemző a mutató névmásból kialakult végartikulus. A határozott névelőnek van a névszó előtt álló szabad alakja is, ami jelzős szerkezetben fordul elő, a norvégban és a svédben, szemben a dánnal, a végartikulussal együtt szerepel, egyfajta kettős határozottságként.
- ¹¹⁶ Ivar Aasen 1853. *Prøver af Landsmaalet i Norge*. Kristiania.
- ¹¹⁷ Vö. Masát 1996:28-30.
- ¹¹⁸ A legnagyobb parlamenti pártnak tartozott elszámolási kötelezettséggel a kormány.
- ¹¹⁹ A határozatot a parlament 1885. május 12.-én fogadta el. Vö. Johnsen 1987-I:78.
- ¹²⁰ A norma névadója Marius Hægstad (1850-1927) nyelvészprofesszor.
- ¹²¹ Midlandsmål.
- ¹²² Vö. Johnsen 1987-II:68.
- ¹²³ Vö. Leitre et al. 1993:184-185; Johnsen 1987-II:67-69.
- ¹²⁴ Vö. Leitre et al. 1993:170-172; Johnsen 1987-II:75.
- ¹²⁵ Svéd helyi dialektusokban is előfordul a három nem használata.
- ¹²⁶ Vö. Torp – Vikør 1993:154; Leitre et al. 1993:181.
- ¹²⁷ Vö. Leitre et al. 1993:187; Johnsen 1987-II:65, 79.
- ¹²⁸ Vö. Henrik Wergeland 1837. Om norsk Sprogreformation. In: D. A. Seip – H. Jæger (szerk.) 1924. *Samlede Skrifter*. IV. Oslo, Steenske, 172-192.
- ¹²⁹ Vö. Knud Knudsen 1867. *Det norske målstræv*. Kristiania.
- ¹³⁰ Knud Knudsen 1856. *Haandbog i Dansk-norsk Sproglære*. Christiania.
- ¹³¹ Knud Knudsen 1876. *Den landsgyldige norske uttale*. Kristiania.
- ¹³² A konferencia javaslatai Norvégiában is csak részben valósultak meg. Egységes ortográfia mindmáig nincs Skandináviában.
- ¹³³ A Verdens Gang 1900.05.03-as számában írta: „Lad os i Retskrivningen holde Lag med Danskerne, saa længe og saa langt som mulig” (= Tartsuk magunkat a dán helyesírási szabályokhoz, ameddig és amennyire erre lehetőség van.)
- ¹³⁴ *En Tale af Bjørnstjerne Bjørnson om Maalsagen*. Smaaskrifter 4, 1900. Kristiania, Norsk Rigsmaalsforening.
- ¹³⁵ Kristiania Rigsmaalsforening, majd Norsk Rigsmaalsforening. 1907-től Riksmålsforbundet.
- ¹³⁶ Vö. Arne Garborg 1897. *Vor Sprogudvikling. En Redegjørelse*. Oslo, 10.
- ¹³⁷ Gudmund Vinland 1985 (1979). *Villskudd*. Oslo, Erik Sandberg A/S.
- ¹³⁸ Vö. Haugen 1966b:43-44; Johnsen 1987-I:81.
- ¹³⁹ Mai írásmódjuk *Noregs Mållag és Riksmålsforbundet*.
- ¹⁴⁰ Teljes (RM) bibliafordítás már a reformot megelőzően, 1904-ben megjelent, míg a LM változatra 1921-ig kellett várni.
- ¹⁴¹ Vö. Haugen 1966b:54-61; Johnsen 1987-I:96; Torp – Vikør 1993:240-242.
- ¹⁴² Vö. Haugen 1966b:72.
- ¹⁴³ A dán fordítás 1919-ben jelent meg.
- ¹⁴⁴ Vö. Szótárak – grammatikák: Coward 1986:64.
- ¹⁴⁵ „Nem vághatjuk le sem régmúltunkat, sem a későbbi történelmünket, nem rekeszhetjük ki sem a falut, sem a várost. Mindkettőnek jelen kell lennie (...) a nagy cél érdekében: a városi és vidéki élő beszélt nyelvből növekedett egyesített norvég nyelvért.” Vö. Moe 1909. „Nationalitet og kultur”. *Samtiden* 1909: 17-28.
- ¹⁴⁶ Vö. Jahr 1978; Johnsen 1987-I:100-103.
- ¹⁴⁷ Vö. Arne Torp szóbeli közlése.
- ¹⁴⁸ Vö: Skauge et al. 1966; Wiggen 1976; Vikør –Wiggen 1979:181-182.
- ¹⁴⁹ Vö. Jahr 1992:127.
- ¹⁵⁰ Vö. Seip 1937.
- ¹⁵¹ Vö. Johnsen 1987-II:78.
- ¹⁵² Vö. Johnsen 1987-II:72.

- ¹⁵³ Vö. Johnsen 1987-II:76.
- ¹⁵⁴ Vö. Haugen 1966b:84-102; Johnsen 1987-I:108-110.
- ¹⁵⁵ Vö. August Western 1921. *Norsk Riksmålsgrammatikk*. Kristiania, Aschehoug.
- ¹⁵⁶ Vö. Venås 1997.
- ¹⁵⁷ Vö. Arnulf Øverland 1940: *Er vårt sprog avskaffet?*; 1948: *Hvor ofte skal vi skifte sprog?*; 1949: *Bokmålet: Et avstumpet landsmål*; 1956: *Riksmål, Landsmål og Slagsmål*. (Mind:) Oslo, Riksmålsforbundet.
- ¹⁵⁸ Vö. Szótárak – grammatikák: Coward 1986:20.
- ¹⁵⁹ Vö. Knudsen – Sommerfelt – Noreng (szerk.) 1937-1957 *Norsk riksmålsordbok*; Szótárak – grammatikák: Bleken 1973; Guttu 1982; Coward 1986.
- ¹⁶⁰ A jelenleg rendelkezésre álló legnagyobb kétnyelvű szótárak is a RM (mérésékelt BM) normát követik. Az *Engelsk stor ordbok* c. elektronikus szótár fel sem ismeri a hivatalos BM-ban megengedett radikális alakokat. Vö. Szótárak – grammatikák: Henriksen – Haslerud 2001.
- ¹⁶¹ *Foreldreaksjonen mot samnorsk*.
- ¹⁶² Vö. Haugen 1959:8-21.
- ¹⁶³ „Her i landet kalles denne talen for den nye læreboknormalen.” A norvég fordítás szempontjából a következő passzus újabb lehetőséget adott, ahol Bjerke a norvég jelzöt dánra cserélte: „Why can't the English teach their children how to speak? Norwegians learn Norwegian; the Greeks are taught their Greek, ...” Vö. Alan Jay Lerner 1956. *My Fair Lady. A musical play in two acts*. New York, Coward-McCann; Alan Jay Lerner 1959. *My Fair Lady. Efter Bernard Shaws „Pygmalion”*. I norsk gjendiktning ved André Bjerke. Oslo, Aschehoug, 1959:17.
- ¹⁶⁴ Vö. Bjerke 1962, 1964.
- ¹⁶⁵ Vö. Szótárak – grammatikák: Bleken 1973; Coward 1986.
- ¹⁶⁶ A Vogt-bizottság 1964-ben alakult meg.
- ¹⁶⁷ Vö. *Stortingsmelding nr. 13* (1997-1998); *Stortingsmelding nr. 9* (2001-2002).
- ¹⁶⁸ Vö. Kulbrandstad 1999; Torp 2001a.
- ¹⁶⁹ Vö. *Stortingsmelding nr. 48* (2002-2003).
- ¹⁷⁰ Vö. Szótárak – grammatikák: Coward 1986:65.
- ¹⁷¹ Vö. www.sprakrad.no/2000bm.htm; *Norsk språkråd – Årsmelding 2001:12 (Normering)*.
- ¹⁷² Vö. Rasmus Kristian Rask 1826. *Forsøg til en videnskabelig Dansk Rettskvningslære, med Hensyn til Stamsproget og Nabosproget*. Koppehága.
- ¹⁷³ Vö. Szótárak – grammatikák: Coward 1986:101.
- ¹⁷⁴ *Wahrig. Die deutsche Rechtschreibung*. Wissen Media Verlag GmbH, Gütersloh – München, 2006.
- ¹⁷⁵ *Duden. Die deutsche Rechtschreibung*. Dudenverlag, Mannheim – Leipzig – Wien – Zürich, 2006.
- ¹⁷⁶ Vö. Aasen 1864:144.
- ¹⁷⁷ *morbror / farbror > onkel; farsøster / morsøster > tante*
- ¹⁷⁸ Vö. Leitre et al. 1993:163.
- ¹⁷⁹ A legnagyobb német szótárak és nyelvkönyvek főszerkesztői tagjai a német helyesírást szabályozó tanácsadó testületnek (*Rat für deutsche Rechtschreibung*): Sabine Krome (*Wahrig*), Matthias Wermke (*Duden*), Peter Gallmann (*Richtiges Deutsch*).
- ¹⁸⁰ Vö. Vikør 1994a:158; Skauge 1979:87.
- ¹⁸¹ Vö. Jahr 1983.
- ¹⁸² *Der Fischer Weltalmanach 2007. Zahlen – Daten – Fakten*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2006:741.
- ¹⁸³ Vö. Chaos in der Rechtschreibung. In: *Neue Zürcher Zeitung*, 4. August 2006:33.
- ¹⁸⁴ Vö. Jahr 1983:56.
- ¹⁸⁵ Vö. Elisabeth Ellingsen – Kirsti Mac Donald 1999. *På vei. Norsk med samfunnskunnskap for fremmedspråklige elever*. Oslo, 1999, 35.
- ¹⁸⁶ Vö. Leitre et al. 1993:163.
- ¹⁸⁷ Vö. Sandøy – Vikør 1977:16.
- ¹⁸⁸ Vö. Jahr 1978:112-113, 1983:53-60.
- ¹⁸⁹ „Nynorsk i dag er reint og purt bokmål.” Ludvig Jerdal, a *Vestlandske Mållag* („Nyugat-norvég Nyelvi Egyesület”) képviselőjének kijelentése. *Dagbladets Helgmagasin* 2003. október 25., p. 31.
- ¹⁹⁰ Vö. Torp 2001b.
- ¹⁹¹ Vö. Hoel 1996.
- ¹⁹² Vö. Charles F. Hockett 1958. *A course in modern linguistics*. New York, Macmillan, 321-330.
- ¹⁹³ Vö. Ács 1996:101-102.
- ¹⁹⁴ Vö. Kloss 1978:23-30; Trudgill 1997:12.
- ¹⁹⁵ Trudgill (1992) magyar fordításában (1997) a „beépült nyelv” terminus szerepel, míg a német szó tükörfordítása inkább „kiépült nyelv” lenne, és ez a skandináv megfelelője is. Haugen nyelvtervezési

modelljében az *elaboration* terminust is a német *Ausbau*-val azonosítják, ami a magyar fordításokban „kidolgozás”-ként szerepel. Ezek szerint beszélhetnénk „kidolgozott” nyelvekről is, de mivel a nyelv autonómiája és sztenderdizáltsága a leggyakoribb kritérium, beszélhetnénk egyszerűen sztenderdizált nyelvekről, (melyeknek van legalább egy sztenderd változata).

¹⁹⁶ Vö. Trudgill 1997:12, 46, 55.

¹⁹⁷ Vö. Braunmüller 1998:7, 96.

¹⁹⁸ Vö. Torp 1998:74-79.

¹⁹⁹ Vö. <http://kh.hd.uib.no/tactweb/rel-kum.txt>

²⁰⁰ Főnevek: *ansikt, arbeid, barn, by, dag, del, dør, eksempel, fall, far, folk, forbindelse, forhold, gang, grunn, hand, hjem, hode, hus, kamp, krone, kveld, aften, kvinne, land, liv, mann, menneske, mor, møte, mål, måte, ord, par, penge, plass, politi, sak, side, skole, spørsmål, sted, stund, tid, tillegg, ting, vei, verden, øye, år.*

Igék: *arbeide, begynne, bety, bli, bruke, burde, finne, fortelle, føle, følge, få, gi, gjelde, gjøre, gå, ha, hjelpe, holde, høre, kjenne, komme, legge, kunne, ligge, løpe, mene, møte, måtte, reise, rekke, se, sette, si, sitte, skulle, snakke, spørre, stå, svare, synes, ta, tenke, trenge, tro, vente, ville, vinne, vise, vite, være, ønske.*

Melléknevek: *dårlig, egentlig, eneste, enkel, flere, full, gammel, glad, god, heil, klar, kort, lang, lett, lik, liten, mest, mye, mulig, norsk, ny, nær, rett, riktig, rund, samtidig, sen, sikker, sist, snar, sterk, kraftig, stille, stor, svart, svær, særlig, tidlig, ung, vanskelig, viktig, virkelig.*

Határozószók: *akkurat, just, riktig, aldri, alene, alltid, bare, bra, bort, da, der, derfor, dermed, dessuten, enda, ennå, fram, fremdeles, ganske, gjerne, helst, her, heller, hjemme, hvor, hvordan, igjen, ikke, lenge, likevel, imidlertid, litt, kanskje, meget, nesten, nettopp, nok, nå, når, ofte, også, opp, sammen, så, tilbake, ut, vel.*

²⁰¹ Vö. Szótárak – grammatikák: Heggstad 1982.

²⁰² A feldolgozatlan szövegminták Arne Torp előadásának vázlatából valók: *Norden i det nye Europa. Konferanse i Krakow 4.-6. november 2004.*

²⁰³ Vö. Hutterer 1986.

²⁰⁴ Vö. Szótárak – grammatikák: Coward 1986:81-83.; Golden et al. 1988:70-73.

²⁰⁵ Vö. Kiefer 2000:155-156.

²⁰⁶ Vö. Omdal 1996:59; Papazian 1985, 2002; Vikør 1986a,b.

²⁰⁷ Különböző intervallumokban, de kb. 20 évente bevezetett új helyesírás.

²⁰⁸ Vö. Guttu 1997:18.

²⁰⁹ A megkérdezett diákok 56%-a nem volt tisztában azzal, hogy a *spørsmål* főnév többes számú határozott alakjának –a végződése megengedett a tradicionális –ene végződés mellett. Ugyanebben a kérdésben a megkérdezett általános iskolai tanárok 24%-a volt bizonytalan. Vö. Omdal 1999.

²¹⁰ Vö. Selberg 1993:190; Torp 2001a:20.

²¹¹ Vö. Papazian 2002.

²¹² Vö. Statistisk sentralbyrå (www.ssb.no): Tabell 6.13. Bokmål og nynorsk (2005); Nynorsk faktabok 2005 (www.aasentunet.no): Tabell 8.4 Målform i grunnskuen 1976-2004, Tabell 8.9 Målform i grunnskuen 1890-1975.

²¹³ Vö. Nynorsk faktabok 2005 (www.aasentunet.no): Tabell 8.9 Målform i grunnskuen 1890-1975.

²¹⁴ Az 1915 és 1920 közötti időszakról nincs adat, a két időpont közötti növekedés azonban jelentősebb, mint ami az előző évek fokozatos növekedése alapján várható. 1938 és 1939 között látványos a NN terjedése.

²¹⁵ Nynorsk faktabok 2005 (www.aasentunet.no): Tabell 9.2: Målform ved eksamen artium 1912-1971.

²¹⁶ Nynorsk faktabok 2005 (www.aasentunet.no): Tabell 4.1: Skriftleg bruk av målformer privat 2002.

Spørjeundersøking for prosjektet "Moderne importord i språka i Norden", Opinion AS 11.-13.2.2002)

²¹⁷ Vö. Jahr 1994:14.

²¹⁸ Vö. Nynorsk faktabok 2005 (www.aasentunet.no): Tabell 17.1: Bøker etter målform og språk 1989-2003.

²¹⁹ Vö. Nynorsk faktabok 2005 (www.aasentunet.no): Tabell 17.24: Målform i sakprosa-bøker etter emne 1970-1994.

²²⁰ Az állami televízió és rádió számára, valamint a hivatalos szervezetek éves jelentést kell készíteniük a nyelvváltozatok használatáról, ami többnyire grafikonokkal ellátott, részletes statisztikai elemzést jelent. A parlament négyévente tesz közzé erre vonatkozó beszámolót. Vö. Stortingsmelding nr. 7 (2005-2006) Målbruk i offentlig teneste.

²²¹ Vö. Arne Torp et al. (szerk.) 1991. *Språklinjer. Språkhistorie for den videregående skolen*. Norsk Undervisningsforlag, 202-203.

²²² Vö. Ács 2003.

²²³ Vö. Crystal 1998:12-14.

²²⁴ Vö. Enger – Kristoffersen 2000:73; Wiggen 1995:49; Sandøy 1998:84.

²²⁵ Vö. Torp – Vikør 1993:97.

²²⁶ Vö. Papazian 1984, 1994, 2001a,b.

²²⁷ Vö. Papazian 1984; Lundebj 1997b:94-97; Papazian 2002:57.

-
- ²²⁸ Vö. Szótárak – grammatikák: Vanvik 1985:9.
- ²²⁹ Vö. Lødrup 1982:54-58; Papazian 1983:20-47.
- ²³⁰ Vö. Haugen 1972:134-135.
- ²³¹ Vö. Vinje 1993:211.
- ²³² Vö. Venås 1992:348; Lundeby 1997b; Torp 2000:260.
- ²³³ „eine Aussprache dänischer Schrift nach einem norwegischen phonologischen System” Vö. Sandøy 2000:897.
- ²³⁴ *hest-er* (pl., dán *hest-e*), *hus-0* (pl., dán *hus-e*), *kast-et* (pret., dán *kastede*), *tro-dde* (pret., dán *tro-edde*)
- ²³⁵ *jente* (dán *pige*), *gutt* (dán *dreng*), *sau* (dán *får*), *myr* (dán *mose*), *dere* (dán *I/Jer*), *noen* (dán *nogle*), *mye* (dán *meget*). Utóbbi a dánnal azonos írásmóddal, de eltérő kiejtéssel a norvégban is megtalálható, mint ahogy a *pige* norvég változata (*píke*) is elterjedt.
- ²³⁶ Vö. Szótárak – grammatikák: Berulfsen 1969; Vanvik 1985.
- ²³⁷ Vö. Papazian 2002:notes.
- ²³⁸ Vö. Skolseg 2001.
- ²³⁹ Vö. Papazian 2002:59.
- ²⁴⁰ Vö. Venås 1991:274-275, 1992:341.
- ²⁴¹ Vö. Nynorsk faktabok 2005 (www.aasentunet.no): Tabell 15.6: Nynorsk og dialekt i verbale NRK-program 1985-2004.
- ²⁴² Vö. Sandøy 1998; Vinje 1998.
- ²⁴³ Sigurd J. Smebye ügyével a napilapok 1955-től részletesen foglalkoztak, majd 1962-ben minisztériumi döntés alapján került le a képernyőről, ami egy 1963-as bírósági döntés szerint minden jogi alapot nélkülözött. Vö. Haugen 1966b:257-260.
- ²⁴⁴ „Et Bogmål skulde netop hjælpe ti at støtte og styrke den bedste nationale Udtale”. (Aasen 1878.)
- ²⁴⁵ Vö. Jahr 1987.
- ²⁴⁶ Norsk språkråd – Årsmelding 2001: Retningslinjer i uttalespørsmål, s. 19. Råd om uttale, vedlegg 4, s.59-60.
- ²⁴⁷ Az ír nyelv 2007. január 1.-től hivatalos nyelve az Európai Uniónak, még öt évig azonban csak az Európai Parlament és a Tanács által közösen elfogadott rendeleteket és a nyilvánosság tájékoztatására szolgáló szövegeket fordítják le ír nyelvre. Hasonló korlátozások más kisebb nyelvek esetében is előfordulnak.

Hivatkozott szakirodalom

- AMMON, ULRICH 1991. Die Plurizentrität der deutschen Sprache. In: Bjørn Ekman *et al.* (szerk.) *Deutsch – Eine Sprache? Wie viele Kulturen?* (Text & Kontext, 30). Kopenhága – München, Fink, 14-34.
- ÁCS PÉTER 1996. *Az interskandináv kommunikáció fonológiai aspektusa*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Germanisztikai Intézet.
- ÁCS PÉTER 2003. A norvégiai nyelvújításról. In: Gecső (szerk.) 2003.
- BAKSY PÉTER 2002. Sprachplanung als Mittel zur Gestaltung der Nationalsprache. In: Ulrich Langanke (szerk.) „*das gueth von alten Lern*“. *Jugend-Festschrift für Karl Manherz zum 60. Geburtstag*. *Budapester Beiträge zur Germanistik* 40. Budapest, Eötvös-Loránd-Universität, Germanistisches Institut, 239-258.
- BJERKE, ANDRÉ 1962. *Hva er godt riksmål? Spørsmål og svar*. Oslo, Riksmålsforbundet.
- BJERKE, ANDRÉ 1964. *Sproget som ikke vil dø. Rapporter fra riksmålets historie*. Oslo, Riksmålsforbundet.
- BRAUNMÜLLER, KURT 1998 (1991). *De nordiske språk*. Oslo, Novus.
- BULL, TOVE – ERNST HÅKON JAHR – GEIRR WIGGEN (szerk.) 1987. *Mål og medvit: heidersskrift til Kjell Venås på 60-årsdagen 30. november 1987, frå vener og læresveinar*. Oslo, Novus.
- COBARRUBIAS, JUAN – JOSHUA A. FISHMAN (szerk.) 1983. *Progress in language planning. International perspectives*. Berlin – New York – Amsterdam, Mouton de Gruyter.
- COOPER, ROBERT L. 1989. *Language planning and social change*. Cambridge, Cambridge University.
- CRYSTAL, DAVID 1998. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest, Osiris Kiadó.
- DAOUST, DENISE – JACQUES MAURAS 1987. L'aménagement linguistique. In: J. Maurais (szerk.) *Politique et aménagement linguistiques*. Québec – Paris 1987, 5-46. (Magyarul: Nyelvtervezés. In: Szépe – Derényi (szerk.) 1999, 111-139.)
- DEME LÁSZLÓ 1996. Hozzászólás a „Nyelvi tervezés, nyelvi politika” c. vitában. *Magyar Nyelvőr* 120: 391-392.
- DIDERICHSEN, PAUL 1968. *Sprogsyn og sproglig opdragelse*. Kopenhága, Nyt Nordisk, Arnold Busk.
- DYVIK, HELGE 1993. Normbegreper, systembegreper og individueringen av norske skriftspråk. In: *Standardspråk og dialekt. Seminarer i Oslo 1991 og 1992*. Bergen Riksmålsforening – Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, 159–174.
- DYVIK, HELGE 1995. Språk, språklig kompetanse og lingvistikkens objekt. In: Cathrine Fabricius-Hansen – Arnfinn Muruvik Vonen (szerk.) 1995. *Språklig kompetanse – hva er det, og hvordan kan det beskrives?* Oslo-studier i språkvitenskap 11. Oslo, Novus, 20-41.
- FERGUSON, CHARLES A. 1968. Language development. In: Joshua A. Fishman *et al.* (szerk.) *Language problems in developing nations*. New York, John Wiley.
- FISHMAN, JOSHUA A. 1972. *The sociology of language. An interdisciplinary social science approach to language in society*. Rowley, Massachusetts, Newbury House.
- FISHMAN, JOSHUA A. 1974. Language modernization and planning in comparison with other types of national modernization and planning. In: Fishman (szerk.) 1974, 79-102. (1973. *Language in Society* 2: 23-43.)
- FISHMAN, JOSHUA A. 1977. *Advances in the creation and revision of writing systems*. The Hague – Paris, Mouton de Gruyter.
- FISHMAN, JOSHUA A. 1983. Modeling rationales in corpus planning. In: Cobarrubias – Fishman (szerk.) 1983.
- FISHMAN, JOSHUA A. (szerk.) 1968. *Readings in the sociology of languages*, The Hague – Paris, Mouton de Gruyter.

- FISHMAN, JOSHUA A. (szerk.) 1974. *Advances in language planning*. The Hague – Paris, Mouton de Gruyter.
- FJELD, RUTH VATVEDT – BOYE WANGENSTEEN (szerk.) 1998. *Normer og regler. Festskrift til Dag Gundersen 15. januar 1998*. Gjøvik, Nordisk forening for leksikografi.
- GARVIN, PAUL 1973. Some comments on language planning. In: J. Rubin – R. Shuy (szerk.) *Language planning. Current issues and research*. Washington D.C., Georgetown University, 24-73.
- GECSŐ TAMÁS (szerk.) 2003. *Természetes nyelvek – mesterséges nyelvek*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXIV. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- GULLVÅG, INGEMUND 1991. Språk og normar: eit filosofisk synspunkt. In: Sandøy *et al.* (szerk.) 1991, 12–34.
- GUTTU, TOR 1997. Forskjellene mellom Riksmål og Bokmål. *Språknytt* 1: 18–20.
- HAAS, WILLIAM 1982. Introduction. On the normative character of language. In: William Haas (szerk.) *Standard languages, spoken and written*. Manchester, Manchester University, 1–36.
- HANSSEN, ESKIL (szerk.) 1970. *Om norsk språkhistorie. En antologi*. Oslo, Universitetsforlaget.
- HAUGEN, EINAR 1959. Planning for a standard language in modern Norway. *Anthropological Linguistics* I (3): 8-21.
- HAUGEN, EINAR 1965. Construction and reconstruction in language planning. Ivar Aasen's grammar. *Word* 21 (2): 188-207. (reprint in: Haugen 1972, 191-214.)
- HAUGEN, EINAR 1966a. Linguistics and language planning. In: W. Bright (szerk.) *Sociolinguistics. Proceedings of the UCLA Sociolinguistic Conference, 1964*. The Hague, Mouton de Gruyter, 50-71. (reprint in: Haugen 1972, 159-190.)
- HAUGEN, EINAR 1966b. *Language conflict and language planning. The case of modern Norwegian*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University.
- HAUGEN, EINAR 1968. Language planning in modern Norway. In: Fishman (szerk.) 1968, 673-687. (1961. *Scandinavian Studies* 33: 68-81., reprint in: Haugen 1972, 133-147.)
- HAUGEN, EINAR 1972. *The ecology of language. Essays by Einar Haugen*. Stanford, California, Stanford University.
- HAUGEN, EINAR 1987. *Blessing of Babel. Bilingualism and language planning. Problems and pleasures*. Contributions to the Sociology of Language 46. Berlin – New York – Amsterdam, Mouton de Gruyter.
- HOEL, ODDMUND LØKENSGARD 1996. *Nasjonalisme i norsk målstrid 1848-1865*. Oslo, Noregs forskingsråd (KULTs skriftserie nr. 51).
- HUTTERER MIKLÓS 1986. *A germán nyelvek*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- INDREBØ, GUSTAV 1951. *Norsk målsoga*. Bergen, John Grieg.
- JAHR, ERNST HÅKON 1978. *Østlandsmåla fram! Ei bok om rørsla Østlandsk reisning*. Tromsø – Oslo – Bergen, Universitetsforlaget.
- JAHR, ERNST HÅKON 1983. How to succeed in language planning. The influence of a century's language planning on upper class speech in Oslo. *Nordlyd* 7: 46-63.
- JAHR, ERNST HÅKON 1987. Nynorsk normaltalemål. Eit historisk oversyn. In: Bull *et al.* (szerk.) 1987, 102-132.
- JAHR, ERNST HÅKON 1992. *Innhogg i nyare norsk språkhistorie*. Oslo, Novus.
- JAHR, ERNST HÅKON 1994 (1989). *Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814*. Oslo, Novus.
- JAHR, ERNST HÅKON 2001. On the use of dialects in Norway. In: Sándor (szerk.) 2001.
- JOHNSEN, EGIL BØRRE (szerk.) 1987. *Vårt eget språk I-III*. Oslo, Aschehoug 1987.
- KIEFER FERENC 2000. *Jelentélmélet*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet – Corvina.
- KIEFER FERENC (szerk.) 2003. *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KISS JENŐ 1994. Kétnyelvűség, kettősnyelvűség és diglosszia. *Magyar Nyelv* XV. évf., 81-85.

- KISS JENŐ 1995 (2002). *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- KISS JENŐ 2003. Nyelvjárások, regionális nyelvváltozatok. In: Kiefer (szerk.) 2003, 271-300.
- KLOSS, HEINZ 1952. *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen von 1800 bis 1950*. München, Pohl.
- KLOSS, HEINZ 1969. *Research possibilities on group bilingualism. A report*. Quebec, International Center for Research in Bilingualism.
- KLOSS, HEINZ 1978. *Die Entwicklung neuer germanischer Kultursprachen seit 1800*. Sprache der Gegenwart 37. Düsseldorf.
- KNUDSEN, TRYGVE 1967. *Skriftradisjon og litteraturmål. Artikler og avhandlinger i utvalg*. [Oslo], Universitetsforlaget.
- KONTRA MIKLÓS 2003. A magyarországi magyar nyelvhasználat variabilitásáról. In: Kiefer (szerk.) 2003, 326-337.
- KULBRANDSTAD, LARS ANDERS 1996. Språknormering og pedagogikk. Valgfrihet i rettskrivinga – til hjelp eller forvirring? In: Omdal (szerk.) 1996.
- KULBRANDSTAD, LARS ANDERS 1999. Ikke lenger hovedformer og sideformer i Bokmål? *Språknytt* 2: 1-4.
- LABOV, WILLIAM 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia, University of Pennsylvania.
- LEITRE, ARILD – EINAR LUNDEBY – INGVAR TORVIK 1993 (1990). *Språket vårt før og nå*. Oslo, Gyldendal.
- LØDRUP, HELGE 1982. De og dem i dialekten på Oslo vestkant. *Norskraft* 37: 54-58.
- LUNDEBY, EINAR 1978. Om prioritering i norsk språknormering. In: Erik Papazian – Vigdis Ystad (szerk.) *Språk og tekst. Synspunkter på språk, litteratur og samfunn*. Oslo, Universitetsforlaget, 172-181.
- LUNDEBY, EINAR 1997a. Bokmålet – et språk med to røtter. *Språknytt* 1: 1-4.
- LUNDEBY, EINAR 1997b. Normalisert talemål – en verdi eller en uting? In: Jarle Bondevik *et al.* (szerk.) *Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen på 75-årsdagen 4. mars 1997*. Bergen, Alma Mater, 91-102.
- LUNDEBY, EINAR – Ingvald Torvik 1956. *Språket vårt gjennom tidene*. Oslo, Gyldendal.
- MASÁT, ANDRÁS 1996. *Von Genrebild zu Bauernerzählung. Korrespondierende Formen der Kurzepik in der norwegischen „Volksliteratur“ um die Mitte des 19. Jahrhunderts*. Budapester Beiträge zur Germanistik 29. Budapest, Eötvös-Loránd-Universität, Germanistisches Institut.
- MILLER, GEORGE A. 1950. Language engineering. *Journal of the Acoustical Society of America* 22 (6), 720-725.
- NEUSTUPNÝ, J. V. 1970. Basic types of treatment of language problems. *Linguistic Communications* 1: 77-98.
- OMDAL, HELGE 1996. Bokmålsnormalen: struktur og bredde. In: Omdal – Vikør 1996, 59-106.
- OMDAL, HELGE 1999. Språknormsikkerhet i bokmål og nynorsk. In: Omdal (szerk.) 1999, 181-195.
- OMDAL, HELGE (szerk.) 1996. *Språknormering og språkbrukar*. Artiklar frå seminar ved Universitetet i Bergen. Kristiansand, Høgskolen i Agder.
- OMDAL, HELGE (szerk.) 1999. *Språkbrukeren – fri til å velge? Artikler om homogen og heterogen språknorm*. Kristiansand, Høgskolen i Agder.
- OMDAL, HELGE – LARS VIKØR 1996. *Språknormer i Norge. Normeringsproblematik i bokmål og nynorsk*. Oslo, Landslaget for norskundervisning – Cappelen.
- PAPAZIAN, ERIC 1983. Mer om de og dem som ikke-subjekt I normalisert Oslo-mål. *Norskraft* 39: 20-47.
- PAPAZIAN, ERIC 1984. Normaltalemål i Norge? Og hva så? *Språklig samling* 2: 10-12.

- PAPAZIAN, ERIC 1985. "Moderat" eller "konservativt" Bokmål? Om inndelinga av Bokmålet. *Språklig samling* 4: 16–18.
- PAPAZIAN, ERIC 1994. Er det normativt å beskrive et normalmål? Om grensa mellom språkvitenskap og språkpolitikk. *Norskrift* 82: 1-35.
- PAPAZIAN, ERIC 2001a. Bokmål som talemål. *Språklig samling* 4: 6-9.
- PAPAZIAN, ERIC 2001b. Bygdemål, bymål og Bokmål i Oslo-området. *Språklig samling* 1-2: 8-18.
- PAPAZIAN, ERIC 2002. Norwegian "Bokmål": present, past and future. *Nordic Journal of Linguistics* 25: 49–78.
- RUBIN, JOAN, 1971. Evaluation and language planning. In: Rubin – Jernudd (szerk.) 1971, 217-252.
- RUBIN, JOAN – BJÖRN JERNUDD (szerk.) 1971. *Can language be planned?* Honolulu, University of Hawaii.
- RUBIN, JOAN – ROGER W. SHUY 1973 (szerk.) *Language planning. Current issues and research.* Washington DC, Georgetown University.
- RUBIN, JOAN *et al.* 1977 (szerk.) *Language planning processes.* The Hague – Paris – New York, Mouton de Gruyter.
- SANDØY, HELGE 1998. Talemålsnorm i NRK. In: Fjeld – Wangensteen (szerk.) 1998, 158-170.
- SANDØY, HELGE 2000. Nation und Sprache: Das Norwegische. In: Andreas Gardt (szerk.) *Nation und Sprache. Die Diskussion ihres Verhältnisses in Geschichte und Gegenwart.* Berlin, Walter de Gruyter, 865–905.
- SANDØY, HELGE – ARNE TORP – KJELL IVAR VANNEBO – LARS S. VIKØR (szerk.) 1991. *Språkideologi og språkplanlegging i Noreg.* Bergen, Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- SANDØY, HELGE – LARS S. VIKØR 1977. Språkplanlegging – føresetnader, retningslinjer og følger. *Mål og Makt* 4.
- SÁNDOR KLÁRA (szerk.) 2001. *Issues on language cultivation.* Szeged, JGYF Kiadó.
- SÁNDOR KLÁRA 2003. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: Kiefer (szerk.) 2003, 381-409.
- SEIP, DIDRIK ARUP 1916. *Grundlaget for det norske riksmål.* Oslo, Norlis.
- SEIP, DIDRIK ARUP 1937. *Språklig omvurdering i norsk språkutvikling.* Oslo, Aschehoug.
- SKAUGE, JAKOB – MAGNUS AKSNES – LARS S. VIKØR 1966. *Framlegg til samlenormal.* Språklig samlings småskrifter. Landslaget for språklig samling.
- SKOLSEG, ELLEN 2001. Problemer med å bruke bokmål som navn på talemål. *Språklig samling* 3: 7-10.
- STEWART, WILLIAM A. 1968. A sociolinguistic typology for describing national multilingualism. In: Fishman (szerk.) 1968, 531-545.
- SZÉPE GYÖRGY – DERÉNYI ANDRÁS (szerk.) 1999. *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások.* Budapest, Corvina.
- TAULI, VALTER 1968. *Introduction to a theory of language planning.* Acta Universitatis Upsaliensis, 6, Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensa, Uppsala.
- TAULI, VALTER 1974. The theory of language planning. In: Fishman (szerk.) 1974, 48-67.
- TELEMAN, ULF 1965. Språkvårdens argument. In: *Modersmålsläraernas förenings årskrift.* (reprint 1968. In: *Språket i blickpunkten.* Lund.)
- TELEMAN, ULF 1979. *Språkrätt. Om skolans språknormer och samhällets.* Lund.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1993. Lesz-e Magyarországon nyelvi tervezés? *Magyar Nyelvőr* 117: 423-425.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1996a. Lehetőségek és kötelességek a magyar nyelvi tervezésben. *Magyar Nyelvőr* 120: 237-249. (reprint In: Tolcsvai szerk. 1998, 253-264)

- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1996b. Irányok és lehetőségek a Kárpát-medencei magyar nyelvi tervezésben. *Irodalmi Szemle* 1996/6-8: 124-131.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR (szerk.) 1998. *Nyelvi tervezés*. Tanulmánygyűjtemény. Budapest, Universitas.
- TORP, ARNE 1998. *Nordiske språk i nordisk og germansk perspektiv*. Oslo, Novus.
- TORP, ARNE 2000. Review of Bondevik et al. 1997. *Norsk lingvistisk tidsskrift* 2: 259-264.
- TORP, ARNE 2001a. Norsk språknormering i et nytt hundreår. *TidSchrift voor Skandinavistiek* 22 (1): 5–35.
- TORP, ARNE 2001b. Språkpolitisk stalinisme i *Aftenposten*. *Dag og Tid* nr. 2, 2001. 01. 11.
- TORP, ARNE – LARS S. VIKØR 1993 (1989). *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. Oslo, Ad Notam Gyldendal.
- TRUDGILL, PETER 1997. *Bevezetés a nyelv és a társadalom tanulmányozásába*. Szeged, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola. (1992. *Introducing language and society*. Harmondsworth, The Penguin Group.)
- VANVIK, ARNE 1972. A Phonetic-Phonemic Analysis of Standard Eastern-Norwegian. *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* 26: 119-164.
- VENÅS, KJELL 1991. *Mål og miljø. Innføring i sosiolingvistikk eller språksosiologi*. Oslo, Novus.
- VENÅS, KJELL 1992. Dialects and Standards in Norway. In: J. van Leuvensteijn – J. Berns (szerk.) *Dialect and Standard Language in the English, Dutch, German and Norwegian Language Areas*. Amsterdam, North-Holland, 337–350.
- VENÅS, KJELL 1997. “Nynorsk som einaste riksmål i landet”. Om målreising i atom- og dataalderen. In: Brørkum et al. (szerk.) 1997.
- VIKØR, LARS S. 1986a. Bokmål – riksmål. *Språklig samling* 1: 9.
- VIKØR, LARS S. 1986b. Svar til Papazian. *Språklig samling* 2: 19.
- VIKØR, LARS S. 1993 (1995). *The Nordic languages. Their status and interrelations*. Oslo, Novus.
- VIKØR, LARS S. 1994a (1988). *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. Oslo, Novus.
- VIKØR, LARS S. 1999. Valfriheita – mellom ideologi og praksis. In: Omdal (szerk.) 1999, 225-234.
- VIKØR, LARS S. – GEIRR WIGGEN (szerk.) 1979. *Språklig samling påfolkemåls grunn. Artikler frå bladet Språklig samling*. Oslo, Novus.
- VINJE, FINN-ERIK 1993. Talemålsnormering – prinsipielle synspunkter og personlige erfaringer. In: *Standardspråk og dialekt. Seminarer i Oslo 1991 og 1992*. Bergen Riksmålsforening – Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur, 203–236.
- VINJE, FINN-ERIK 1998. Talemålsnormering i NRK. In: Fjeld – Wangensteen (szerk.) 1998, 143-157.
- WACHA IMRE 1996. Hozzászólás a „Nyelvi tervezés, nyelvi politika” c. vitában. *Magyar Nyelvőr* 120: 393-396.
- WALTON, STEPHEN J. (szerk.) 1984. *Om grunnlaget for norsk målreising. Seks artiklar av Ivar Aasen med innleiding av Stephen J. Walton*. Voss, Vestanbok.
- WIGGEN, GEIRR 1976. Samnorsk og samnorsk. *Språklig samling* nr. 2.
- WIGGEN, GEIRR 1995. Norway in the 1990s: a Sociolinguistic Profile. *International Journal of the Sociology of Language* 115: 47–84.

Az irodalomlistában szereplő norvég periodikák

Eigenproduksjon. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.

Nordlyd. Tromsø University Working Papers on Language & Linguistics.

Norskkrift. Arbeidsskrift for nordisk språk og litteratur. Avdeling for nordisk språk og litteratur, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.

Språklig samling. Tidsskrift for aktuelle språkspørsmål. Landslaget for språklig samling.

Språknytt. Meldingsblad for Norsk språkråd.

Kiegészítő irodalom (válogatás)

ALMENNINGEN, OLAF – THORE A. ROKSVOLD – HELGE SANDØY – LARS L. VIKØR (szerk.)

1981. *Språk og samfunn gjennom tusen år*. Oslo – Bergen – Tromsø, Universitetsforlaget.

BLEKEN, BRYNJULV 1966. *Om norsk sprogstrid*. Oslo, Universitetsforlaget.

BLOM, JAN-PETER – JOHN J. GUMPERZ 1972. Social meaning in linguistic structures:

codeswitching in Norway. In: John J. Gumperz – Dell Hymes (szerk.) *Directions in sociolinguistics*. New York, Holt, Rinehart and Winston, 407-434.

BLOOMFIELD, LEONARD 1933. *Language*. New York, Holt – Rinehart – Winston.

BULL, TOVE (szerk.) 1995. *Norma i nynorsk debatt*. Norsk språkråds skrifter 2. Oslo, Norsk språkråd.

COULMAS, FLORIAN 1985. *Sprache und Staat. Studien zur Sprachplanung*. Berlin – New York.

DAOUST, DENISE 1997. Language planning and language reform. In: F. Coulmas (szerk.) *The handbook of sociolinguistics*. Oxford, Blackwell, 436-451.

FISHMAN, JOSHUA A. 1972. *Language and nationalism. Two integrative essays*. Rowley, Massachusetts, Newbury House.

GARVIN, PAUL 1993. A conceptual framework for the study of standardization. *International Journal of the Sociology of Language* 1993: 37-54.

GUTTU, TOR (szerk.) 1997. *Hvem skal styre språket? Seks seminarforedrag*. Bergen, Bergens Riskmålsforening – Riksmålsforbundet – Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur.

HAARMAN, HARALD 1988. Language planning in the light of a general theory of language: a methodological framework. *International Journal of the Sociology of Language* 1990: 103-126.

HAUGAN, JØRGEN 1991. *400-årsnatten. Norsk sevførståelse ved en korsvei*. Oslo, Universitetsforlaget.

HAUGEN, EINAR 1976. *The Scandinavian languages. An introduction to their history*. London, Faber and Faber Limited.

HAUGEN, EINAR 1982. *Scandinavian language structures. A comparative historical survey*. Tübingen, Max Niemeyer.

HOCKETT, CHARLES F. 1958. *A course in modern linguistics*. New York, Macmillan.

JAHR, ERNST HÅKON 1979. A rationale for language planning policy in Norway. *Nordlyd* 2: 67-82.

KISS JENŐ (szerk.) 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

LANGSLET, LARS ROAR 1999. *I kamp for norsk kultur. Riksmålsbevegelsens historie gjennom 100 år*. Oslo, Riskmålsforbundet.

LIE, SVEIN 1985. Inndeling av norske dialekter. *Norskkrift* 47: 1-11.

LUNDEBY, EINAR 1994. *Norsk og nordisk: Femten studier i språkhistorie og språknormering*. Oslo.

- MASÁT, ANDRÁS 2002. Dialekte und Volksliteratur in Skandinavien im 19. Jahrhundert. Sprachliche Kodes und literarische Manifestierungen. In: Maria Erb *et al.* (szerk.) „*und Thut ein Gnügen Seinem Amt*“. *Festschrift für Karl Manherz zum 60. Geburtstag*. Budapester Beiträge zur Germanistik 39. Budapest, Eötvös-Loránd-Universität, Germanistisches Institut, 343-352.
- NIELSEN, NIELS ÅGE 1971. Danskernes syn på norsk sprogudvikling. In: Hallvard Magerøy – Kjell Venås (szerk.) *Mål og namn. Studiar i nordisk mål- og namnegransking*. Oslo – Bergen – Tromsø, Universitetsforlaget.
- RØYNELAND, UNN (szerk.) 1996. *Language contact and language conflict. Proceedings of the international Ivar Aasen conference 14-16 November 1996, University of Oslo*. Volda, Volda College.
- RUE, OLAV HR. (szerk.) 1981. *Nynorsken i 80-åra. 27 meningsytringar*. Oslo, Det Norske Samlaget.
- SÁNDOR KLÁRA (szerk.) 2001. *Nyelv, jog, oktatás*. Szeged, JGYF Kiadó.
- SKARD, VEMUND 1976-1979. *Norsk språkhistorie I-IV*. Oslo – Bergen – Tromsø, Universitetsforlaget.
- TORP, ARNE 1997. Hvor går Bokmålet i framtida? *Språknytt* 1: 29–32.
- TORP, ARNE 2001. Den norske språksituasjonen i nordisk perspektiv. In: M. Blomquist (szerk.): *Våra språk i tid och rum*. Helsingfors, 279-295.
- VANNEBO, KJELL IVAR 1980. Om språkvitenskapens norm-begrep. *Tijdschrift voor Skandinavistiek* 1: 3–23.
- VANNEBO, KJELL IVAR 2001. Om begrepene språklig standard og språklig standardisering. In: Henrik Holmberg *et al.* (szerk.) *Språk i Norden. Sprog i Norden 2001. Årsskrift for Nordisk Sprogråd og sprognævnene i Norden*. Nordisk Sprogråds skrifter, 119-128.
- VIKØR, LARS S. 1975. *The new Norse language movement*. Oslo, Novus.
- VIKØR, LARS S. 1990. Liner i nyare norsk spåkhistorie. *Eigenproduksjon* 37: 5-116.
- VINLAND, BJØRN 1995. *Norske dialektar: oversyn, heimfesting og normalisering*. Oslo, Universitetsforlaget.

Szótárak, grammatikák

- BECKMAN, NAT. – LEIF MÆLE – BENGT SIGURD 1982. *Norsk-svensk ordbok för bokmål och nynorska*. Stockholm, Esselte Studium.
- BERULFSEN, BJARNE 1969. *Norsk uttaleordbok*. Oslo, Aschehoug.
- BLEKEN, BRYNJULV 1973. *Riksmål og moderat bokmål. En sammenlignende oversikt*. Oslo, Aschehoug.
- CHRISTIANSEN, HALLFRID – NIELS ÅGE NIELSEN (szerk.) 1987. *Norsk-dansk ordbok med nynorsk-dansk ordliste*. Oslo, Kunnskapsforlaget – Aschehoug – Gyldendal.
- COWARD, GORGUS 1986. *Riksmålsgrammatikk. Med en sproghistorisk innledning og en rettskrivningslære*. Oslo, Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur – Dreyers.
- FOWLER, BIRGITTA – KJELL IVAR VANNEBO (szerk.) 1992. *Norsk-svensk ordbok*. Oslo, Kunnskapsforlaget – Aschehoug – Gyldendal.
- GUTTU, TOR 1982 (1977). *Riksmålsordboken*. Oslo, (Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur) – Kunnskapsforlaget – Aschehoug – Gyldendal.
- GUTTU, TOR 1998. *Norsk ordbok: riksmål og moderat bokmål*. Oslo, Kunnskapsforlaget.
- GOLDEN, ANNE – KIRSTI MAC DONALD – ELSE RYEN 1988. *Norsk som fremmedspråk. Grammatikk*. Oslo, Universitetsforlaget.

- HEGGSTAD, KOLBJØRN 1982. *Norsk frekvensordbok. De 10000 vanligste ord fra norske aviser*. Bergen – Oslo – Tromsø, Universitetsforlaget.
- HEGGSTAD, LEIV – FINN HØDNEBØ – ERIK SIMENSEN 1993 (1990). *Norrøn ordbok (4. utgåva av Gamalnorsk ordbok)*. Oslo, Det Norske Samlaget.
- HENRIKSEN, PETTER – VIBECKE C. D. HASLERUD (szerk.) 2001. *Engelsk stor ordbok med iFinger. Engelsk-norsk / Norsk-engelsk*. Oslo, Kunnskapsforlaget – Aschehoug – Gyldendal. (CD-ROM)
- HOVDENAK, MARIT 1993. *Nynorskordboka. Definisjons- og rettskrivingsordbok*. Oslo, Det norske samlaget.
- KIEFER FERENC (szerk.) 1988 (1984). *Magyar-svéd szótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- LAKÓ GYÖRGY (főszerk.) 1989 (1969). *Svéd-magyar szótár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- LANDRØ, MARIT INGEBJØRG – BOYE WANGENSTEEN (szerk.) 1994 (1986). *Bokmålsordboka. Definisjons- og rettskrivningsordbok*. Oslo, Universitetsforlaget.
- LINDGREN, BIRGITTA *et al.* (szerk.) 1994. *Skandinavisk ordbok*. Norstedts (Stockholm) – Gyldendal (Koppenhága) – Kunnskapsforlaget (Oslo).
- VANVIK, ARNE 1985. *Norsk uttaleordbok*. Oslo, Fonetisk institutt, Universitetet i Oslo.